

GRIPLA XXV

REYKJAVÍK
STOFNUN ÁRNA MAGNÚSSONAR

2014

GRIPLA

Ráðgjafar

FRANÇOIS-XAVIER DILLMANN, MATTHEW JAMES DRISCOLL,
JÜRIG GLAUSER, STEFANIE GROPPER, TATJANA N. JACKSON,
KARL G. JOHANSSON, MARIANNE E. KALINKE,
STEPHEN A. MITCHELL, JUDY QUINN,
ANDREW WAWN

Gripla er alþjóðlegur vettvangur fyrir rannsóknir á sviði íslenskra og norrænna fræða. Birtar eru útgáfur á stuttum textum, greinar og ritgerðir og stuttar fræðilegar athugasemdir. Greinar skulu að jafnadi skrifaðar á íslensku en einnig eru birtar greinar á öðrum norrænum málum, ensku, þýsku og frönsku. Leiðbeiningar um frágang handrita er að finna á heimasíðu Árnastofnunar: http://www.arnastofnun.is/page/gripla_leidbeiningar. Allt efni sem birtast á er lesið yfir af sérfræðingum. Greinum og útgáfum (öðrum en stuttum athugasemdum o. þ. h.) skal fylgja útdráttur á ensku. Greinum á öðrum málum en íslensku skal fylgja útdráttur á öðru tungumáli. Hverju bindi *Griplu* fylgir handritaskrá.

GRIPLA

RITSTJÓRAR
JÓHANNA KATRÍN FRÍÐRIKSDÓTTIR
OG
VIÐAR PÁLSSON

XXV

REYKJAVÍK
STOFNUN ÁRNA MAGNÚSSONAR Í ÍSLENSKUM FRÆÐUM
2014

STOFNUN ÁRNA MAGNÚSSONAR Í ÍSLENSKUM FRÆÐUM
RIT 89

Prófarkalestur

HÖFUNDAR, RITSTJÓRAR, RUNE KYRKJEBØ, ERIKA SIGURDSON,
EMILY LETHBRIDGE

© Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum
Öll réttindi áskilin

Umbrot

SVERRIR SVEINSSON

Prentun og bókkband

LITLAPRENT EHF.

Prentþjónusta og dreifing

HÁSKÓLAÚTGÁFAN

Handritaskrá

JÓHANNA KATRÍN FRÍÐRIKSDÓTTIR

Meginmál þessarar bókar er sett með 10,5 punkta Andron Mega Corpus lettri
á 13,4 punkta fæti og bókin er prentuð á 115 gr. Munken Pure 13 pappír

PRINTED IN ICELAND

ISSN 1018-5011
ISBN 978 9979 654 31 5

EFNI

Eldar Heide: Møte i døra. Tyranni, rett og sjølvbedrag i <i>Egils saga</i> – og tvitydige situasjonar i islendingsogene	7
Gunnvör S. Karlsdóttir: Saga af beinum. Um beinafærslu og skrinlagningu Guðmundar Arasonar góða	41
Elizabeth Walgenbach: Beinecke Manuscript 508 and Ole Worm's Antiquarian World	65
Jóhanna Katrín Friðriksdóttir: Ideology and Identity in Late Medieval Northwest Iceland. A Study of AM 152 fol.	87
Þorgeir Sigurðsson: <i>Arinbjarnarkviða</i> – Uppskrift frá Árna Magnússyni	129
Haukur Þorgeirsson: Dróttkvæður <i>Heimsósómi</i>	143
Kirsten Wolf: A Treatise on the Seven Deadly Sins in Icelandic Translation	163
Katharina Baier, Eevastiina Korri, Ulrike Michalczik, Friedrike Richter, Werner Schäfke, Sofie Vanherpen: An Icelandic Christmas Hymn. <i>Hljómi raustin barna best</i>	193

SAMTÍNINGUR

Daniel Sävborg: Konfliktlösning och religion i <i>Njáls saga</i>	251
Anthony Faulkes: A Newly Discovered Manuscript of Magnús Ólafsson's <i>Edda</i>	259
Sverrir Tómasson: Ólafur Halldórsson	269
Handrit	291

ELDAR HEIDE

MØTE I DØRA

*Tyranni, rett og sjølvbedrag i Egilssoga – og tvitydige
situasjonar i islendingogene¹*

1. Innleiing med samandrag av saga

*EGILS SAGA SKALLA-GRÍMSSONAR*² er rekna for å vera ei av dei eldste islendingogene, kanskje skriven rundt 1230, av ein anonym islending, kanskje Snorre Sturlason. Hovuddraga i handlinga er som i andre islendingosoger: Bakgrunnen for at ei ætt bryt opp frå Noreg i vikingtida og utvandrar til Island, viktige hendingar der, og hopehavet med gamlelandet fram til kristningstida. Men medan andre islendingosoger raskt gjer seg ferdige med bakgrunnen for utvandringa, utgjer denne bolken i *Egilssoga* mesta ein fjerdepart. Soga tek til når Harald Hårfagre legg Noreg under seg. Dei lokale hovdingane må då velja om dei skal slåst mot kongen, prøve å vera nøytrale, gå i hans teneste, eller røme landet. Kveldulv³ prøver å vera nøytral, men kongen krev ein son i si teneste, og Torolv Kveldulvsson er villig. Han gjer det lenge skarpt som kongsmann, men blir baksnakka og oppfatta som utfordrar av kongen, som til slutt drep han. Då rømer Kveldulv til Island med familien, men døyrr på ferda. Sonen Skallagrim tek Borgarfjörður som landnám. Sonesonen Torolv fer til Noreg og går i teneste hos Eirik Blodøks, som snart blir konge. Men når broren Egil

- 1 Denne artikkelen har eksistert som skisse sidan 2007. Takk til Else Mundal, Haukur Þorgeirsson, Bergsveinn Birgisson, Daniel Sävborg og Per Buvik for kommentarar til utkast.
- 2 Eg viser til *Íslenzk fornrit*-utgåva av denne og andre islendingosoger. Teksten i *Egils saga Skalla-Grímssonar*, utg. Sigurður Nordal, Íslenzk fornrit, bd. 2 (Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag, 1933) er frå *Möðruvallabók* (midten av 1300-talet) utfylt med andre handskrifter på nokre punkt (*Egils saga*, xcv ff.). Når eg siterer på moderne norsk, har eg omsett teksten sjølv.
- 3 Norrøne personnamn skriv eg i moderne norsk form, som står nokså nært, jf. at tilsvarende praksis er sjølvsgad på islandsk og færøysk. Stadnamn skriv eg derimot slik vi finn dei på moderne kart.

kjem etter, blir tilhøvet til kongen så vanskeleg at brørne må røme, og dei fer til England, til kong Adalstein (Æðelstān), som begge kjem godt overeins med. Men Torolv døyir i eit slag, og Egil fer heim til Island med enkja etter Torolv, Asgjerd, som han gifter seg med. Når far hennar døyir, fer dei til Noreg og krev arven, men det fører til ny konflikt med kong Eirik og dronning Gunnhild. Etter at Egil har hemnt seg stygt, rømer han til Island og blir hovding i Borgarfjörður etter Skallagrim. Året etter hamnar Egil likevel i hendene på Eirik, som då har rømt Noreg for Håkon Adalsteinsfostre og har fått eit len i England. Som ved eit under, får Egil sleppe fri og skaffar seg Asgjerd-arven med holmgang i Noreg. Kravet om ein annan arv fører Egil til Noreg på ny, men han kjem ingen veg, no mot kong Håkon. Likevel hjelper han kongen med ei skattekrevjarferd til Värmland, før han fer heim for godt. Når Torstein Egilsson tek over som hovding i Borgarfjörður, blir han utfordra av ein annan bonde, men klarer seg med hjelp av Egil. Før han døyir, blir Egil sterkt svekt av alderdom. – Som vi ser, står hopehavet med kongar svært sentralt i saga, og konfliktane er for ein stor del med kong Haralds familie, ulikt andre islendingsoger, som skildrar feidar mellom storbondefamiliar på Island.

2. Kva ideologisk budskap har *Egils saga*?

Fidjestøl seier generelt om islendingsogene at dei presenterer “ei klar oppfatning av at det islandske samfunnet er grunnlagt på eit opprør mot ei sentralistisk kongemakt i Noreg. Utvandrarane var slike som ikkje ville finne seg i Harald Hårfagres tyranni, *ofríki Haralds konungs*”.⁴ Dette kan ein kalle den islandske opphavsmitten, og den blir ekstra utførleg presentert i *Egils saga*, peikar Fidjestøl på. Dette synet på *Egils saga* har brei tilslutnad.⁵ Meulengracht Sørensen seier *Egils saga* “forsvarer det islandske

4 Bjarne Fidjestøl, “Norrøn felleslitteratur,” i *Norsk litteratur i tusen år. Teksthistoriske linjer*, red. Bjarne Fidjestøl m.fl. (Oslo: Landslaget for norskundervisning / Cappelen, 1996), 32–129.

5 Jamfør t.d. Finnur Jónsson, *Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie*, bd. 2, 2. utg. (København: Gads forlag, 1923), 406; Joseph Harris, “Saga as Historical Novel,” i *Structure and Meaning in Old Norse Literature*, red. John Lindow m.fl. ([Odense]: Odense University Press, 1986), 213 ff.; John Hines, “Kingship in *Egils saga*,” i *Introductory Essays on Egils saga and Njáls saga*, red. John Hines og Desmond Slay (London: Viking Society for Northern Research, 1992), 16; Vésteinn Ólason, “Inngangur. Íslendingasögur og þættir,” i *Íslensk bókmenntasaga*, bd. 2, red. Vésteinn Ólason (Reykjavík: Mál og menning, 1993), 91; Vésteinn

standpunkt over for norsk kongemagt”. “Egill Skallagrímsson .... representerer de islandske stormænds ideologi i kontrast til kongedømmets”, på denne bakgrunnen: “Indledningen [til sagaen] viser, hvordan en gammel samfundsorden spaltes i to nye, en hierarkisk norsk med en suveræn konge og en islandsk med det for den islandske samfundsbygning karakteristiske stormandsvælde i toppen. Både bogstaveligt og ideologisk er sagaens udvandrede islandske slægt de frie norske storbønders arvtagere.” “Det er det stridbare og uregerlige menneske, der repræsenterer den islandske samfundsorden i denne saga, og det er dette menneskes begreb om personlig frihed og ære, der fremhæves som uforeneligt med kongedømmets grundlag” – seier Meulengracht Sørensen om det generelle i saga.⁶ Dette synet har brei støtte.

Det er likevel usemje om korleis saga skildrar Egil og ætta hans. Bjarni Einarsson seier at “Egils sagas egentlige indhold og tendens ... [er] forherligelsen af Egils slægt”. Vésteinn Ólason seier noko av det same: “The ideology of *Egils saga* is clear; it valorises the free farmer-chieftain.”⁷ Men dei fleste peikar på at akkurat Egil er framstilt som svært samansett og kontrastrisk.⁸ I mange situasjonar er han svært sympatisk eller menneskeleg, som når han bergar Fridgeir eller den sjuke jenta på Eidskogen eller blir sengeliggjande i sorg over tapet av sonen Bòdvar.⁹ I andre situasjonar er han svært lite tiltalande. Alt som barn kløyver han skallen på ein gut som har vunne over han i leik. Når broren Torolv er drepen i teneste hos kong

Ólason, *Dialogues with the Viking Age. Narration and Representation in the Sagas of Icelanders*, oms. Andrew Wawn (Reykjavík: Heimskringla, 1998), 194; Theodore Andersson, *The Growth of the Medieval Icelandic Sagas (1180–1280)* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2006), 108–109. For eit anna syn på den islandske opphavsmitten, sjå Bergsveinn Birgisson, *Den svarte vikingen* (Oslo: Spartacus, 2013), med referansar.

- 6 Preben Meulengracht Sørensen, “Starkaðr, Loki og Egill Skallagrímsson,” i *Sjötiú ritgerðir helgaðar Jakobi Benediktssyni 20. júlí 1977*, red. Jónas Kristjánsson og Einar G. Pétursson (Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 1977), 767–768; Preben Meulengracht Sørensen, *Fortelling og ære. Studier i islandingesagaerne* (Oslo: Universitetsforlaget, 1995), 129, 144.
- 7 Bjarni Einarsson, *Litterære forudsætninger for Egilssaga*, Rit Stofnunar Árna Magnússonar á Íslandi, bd. 8 (Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar, 1975), 87; Vésteinn Ólason, *Dialogues*, 195.
- 8 Sjå t.d. Hallvard Lie, “Jorvikferden. Et vendepunkt i Egil Skallagrímsons liv,” *Edda* 46 (1947): 145–248, med referansar eller Hermann Pálsson og Paul Edwards, omsetjarar, *Egils Saga. Translated with an Introduction* (Harmondsworth: Penguin Books, 1976), 7–13 eller Vésteinn Ólason, *Dialogues*, 196.
- 9 *Egils saga*, kap. 64, 72, 78.

Adalstein i England, gjev kongen han ei kiste med sølv og bed han ta ho med til far sin, men Egil deler aldri med nokon. Ein gong på reise gjennom Eidskogen spyr han i trynet på verten, før han krøker ut eit auge på han.¹⁰

Somme peikar på at også skildringa av Egil si framferd mot norskekongen er tvitydig. Vésteinn Ólason meiner Egil og Asgjerd har rett i arvekravet sitt, men at Egil går så hardt på at det ikkje er underleg at kongen stoppar han. Andersson seier framstillinga av Kveldulv-ætta og norskekongen endrar seg gjennom saga. Kongen blir gradvis mindre negativt framstilt, og Kveldulv-ætta mindre positivt. (Hines er inne på noko av det same.) Før utvandringa er saga “unambiguous”, seier Andersson, der er kongen skurken og Torolv Kveldulvsson det skuldlause offeret. Men den delen som handlar om Egil er grunnleggjande tvitydig, meiner han. Ein del av det Egil gjer er så grotesk, grisk eller sjølvrettferdig og hemngjerrig at det bikkar over i komikk og parodi. Til dømes går hemnen etter det fyrste nederlaget om Asgjerd-arven over alle grenser, og på heradstinget på Island mot slutten av saga brukar Egil retten og makta si så einsynt og egoistisk at det ikkje liknar nokon ting. Her viser det seg at Egil “when given the opportunity, is more autocratic than the kings with whom he has disputed most of his life”.¹¹

Vésteinn Ólason peikar òg på at Egil og ætta hans møter seg sjølve i døra i denne og andre saker – men seier altså likevel at ideologien i saga er “clear”. Andersson, derimot, meiner framstillinga av Egil er såpass tvitydig at saga kan vera skriven med tanke på publikum: “a Norwegian audience that would have read it as a humorous send-up of a self-willed Icelander and an Icelandic audience that would have read it as a serious celebration of an ancestral hero who could stand up to the kings of Norway”.¹²

Meulengracht Sørensen peikar på at eit mønster i bakgrunnen til Egil heller ikkje går så lett i hop med det ein reknar som tendensen i saga.¹³ Ho begynner slik: “Det var ein mann som heitte Ulv. Han var son til Bjalve

10 *Egils saga*, kap. 40, 54–55, 72.

11 Vésteinn Ólason, “Inngangur”; Andersson, *The Growth*, 110; Hines, *Kingship*, 31–32, Andersson, *The Growth*, 104–105, 114; jf. Theodore Andersson, *The Icelandic Family Saga. An Analytic Reading* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1967), 106–107 og Harris, *Saga as*, 214.

12 Vésteinn Ólason, *Dialogues*, 195; Theodore Andersson, “The King of Iceland,” *Speculum: A Journal of Medieval Studies* 74 (1998): 923–934.

13 Meulengracht Sørensen, “Starkaðr”.

og Hallbera. Hallbera var dotter til Ulv den uredde og syster til Hallbjørn Halvtroll ....¹⁴ Ulvar, bjørnar og halvtroll! *Bera* tyder ‘binne’ og *bjalfi* ‘dyreskinn’; namnet viser truleg til at ein meinte Bjalve kunne skifte til dyreham, slik Ulv vart kalla Kveld-Ulv fordi han var ham-ram om kveld-ane og nettene. Skallagrim og Egil, og fleire til i ætta og på garden deira, er som Kveldulv.¹⁵ Når Skallagrim kjem med følgjet sitt til kong Harald for å be om bot for Torolv, blir det sagt at heile flokken liknar meir på troll enn på menneske. Skallagrim hamast mot sin eigen son i ein slåst-kamp, og Egil drep berserken Atle med å bite over strupen på han, som ein ulv.¹⁶ Det er ætta på farssida til Skallagrim som er slik; morsætta hans er motsett. Mora Salbjørg er syster til Øyvind Lambe og Olve Nuva, som klarer seg og gjer det godt hos kong Harald og derfor blir verande heime i Noreg. Framstillinga henger seg på ein sentral opphavsmyte: Samband mellom mann frå inngruppe og kvinne frå utgruppe var normalt og kunne gje særskilt framifrå avkom (som den prototypiske kongen).¹⁷ Samband mellom mann frå utgruppe og kvinne frå inngruppe, derimot, var tabu og kunne gje avkom som vart ulukkesfugl, som Starkad i *Gautreks saga*. Skallagrim og Egil er den typen. Dei lagar seg unødvendige vanskar, er stygge, styrlose og gjerrige. Rett nok er dei to Torolv-ane motsette, dei er vakre, harmoniske, høviske, rause og godt likte, og ser lenge ut til å klare seg godt i teneste hos kongar – men det blir banen deira.¹⁸ Det er villdyr- og trolltypene som klarer seg og bygger det nye samfunnet på Island. “[D]et er deres utilpassethed som fremmede, der er årsagen til, at de må forlade Norge. I denne forstand er forholdet mellem Norge og Island i denne saga som mellem Miðgarðr og Útgarðr i *Eddaen* og mellem kongeriget og den omgivende vildmark”, seier Meulengracht Sørensen. Han seier det kan verke som eit paradoks at vi finn dette motivet akkurat i *Egilssoga*, “der i så høy grad ... forsvaret det islandske standpunkt over for norsk kongemagt”. Meulengracht Sørensen si forklaring er “at portrættet af Egill og hans for-

14 *Egils saga*, kap. 1, s. 3.

15 Nærare om dette i Ármann Jakobsson, “Beast and Man: Realism and the Occult in Egils saga,” *Scandinavian Studies* 83 (2011): 29–44.

16 *Egils saga*, kap. 25, 40, 65.

17 Meulengracht Sørensen, “Starkaðr”; Gro Steinsland, *Det hellige bryllup og norrøn kongeideologi. En analyse av hierogami-mytten i Skirnismál, Ynglingatal, Háleygjatal og Hyndluljóð* (Oslo: Solum, 1991).

18 *Egils saga*, kap. 8–23, 36–54.

fædre er en ironisk kommentar til det standardbillede af en islandsk landnamsmand, som *Landnámabók* og de fleste islændingesagaer giver”. “Ved at sidestille hovedpersonerne i *sin* landnamsberetning med typen Starkaðr har *Egils sagas* forfatter, samtidig med at den gængse forklaring akcepteres, understreget en modsætning mellem islandske høvdinge og norsk kongemagt med dyb aktualitet i det 13. årh[undre]”.¹⁹ Det var då søga vart skriven og Island var på veg inn under styret til norskekongen.

Eg er samd i desse synspunkta, men meiner dei stoppar på halvvegen. Etter det eg kan sjå, stemmer det ikkje at *Egils saga* “i så høij grad ... forsvarer det islandske standpunkt over for norsk kongemagt”, for framstillinga av heile Kveldulv-ætta og sjølvforståinga hennar er grunnleggjande tvitydig gjennom heile søga. På overflata ser det for det meste ut til at forfattaren stør Kveldulv-ætta og sjølvforståinga til det islandske aristokratiet, altså den islandske opphavsmitten. Men ser ein nærare etter, så problematiserer forfattaren denne sjølvforståinga og rettsideane ho bygger på. Dette kjem særleg til syne i ei mengd parsituasjonar, der liknande problemstilling kjem opp to gonger, og Kveldulv-ætta har éin posisjon fyrste gongen, men motsett posisjon andre gongen, og såleis møter seg sjølv og ideologien sin i døra gong etter gong. Dette komposisjonstrekket er lite påakta av granskarane til no.

3. Tvitydige situasjonar i islendingsogene

Mange av situasjonane som inngår i desse para er samtidig det eg vel å kalle tvitydige eller opne situasjonar, som særmerker sjangeren islendingsøge. Det dreiar seg om grensetilfelle, særleg av to typar:

- a. Situasjonar der det er vanskeleg for oss som publikum å avgjera kven av partane i ein konflikt som har rett, fordi begge har gode argument for sitt syn,
- b. Situasjonar der det er vanskeleg for ein person å velja handlingsalternativ, oftast fordi han eller ho har lojalitet til begge partar i ein konflikt.

19 Meulengracht Sørensen, “Starkaðr,” 767–768.

Her er nokre døme på den fyrste typen frå *Soga om laksdølane*. Når Hoskuld Dala-Kollsson nektar å gje halvbroren Rut arv etter mora, Torgjerd Torsteinsdotter, fordi ho gifte seg utan godkjenning frå han, så har han rett etter islandsk lov. Men etter lova i Noreg, der Torgjerd gifte seg, kunne enkje feste seg sjølv.²⁰ Torgjerd Egilsdotter kan nekte å gifte seg med Olav På fordi han er son av ei trælkvinne.²¹ Men han er òg dotterson av irekongen, son av ein av dei største hovdingane på Island og ein utifrå emneleg kar. Når Bolle gifter seg med Gudrun, er det uklårt om han svik bestevenen Kjartan. Han veit at Gudrun og Kjartan var kjærastar før Kjartan reiste ut og at Gudrun helst vil ha Kjartan. Men Kjartan hadde ikkje svara “nei” då Bolle spurde om han heller vil ha Ingebjørg kongssystemer, og sende ikkje helsing til Gudrun; berre ei generell helsing til slekt og verner. Når Gudrun får folka sine til å stela det gullvovne skautet frå Remna, er det simpelt tjuveri, men ho er i sin fulle rett, for Ingebjørg hadde sagt at Kjartan skulle gje det til Gudrun.²²

Nokre døme av den andre typen frå *Gislesoga*: Når Tordis finn ut at Gisle har drepe Torgrim, må ho velja om ho skal ofre bror sin eller skjemast over at mannen hennar ikkje er hemnd. Når sønene til Vestein oppsøker Gisle etter å ha drepe Torkjell, reknar dei med å få hjelp, sidan dei er på same side i konflikten. Men Gisle vil drepa dei, sidan Torkjell var bror hans. Når Torkjell finn ut at Asgjerd, kona hans, har eit godt auge til Vestein, får Torkjell Vestein drepen. Men når Gisle får veta noko liknande om si kone, at ho har hatt eit forhold til Torgrim, så vel han å tru at det ikkje har skjedd noko, og dermed er saka ute av verda.²³ Torkjell kunne altså valt ein heilt annan reaksjon.

Eit døme av den fyrste typen frå *Egils saga*: Når Egil drep Ljot den bleike i holmgang, skal han etter holmgangslova arve han. Men kongen skal arve utlendingar som døyri i landet utan arving.²⁴

20 *Laxdæla saga*, utg. Einar Ól. Sveinsson, Íslenzk fornrit, bd. 5 (Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 1934), kap. 19, 7; *Grágás. Konungsbók*, utg. Vilhjálmur Finsen (1852; genoptr. Odense: Odense universitetsforlag, 1974), 29–30; *Grágás. Staðarboðsbók*, utg. Vilhjálmur Finsen (1879; genoptr. Odense: Odense universitetsforlag, 1974), 156; *Den eldre Gulatingslova*, utg. Bjørn Eithun m.fl. (Oslo: Riksarkivet, 1994), 64.

21 *Laxdæla*, kap. 23.

22 *Laxdæla saga*, kap. 39–43; kap. 46.

23 *Gísla saga Súrssonar*, i *Vestfirðinga sögur*, utg. Bjørn K. Þórolfsson, Íslenzk fornrit, bd. 6 (Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag), kap. 18–19, kap. 29–30.

24 *Egils saga*, kap. 64, s. 199–206, jf. kap. 68, s. 214–216.

Andersson har peika på at “the author of *Gisla saga* had a ... liking for ambiguity”,²⁵ og eg har snakka med fleire granskarar som har notert seg at slike tvitydige eller opne situasjonar som eg har skissert her er svært vanlege i islendingssogene. Kanskje er dette underforstått hos mange, men eg kjenner ikkje til at nokon i skrift har peika på at dette er noko som særmerker sjangeren²⁶ framom andre norrøne prosasjangrar og annan prosa i det heile. I kongesogene er det visst mindre av slike situasjonar (kanskje med unntak for sogene Snorre Sturlason skreiv), kanskje fordi konfliktane der oftast står mellom konge og bønder, samtidig som kongen er helten. Då skal kongen normalt ha rett, han skal ha fasiten. I samtidssogene er det truleg òg mindre, kanskje fordi stoffet i dei er nærare i tid. Då er det vanskelegare å forme om stoffet litterært, fordi det er betre kjent kva som faktisk skjedde. I fornaldersogene er det òg mindre, rimelegvis fordi dei ikkje siktar mot realisme, dei speglar ikkje livet, det er vanlegvis klårt at helten vel det rette. Tvitydige situasjonar som litterært verkemiddel heng saman med den (relativt) realistiske framstillingsforma og forteljeteknikken der forfattaren blir framstilt som nøytral; dette er mest gjennomført i islendingssogene – slik svært mange har peika på.²⁷ Denne realismen inneber m.a. at forteljaren ikkje er synleg og dermed ikkje moraliserer eller ope tek stilling, men gjev inntrykk av å vera nøytral. Denne realismen er likevel berre ein del av forklaringa. Vi finn saktens slike tvitydige situasjonar i moderne prosa, for *livet* er jo ofte slik, men dette verkemidlet er likevel

25 Theodore Andersson, “Some Ambiguities in *Gisla saga*. A Balance Sheet,” *Bibliography of Old Norse-Icelandic Studies* 1968 (1969): 28.

26 Det er t.d. ikkje nemnt hos Finnur Jónsson, *Den oldnorske*; Peter Hallberg, *Den isländska sagan*, 2. utg. (Stockholm: Svenska Bokförlaget / Bonniers, 1964); Andersson, *Icelandic Family Saga*, 65–95; Jónas Kristjánsson, *Eddas and Sagas. Iceland's Medieval Literature*, oms. Peter Foote (Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 1992); Vésteinn Ólason, “Inngangur,” eller *Dialogues*; eller Heimir Pálsson, *Lykill að Íslendingasögum* (Reykjavík: Mál og menning, 1998), så vidt eg kan sjá. Den som kjem nærast er visst Torfi H. Tulinius, *The Matter of the North: The Rise of Literary Fiction in Thirteenth-Century Iceland*, oms. Randi Eldevik, The Viking Collection, bd. 13 (Odense: Odense University Press, 2002), 256 ff., som meiner “ontological uncertainty” og “religious and social ambiguity” er med på definere sjangeren islendingssoge. Han peikar likevel ikkje på at mange enkelsituasjonar i seg sjølve er tvitydige, men ser tvitydigheit i summen av mange situasjonar. – I mange tilfelle har granskarane ikkje sett at forfattaren med overlegg har late spørsmål stå opne. Til dømes har både rettshistorikarar og andre mange gonger prøvd å avgjera om Hilderidsønene hadde arverett eller ikkje.

27 Sjå t.d. Meulengracht Sørensen, *Fortelling og ære*.

normalt ikkje dyrka slik der som i islendingssogene. Etter mitt syn er dei tvitydige situasjonane ein nøkkel til å forstå ideologien bak islendingssogene. Dei er i slekt med, men noko anna enn "somme seier det..., andre seier det..."-situasjonane, som er svært vanlege.²⁸ I dei gjer forfattaren klårt at det er uklårt kva som skjedde (kanskje fordi det var uklårt i tradisjonen saga bygde på, slik Liestøl meiner), og skisserer heilt kort to-tre alternativ. I dei situasjonane eg peikar på, er det derimot klårt kva som skjedde; det får vi detaljert opplysning om. Det uklåre ligg i korleis alternativa skal vurderast. Det er denne siste typen som er viktigast for denne artikkelen.

4. *Egils saga*: Par av tvitydige situasjonar, med posisjonsskifte frå fyrste til andre gong

I *Egils saga* har bruken av tvitydige situasjonar fått ein ekstra vri, med *par* av slike situasjonar. Eg har notert meg fem av dei.

Det fyrste er to arvekonfliktar. Torolv Kveldulvsson hevdar Hilderid-sønene ikkje har arverett, fordi dei er frillesøner, mor deira vart bortført med makt. Om det stemmer, er uråd å avgjera. Bryllaupet *var* ikkje fullverdig, men Hilderid-sønene har rett i at mora var gift med Bjørgolv, ikkje frille. Som mange har sett,²⁹ kjem problemstillinga att seinare i saga, når Berg-Ånund hevdar at Asgjerd ikkje har rett til å arve si mor, fordi mora ikkje var gift, men var ei bortført trælkvinne.³⁰ I dette tilfellet, òg, kan det førast gode argument for motsett syn. Den prinsipielle skilnaden er fyrst og fremst at rollene er omsnudde: Standpunktet representanten for Kveldulv-ætta krast avviser andre gongen er det standpunktet ein annan representant for Kveldulv-ætta stod på fyrste gongen.

To andre par av tvitydige situasjonar finn vi i Egil sine freistnader på å få arven Berg-Ånund sit med. Det eine paret gjeld respekt for tinget. I den fyrste rettssaka på Gulatinget får dronning Gunnhild mennene sine til å avbryte rettsprosessen, i den andre er det Egil som gjer det, med å utfordre Atle den skamme ('stutte') til holmgang.³¹ I begge rettssakene har

28 Sjø t.d. Knut Liestøl, *Upphavet til den islandske ættesaga*, Instituttet for sammenlignende kulturforskning A.9a (Oslo: Aschehoug, 1929), 36–37.

29 T.d. Vésteinn Ólason, "Inngangur," 90.

30 *Egils saga*, kap. 7–8, 36–37, 41–42, 53–56.

31 *Egils saga*, kap. 56, s. 57; kap. 65.

begge partar gode argument for sitt syn, og den lovlege rettsprosessen blir avbroten med makt av den parten som ligg an til å tapa, og avbrotet skjer når den andre parten er i ferd med eller skal til å føre fram tolvmannseid for domarane. Her òg er den prinsipielle skilnaden fyrst og fremst at rollene blir omsnudde: Andre gongen er det representanten for Kveldulv-ætta som brukar ein framgangsmåte svært lik den han sterkt fordømde fyrste gongen.

Denne tolkinga har støtte i holmgangen på Sunnmøre mot Ljot den bleike, som Egil stilte opp i for å skåne Fridgeir Gydason. Ljot og hans "forretningsmodell" er framstilte uvanleg klårt negativt i saga;³² jamvel namnet *Ljótr inn bleiki* 'bleikstyggen' fortel kva vi skal tykkje om han. Det er tydeleg for lesaren at det er *illgjerningsmenn* som skaffar seg eigedom frå andre med å skóra dei på holm og drepa dei der. Men på tinget like etter er det akkurat dét Egil gjer. Og fordi dette er direkte påfølgjande hendingar i saga, er det vanskeleg å ikkje tru at forfattaren vil vi skal sjå episoden med Ljot som bakgrunn for Egil sin framgangsmåte mot Atle. I så fall skal vi tenkje at det er skammeleg av Egil å avbryte rettsprosessen, slik det var skammeleg av kongeparet å gjera det sist.

Det tredje paret av tvitydige situasjonar er desse to holmgangane og bakgrunnen for dei. Det er vanskeleg å avgjera om det er Fridgeir eller Ljot som har rett, men på ein litt annan måte enn i dei tidlegare tilfella, der begge partar har hatt gode poeng reint juridisk. Fridgeir og dei har opplagt den *moralske* retten, men Ljot har medhald av lova. Det same gjeld når Egil utfordrar Atle på tinget; i begge desse holmgangssakene er det vanskeleg å avgjera om den eine parten meir enn den andre har retten på si side. Samtidig er sakene parallelle i at det dreiar seg om å skaffe seg eigedom gjennom holmgang når ein ikkje får det til på annan måte. Den prinsipielle skilnaden er fyrst og fremst at Egil andre gongen tek den posisjonen han gjekk imot fyrste gongen. Skiftet hans er framheva av at dei to holmgangssakene kjem rett etter kvarandre i saga og av at Egil fyrste gongen var så negativ til holmgangsutfordringa at han risikerte livet for å stoppe ho.

Det fjerde paret gjeld korleis ein tek imot fiendar som kjem til ein. Når Skallagrim får veta at Bjørn Brynjolvsson har bortført Tora og gift seg med henne mot faren sin vilje, vil han leggja hand på Bjørn, sidan han er fostbror med faren til Tora. Men det kan han vanskeleg, når Bjørn alt har

32 *Egils saga*, kap. 64, s. 206.

gjeve seg over til Skallagrim og fått lovnad om hjelp. Skallagrim droppar hemnen, etter overtaling frå Torolv, og let Bjørn få bli verande som Torolv sin gjest. Denne episoden er svært parallell til den der Egil kjem til kong Eirik i England, når vêr og vind har ført han dit, slik dei førde Bjørn til Skallagrim. Eirik vil ingen ting heller enn å drepa Egil, men sparar livet hans og overlet han til Arinbjørn. Grunnane er langt på veg dei same som Skallagrim hadde: Ein mann kongen set høgt (Arinbjørn) går i forbøn for Egil, og så vil det vera *níðingsverk* å drepa ein som frivillig er komen til kongen og legg livet sitt i hans hender. I tillegg kjem ein grunn Skallagrim ikkje hadde, nemleg at Egil diktar *Höfuðlausn* til kongen. Til gjengjeld er dei to episodane kopla saman med langt på veg ordrette replikkar. Til Bjørn seier Skallagrim: *Hví vartu svá djarfr, at þú fórt á minn fund ...?* ('Kvifor var du så djerv at du kom til meg?'), og til Egil seier kong Eirik: *Hví vartu svá djarfr, Egill, at þú þorðir at fara á fund minn?* ('Kvifor var du så djerv, Egil, at du torde å koma til meg?').³³ Det som skil problemstillingane i desse episodane er fyrst og fremst at Kveldulv-ætta si rolle er omsnudd. Fyrste gongen er representanten for ætta den som motvillig gjev nåde, andre gongen den som må be om nåde frå ein som motvillig gjev det.

Situasjonen der Bjørn kjem til Skallagrim har ein "tvilling" til, nemleg situasjonen der Skallagrim sjølv kom til Island. Han var på flukt frå norskekongen, og fór med familie og gardsfolk til Island, der han bygde garden sin ikkje langt frå der vind og straum hadde ført inn kista med liket av Kveldulv. Eit par år seinare kjem Bjørn Brynjolvsson på same måte: På flukt frå norskekongen søker han med kone og gardsfolk til Island for å finne ein trygg tilfluktsstad (medan andre aktuelle stader er blokkerte; kongens makt når heilt til Dublin).³⁴ Vêr og vind fører han til akkurat den hamna Kveldulv rak på land i, men der Skallagrim var trygg for norskekongen, er det motsett for Bjørn. Skallagrim vil hemne seg på han, og dermed fullbyrde kongens dom, som kongens forlengde arm på Island, jamvel om det ikkje er det han er ute etter. Som vi ser, blir rolla til ætta / Skallagrim omsnudd frå fyrste til andre tilfelle.

Omsnuinga blir endå tydelegare av at Skallagrim si rolle i Borgarfjörður liknar på kongens rolle i Noreg. Det er fordi Skallagrim er herskar i Borgarfjörður, på linje med småkongane i Noreg i fyrstninga av saga, at

33 *Egils saga*, kap. 34, s. 88; kap. 59–61, s. 176–193; kap. 34 / 59, s. 88 / 179–180.

34 *Egils saga*, kap. 33, s. 85–86.

han kan kunne jaga eller drepe Bjørn. Slik norskekongen deler ut len i riket sitt, deler Skallagrim ut jord i Borgarfjörður,³⁵ det er neppe tilfeldig at forfatteren like før Skallagrim sitt landnám nemner korleis kongen gjer dette.³⁶ Også den nære parallellen mellom Skallagrim når Bjørn kjem og kong Eirik i England tyder på at forfatteren vil vi skal sjå Skallagrim i ei kongerolle. Rettssaka mot slutten av saga (pkt. 6 her) tyder òg på det. Der viser Egil til at han er Skallagrims arving når han opptrer i ei funksjonell kongerolle, og hans og Torsteins roller i konflikten svarar til dei som kongane Edvard (Játvarðr / Eadweard) og sonen Adalstein har i England. Namnet *Borg* om garden til Skallagrim peikar same veg. Det viser til ein hammar like ved garden; slike kunne kallast *borgir*, men samtidig er *borg* i saga (som elles i norrøn litteratur) det vanlege ordet for det kongar budde i. Det ser ut til at forfatteren vil vi skal gjera den assosiasjonen: Bjørn og dei har, noko påfallande, budd om vinteren i den faktiske borga *Móseyjarborg* på ei lita Shetlands-øy, og derifrå seglar dei beint til hamna nedanfor Skallagrim-garden, der det fyrste dei får sjå er at det “stod ei stor borg” ovanfor hamna (*stóð borg mikil*).³⁷ Når verbet *standa* er brukt om borg, tenkjer ein helst på noko høgt, oppmura (slik som borga på Mousa / Mósey). Men naturformasjonen ved Skallagrim-garden er langstrekt og låg. Truleg spelar Egil sjølv på denne dobbeltydinga i namnet Borg i den siste strofa han diktar: Han klagar over at han er gammal og skral, *á* eller *at konungs vörnum*,³⁸ altså “på / ved kongens vern”. Benedikt Gíslason har peika på at “kongens vern” kan vera *ofljóóst* for ‘borg’, og dét er einaste måten strofa gjev meining på utan endring.³⁹

35 Jamfør Torfi Tulinius, *Skáldið í skriftinni. Snorri Sturluson og Egils saga*, Íslensk menning, bd. 3 (Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 2004), 40.

36 *Egils saga*, kap. 26, s. 66.

37 *Egils saga*, kap. 33, s. 86.

38 *Egils saga*, kap. 85, s. 296.

39 Benedikt Gíslason, *Íslenda. Bók um forníslenzk fræði* (Reykjavík: Benedikt Gíslason, 1974), 96–97. I trykte utgåver har granskarane endra *at* og *á* til *án* ‘utan’: Egil klagar over at han som gammal mann er utan vern frá kongar. Men Egil var aldri ein som typisk hadde vern frá kongar, og preposisjonen *án* styrer vanlegvis ikkje dativ, som *vörnum* er. Likevel er også *at konungs vörnum* merkeleg, men blir idiomatisk dersom ein les *konungs vörnum* som *Borg*. Preposisjonen som blir brukt til *Borg* i Borgarfjörður er nettopp *at*. Takk til Marteinn H. Sigurðsson og Bergsveinn Birgisson for tips om dette. Marteinn hadde sett denne lese-måten uavhengig av Benedikt Gíslason.

Situasjonane der Kveldulv / Skallagrim og Bjørn med familie “rek” på land ved Borg på flukt frå kongen, er ikkje berre parsituasjonar. Begge er òg tvitydige; vi har sett at det er vanskeleg å avgjera om Skallagrim bør ta imot nykomarane eller ikkje. Open ville situasjonen vore også for dei som budde i Borgarfjörður før Skallagrim og folket hans kom – men då var det vel ingen der? Tja, kjeldene nemner *landvættir* som bur i lundar, haugar, fjell, fossar, hellerar / hòler og røysar⁴⁰, og dei kan jaga nykomarar. I *Soga om Olav Tryggvason* sender Harald Blátann ein trollmann i kvalham til Island for å spionere, og når han prøver å gå land, blir han jaga av *landvættir* på skap som mange slag dyr og troll.⁴¹ Når opningsavsnittet i den eldste islandske lova (*Ulfjótslög*) skal ha vore eit forbod mot å segle mot land med gapande hovud i stamnane, fordi det kunne skremme landvetta,⁴² så var det rimelegvis fordi islendingane ikkje ville risikere å bli jaga av landvetta. At slikt kunne skje, hevdar *Egils saga* implisitt: Når Egil reiser nidstong mot Eirik og Gunnhild etter Gulatinget, seier han at han vender nidet mot dei to og mot “landvetta som bur i dette landet” og at dei ikkje skal få ro før dei har jaga kongeparet.⁴³ Pressmidlet mot landvetta er ikkje berre denne forbanninga og ei runeinnskrift på nidstonga, men òg eit hestehovud i toppen av ho. Det er parallelt til hovuda i skipsstamnane, ikkje minst fordi Egil vender det mot land; han er i Herdlevær ytst på Hordalandskysten når han gjer dette. Det er ikkje nemnt at Egil sperra opp kjeften på hestehovudet, men Olaus Magnus seier på 1500-talet at götane bar

40 *Norges gamle Love indtil 1387*, bd. 2, *Lovgivningen under Kong Magnus Haakonssöns Regeringstid fra 1263 til 1280, tilligemed et Supplement til første Bind*, utg. R. Keyser og P. A. Munch (Oslo: Chr. Grøndahl, 1848), 326–327; *Heimskringla*, bd. 1, utg. Bjarni Aðalbjarnarson, Íslenzk fornrit, bd. 26 (Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag, 1941), 271; *Hauksbók. Utgiven efter de Arnarnagnaanske Håndskrifter No. 371, 544 og 675, 4to samt forskellige papirshåndskrifter*, utg. Eiríkur Jónsson & Finnur Jónsson (København: Kongelige nordiske oldskrift-selskab, 1892–96), 167.

41 *Heimskringla*, 1:270–271.

42 “Þat var upphaf hinna heiðnu laga, at menn skyldu eigi hafa höfuðskip í haf, en ef þeir hefði, þá skyldi þeir af taka höfuð, áðr þeir kæmi í landsýn, ok sigla eigi at landi með gapandi höfðum eða ginandi trjómum, svá at landvættir fælisk við” [Dei heidne lovene tok til med at folk ikkje skulle ha hovud på skipa under havsegling. Dersom dei hadde det, skulle dei ta hovuda av før dei fekk landkjenning og ikkje segle til lands med gapande hovud eller grinande tryne, slik at landvetta vart skremde]; *Landnámabók*, i *Íslendingabók. Landnámabók*, utg. Jakob Benediktsson, Íslenzk fornrit, bd. 1 (Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag, 1968), 313.

43 *Egils saga*, kap. 58, s. 171.

hestehovud med oppsperra kjeft på stenger når dei skulle i strid,⁴⁴ rimelegvis for å skremme fienden og følgjeandene hans. I saga går det ikkje mange sidene før Egil oppnår det han vil frå landvetta, som får hjelp av Håkon Adalsteinsfostre.⁴⁵ På bakgrunn av oppfatninga av *landvættir* som dei eigentlege landeigarane, både i andre norrøne tekstar og *Egils saga*, bør vi truleg rekne med landeigarar i Borgarfjörður før Skallagrim.⁴⁶ Slik han må avgjera om han vil ta imot Bjørn og dei, måtte landvetta avgjera om dei ville ta imot Kveldulv-ætta eller jaga ho. Faktisk kan det sjå ut til at forfattaren vil ha oss til å tenkje på Skallagrim som eit slag landvette. Som vi har sett, stammar han frå ulvar, bjørnar og halvtroll (punkt 2), og landvettet som jagar kvaltrollmannen frå landsdelen Borgarfjörður ligg i, er ein rise. Eit aspekt ved trolldomen som er brukt i saga styrker denne tolkinga, sjå punkt 6. Dersom dette er rett, blir parallellen mellom Skallagrim og Bjørn si kome til Borgarfjörður endå nærare.

5. Tema: Problematisering av makt og eigedomsrett

Kveldulv-ætta sitt posisjonsskifte i desse situasjonspara gjer at ætta si oppfatning av rett til fristad, eigedom, jord og ressursar blir problematisert. Dette kan vi få nærare inntrykk av dersom vi ser også på par av situasjonar der Kveldulv-ætta møter seg sjølv i døra eller får smaka sin eigen medisin utan at begge situasjonane nødvendigvis er tvitydige.

Eit slikt par finn vi i Harald Hårfagre si framferd i opninga av saga og Egil si framferd i den siste konflikten han er innblanda i. Slik oppsummerer saga Harald sin framgangsmåte: Stormennene i fylka han la under seg “måtte velja anten å gå i hans teneste eller fara frå landet, om dei ikkje ville tøla hard medfart eller miste livet. Somme vart lemlesta på hender eller føter. Harald eigna til seg ... all odelen og alt land, bygd og ubygd, jamvel sjøen og vatna, og alle bøndene skulle vera hans leiglendingar. Også

44 Olaus Magnus, *Historia om de nordiska folken*, bd. 1 (Stockholm: Michaelisgillet, 1909–51 [1555]), 144.

45 *Egils saga*, kap. 59, s. 175.

46 Også andre tekststader tyder på at ein meinte det var landvette på Island før landnåmet: Dag Strömbäck, “Att helga land. Studier i Landnáma och det äldsta rituella besittningsgandet,” i *Festskrift tillägnad Axel Hägerström den 6. september 1928 av filosofiska och juridiska föreningarna i Uppsala* (Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1928), 202–203.

dei som arbeidde i skogen, og saltbrennarane, fiskarane og veidemennene, både på sjø og land, skulle lyde han. Slik trælking gjorde at mange [– eksemplifiserte med Kveldulv-ætta –] flydde frå landet...”.⁴⁷ Altså: Med vald tvingar kongen folk til å gje frå seg arvejorda si, og slik utvidar han si eiga arvejord kolossalt. Det same i mindre skala prøver Steinar Ånundsson på i Borgarfjörður mot slutten av saga, når han let feet sitt beite på Torstein sin eigedom. Som svar drep Torstein trælane som gjeter feet, blir stemnd til tings av Steinar, og det ser ut til at han kjem til å tapa saka der. Då dukkar Egil opp med 80 mann budde til strid, kledd som ein konge: I blå kappe (andre fargar enn naturfargane var svært kostbare), gullslegen hjelm og spjut innlagt med gull. (Gullprydde våpen elles i saga stammar alltid frå norskekongen). Ånund tvingar då sonen til å leggja saka i Egils hender til avgjerd. I domen sin minner Egil om at far hans, Skallagrim, tok heile heradet som landnåm og at Egil og Torstein er hans arvingar, og at folk i heradet har jorda si som gåve frå Skallagrim. Derfor, seier Egil, skal Steinar gje frå seg garden sin vederlagsfritt og flytta frå heradet. Det gjer han til slutt, for å berge livet etter at han har prøvd å drepa Torstein.⁴⁸

I begge desse sakene er det ein aggressor som vil utvide si arvejord, og samtidig sin status og si makt, med å ta arvejord frå andre med vald, og det fører til at den tapande parten for å overleva må forlata maktområdet til vinnaren, som står att som diktator. Samtidig er sakene motsette: I den siste saka taper aggressoren, slik at han er den som må fara. Grunnlaget for diktatoren si makt blir òg framstilt motsett: Harald bygger si makt berre på vald, medan Egil understrekar at arv er grunnlaget for hans makt. Motsett er det òg at diktatoren i den siste saka høyrer til dei som tapte den fyrste saka og at han opptre like egoistisk og eigenrådig som ætta hans ikkje tolte av aggressoren i den fyrste saka (slik Andersson peikar på, pkt. 2. her).

Fordi desse konfliktane rammar inn saga, som fyrste og siste konflikt, er det grunn til å stille dei mot einannan, som tolkingsnøklar. I så fall stiller saga valdsrett mot arverett, som motståande prinsipp: Opninga, som set i gang heile historia, er at Harald tek det han vil med vald, og avslutninga er at Egil med tilvising til arverett stoppar ein tilsvarande aggressor. Då ser det ut til at tematikken i saga – heile saga, ikkje berre den bolken Egil er

47 *Egils saga*, kap. 3–4, s. 11–12.

48 *Egils saga*, kap. 79–82.

med i – er problematisering av rett til makt – over jord, folk og ressursar. Kven har rett til desse verdiane, og kvifor? Kven skal lyde kven, og kvifor? Måten dette blir gjort på er at Kveldulv-ætta sitt syn – og dermed den islandske eliten i høgmellomalderen sitt syn – blir presentert som fasiten, men samtidig problematisert, særleg gjennom tvitydige situasjonar der det ikkje er så opplagt kven som har rett, når ein ser nærare etter, og gjennom parsituasjonar der Kveldulv-ætta møter seg sjølv i døra med ideala sine, slik som i konflikten med Steinar, og i dei tvitydige parsituasjonane vi har sett på ovanfor.

Kva ideal det dreiar seg om, såg vi litt på i punkt 2: “Det er det stridbare og uregerlige .... menneskes begreb om personlig frihed og ære”, seier Meulengracht Sørensen. Det omgrepet vil eg presisere slik: “Frie menn er likeverdige.” Av det følgjer tre ideal som soga stiller opp:

- i) Ein skal ikkje leggja seg opp i andres saker.
- ii) Ein fri mann skal få ha egedomen han har arva i fred.
- iii) Ein fri mann skal sjølv kunne avgjera om og kva tid han vil tene andre, også kongar.

Ideal i. og ii. ser vi m.a. i Torstein / Steinar- konflikten, som er ein tolkingsnøkkel også fordi han er den einaste konflikten i soga mellom to ætter på Island, altså i den fristaten flyktingane frå tyranniet utforma etter egne ideal. I samband med den konflikten er Steinar framstilt svært negativt. Slik er dei òg framstilte, flesteparten av dei som med vald tvingar til seg andres egedom elles i soga, klårast kong Harald og Ljot den bleike.⁴⁹ Motpolen er Egil og Torstein si framferd på Island. Om Egil blir det sagt to gonger at han ikkje hadde rettssaker, drapsverk eller holmgangar mot folk på Island etter at han slo seg til ro der, og det blir sagt at han ikkje la seg opp i andres saker der i landet.⁵⁰ Torstein er tydeleg idealisert i samband med konflikten med Steinar, som “klok, roleg, spakvoren og måtehalden” (*vitr maðr ok kyrrlátr, hógværr, stiltr manna betzt*). Han er “ærleg og rettvis og egla seg ikkje inn på folk, men heldt på retten sin, dersom andre trødde han for nære” (*órefjusamr ok réttlátr ok óáleitinn við menn, en helt blut sínum*,

49 *Egils saga*, kap. 3–4, 63–64.

50 *Egils saga*, kap. 65, 78, s. 211, 257; kap. 65, s. 211.

ef aðrir menn leituðu á hann).⁵¹ Klårare kan det ikkje seiast. Den same haldninga ser vi i Kveldulv sine råd til Torolv når han fer til kong Harald.⁵²

Ideal iii. går klårast fram av måten saga stiller kongane Harald og Adalstein mot einannan på, som alternative kongstypar. Harald krev at alle skal vera “hans leiglendingar” og at alle stormenn skal koma til han og gå i hans teneste. Når Kveldulv prøver å vri seg unna, blir kongen harm, og det ordnar seg fyrst når sonen Torolv kjem heim frå viking og går inn i kongshirda. På same måte krev kongen å rå for om hirdmennene hans skal vera ved hirda eller heime på gardane sine og oppfattar det som fiendskap når Torolv insisterer på å sitja heime.⁵³ I teneste hos kong Adalstein, derimot, kan Egil koma og gå som han vil,⁵⁴ kongen seier berre at han *føretrekker* å ha Egil hos seg og lovar at han i så fall skal få så stor rikdom og høg stilling som han måtte ønskje seg.⁵⁵ Den ulike haldninga ser vi òg i korleis kongane bøter for dei to Torolv-ane. Når Skallagrim kjem til kong Harald og bed om bot for broren, som kongen eigenhendig har drepe på grunn av baksnakking, stiller kongen som vilkår at Skallagrim sjølv går i teneste hos han. Det er sjølv sagt ikkje aktuelt for Skallagrim, når han veit korleis det gjekk med broren. Adalstein har ei heilt anna haldning: Når Torolv d.y. er drepen fordi kongen plasserte brørne kvar for seg i eit slag, mot Egil sin vilje, kjem Egil til kongen i gildehallen om kvelden, og er rasande.⁵⁶ Då går kongen ned frå høgsetet og stiller seg på same plan som Egil og retter han ein stor gullring på sverdet sitt over langelden. Då roar Egil seg og kved ei takkestrøfe til kongen, som straks gjev Egil to kister fulle av sølv i bot for broren, heilt utan slike vilkår som Harald stilte. Tvert imot kan Egil fritt forlata kongen kort tid etter dette. I scenen ved langelden skaper kongen ei symbolsk jambyrdigheit, peikar Meulengracht Sørensen på.⁵⁷ Dette tilhøvet mellom konge og kongsmann ser vi òg i idealtilstanden før Harald Hårfagre: Når kong Audbjørn i Fjordane samlar folk for å hjelpe

51 *Egils saga*, kap. 79, s. 274; kap. 84, s. 293. Jamfør Meulengracht Sørensen, *Fortelling og ære*, 145.

52 *Egils saga*, kap. 5, s. 15.

53 *Egils saga*, kap. 4, 5, 6, 22, 16.

54 Dette har Vésteinn Ólason peika på, *Dialogues*, 194.

55 *Egils saga*, kap. 55, 62.

56 Scenen er skildra på ein interessant måte drøfta i Eldar Heide, “Auga til Egil. Ei nytolking av ein tekststad i Egilssoga,” *Arkiv för nordisk filologi* 115 (2000): 119–24.

57 *Egils saga*, kap. 55; Meulengracht Sørensen, *Fortelling og ære*, 128.

sunnmøringane mot kong Harald, kan Kveldulv og andre fritt velja om dei vil følgje han (ut frå eigne vurderingar av om det kan nytte).⁵⁸

Det kan knapt vera tvil om at saga stiller dette opp som allmenne ideal og som Kveldulv-ætta sine ideal. Likevel blir Kveldulv-ætta sin omgang med desse ideala problematiserte gjennom heile saga. Det skal vi no sjå ein del døme på.

6. Fleire døme

Ser vi nærare etter, så er Egil sin arverettsargumentasjon på heradstinget innhol. I og for seg har han full dekning for sitt poeng, det *er* uakseptabelt å prøve å ta jord frå arvingen til den som har *gjeve* ætta di garden sin. Som vi har sett, har Egil respektert andres eigedom på Island, jamvel om han tydelegvis har hatt makt til å ekspandere, om han ville. Likevel meiner Ánund, som prøvde å få til forlik, at domen er fullstendig partisk og seier han etter dette kjem til å gjera alt han kan for å skade Torstein.⁵⁹ Domen *er* nok partisk (jf. Andersson og Vésteinn Ólason i pkt. 2.). Når den som har gjort noko gale legg saka i den fornærma sine hender til avgjerd, frivillig og tillitsfullt, så blir det venta storsinn, då skal ein døme slik at begge partar kan leva med domen. Denne tankegangen er det tallause døme på i rettssaker i islendingsogene, og det er to døme i *Egils saga*: Det ville vera *nidingsverk* av kong Eirik å drepa Egil i England, fordi han frivillig og tillitsfullt hadde gjeve seg i hans vald, og tilsvarende skammeleg av Skallagrim å leggja hand på Bjørn, av same grunn. Men Egil nøler ikkje med å knuse motparten som har gjeve seg i *hans* vald. Dette er altså endå ein tvitydig situasjon: Egil misbrukar makt og tillit stygt, men ut frå eit resonnement som er uangripeleg.

Problematiseringa av Egil si framferd blir endå tydelegare om vi ser konflikten mellom Steinar og Ánund på bakgrunn av andre konflikhtar i saga. Egil avbryt rettsprosessen på tinget i Borgarfjörður med overmakt på same punkt som kong Eirik og Gunnhild gjer det på Gulatinget (pkt. 4), nemleg når det ser ut til å gå mot nederlag i den lovlege prosessen. Som Torfi Tulinius har peika på,⁶⁰ er Steinar si utfordring av Torstein parallell

58 *Egils saga*, kap. 3–4.

59 *Egils saga*, kap. 79–82.

60 Torfi Tulinius, *Skáldið*, 39–40.

til oppreisten mot kong Adalstein i England i midten av saga: Alfred den store samla England, og så har sonen Edvard styrt riket i mange år, men når den unge og urøynde sonesonen Adalstein tek over, ser stormennene i utkantane av riket sjansen til å prøve å rive seg lause, seier saga.⁶¹ Tilsvarande etablerte Skallagrim eit hovdingdøme, det har sonen Egil styrt i mange år, og når sonesonen Torstein skal ta over, då blir han utfordra av ein som ikkje trur han er røynd og sterk nok til å halde på makta. I begge tilfella er det utkantområde i riket / eigedomen det står om, og i begge tilfella viser det seg at utfordrarane forreknar seg.

Samtidig er seriane Skallagrim – Egil – Torstein og Alfred – Edvard – Adalstein langt på veg parallelle til kongeserien Harald Hårfagre – Eirik Blodøks – Håkon den gode. Soga set kong Alfred tydeleg på linje med Harald: Det står at det var han som samla England og at det var på Harald Hårfagre si tid.⁶² Rett nok er Håkon son til Harald, ikkje Eirik, men han er likevel den andre arvtakaren til riksgrunnleggjaren, slik som Torstein og Adalstein.

Desse parallellane styrker inntrykket av at forfattaren vil ha oss til å sjå Skallagrim, Egil og Torstein som funksjonelle kongar i Borgarfjörður (jf. pkt. 4 og 5). Men meir interessante er problemstillingane som følgjer av desse parallellane. Dersom Steinar og Ánund svarar til opprørarane mot Adalstein i England, så svarar dei òg til opprørarar mot kongen i Noreg. Då burde ikkje Egil ha så lite forståing for dei, forsiktig sagt. Ein viktig skilnad er sjølv sagt at Skallagrim ikkje tok sitt hovdingdøme frå nokon med vald. Det kjem eg att til. Likevel møter Kveldulv-ætta seg sjølv i døra på fleire måtar når det gjeld denne problemstillinga. Det Egil hjelper Adalstein med i England er nettopp å slå ned slike lokale stormenn som Kveldulv var i Noreg og som sønene og sonesonene til Kveldulv ville ha vore, dersom ikkje ætta hadde emigrert. Dette vil visst forfattaren ha oss til å tenkje, for det står at opprørarane mot Adalstein var dei som hadde tapt riket sitt til “forfedrane” hans Adalstein (*langfedgum*),⁶³ altså kong Alfred, som svarar til rikssamlaren og tyrannen Harald i Noreg. Egil hjelper også tilsvarande Noregs-konge med dette: Kong Harald hadde lagt under seg Värmland, men på Håkon si tid er jarlen der lite tru mot kongen, og skat-

61 *Egils saga*, kap. 50, s. 128.

62 *Egils saga*, kap. 50, s. 127.

63 *Egils saga*, kap. 50, s. 127.

tekrevjarane han sender forsvinn. For å skjermje ein slektning som er i unåde hos kongen, tek Egil på seg å hente skatten frå Värmland, og klarer det, etter store strabasar. Opplysningane han kjem att med gjer at kongen neste sommar fer og herjar og brenner Värmland og legg det under seg på nytt. Ei liknande rolle tek Torolv Kveldulvsson i nordaustenden av riket til kong Harald sjølv: Når han skal samle sameskatten i *Finnmørk*, fer han med mykje større krigarfølgje og mykje lenger nordover og austover enn det som har vore vanleg.⁶⁴ Både Torolv og Egil hjelper altså sentralkongane, både i Noreg og i England, med å sikre eller utbreie makta si i utkantområde, altså over stormennene i dei områda der dei ville hatt størst sjanse til å klare seg mot sentralkongen, parallelt til at Torstein med hjelp av Egil sikrar makta i *sitt* utkantområde. Torolv Kveldulvsson hjelper òg kong Harald med å slå alliansen av slike som Kveldulv, i Hafrsfjordslaget, i tillegg til at Kveldulv ikkje bryr seg om å støtte sin eigen småkonge mot Harald før Harald blir altfor mektig.⁶⁵ Hadde kveldulvingane vore trugne mot sjølvforståinga si, skulle dei gjort det motsette i desse sakene, eller i alle fall hatt større forståing for Steinar. Det kunne dei ikkje, men spørsmålet blir likevel problematisert.

Fordøminga av Steinar, Ljot den bleike og Harald Hårfagre er òg problematisk på bakgrunn av den herjinga som alle mennene i Kveldulv-ætta driv med. Er det verre av Steinar å prøve å ta myrenga frå Torstein, eller av Ljot å ta gardar frå folk med holmgang, eller av kong Harald å gjera det med store hærar, enn av kveldulvingane å ta gods frå folk i andre land på same måten i viking? – det er særleg på den tida Harald tvingar Noreg under seg at kveldulvingane og venene deira er i viking – eller av Torolv å gjera det på Finnmarkene? (Han får samla mykje meir skatt enn forgjengarane fordi han fer med mange fleire krigarar,⁶⁶ altså er det snakk om å truge til seg gods.) Som vi har sett (punkt 4), problematiserer soga òg at Egil tek gardar frå folk på same måte som Ljot.

Som nemnt, tok ikkje Skallagrim “riket” sitt frå nokon med makt, ulikt Harald og Alfred. Men på Torstein si tid har det mindre å seia, på grunn av tida som har gått. Den som arvar noko som har gått i arv i fleire generasjonar har arverett til det, uavhengig av korleis ætta fekk det i utgangs-

64 *Egils saga*, kap. 70–76, 10–14.

65 *Egils saga*, kap. 9, 3.

66 *Egils saga*, kap. 10 og 14.

punktet. Det kan vera grunnen til at norskekongane blir gradvis mindre negativt framstilte utgjennom saga:⁶⁷ Same korleis Harald tok landet, så opparbeider ætta hans seg hevd på riket, og dét blir etter kvart den viktigaste faktoren som gjev dei rett til det. Dette prinsippet minskar skilnaden mellom dei tre rika (“rika”, altså Noreg, England og Borgarfjörður) og dei som styrer dei. Ein kan òg spørja kva rett Skallagrim hadde då han kom til Island og Borgarfjörður. Arverett hadde ikkje han heller, der, han var berre hovding over den flokken som tilfeldigvis kom fyrst til distriktet. Kvifor skulle ikkje dei som kom litt seinare ha nokon rett i det heile?

Ein annan måte saga problematiserer arveretten på er å vise, gong etter gong, at han er ein illusjon: Ein kan seia og kanskje tru at det er arverett som gjev ein eigedom / rike og makt, men arveretten er mesta verdilaus om ein ikkje kan stø han med vald eller trugsmål om det. Det opplever ikkje berre Hilderid-sønene i møte med Brynjolv / Torolv, og Egil / Asgjerd i møte med Berg-Ånund / Eirik / Gunnhild (pkt. 4). Torstein Egilsson på Island og kongane Adalstein og Håkon opplever det òg. Ingen tviler på at dei er rettmessige arvingar, men likevel blir dei utfordra når dei tek over arven sin, og må vinne (delar av) han med vald. Når Egil dukkar opp på heradstinget og hevdar arverett til å diktere, er det dei 80 stridsbudde krigarane han har i ryggen som set han i stand til det. Og utpressing av samar og plyndring av folk i andre land (i viking) er legitimt, dersom ein er sterk nok til å ta det ein vil ha. Soga viser dermed, trass i det “offisielle” arveidealet ho presenterer, at den einaste retten som finst er vald. Den retten hadde Harald Hårfagre, og kan såleis ikkje fordømast.

Truleg er det innsikta i denne eine retten som ligg bakom Egils plan for sølvskatten sin like før han døy: Egil vil “så” sølvet frå Lovberget på Alltinget når folk er samla, “og då ville det vera underleg om alle delte rettferdig”, seier Egil (*þykki mér undarligt, ef allir skipti vel sin í milli*).⁶⁸ Underforstått: Det kjem til å gå slik at dei sterkaste og mest snarrådige får mest, og det tykkjer Egil tydelegvis er greitt.

At fordøminga av norskekongen blir problematisert, ser vi òg i framstillinga av far : son-tilhøve, som i soga i fleire tilfelle fungerer som me-

67 Anderson og Hines peikar på dette, Andersson, *The Growth*, 110; Hines, “Kingship,” 31–32.

68 *Egils saga*, kap. 85, s. 297.

tafor for tilhøvet konge : kongsmann / folk.⁶⁹ Klårast ser vi dette i den grunnen Skallagrim gjev til å ikkje tene Harald Hårfagre: “Eg vil ikkje bli lendmann [under kong Harald] så lenge far min lever, for han skal vera overmannen min så lenge han lever”, seier Skallagrim til utsendingen frå kongen.⁷⁰ I dette ligg (i kode på grunn av terrorregimet Harald har etablert) den same favoriseringa av arverett som vi såg i Egil sin tale på heradstinget: Den maktrelasjonen som bør føretrekkast – i dette tilfellet sonen si underordning under faren – er naturgjeven, oppstådd gjennom fødsel, ikkje med vald. Men heller ikkje i dette stykket er kveldulvingane trugne mot sine eigne ideal, særleg ikkje Egil, som trassar faren heilt frå barndomen. Torstein lån-tek ein silkekjortel Egil har fått av Arinbjørn, og kjem i skade for å møte han til. Torolv bøyer seg ikkje for Kveldulv sitt råd om å halde seg unna kongen (men det er heller ikkje formulert som påbod).⁷¹

Også i samband med farsvelde blir medfødd rett problematisert som ein illusjon: I røynda rår ikkje faren fordi han er far, men fordi han er sterkast – så lenge han er det. Når Egil som barn er tøff nok til å trasse faren, så er han det, og som skrøpeleg gamling kan ikkje eingong han diktere. Når Egil vil “så” det engelske sølvet frå Lovberget, må han bøye av.

Gunnhild, dronninga til Eirik Blodøks, er blant dei som blir klårast negativt framstilt i *Egils saga*. Ho fer med alle slag snikråder, sender ut snikmordarar, og når Egil hamnar hos Eirik i England, har ho seida at han ikkje skal få ro på Island før han har vore hos henne (*skyldi aldrigi ró bíða á Íslandi, fyrr en hón sæi hann*).⁷² Seid vart rekna som forakteleg (truleg fordi det var noko perverst med det),⁷³ og at ho dreiv med slikt bør sjåast på bakgrunn av at ho truleg var same,⁷⁴ det var helst folk frå avsides strok ein

69 Torfi H. Tulinius peikar på denne metaforen, *Skáldið*, 224–225.

70 *Egils saga*, kap. 5, s. 13.

71 *Egils saga*, kap. 40, 79, 6.

72 *Egils saga*, kap. 59, s. 176.

73 Sjå Dag Strömbäck, *Sejd. Textstudier i nordisk religionshistoria* (Stockholm: Geber, 1935); Preben Meulengracht Sørensen, *The Unmanly Man. Concepts of Sexual Defamation in Early Northern Society*, The Viking Collection, Studies in Northern Civilization, bd. 1, oms. Joan Turville-Petre (Odense: Odense Universitetsforlag, 1983); og Eldar Heide, *Gand, seid og andevind* (Dr. art.-avhandling, Universitetet i Bergen, 2006), <http://eldar-heide.net/Publikasjoner%20til%20heimesida/Heide-Gand-seid-andevind.pdf>; Eldar Heide, “Spinning seiðr,” i *Old Norse Religion in Long-Term Perspectives. Origins, Changes, and Interactions*, red. Anders Andrén m.fl. (Lund: Nordic Academic Press, 2006), 235 ff.

74 *Egils saga* seier Eirik fekk henne på ei ferd til Bjarmeland, kap. 36; *Heimskringla* seier ho var frå *Finnmørk*; *Heimskringla*, kap. 32, 1:134–136.

meinte dreiv med slikt. Med all denne trolleskapen kan ein seia at Gunnhild representerer eit nær sagt grotesk norsk kongedøme, og då er Egil sin opposisjon til det svært legitim. Men dette blir òg problematisert, med at Egil blir plassert i eit spegelbilete av denne rolla. Som vi har sett (punkt 2), har Kveldulv-ætta ein liknande bakgrunn utanfor sivilisasjonen i nord som Gunnhild har, og nidstongreisinga til Egil er eit spegelbilete av seiden til Gunnhild – altså både lik og motsett (slik som dei nemnde konfliktane som “rammar inn” saga, pkt. 5). I begge tilfella blir trolldom som gjer at offeret ikkje får ro brukt til å flytta menneske over landegrensar. (Dette er nidet sin effekt på landvetta: *allar fari þær villar vega, engi hendi né hitti sitt inni, fyrr en þær reka Eirík konung og Gunnhildi ór landi*,⁷⁵ ‘måtte dei alle rote seg bort og ikkje finne heim før dei jagar kong Eirik og dronning Gunnhild frå landet’.) Lik er det truleg òg at trolldomen verkar på landvette. Nidet gjer dét (slik at landvetta blir plaga til å jaga kongeparet or landet), og som vi såg i punkt 4, ser det ut til at forfattaren vil ha oss til å assosiere Kveldulv-ætta og særleg Skallagrim med landvette, altså Egil òg. Motsett er det at seiden dreg til seg (seid gjer oftast det),⁷⁶ til eit anna land, medan nidet jagar, ut or landet. Både parallellen og motstillinga er tydeleg, og er med på å problematisere Egil si framferd.

Det same er resultatet: Egil oppnår å få jaga kongen or Noreg, men det fører til at kongen kjem i same situasjon som kveldulvingane var i då *dei* vart jaga: Han må fly frå den nye kongen og søke tilflukt der det er å få, i eit anna land, i Eiriks tilfelle England. Der sperrar han det som før har vore ein fristad for Egil. Altså: Egil sin motstand mot norskekongens tyranni er nære på å ta frå han det alternative, gode kongedømet (jf. pkt. 5.) som har gjeve han tilflukt frå tyranniet. Ironien er kosteleg – slik som når Skallagrim, av alle på Island, er den som vil hindre flyktningar frå kongen i å søke tilflukt der (pkt. 4). Ekstra ironisk er det at Egil møter Eirik i den rolla når han er på veg til England for å få ei slik rolle sjølv – han er på veg for å bli *landvarnarmaðr* ‘landsforsvarar’ for kong Adalstein,⁷⁷ altså ein som m.a. har til oppgåve å halde vikingar ute, t.d. slike som har måtta fly frå Noreg på grunn av rikssamlinga der. Soga seier ikkje med dette at Egil og ætta hans ikkje burde gjort motstand mot norskekongen, men ho problematiserer motstanden og ideane bak han.

75 *Egils saga*, kap. 57, s. 171.

76 Heide, “Spinning” og *Gand, seid*, 235 ff.

77 *Egils saga*, kap. 59, 55, 50, s. 177 jf. 145 og 128.

Mykje anna i saga, stort og smått, er òg med på å problematisere kveldulvingane si framferd. Torolv Kveldulvsson er, sant nok, offer for baksnakking, men sanneleg gjorde han det lett for Hilderid-sønene.⁷⁸ Han *har* mykje større væpna følgje enn kongen når kongen kjem i veitsle,⁷⁹ og han bygger seg opp slik makt og rikdom på Hålogaland at det ikkje er underleg om kongen blir mistenksam. At kongen har grunn til å oppfatte Torolv som utfordrar, ser vi òg av Kveldulv sitt råd når Torolv fer til kongen fyrste gongen: “Pass på at du viser måte og ikkje kappast med overmennene dine” (*varask þú þat, at eigi ætli þú hóf fyrir þér eða keppisk við þér meiri menn*).⁸⁰ Kveldulv skjønar at det kjem til å gå gale med Torolv i kongsteneste, og åtvaringa hans fortel kva hovudproblemet kjem til å bli: Ikkje baksnakking, men at Torolv siktar for høgt. – Visst er det gale av Gunnhild / Eirik å nekte vitna på Gulatinget å sverja på at Asgjerd er arveboren, men ikkje berre Egil gjer det same ved eit anna høve; Torolv Kveldulvsson nektar òg å høyre Hilderid-sønene sine vitne på at Hilderid var fullgodt gift. Egil har grunn til å vera sint på kong Adalstein for at broren Torolv blir drepn, det ville neppe skjedd om brørne hadde slåst saman i slaget, slik Egil ville. Men på vikingtokt i Kurland sommaren før skildest Egil frå broren i striden utan å blunke, og på Island nokre år før var Egil nær på å ta livet av broren, berre for å trasse seg til å få bli med til Noreg. Han hogg landfestet til skipet som Torolv sov på, slik at det rak ut på fjorden i uvêr. At Egil godt kunne drukna Torolv den gongen, blir understreka av at det er på same fjorden i same slag vêr Egil-sonen Bòdvar druknar mange år seinare, til uendeleg sorg for Egil.⁸¹

Ei grunnleggjande tvitydigheit i framstillinga av Egil si framferd ser vi òg i at han vaklar mellom livsalternativa saga skisserer. Når Harald har lagt Noreg under seg, har ein i saga tre alternativ: Ein kan gje opp fridomen og bu i Noreg under tyrannen. Ein kan fara til det alternative kongeriket England, der kongen (ifølgje saga) respekterer uavhengigheita til frie menn (pkt. 5). Eller ein kan fara til Island, som fører vidare det norske samfunnet frå før tyrannen, der dei uavhengige, frie mennene styrer i lag i gjensidig respekt (det seier i alle fall opphavsmysten, i *Egilssoga* og elles), utan konge

78 Det peikar Torfi Tulinius på, *Skáldið*, 36–37.

79 *Egils saga*, kap. 11.

80 *Egils saga*, kap. 6, s. 15.

81 *Egils saga*, kap. 9, 46, 40, 78.

over seg. Egil vel ikkje det siste alternativet fullt ut, slik normalen er i islendingsogene. Men han vel heller ingen av dei andre fullt ut, og vrakar ingen av dei fullt ut. Han held seg svært mykje i Noreg, og når Håkon tek over som konge der, bed han om å få gå i hans teneste der. Når Egil hamnar hos kong Eirik i England, er han på veg til Adalstein for å ta imot tilbodet frå sist om varig kongsteneste og bustad i England.⁸²

7. Oppsummering av tolkinga

Som vi ser, er det ei grunnleggjande og gjennomgåande tvitydigheit i framstillinga av kveldulvingane og ideala deira, ei problematisering av fordøminga av norskekongen som tvinga dei til å forlata forfedrane sitt land. På overflata stør saga Kveldulv-ætta og det islandske aristokratiet sin “ofisielle” idé om at det islandske samfunnet er bygd av frie menn i gjensidig respekt, som ei ideell motvekt mot norskekongens tyranni. Men på eit djupare plan problematiserer saga denne ideen. Det skjer særleg gjennom tvitydige situasjonar der det ikkje er så opplagt kven som har rett, når ein ser nærare etter, og gjennom motstillingar og parsituasjonar der Kveldulv-ætta møter seg sjølv i døra med ideala sine. Verdiane Kveldulv-ætta står for blir avslørde som sjølvbedrag. Dei islandske stormennene – både i landnåmstida og då saga vart skriven på 1200-talet – lever på ein illusjon, ei livsløgn, så å seia. Dei *innbillar* seg at idealet deira er eit kollektiv av frie og uavhengige storbønder og hovdingar, som vil vera jamlikar utan konge over seg, og som respekterer dei andres rett. Men i røynda er verdigrunnlaget opportunisme og ikkje prinsipielle standpunkt. Ein er imot valdsbruk frå kongar og andre så lenge det går ut over ein sjølv, men tek gjerne ei tilsvarende rolle som kongen når ein kan, eller hjelper kongen med det prosjektet ein fordømer, når ein tener på det.

Resultatet av problematiseringa er likevel ikkje noko anna svar på kva som er rett eller gale, berre problematisering – kanskje for å gje større sjølvvinningsikt. Spørsmål som “Kven har rett til makt – over jord, folk og ressursar? Kvifor det? Kven skal lyde kven, og kvifor? Kor går grensa mellom arverett og valdsrett? Kva rett er det i røynda ein har og brukar? Arveretten? Valdsretten? Bør ikkje vald gje nokon rett i det heile?” har ikkje

82 *Egils saga*, kap. 63; s. 177 jf. 145; kap. 59, jf. 55.

endelege svar; alt som finst er gode argument – for gjensidig utelukkande standpunkt. På denne måten kan ein sjå saga som ein kjempestor variant av dei tvitydige situasjonane som særmerker islendingssogene (pkt. 3).

Det er ein del bolkar og episodar i *Egils saga* mange forskarar ikkje riktig har fått til å passe eller til å ha funksjon i ein overordna tematikk eller handlingskjede. Det gjeld m.a. Värmlands-ferda⁸³ og konflikten mellom Torstein og Steinar på slutten, som har vore rekna som mogelege tillegg til saga.⁸⁴ Skrøpelegheita til Egil på slutten har ein òg tykt er merkeleg fyldig framstilt. Den siste Englands-ferda blir av ein del oppfatta som umotivert,⁸⁵ og Vésteinn Ólason meiner plottet etter den ferda er tynt. Andersson meiner konflikten i saga heilt frå Torolv Kveldulvsson døyr er anstrengd og tynn og føreslår at forfattaren måtte finne opp arvekonfliktane til Egil for å få til framdrift i saga.⁸⁶ Etter mitt skjøn fell grunnlaget for desse synspunkta bort dersom tematikken i saga er problematisering av rett til makt, jord og ressursar. Värmlands-ferda (og tenesta hos kong Adalstein) er då med på å vise korleis Egil, sjølvmotseiande, hjelper kongen mot slike som kveldulvingane. Noko av det same viser konflikten med Torstein, nemleg at rollene er omsnudde mot slutten av saga; kveldulvingane har enda opp med den rolla kongen hadde mot dei i fyrstninga (pkt. 6). Avmakta til Egil når han er skrøpeleg på slutten understrekar at heller ikkje han, som preikar arverett framføre valdsrett, men tvingar ei pervertert forståing av arveretten gjennom med valdsmakt (pkt. 5. og 6.), får viljen sin utan fysisk makt. York-ferda viser at Egil ikkje har klart å velja land / livsalternativ og får fram den ironiske konsekvensen av at Egil klarte å vende rollene, så norskekongen sjølv (Eirik) vart landflyktig frå Noreg (sjå pkt. 6). Arvekonfliktane, som driv mykje av handlinga etter at Torolv Kveldulvsson er død, problematiserer avvisinga av valdsretten til Harald Hårfagre; gjennom heile saga blir samhøvet mellom arverett og valdsrett drøfta.

Tematikken eg skisserer er ikkje den einaste i saga, men han høver godt med det som Andersson, Meulengracht Sørensen, Harris og fleire har føreslått, på grunnlag av tvitydigheita i Egil-bolken, nemleg at *Egils saga* er ein kommentar til utviklinga på Island på 1200-talet, då samfunnsforma

83 T.d. hos Andersson, *Icelandic Family Saga*, 108.

84 Sjå Torfi Tulinius, som ikkje sluttar seg til dette, *Skáldið*, 28–29, 238–239.

85 T.d. Bjarni Einarsson, *Litterære forudsætninger*, 205.

86 Vésteinn Ólason, "Inngangur," 90; Andersson, *Icelandic Family Saga*, 108–109.

med jamvekt mellom mange stormenn over heile landet gjekk i oppløysing og nokre få ætter rana til seg makta.⁸⁷

Det eg peikar på er berre delvis spesielt for *Egilssoga*; i andre soger òg er kjernesporsmål problematiserte og tvitydig framstilte. Til dømes er det vanskeleg å avgjera om den eine eller andre i trekantdramaet om kjærleik og venskap mellom Kjartan, Bolle og Gudrun i *Soga om laksdølane* har meir skuld enn dei andre for at Kjartan blir drepen (jf. ovanfor, punkt 3) – eller om Ramnkjell har meir skuld enn Einar for at Einar blir drepen i *Ramnkjellsoga*,⁸⁸ eller kva ein skal meine om makt og maktbruk i den soga. I *Gislesoga* blir blodhemnen og æreskrava problematiserte, like tvisynt,⁸⁹ og i *Njálsoga*⁹⁰ rettssystemet, “in theory a force for order but in practice often a force working towards disorder”.⁹¹ Det spesielle i *Egilssoga* er fyrst og fremst at rett til makt og ressursar er tema, slik at det er dét som blir problematisert og framstilt på tvitydig vis.

Det er stor skilnad mellom islendingssogene når det gjeld kor gjenomarbeidde dei er. Men at *Egilssoga* er skriven av ein sterkt medveten forfattar som har forma stoffet på utstudert vis, har det lenge vore semje om. Dersom tolkinga eg set fram her har noko føre seg, så gjeld det i endå sterkare grad, sidan ho inneber at mange detaljar gjennom heile verket bygger opp under eit overordna bilete. Dette er til dels eit argument for den såkalla bokprosateorien om opphavet til islendingssogene, som seier at dei i hovudsak ikkje er folketradisjon, men fiksjon bygd på lause munnlege overleveringar.⁹² Likevel treng ikkje grunnleggjande tvitydigheit i framstill-

87 Andersson, *The Growth*, 116–117; Meulengracht Sørensen, *Fortelling og ære*, 146–147; Harris, “Saga as,” 214 ff.

88 *Hrafnkels saga Freysgoða*, i *Austfirðinga sögur*, utg. Jón Jóhannesson, Íslenzk fornrit, bd. 11 (Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag, 1950).

89 Jamfør Andersson, *Icelandic Family Saga*.

90 *Bremmu-Njáls saga*, utg. Einar Ól. Sveinsson, Íslenzk fornrit, bd. 12 (Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag, 1954).

91 Denton Fox, “*Njáls saga* and the Western Literary Tradition,” *Comparative Literature* 15 (1963): 301.

92 Om dette, sjå Else Mundal, red. *Sagadebatt* (Oslo / Bergen / Tromsø: Universitetsforlaget, 1977); Andreas Heusler, *Die Anfänge der isländischen Saga*, Abhandlungen der Königl. preuss. Akademie der Wissenschaften. Phil.-hist. Classe, 1913.9 (Berlin: Königliche Akademie der Wissenschaften, 1914); Sigurður Nordal, *Hrafnkatla*, *Studia Islandica*, bd. 7 (Reykjavík, 1940); Lars Lönnroth, *Njáls saga. A Critical Introduction* (Berkeley: University of California Press, 1976); Theodore Andersson, *The Problem of Icelandic Saga Origins. A Historical Survey*, *Yale Germanic Studies*, bd. 1 (New Haven / London: Yale

inga vera forfattarfiksjon. Tvtidyge situasjonar, der det ikkje er slik at éin part klårt har rett og motparten klårt har urett, særmerker islendingsogene generelt, og tvtidygeheit ser ut til å vera viktig i den førkristne religionen og dermed ideologien. Ein kjerneidé der er motsetnaden mellom gudane og jotnane, som til slutt slår gudane i Ragnarok. Men det utfallet har gudane sjølve stor skuld for, med di dei kynisk har utnytta jotnane og ressursane deira.⁹³ Andre døme på tvtidygeheit i mytologien er at Loke både er den mest skadelege og den nyttigaste av gudane,⁹⁴ at Tor prøver å slå i hel det som held verda saman, nemleg Midgardsormen⁹⁵ og at gudane svik Fenrisulven og risen som bygger mur rundt Åsgard.⁹⁶ Det ser ut til at norrøn ideologi heilt frå førkristen tid har hatt eit sterkt tvisyn, ein vilje til å problematisere og sjå begge sider i viktige spørsmål. Det eg føreslår i *Egilssoge*-tolkinga – altså skulddeling og problematisering av ideen om tyrannen og dei frie bøndene som respekterte kvarandre – kan godt vera

University Press, 1964); Andersson, *The Growth*; Gísli Sigurðsson, *The Medieval Icelandic Saga and Oral Tradition. A Discourse on Method* (Cambridge, Massachusetts: Milman Parry Collection, 2004), m.fl.

- 93 Jamfør m.a. Meulengracht Sørensen, “Starkaðr” og *The Unmanly Man*; Margaret Clunies Ross, *Prolonged Echoes. Old Norse Myths in Medieval Northern Society*, bd. 1: *The Myths*, The Viking Collection, bd. 7, Studies in Northern Civilisation, bd. 10 ([Odense]: Odense University Press, 1994); Eldar Heide, “Loki, the Vätte and the Ash Lad. A Study Combining Old Scandinavian and Late Material,” *Viking and Medieval Scandinavia* 7 (2011): 95–99; Else Mundal, “Heiðrún: Den mjødmjølkande geita på Valhalls tak,” i *Eyvindarbók. Festskrift til Eyvind Fjeld Halvorsen 4. mai 1992*, red. Finn Hødnebo m.fl. (Oslo: Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, Universitetet i Oslo, 1992); Else Mundal, “Skaping og undergang i *Völuspá*,” i *Sagnaheimur. Studies in Honour of Hermann Pálsson on his 80th birthday, 26th May 2001*, red. Rudolf Simek og Ásdis Egilsdóttir (Wien: Fassbaender, 2001), 195–207; og Eirik Storesund, *Þrunginn móði. Studier i den norrøne tordengudens ambivalens* (masteravhandling, LLE, Universitetet i Bergen, 2013).
- 94 Sjá Jens Peter Schjødt, “Om Loke endnu en gang,” *Arkiv för nordisk filologi* 96 (1981): 49–86; Heide, “Loki, the Vätte.”
- 95 Jamfør skaldekjenningar som *jarðar lindi*, sjá Preben Meulengracht Sørensen, “Thor’s Fishing Expedition,” i *Words and Objects. Towards a Dialogue between Archaeology and History of Religion*, red. Gro Steinsland, Instituttet for sammenlignende kulturforskning B.71 (Oslo: Norwegian University Press: Institute for Comparative Research in Human Culture, 1986), 257–278; Bergsveinn Birgisson, *Miðgarðsormur* (B.A.-avhandling, Háskóli Íslands, 1997); og Storesund, *Þrunginn*, 33–41.
- 96 *Edda Snorra Sturlusonar. Udgivet efter håndskrifterne af Kommissionen for Det Arnemagnæanske Legat*, utg. Finnur Jónsson (København: Gyldendal, 1931), 36–37 og 45–47; *Völuspá* 24–26, i *Norræn fornkvæði. Islandsk samling af folkelige oldtidsdigte om Nordens guder og heroer, almindelig kaldet Sæmundar Edda hins fróða*, utg. Sophus Bugge (Oslo: Malling, 1867), 14–15.

utvikla i tradisjonen, jamvel om historia er førd fram til kunstnarleg meisterskap av ein forfattar med penn, pergament og skrivepult. Det kan i alle fall ikkje ha vore slik at det var svart / kvitt i tradisjonen, og så forma forfattaren (av *Egilssoga* og andre soger) historiene om til rader av tvitydige situasjonar. Det at fleire røyster slepp til i framstillinga ser nettopp ut til å vera typisk for munnleg tradéring.⁹⁷

BIBLIOGRAFI

PRIMÆRLITTERATUR

- Brennu-Njáls saga*. Utgáve Einar Ól. Sveinsson. Íslenzk fornrit. Bd. 12. Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag, 1954.
- Edda Snorra Sturlusonar*. *Udgitet efter håndskrifterne af Kommissionen for Det Arnemagnæanske Legat*. Utgáve Finnur Jónsson. København: Gyldendal, 1931.
- Egils saga Skalla-Grimssonar*. Utgáve Sigurður Nordal. Íslenzk fornrit. Bd. 2. Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag, 1933.
- Den eldre Gulatingslova*. Utgáve Bjørn Eithun, Magnus Rindal og Tor Ulset. Norrøne tekster. Bd. 6. Oslo: Riksarkivet, 1994.
- Gautreks saga*. I *Fornaldar sögur Norðurlanda*. Bd. 4. Utgáve Guðni Jónsson. Reykjavík: Íslendingasagnaútgáfan, 1954.
- Gísla saga Súrssonar*. I *Vestfirðinga sögur*. Utgáve Björn K. Þórólfsson. Íslenzk fornrit. Bd. 6. Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag, 1943.
- Grágás. Konungsbók*. Utgáve Vilhjálmur Finsen. 1852. Genoptrykt efter første udgave. Odense: Odense universitetsforlag, 1974.
- Grágás. Staðarhólsbók*. Utgáve Vilhjálmur Finsen. 1879. Genoptrykt efter første udgave. Odense: Odense universitetsforlag, 1974.
- Hauksbók*. *Udgiven efter de Arnemagnæanske Håndskrifter No. 371, 544 og 675, 4to samt forskellige papirhåndskrifter*. Utgáve Eiríkur Jónsson og Finnur Jónsson. København: Det kongelige nordiske oldskrift-selskab, 1892–96.
- Hrafnkels saga Freysgoða*. I *Austfirðinga sögur*. Utgáve Jón Jóhannesson. Íslenzk fornrit. Bd. 11. Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag, 1950.
- Landnámabók*. I *Íslendingabók. Landnámabók*. Utgáve Jakob Benediktsson. Íslenzk fornrit. Bd. 1. Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag, 1968.
- Laxdæla saga*. Utgáve Einar Ól. Sveinsson. Íslenzk fornrit. Bd. 5. Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag, 1934.

97 Sjå t.d. Carolyn Hamilton, *Ideology, Oral Traditions and the Struggle for Power in the Early Zulu Kingdom* (M.A. avhandling, University of the Witwatersrand, 1985) – om zulutradisjon.

- Norges gamle Love indtil 1387, bd. 2, *Lovgivningen under Kong Magnus Haakonssöns Regjerings-tid fra 1263 til 1280, tilligemed et Supplement til første Bind*. Utgåve R. Keyser og P. A. Munch. Oslo: Chr. Grøndahl, 1848.
- Norræn fornkvæði. *Islandsk samling af folkelige oldtidsdigte om Nordens guder og he-roer, almindelig kaldet Sæmundar Edda hins fróða*. Utgåve Sophus Bugge. Oslo: Malling, 1867.
- Snorri Sturluson. *Heimskringla*. Utgåve Bjarni Aðalbjarnarson. Íslenzk fornrit. Bd. 26–28. Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag, 1941–51.

SEKUNDÆRLITTERATUR

- Andersson, Theodore M. *The Problem of Icelandic Saga Origins. A Historical Survey*. Yale Germanic Studies. Bd. 1. New Haven / London: Yale University Press, 1964.
- . *The Icelandic Family Saga. An Analytic Reading*. Harvard Studies in Comparative Literature. Bd. 28. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1967.
- . "Some Ambiguities in *Gísla saga*. A Balance Sheet." *Bibliography of Old Norse-Icelandic Studies* 1968 (1969): 7–42.
- . "The King of Iceland." *Speculum: A Journal of Medieval Studies* 74 (1998): 923–934.
- . *The Growth of the Medieval Icelandic Sagas (1180–1280)*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2006.
- Ármann Jakobsson. "Egils saga and Empathy. Emotions and Moral Issues in a Dysfunctional Saga Family." *Scandinavian Studies* 80 (2008): 1–18.
- . "Beast and Man: Realism and the Occult in Egils saga." *Scandinavian Studies* 83 (2011): 29–44.
- Benedikt Gíslason. *Íslenda. Bók um forníslenzk fræði*. Reykjavík: Benedikt Gíslason, 1974.
- Bergsveinn Birgisson. *Miðgarðsormur*. B.A.-avhandling, Háskóli Íslands, 1997.
- . *Den svarte vikingen*. Oslo: Spartacus, 2013.
- Bjarni Einarsson. *Litterære forudsætninger for Egilssaga*. Rit Stofnunar Árna Magnússonar á Íslandi. Bd. 8. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar, 1975.
- Clunies Ross, Margaret. *Prolonged Echoes. Old Norse Myths in Medieval Northern Society. Volume 1: The Myths*. The Viking Collection. Bd. 7. Studies in Northern Civilisation. Bd. 10. [Odense]: Odense University Press, 1994.
- Fidjestøl, Bjarne. "Norrøn felleslitteratur." I *Norsk litteratur i tusen år. Teksthistoriske linjer*, 32–129. Redigert av Bjarne Fidjestøl m.fl. Oslo: Landslaget for nor-skundervisning / Cappelen Akademisk Forlag, 1996.
- Finnur Jónsson. *Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie*. 2. utg. København: Gads forlag, 1920–24.

- Fox, Denton. "Njáls saga and the Western Literary Tradition." *Comparative Literature* 15 (1963): 289–310.
- Gísli Sigurðsson. *The Medieval Icelandic Saga and Oral Tradition. A Discourse on Method*. Publications of the Milman Parry Collection of Oral Literature. Bd. 2. Omsett av Nicholas Jones. Cambridge, Mass.: Milman Parry Collection. Distributed by Harvard University Press, 2004. Fyrst publisert som *Túlkun Íslendingasagna í ljósi munnlegrar hefðar*. Rit Stofnunar Árna Magnússonar á Íslandi. Bd. 56. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 2002.
- Hallberg, Peter. *Den isländska sagan*. 2. utg. Stockholm: Svenska Bokförlaget / Bonniers, 1964.
- Hamilton, Carolyn. *Ideology, Oral Traditions and the Struggle for Power in the Early Zulu Kingdom*. M.A.-avhandling, University of the Witwatersrand, 1985.
- Harris, Joseph. "Saga as Historical Novel." I *Structure and Meaning in Old Norse Literature. New Approaches to Textual Analysis and Literary Criticism*, 141–83. Redigert av John Lindow, Lars Lönnroth og Gerd Wolfgang Weber. The Viking Collection. Bd. 3. [Odense]: Odense University Press, 1986.
- Heide, Eldar. "Auga til Egil. Ei nytolking av ein tekststad i Egilssoga." *Arkiv för nordisk filologi* 115 (2000): 119–24.
- . *Gand, seid og ándevind*. Dr. art.-avhandling, Universitetet i Bergen, 2006. Pdf ligg på <http://eldar-heide.net/Publikasjonar%20til%20heimesida/Heide-Gand-seid-andevind.pdf>.
- . "Spinning seiðr." I *Old Norse Religion in Long-Term Perspectives. Origins, Changes, and Interactions. An International conference in Lund, Sweden, June 3–7, 2004*, 164–70. Redigert av Anders Andrén, Kristina Jennbert og Catharina Raudvere. *Vägar till Midgård*. Bd. 8. Lund: Nordic Academic Press, 2006.
- . "Loki, the Vätte and the Ash Lad. A Study Combining Old Scandinavian and Late Material." *Viking and Medieval Scandinavia* 7 (2011): 63–106.
- Heimir Pálsson. *Lykill að Íslendingasögum*. Reykjavík: Mál og menning, 1998.
- Hermann Pálsson og Paul Edwards, omsetjarar. *Egil's Saga*. Harmondsworth: Penguin Books, 1976.
- Heusler, Andreas. *Die Anfänge der isländischen Saga*. Abhandlungen der Königl. preuss. Akademie der Wissenschaften. Phil-hist. Classe, 1913. Bd. 9. Berlin: Königliche Akademie der Wissenschaften, 1914.
- Hines, John. "Kingship in Egils saga." I *Introductory Essays on Egils saga and Njáls saga*, 15–32. Red. av John Hines og Desmond Slay. London: Viking Society for Northern Research, 1992.
- Jónas Kristjánsson. *Eddas and Sagas. Iceland's Medieval Literature*. Omsett av Peter Foote. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 1992.
- Lie, Hallvard. "Jorvikferden. Et vendepunkt i Egil Skallagrímsons liv." *Edda* 46 (1947): 145–248.
- Liestøl, Knut. *Upphavet til den islandske ættesaga*. Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Bd. A.9a. Oslo: Aschehoug, 1929.

- Lönnroth, Lars. *Njáls saga. A Critical Introduction*. Berkeley: University of California Press, 1976.
- Meulengracht Sørensen, Preben. "Starkaðr, Loki og Egill Skallagrímsson." I *Sjötíu ritgerðir helgaðar Jakobi Benediktssyni 20. júlí 1977*, 759–768. Redigert av Jónas Kristjánsson og Einar G. Pétursson. Rit Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi. Bd. 12. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 1977.
- . *The Unmanly Man. Concepts of Sexual Defamation in Early Northern Society*. The Viking Collection. Studies in Northern Civilization. Bd. 1. Omsett av Joan Turville-Petre. [Odense]: Odense University Press, 1983. Fyrst publisert som *Norrønt mid. Forestillingen om den umandige mand i de islandske sagaer*. Odense: Odense Universitetsforlag, 1980.
- . "Thor's Fishing Expedition." I *Words and Objects. Towards a Dialogue Between Archaeology and History of Religion*, 257–278. Redigert av Gro Steinsland. Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Bd. B.71. Oslo: Norwegian University Press. Institute for Comparative Research in Human Culture, 1986.
- . *Fortelling og ære. Studier i isländingesagaerne*. Oslo: Universitetsforlaget, 1995. [Doktoravhandling, Aarhus Universitet, 1992.]
- Mundal, Else. "Heiðrún: Den mjødmjølkkande geita på Valhalls tak." I *Eyvindarbók. Festskrift til Eyvind Fjeld Halvorsen 4. mai 1992*, 240–247. Redigert av Finn Hødnebo m.fl. Oslo: Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, Universitetet i Oslo, 1992.
- . "Skaping og undergang i *Völuspá*." I *Sagnheimur. Studies in Honour of Hermann Pálsson on his 80th birthday, 26th May 2001*, 195–207. Redigert av Rudolf Simek og Ásdís Egilsdóttir. *Studia Mediaevalia Septentrionalia*. Bd. 6. Wien: Fassbaender, 2001.
- , redaktør. *Sagadebatt*. Oslo / Bergen / Tromsø: Universitetsforlaget, 1977.
- Olaus Magnus. *Historia om de nordiska folken*. Stockholm: Michaelisgillet, 1909–51 [1555].
- Schjødt, Jens Peter. "Om Loke endnu en gang." *Arkiv för nordisk filologi* 96 (1981): 49–86.
- Sigurður Nordal. *Hrafnkatla*. *Studia Islandica*. Bd. 7. Reykjavík, 1940.
- Steinsland, Gro. *Det hellige bryllup og norrøn kongeideologi. En analyse av hierogami-myten i Skírnismál, Ynglingatal, Háleygjatal og Hyndluljóð*. Oslo: Solum, 1991. [Doktoravhandling, Universitetet i Oslo, 1989.]
- Storesund, Eirik H. *Þrunginn móði. Studier i den norrøne tordengudens ambivalens*. Masteravhandling, LLE, Universitetet i Bergen, 2013. Pdf ligg på <https://bora.uib.no/handle/1956/6736>.
- Strömbäck, Dag. "Att helga land. Studier i Landnáma och det äldsta rituella besittningstagandet." I *Festskrift tillägnad Axel Hägerström den 6. september 1928 av filosofiska och juridiska föreningarna i Uppsala*, 198–220. Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1928.

- . *Sejd. Textstudier i nordisk religionshistoria*. Nordiska texter och undersökningar. Bd. 5. Stockholm: Geber, 1935.
- Torfi H. Tulinius. *The Matter of the North: The Rise of Literary Fiction in Thirteenth-Century Iceland*. Omsett av Randi C. Eldevik. The Viking Collection. Bd. 13. [Odense]: Odense University Press, 2002.
- . *Skáldið í skriftinni. Snorri Sturluson og Egils saga*. Íslensk menning. Bd. 3. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 2004.
- Vésteinn Ólason. “Inngangur. Íslendingasögur og þættir.” I *Íslensk bókmenntasaga*, bd. 2, 9–164. Red. av Vésteinn Ólason. Reykjavík: Mál og menning, 1993.
- . *Dialogues with the Viking Age. Narration and Representation in the Sagas of Icelanders*. Omsett av Andrew Wawn. Reykjavík: Heimskringla, 1998. Fyrst publisert som *Samræður við söguöld. Frásagnarlist íslendingasagna og fortíðarmynd*. Reykjavík: Heimskringla, 1998.

SUMMARY

Meeting One’s Former Self. Tyranny, Rights and Self-Deception in *Egils saga* – and Ambiguous Situations in the *Sagas of Icelanders*.

Keywords: *Egils saga*, *Íslendingasögur*, attitudes to royal power, ideology, inheritance, foundation myth.

This article points out a compositional pattern that may be essential to a greater understanding of the ideology behind *Egils saga*, but that has previously been acknowledged to a small degree, and whose significance has been overlooked. The general scholarly view of the saga – that its message is in support of Egill’s family and the Icelandic point of view against Norwegian royal power – seems to be somewhat insufficient, because there is a fundamental ambiguity, throughout the whole saga, in the presentation of the Kveldulfr family and their decisions, behaviour and ideals. On the surface, it seems that the author supports the Kveldulfr family and the Icelandic aristocracy’s understanding of themselves, but on a closer inspection the saga problematizes this self-understanding and the ideas upon which it is based. This comes to light especially in many coupled situations. Where similar issues occur twice, the Kveldulfr family assumes one position the first time, but the opposite position the next time, and in other situations where the family meets their former selves regarding their relation to the Norwegian royal power and its values. As a result, the saga fundamentally problematizes inheritance as the one legitimation of power, and the idea of the tyrant and the free farmers who respect each other and founded a free-state on this principle in Iceland. It does not, however, present an alternative view, just a problematization. The author argues that such a ‘non-solution’ ideology can be seen in many of the sagas of Icelanders and

also in a somewhat ignored but important trait of their style: ambiguous situations, in which it is impossible to decide which party is right or wrong. This ideology seems to be ancient the author argues, because it is in accordance with what we encounter in our sources for a pre-Christian Nordic world-view. In the mythology, an essential idea is a form of dualism. For example the giants are the gods' enemies but this does not make them evil and when they overthrow the gods' cosmos, the gods bear the responsibility equally as much as the giants.

Eldar Heide

Kringlebotn 120

NO 5225 Nesttun

eldahei@online.no

<http://eldar-heide.net/>

GUNNVÖR S. KARLSDÓTTIR

SAGA AF BEINUM

Um beinafærslu og skrínlagningu Guðmundar Arasonar góða

1. Inngangur

ÆVI GUÐMUNDAR ARASONAR Hólabiskups (1161–1237) varð stormasöm. Hann átti í stöðugum útistöðum við flesta höfðingja landsins en af alþýðu manna hlaut hann kenningarnafnið „hinn góði“. Guðmundur varð ekki síður umdeilur eftir dauðann en hann hafði verið í lifanda lífi. Ritheimildir benda til að þrýst hafi verið á kirkjuyfirvöld að taka Guðmund í heilagra manna tölu en forystumenn kirkjunnar hafi lengi færst undan því að taka bein hans úr jörðu sem helgan dóm. Svo fór að bein Guðmundar voru færð til í mörgum áföngum áður en til skrínlagningar kom og heimildirnar um þetta liggja í brotum í nokkrum miðaldaritum. Ítarlegust þeirra heimilda er svonefnd C-gerð *Guðmundar sögu* en hún hefur ekki birst á prenti nema að takmörkuðu leyti. Ótrúleg vegferð jarðneskra leifa Guðmundar biskups á sér ekki hliðstæðu í íslenskum miðaldaheimildum. Hún er ekki síst forvitnileg vegna þess að þar birtist í senn togstreita milli kirkjuyfirvalda og alþýðu, sem og blendin viðhorf innan kirkjunnar til Guðmundar sjálfs á síðari hluta 13. aldar sem vafalítið hafa haft áhrif á sagnaritun um hann.

Alls voru ritaðar fjórar gerðir *Guðmundar sögu* á 14. öld af jafn mörgum höfundum sem Stefán Karlsson handritafræðingur auðkenndi með bókstöfunum A, B, C og D, með vísan til skyldleika við 13. aldar heimildir en ekki aldurs. Margt er enn óljóst varðandi handritageymd og textatengsl gerðanna fjögurra þrátt fyrir ítarlegar rannsóknir Stefáns, en nú er B-gerð eftir ónafngreindan höfund almennt talin þeirra elst ásamt jarteinabók og jafnframt elsta heimildin um fyrirboða að helgi Guðmundar og fyrstu tilraunir til að fá bein hans tekin úr jörðu. Í biskupasagnaútgáfu Jóns Sigurðssonar og Guðbrands Vigfússonar er þessi gerð sögunnar nefnd

Miðsaga Guðmundar biskups þar sem hún var þar talin milliliður *Hinnar elstu sögu Guðmundar* (A-gerð) eftir texta *Resensbókar* og *Guðmundar sögu Arasonar eftir Arngrím ábóta* (D-gerð).¹

C-gerð er hins vegar réttnefndari sú ‚miðsaga‘ sem Jón Sigurðsson og Guðbrandur Vigfússon gerðu ráð fyrir í sagnaritun um Guðmund Arason en í stað þess að standa milli A- og D-gerðar reynist hún milliliður B- og D-gerðar. C-sagan er talin verk Bergs Sökkasonar ábóta á Munka-Þverá og er varðveitt óheil í tveimur pappírshandritum frá 17. öld.² Heillegri textinn var óþekktur fram undir 1960 er Peter G. Foote uppgötvaði hann í handritinu Sth. papp. 4 4to sem nú er í Stokkhólmi. C-gerð hefur alla frásögn B-gerðar af fyrstu beinafærslu Guðmundar og umtalsvert efni að auki um hlutdeild Jörundar biskups Þorsteinssonar (b. 1267–1313) sem ekki er að finna annars staðar. Textinn hefur ekki enn verið gefinn út ef frá er talið brot sem Foote birti í ritgerð í minningarriti um Benedikt S. Þórarinsson³ en sagan er væntanleg í útgáfu Stefáns Karlssonar og Hins íslenska fornritafélags.

Lárentius saga, sem talin er verk séra Einars Hafliðasonar (1307–93), er meginheimild um formlega upptöku beinanna í biskupstíð Auðuns Þorbergssonar (b. 1313–22) en Björn Jónsson á Skarðsá (1574–1655) mun hafa þekkt lengri texta C-gerðar sem hann notaði í tveimur smáritum, öðru um ábóta á Þingeyrum í AM 912 4to en hinu um kirkjubýggingar að Hólum í AM 220 8vo, þar sem segir:

Framar meirr greinir at Kolli smiðr smíðaði at Þverárklaustri ok Auðun byskup fann hann þar, ok sagði Kolli þá til legstaðar

- 1 *Biskupa sögur*, útg. Guðbrandur Vigfússon og Jón Sigurðsson, 2 b. (Kaupmannahöfn: Hið íslenska bókmenntafélag, 1858–78). Hér eftir *BS*.
- 2 Sjá nánar Stefán Karlsson, „Guðmundar sögur biskups: Authorial Viewpoints and Methods,“ í Guðvarður Már Gunnlaugsson, ritstj., *Stafkrókar: Ritgerðir eftir Stefán Karlsson gefnar út í tilefni af sjötugsafmáli hans 2. desember 1998*, Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Rit, 49. b. (Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 2000). Hér eftir verður vitnað neðanmáls til einstakra gerða *Guðmundar sögu* með skammstöfununum *GA*, *GB*, *GC* og *GD* og jarteinabókin auðkennd sérstaklega frá *GB* sem *Jtb*.
- 3 Peter G. Foote, „Bishop Jörundur Þorsteinsson and the Relics of Guðmundr inn góði Arason,“ í Benedikt S. Benedikz, ritstj., *Studia Centennialia in honorem memoriae Benedikt S. Þórarinsson* (Reykjavík: Ísafold, 1961). Allar tilvitnanir í *GC* eru til samræmds texta í útgáfu Stefáns Karlssonar sem væntanleg er á vegum Hins íslenska fornritafélags en frá og með 127. kafla er texti *GC* þegar aðgengilegur í framangreindri útgáfu Foote.

Guðmundar ok síðan fór hann til Hóla þá hans bein upp tekin voru.⁴

Af textabrotinu sést að í C-gerð *Guðmundar sögu* hefur einnig verið frásögn af beinaupptöku Guðmundar 1315 en ekki er ljóst hversu ítarleg hún var. Annálar og fornbréf veita einnig nokkra vitneskju ásamt vísu eftir Arngrím ábóta (d. 1361) sem venja er að telja til *Guðmundar drápu*. Nokkur vafi leikur reyndar á skyldleika vísunnar við drápuna en hún er varðveitt stök í texta D-gerðar í öðru aðalhandriti sögunnar, Holm. Perg. no. 5 fol. Heimildagildi þeirra sagnarita sem hér hafa verið nefnd er ekki fyllilega hægt að leggja að jöfnu. B- og C-gerð *Guðmundar sögu* eru biskupasögur af grein helgisagna, samdar eftir ströngum lögmálum þeirrar bókmenntahefðar um efnistöð og efnisval sem taka þarf tillit til við túlkun. *Lárentíus saga* er aftur á móti biskupasaga af grein veraldlegra ævisagna biskupa og traustari heimild þó taka verði tillit til tilgangs höfundarins með verkinu.

Dýrlingar í kaþólskum sið voru og eru árnaðarmenn jarðneskra manna við almættið og á þá er kallað til bjargar á ögurstundu. Á Íslandi voru erlendir dýrlingar einir vegsamaðir fram undir aldamótin 1200, en þá eignuðust landsmenn sína fyrstu dýrlinga, þá Þorlák Þórhalls-son Skálholtsbiskup (b. 1178–93) og Jón Ögmundsson Hólabiskup (b. 1106–21). Einn helsti þáttur í vegsömun dýrlings var lestur úr sögu hans á þeim hátíðisdögum sem honum voru helgaðir í hátíðahaldi kirkjunnar og enginn var formlega tekinn í heilagra manna tölu án þess að um hann væri rituð helgisaga. Formgerð helgisagna mótast af hlutverki dýrlinga og stöðu innan kirkjunnar. Sögur helgra biskupa, játarasögur, standa alla jafna saman af lífssögu (*vita*), færslu jarðneskra leifa á helgan stað (*translatio*) og jarteinabók með vottfestum frásögnum af dýrðarverkum þeirra eftir dauðann (*miracula post mortem*). Jarteinirnar voru í senn fyrsti vísir að helgi dýrlings og forsenda þess að hann kæmist í heilagra manna tölu. Það átti einnig við þó einungis væri um lögfestingu á helgi innanlands að ræða án formlegrar útnefningar páfans.

Eftir að kvittur spratt upp um helgi dýrlings voru bein hans tekin úr jörðu við hátíðlega athöfn, þvegin og lögð í skrin sem síðan var komið fyrir í kirkju nálægt altarinu, helgasta stað kirkjunnar. Lífssaga var þá

4 Samræmdur texti Stefáns Karlssonar á viðauka við útgáfutexta GC.

rituð um líkt leyti og færsla beinanna fór fram. Andlát og greftrun var einn mikilvægasti frásagnarliður allra dýrlingasagna. Fast á eftir fylgdi færsla (*translatio*), sem stundum var sérstakt rit en gat einnig verið kafli á eftir lífssögunni og svo er í sögum hinna helgu íslensku biskupa. Rétt eins og jarteinir eftir dauðann var færsla jarðneskra leifa órjúfanlegur hluti af töku væntanlegra dýrlinga í heilagra manna tölu og fór einatt fram að undangengnum sérstökum fyrirboðum um dýrlingshelgi. Oftar en ekki voru slíkir fyrirboðar draumsýnir eða aðrar vitranir þar sem hvatt var til þess að beinin yrðu tekin upp. Eftir andlát Þorláks vitraðist ýmsum helgi hans í draumi og bóndi nokkur sá svo skært ljós í Skálholti yfir leiði Þorláks að kirkjan sjálf hvarf honum nánast sjónum. Kapellán Þorláks, Ormur prestur Eyjólfson, hélt um sumarið á fund Brands Sæmundssonar Hólabiskups (b. 1163–1201) til að greina honum frá þessum atburðum og naut sjálfur kraftaverka Þorláks til að ná þeim fundi. Helgi Þorláks biskups var formlega lýst á alþingi 1198 að undirlagi beggja biskupa landsins, Brands Sæmundssonar og Páls Jónssonar (b. 1195–1211), en sjálf upptaka beinanna fór fram við hátíðlega athöfn í Skálholtskirkju að viðstöddum fremstu helgisiðameisturum landsins, þar með töldum séra Guðmundi Arasyni.⁵

Svipuðu máli gegndi um Jón Ögmundsson. Er kom að greftrun Björns Gilssonar Hólabiskups (b. 1147–62) við hlið Jóns haustið 1162 „bauð þeim mikla þekkt er þá sá líkit, ok var þá margs staðar holdit á beinunum, ok sem vænst þótti til at annan veg mundi vera en ilma af“.⁶ Ástand jarðneskra leifa Jóns biskups var einnig skýrt tákn um helgi hans. Í árslok 1198 lét Brandur biskup taka bein beggja biskupanna úr jörðu með stuttu millibili og leggja í nýjar kistur sem komið var fyrir um sinn undir hvolfi án þess að hylja moldu.⁷ Urðu nú undur fyrir áheiti á Jón Ögmundsson og helgur dómur hans var tekinn upp síðla vetrar árið 1200. Næsta dag var haldin viðamikil helgiathöfn í Hólakirkju og enn var séra Guðmundur Arason meðal klerka. Voru þar allir kennimenn „skryðdir sloppum ok kantarakápum, með krossum ok kertum ok reykelssikerum ok helgum

5 *Þorláks saga A*, í *Biskupa sögur*, 2. b., útg. Ásdís Egilsdóttir, Íslenzk fornrit, 16. b. (Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag, 2002), 84–86.

6 *Jóns saga ins helga*, útg. Peter Foote, í *Biskupa sögur*, 1. b., Íslenzk fornrit, 15. b., síðari hluti (Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag, 2003), 254.

7 *Jóns saga ins helga*, 255.

dómum ok skipuðu processionem inni í kirkju“.⁸ Við annan róm kvað er bein Gumundar voru tekin úr jörðu í fyrsta sinn.

2. Afskipti Jörundar Þorsteinssonar

Fyrsti forboði að beinaupptöku Guðmundar góða er hans eigin forspá í B-gerð sögu hans. Annars ókunn kona úr heimildum, Hallbera hetta, kemur að máli við biskup og spyr hann hvenær helgi hans muni koma upp. Guðmundur er í fyrstu tregur til svara en lætur að lokum undan þrákelkni hennar:

„Þat fær engi gjört at þekta þig [þ.e. Hallberu] af því, sem þú tekr upp, svá ertu fylgin þínu máli; en nú til þess at þú þagnir, þá mun ek segja þèr mitt hugboð ok framsýni, ef svá verðr, sem ek get: at þá er liðit er frá anláti mínu hálfv fjórði tögur vetra, þá munu bein mín ór jörðu tekin með þeim atburðum, sem guð vill at verði.“⁹

Árið 1272 var hálfur fjórði tugur vetra liðinn frá andláti Guðmundar, en höfundur C-gerðar bætir við og segir að líða muni „vel hálfv fjórði tögur vetra“ áður en beinin verði tekin upp.¹⁰ Ekki skakkaði miklu því að á áttunda starfsári Jörundar Þorsteinssonar Hólabiskups, sem bar upp á 1275, dró til tíðinda. Á páskadagsmorgun þetta ár varð prestur að nafni Þorsteinn vitni að braki frá legstað Guðmundar:

Á dögum Magnús konungs Hákonarsonar kom til Hóla Jörundur biskup Þorsteinsson, ok á enu átta ári byskupsdóms síns, þá varð sá atburðr þar heima at Hólum á staðnum, at Þorsteinn hèt prestr þar, ok var kallaðr faraprestr, hann hvíldi í kirkju ok varðveitti vel kirkjuskrúðann ok hríngdi til tíða, hann var skynsamr maðr ok rættorðr; hann þóttist heyra páska sunnumorgin brak mikit til stúku Guðmundar biskups, ok sprettr hann upp skjótt, ok varð nokkut við ótta, ok gekk til stúkunnar, ok hugði at vandliga; honum sýndist sem kista sú, er var um líkama Guðmundar biskups, veri komin upp or jörðinni, ok lægi moldarflaga ein ofan á kistunni miðri. Hann tók

8 *Jóns saga ins helga*, 272.

9 *GB*, I *BS*, 1:566–67.

10 Foote, „Bishop Jörundur,“ 103–4; *GC*, 128. kafli (skál. mín).

til hendi sinni, hvárt svá veri, sem honum sýndist, ok var þat einn veg; þá sagði hann biskupi ok fleirum mönnum. Síþan gekk biskup til kirkju ok fleiri menn aðrir, ok er þeir koma í stúkuna, þá sá þeir önga nýbreytni. Nú reiddist biskup, ok þótti sjá maðr vera lyginn, ok tók illa á honum, ok rak hann á brot; en hann hêlt sögu sinni, sem áðr hafði hann sagt.¹¹

Staðsetning grafarinnar orkar tvímælis. Í lok lífssögu Guðmundar Arasonar af B-gerð segir að hann hafi hlotið greftrun eftir eigin fyrirætlum „í stúkunni suðr af kirkjunni milli tveggja presta, er hann hafði áðr jarða látit“¹² en í tilvitnaðri frásögn jarteinabókarinnar er Jörundur sagður ganga rakleitt til kirkju og að stúku Guðmundar þar. Höfundur C-gerðar tekur fram að legstaðurinn teljist ekki lengur við hæfi biskupa því að nú kveði kirkjulög á um að þeir skuli hvíla innan kirkju:

Löngu áðr hafði hann fyrir sagt sinn legstað í stúkunni suðr af kirkjunni millum tveggja presta er hann hafði þar grafa látit, – hét annarr Björn Hjaltason en annarr Styrkár Gunnsteinsson, – því at þá var enn eigi sú lagasetning opinberuð hér á Íslandi at gröftr formanna skipaðiz innan kirkju.¹³

Í sömu gerð sögunnar er nokkru síðar ítrekað að Guðmundur hafi verið jarðsettur utan kirkju og að við svo búið megi ekki standa.¹⁴ B- og C-gerð ber því ekki saman. Orðið ‚stúka‘ var einkum notað um stór útskot úr kirkjum þar sem altari hafði verið komið fyrir¹⁵ eða um hliðarkapellur, en virðist þó einnig hafa getað átt við um kór.¹⁶ Magnús Már Lárusson áleit að í íslenskum kirkjum ætti orðið við um ákveðinn hluta kirkju eða kapellu fremur en viðbyggingu, en merkti þó líklega oftast norður-suðurarm

11 GB (*Jtb*), í BS, 1:609. Í 127. kafla GC segir að atburðurinn hafi átt sér stað að morgni pálmásunnudags, sjá einnig Foote, „Bishop Jörundr“, 102.

12 GB, í BS, 1:585.

13 GC, 119. kafli.

14 GC, 119. kafli.

15 Johan Fritzner, *Ordbog over det gamle norske sprog*, 2. útg., 3 b. (Ósló: Den norske forlagsforening, 1886–96), 3:582. Orðið kemur fyrir í fleiri en einni merkingu.

16 Marius Hægstad og Alf Torp, *Gamalnorsk ordbok med nynorsk tyding* (Ósló: Det norske samlaget [Landsmaals-laget], 1909), 437.

krosskirkju.¹⁷ Orðalag D-gerðar þar sem segir „í stúkunni syðri“¹⁸ gæti samrýmst þeirri merkingu en sú gerð sögunnar er varhugaverð heimild. Höfundur hennar sniðgengur jafnt upptöku beinanna úr upphaflegum legstað sem og annað er varpað gæti rýrð á þá einhliða dýrlingsmynd sem hann dregur upp. Orðalagi kynni því vel að hafa verið hnikað til í því skyni að draga fjöður yfir óviðeigandi greftrunarstað.

Óljóst er hvernig þetta kemur heim og saman við frásögn B-gerðar en lýsingin í heild minnir óneitanlega á *Jóns sögu*: „Líkami ins helga Jóns byskups var jarðaðr útan kirkju fyrir sunnan sönghúsi ok gort yfir hválf.“¹⁹ Ef til vill má líta á hvelfingu yfir gröf Jóns sem stúku í kirkjugarðinum sem svipaði þá til legstaðar Guðmundar „í stúkunni suður af kirkjunni“, en staðsetningin samræmist þó ekki þeim stað sem Þorsteinn prestur gengur til innan kirkjunnar og einnig er nefndur stúka. Á því kann þó að vera eðlileg skýring eins og síðar verður komið að.

Hörð viðbrögð Jörundar Þorsteinssonar við því sem bar fyrir augu og eyru Þorsteins faraprests skýrast sennilega af viðhorfsbreytingum innan kirkjunnar. Jörundur var einn lærðasti maður landsins á sinni tíð. Hann stóð í fremstu röð á sviði kirkjuréttar og gerði sér far um að framfylgja kirkjulögum út í hörgul.²⁰ Honum hlýtur því að hafa verið vel kunnugt um vaxandi andstöðu við útnefningu nýrra dýrlinga og þrengri lagaskilyrði en áður höfðu verið til að lýsa menn heilaga. Jörundur breytti þó afstöðu sinni eftir að annar atburður hafði átt sér stað á Hólum, að því er virðist skömmu síðar, sem klerkum þótti mjög undarlegur. Heimamenn höfðu orðið þess varir að eldur var laus á staðnum. Þeir finna biskup á bæn fyrir altari, eftir því sem þeim sýnist, og leita eftir úrræðum:

„leggitt til nú, herra, gott ráð ok skjótt, at eigi brenni bærinn.“ Biskup svarar: „taki vatn Guðmundar biskups ok stökkvi því í eldinn.“

17 Magnús Már Lárusson, „Kapel (Island),“ í *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra vikingetid til reformationstid*, 22 b. (Reykjavík: Bókaverzlun Ísafoldar, 1956–78), 8:255. Um innra fyrirkomulag Hóladómkirkju, sjá nánar Guðbjörg Kristjánsdóttir, „Dómkirkjur,“ í Gunnar F. Guðmundsson, *Kristni á Íslandi*, 2. b., *Íslenskt samfélag og Rómakirkja* (Reykjavík: Alþingi, 2000), 154–64.

18 „Yðr heimaklerkum mínum er kunnigt, segir hann, at ek hefir löngu fyrirsagt legstað minn í stúkunni syðri meðal presta tveggja, er þar liggja, ok þær kennit vel.“ *GD*, í *BS*, 2:156–57.

19 *Jóns saga ins helga*, 242.

20 Jón Helgason, *Íslands kirke fra dens Grundlæggelse til Reformationen: En Historisk Fremstilling* (Kaupmannahöfn: Gad, 1925), 178–81.

Þeir gerðu svá, ok sloknaði þegar eldrinn er vatnið kom í. En um daginn eftir þökkudu klerkar biskupi þat it góða ráð, er hann hafði þeim gefit, ok sögðu ekki annat hafa tjóat, hvat sem at var gert. Biskup svaraði: „kvaðst ekki þetta ráð gefit hafa, ok eigi vitað ellzganginn.²¹

Hvort sem Jörundur hafði trú á helgi Guðmundar eða ekki lét hann nú taka beinin upp í votta viðurvist:

Litlu sípar eptir þenna atburð er þat sagt, at Jörundr biskup lét taka upp or jörðu bein Guðmundar biskups ok tveggja presta með honum, er lágu á sína hönd honum hvárr; hèt annarr Björn, en annarr Gunnsteinn. Þar var við herra Rafn Oddsson, ok sagði hann svá, at hann vissi eigi, hverra manna bein þat vóru, er honum vóru sýnd, ok öngum þótti meira um vert þess[i] bein, en annara hversdagsligra manna, ok bein Guðmundar biskups veri þunn ok saurig, ok mátti þat vel vera, því at hann var harðlífr hær í heimi.²²

Hrafn Oddsson var um þetta leyti æðsti hirðmaður Magnúsar lagabætis á Íslandi og einn atkvæðamesti maður landsins. Ekki er annað haft eftir Hrafn en að honum sé engan veginn ljóst hverjum beinin tilheyri, aðrir nærstaddir láta hins vegar í ljós að þeim þyki ekki mikið til koma enda hvergi að sjá vott um hið óförgengilega og bjarta yfirbragð sannheilagra dýrlingsbeina.²³

Joanna Skórzewska, sem rannsakað hefur átrúnað á Guðmund Arason, túlkaði frásögnina á þann veg að álits Hrafns hefði verið leitað til að skera úr um hvort taka ætti beinin upp sem helgan dóm eða ekki og taldi viðbrögðin skýrast af andstöðu hans við vegsömun Guðmundar vegna hagsmunaárekstra. Átrúnaður á Guðmund hefði óhjákvæmilega eftl Hólastað fjárhagslega en að veraldlegir valdhafar, þar með talinn Hrafn, hefðu ekki kært sig um aukin umsvif kirkjunnar í samkeppni um völd og áhrif.²⁴

21 *GB (Jtb)*, í *BS*, 1:609.

22 *GB (Jtb)*, í *BS*, 1:609–10.

23 Bjart og fagurt útlit jarðneskra leifa dýrlinga er hefðbundið ritklif í sögum helgra manna. Álitaefnið var ekki nýtt af nálinni, í *Guðmundar sögum* er sagt frá vantrú á að bein Jóns helga Ögmundssonar í fórum Guðmundar væru helgur dómur vegna útlits þeirra, sjá *GA*, í *BS*, 1:468–69.

24 Joanna A. Skórzewska, *Constructing a Cult: The Life and Veneration of Guðmundr Arason*

Fleiri sjónarmið gætu einnig komið til álita. Kvaðning Hrafn Oddssonar að beinauppgreftrinum sýnir að Jörundi hefur þótt rík ástæða til að tryggja að allt færi fram samkvæmt strangasta regluverki en ekki er að sjá að vegsömun Guðmundar hafa vakað fyrir honum. Þess er hvergi getið að hann hafi leitað álits starfsbróður síns í Skálholti, Árna Þorlákssonar (b. 1269–98), en án hans samþykkis hefði traudla orðið af upptöku beinanna sem helgra dóma. Reyndar var þess tæpast að vænta að Árni viðurkenndi helgan forboða af vígðu brunnvatni Guðmundar því hann hafði látið loka slíkum brunni að Keldum og bannað alla meðferð vatns úr honum, ef marka má jarteinabók Guðmundar Arasonar.²⁵

Hvort sem frásögnin á sér raunverulega stöð eða ekki er augljóst af sögum Guðmundar að vatnsvígslunar mættu andstöðu meðal ráðamanna kirkjunnar þar sem þær þóttu víkja um of frá viðurkenndum kenningum. Á hinn bóginn gerði kirkjan fyrir sitt leyti stöðugt strangari kröfur um að útnefnd dýrlingsefni hefðu hvergi hvikað af réttari leið.²⁶ Beinín voru nú grafin tryggilega á ný:

Sú var frásögn Bjarna Ha[ll]freðarsonar, er þá var djákn at Hólum, er líkamr Guðmundar biskups var or jörðu tekinn: „þat sá ek,“ sagði hann, „at menn grófu gröf í stúkunni mannsvaxtar eða djúpara ok settu þar niðr kistu Guðmundar biskups, ok fylldu síþan þá gröf af moldu, ok ferðu þar á ofan stórgriót.“²⁷

Í jarteinabókinni segir ekki frekar af meðferð Jörundar biskups á jarðneskum leifum Guðmundar Arasonar, en bæði í jarteinabók og C-gerð er sérstaklega tekið til dýptar þeirrar grafar sem kistan var lögð í og einnig þess að hún hafi verið fergð stórgrýti. Það bendir til að Jörundur biskup hafi af einhverjum ástæðum viljað hindra að hreyft yrði við kistunni og jafnvel leynd henni eins og höfundur C-gerðar tæpir á:

Helz sá orðrómr lengi síðan af alþýðu at í þeim stað mundu hulin liggja bein Guðmundar byskups, fyrir hvat byskup fekk mikit ámæli

(1161–1237) in *the Icelandic Written Sources*, The Northern World, 51. b. (Leiden: Brill, 2011), 221–26.

25 *GB (Jtb)*, í *BS*, 1:611–12.

26 Donald Weinstein og Rudolph M. Bell, *Saints and Society: The Two Worlds of Western Christendom, 1000–1700* (Chicago: University of Chicago Press, 1982), 141.

27 *GB (Jtb)*, í *BS*, 1:610; *GC*, 128. kafli; Foote, „Bishop Jörundur,“ 103.

af mörgum, segjandi at hann hylma vildi yfir Guðs vinar heilagleik ok misgruna þau tákni sem Guð léti verða hvervetna í sveitum fyrir hans árnaðarorð.²⁸

Þótt Jörundur væri hygginn stjórnandi og hefði orð á sér fyrir að vera slægur sem refur í málarekstri sínum²⁹ hefur honum verið nokkur vandi á höndum og hvorki stætt á því að horfa fram hjá helgum forboðum né stuðla að vegsömun í trássi við kirkjurétt:

með því at Jörundr byskup var bæði vitr ok ráðinn í sínum gjörðum, gaf hann sér lítit um hvat hverr talaði af því líkum hlutum, skiljandi vel allt þetta fram faranda með sögðu efni sakir vandlætis laganna, en alþýðan kveinaði.³⁰

Sannfæring Þorsteins prests bendir til að stuðningur við átrúnað á Guðmund hafi einnig verið fyrir hendi innan klerkastéttarinnar jafnt sem leikmanna eða alþýðu. Fólki lék sem fyrr hugur á að vita hvar bein Guðmundar myndu liggja grafin og annar yfirmsiða Jörundar biskups við kirkjusmiðina, Kolli Helgason, gekk eftir svörum:

Er ok þar sá hlutr, minn herra, at þér fáið af mikit ámæli at því síðr vili þér veita nökkura vegsemð í orðum Guðmundi byskupi at menn þora varla opinbera þau tákni sem þeir trúa gjöræz fyrir hans verðleika. Marga hefi ek eftir spurt hvar hans bein munu liggja, ok fæ ek enga vissu sanna þar af. En ek trúi því með engu móti, þótt nökkur tali, at þér hafið þau með stóru grjóti látið hylja.³¹

Frásögnin skiptir nú alveg um tón og í næstu andrá kemur raunverulegur tilgangur beinaflutningsins í ljós:

„Veit ek þat, smiðr, at af þeim hlut hvískra margir sín í millum, ok sýniz mér eigi fagrt at ætla mik svá heimskan at ek þættimz þess manns heilagleik mega með grjóti hylja er Guð vildi opinbera eða enn heldr illgjarnan ef ek fyrimunaða öðrum at njóta hans góðleika.

28 GC, 128. kafli; Foote, „Bishop Jörundur,“ 103–4.

29 *Árna saga biskups*, í *Biskupa sögur*, 3. b., útg. Guðrún Ása Grímsdóttir, Íslensk fornrit, 17. b. (Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 2003), 147.

30 GC, 129. kafli; Foote, „Bishop Jörundur,“ 104.

31 GC, 129. kafli; Foote, „Bishop Jörundur,“ 105.

Senniliga ætlum vér Guðmund byskup góðan mann verit hafa fyrir Guði, en at tala margt um heilagleik hans er oss formönnunum, er nökkut skyldum fylgja lögumum, miklu vandtækara á þvilíku en þér veraldarmenn ætlið ok fyrrum hefir hér gjört verit. Því létum vér upp taka bein Guðmundar ok annarra fleiri byskupa, þeira sem útan kirkju vóru jarðaðir, at kirkjunnar lög bjóða at þeira gröftr gjöriz innan kirkju. En þá kistu sem Guðmundr byskup hafði hvílt í lét ek niðr grafa, látandi þar í bein prestanna er upp tókuz jafnfram, en hon <er> niðri undir kirkjunnar grundvelli. Þótti mér vel hvern skilning þar lagði hverr yfir. En ek tók bein Guðmundar byskups brott leyniliga.³²

Jörundur dregur ekki lengur dul á að átrúnaður á Guðmund sé fráleitur í augum kirkjuyfirvalda. Magnús Már Lárusson áleit að tilfærsla sú á beinum Guðmundar sem lýst er í jarteinabókinni hafi staðið í sambandi við kirkjusmið Jörundar enda þekkt að hann lét reisa nýja kirkju á grunni hinnar eldri.³³

Hvort sem jarðrask vegna kirkjusmiðinnar hefur skipt máli eða ekki reynist aðalástæða beinafærslunnar vera sú að Jörundur getur ekki unað því að jarðneskar leifar Guðmundar biskups, eða annarra biskupa, hvíli að eldri sið utan kirkju í andstöðu við kirkjulög. Nú er hlutverk Hrafns Oddssonar við beinauþtökuna orðið skiljanlegra en ella, væntanlega hefur orðið að staðfesta að um bein Guðmundar væri að ræða áður en þeim yrði fenginn legstaður við hæfi.³⁴ Hins vegar þarf ekki lengur að undrast viðleitni Jörundar til að hindra með fargi stórgrytis að gröf sú sem Guðmundur

32 GC, 129. kafli; Foote, „Bishop Jörundr,“ 105–6.

33 Magnús Már Lárusson, „Auðunn rauði og Hólakirkja,“ *Árbók Hins íslenska fornleifafélags* 1960 (1960). Kirkjan hefur þá verið byggð nokkrum árum fyrr en Magnús Már hugði.

34 Ekki koma fram nöfn þeirra biskupa annarra sem nauðsyn bar til að færa á viðeigandi stað en kistur Jóns Ögmundssonar og Björns Gilssonar virðast hafa verið hafnar úr jörðu utandyra við upptöku beinanna 1198, sjá *Jóns saga ins helga*, 272–73. Hið sama á við um Þorlák Þórhallsson því greint er frá því að ljós hafi sést úr fjarlægð yfir leiði Þorláks sem bendir til að það hafi verið utandyra, sjá *Þorláks saga A*, 85. Fyrirrennar hans í Skálholti virðast þó allir hafa hlotið legstað innan kirkju. Í *Hungurvöku* segir að Kolor biskup hafi verið jarðsettur í Skálholtskirkju og Ísleifur biskup (b. 1056–80) „hjá leiði Kols“ (9, 11) en Gissur biskup (b. 1082–1118), sonur Ísleifs, var jarðaður „hjá föður sínum“ (20). Hvorki er getið greftrunarstaðar Þorláks Runólfssonar (b. 1118–33) né Magnúsar Einarssonar (b. 1134–48) beinum orðum en aftur á móti segir að Klængur Þorsteinsson (b. 1152–76) hafi verið „grafinn hjá inum fyrrum biskupum“, sbr. *Biskupa sögur*, 2. b., 3–43.

var sagður hvíla í yrði rofin á ný því að í stað jarðneskra leifa Guðmundar Arasonar liggja þar nú einvörðungu bein prestanna tveggja er áður höfðu hlotið legstað honum við hlið suður af Hólakirkju. Bein Guðmundar hafa hins vegar legið afsíðis um sinn í nyrðra-krossi:³⁵

Var ek þó nokkut óráðinn um hvílíkan stað ek skylda þeim fá. Eigi sýndiz mér at láta þau niðr hjá beinum annarra byskupa. Því varðveitta ek þau lítinn tíma í nyrðra krossi ok þar hurfu frá tvau rifin. Vissa ek þat eigi með hverju móti þat varð, því at þau funduz ekki síðan.³⁶

Sá staður reynist ógætilega valinn því Jörundur stendur nú frammi fyrir hvarfi á beinum úr gröfinni en það hlaut að vera ámælisvert í augum kirkjuyfirvalda jafnt sem leikmanna. Þá hefur biskupi einnig mistekist að tryggja að enginn næði í beinin sem helgan dóm í andstöðu við kirkjulög en eina nærtæka skýringin á beinahvarfinu er einmitt sú að einhver hafi tekið þau til slíkra nota. Hætta var jafnvel á að beinin gengju kaupum og sölum en slíkt hafði lengi verið vandamál víða um Evrópu á þessum tíma.³⁷

Það reynist Jörundi vandkvæðum bundið að finna starfsbróður sínum viðeigandi legstað meðal hinna fyrri Hólabiskupa án þess að sérstök skýring sé gefin á því. Líklegasta ástæða þess er sú að Gregoríus 9. páfi (p. 1227–41) hafði fyrirskipað Sigurði Indriðasyni erkibiskupi (b. 1231–52) að leggja fast að Guðmundi að vikja úr embætti Hólabiskups sakir yfirsjóna í starfi, þótt bréf þess efnis bærst ekki hingað til lands fyrr en að biskupi önduðum.³⁸ Biskupar voru að jafnaði skuldbundnir embætti sínu til ævi-

35 Norður-kross kynni að hafa verið norðurarmurinn á þeim krossi sem kirkjan hefur myndað. Sjá Hörður Ágústsson, *Dómsdagur og helgir menn á Hólum: Endurskoðun hugmynda um fjalirnar frá Bjarnastaðahlíð og Flatatungu, Þjóðminjasafn Íslands, Staðir og kirkjur*, 2. b. (Reykjavík: Bókmenntafélagið, 1989), 71–74.

36 GC, 129. kafli; Foote, „Bishop Jörundur“, 106.

37 Um þjófnad og verslun með helga dóma á miðöldum sjá Patrick J. Geary, *Furta sacra: Thefts of Relics in the Central Middle Ages*, 2. útg. (Princeton: Princeton University Press, 1990).

38 Heimildir benda til að Guðmundur Arason hafi verið settur af biskupsembætti að minnsta kosti í tvígang en opinber skjöl eru ekki varðveitt um fyrra skiptið. Sakargiftir 1237 voru ófullnægjandi vígsluathafnir sökum blindu biskups og páfi virðist hafa brugðist við umkvörtun Sigurðar erkibiskups með því að hvetja Guðmund til að láta af embætti ásamt þeim prestum er ekki höfðu hlotið vígslu samkvæmt viðtekinni helgisíðafrankvæmd. Þó virðist sem til greina hafi komið að fá Guðmundi aðstodarmann við embættisverk í stað þess að knýja hann til afsagnar. Sjá *Diplomatarium Islandicum: Íslenskt fornbréfasafn, sem hefir inni að halda bréf og gjörninga, dóma og máldaga, og aðrar skrár er snerta Ísland eða íslenska menn*,

loka en orð Jörundar benda til að vafi hafi leikið á stöðu Guðmundar að honum látnum. Jörundur lætur því veita beinunum viðeigandi umbúnað og færa á ákjósanlegri stað innan Hólakirkju:

Brott lét ek þau þaðan ok innar undir hválf yfir kórin. Ok sem ek hitta á hvílíkan stað ek vilda beinunum skipa kallaða ek til mín presta tvá leyniliga, Þorstein ljásmið, hvern þú máttir sjá er þann tíma var hér sacrista, ok hann annan er andaðiz er þú kunnir nökkut greina. Ek sýnda þeim, ok lét ek þvá, lesandi síðan öll saman í einn hvítan líndúk, leggjandi í kistu hreina, þar með svarta skó ófúna er hann hafði haft á fótum, kalek með patina, ofan ok neðan af bagli hans ok fingrgull, lykjandi aftr kistuna. Nú til þess at þú megir þeim til vísa, ef sá kann eftir mik til koma at legstað Guðmundar byskups vili forvitnaz, þá fylg mér.“ Síðan stendr byskup upp gangandi fram í kórin, nemandi staðar innar undan byskupssætinu ok stígr fætinum niðr á gólfít, svá segjandi: „Hér svá stendr kistan undir, ok er rist nafn Guðmundar byskups á endafjölinni. Bauð ek svá prestunum at þeir gjörði þenna stað öngum kunnugan án mínu leyfi, ok þetta vil ek at þú haldir um daga mína.“ Hann játar því, merkjandi staðinn sem glöggligast. Skilðu þeir eftir svá talat, ok helt Kolli vel sér seldan trúnað. Fór hann síðan til Noregs ok var vel tekinn af mörgum mikils háttar mönnum. Heyrði hann á þeim tíma í Noregi mjök prísaðan Guðmund byskup hvárt sem hann fór um staði eða markbyggðir.³⁹

Annar þeirra presta sem vitni urðu að greftrun Guðmundar, Þorsteinn ljásmiður og *sacrista* á Hólum, gæti verið sá maður sem nefndur er Þorsteinn faraprestur í jarteinabók. Ekki er kunnugt um að embætti faraprests hafi verið til innan kirkjunnar en þeir klerkar sem eftirlit höfðu með messuskrúða nefndust fataprestar eða *sacrista*.⁴⁰ Því gæti orðmyndin ‚fataprestur‘ hafa afbakast í ‚faraprestur‘ í texta jarteinabókarinnar.⁴¹ Ef um

útg. Jón Sigurðsson et al., 16 b. (Kaupmannahöfn og Reykjavík: Hið íslenska bókmennta-félag, 1857–1972), 1:515–18 (bréf 133 og 134).

39 GC, 129. kafli; Foote, „Bishop Jörundur,“ 106–7.

40 Gunnar F. Guðmundsson, *Kristni á Íslandi*, 2:143–44.

41 Í aðalhandriti GC stendur ‚fataprestur‘ sem einnig er illskiljanleg orðmynd, sjá Foote. „Bishop Jörundur,“ 102 (l. 12). Stefán Karlsson áleit að um afbökun textans í meðförum skrifara væri að ræða og notar orðmyndina fataprestur í útgáfutexta sínum en leggur ekki til

sama mann er að ræða hlýtur atburðurinn á páskadagsmorgun 1275, sem sagt er frá í jarteinabókinni, að hafa átt sér stað eftir að Jörundur hafði fundið beinum Guðmundar varanlegan legstað en ekki áður en þau voru færð í fyrsta sinn eins og röð frásagnanna gefur til kynna.

Það kemur raunar heim og saman við það að bæði Jörundi og Þorsteini virðist hafa verið kunnugt um greftrunarstað Guðmundar er atvikið í stúku hans átti sér stað á meðan frásagnir jarteinabókarinnar reynast aftur á móti vikja talsvert frá rétttri tímaröð.⁴² Höfundur C-gerðar tekur einnig fram að þá fyrst hafi bein Guðmundar verið tekin úr jörðu eftir að heimamenn á Hólum höfðu talið sig verða vitni að eldsvoða þeim sem áður var minnst á.⁴³ Nú verða frásagnir B- og C-gerðar af upphaflegum greftrunarstað einnig skiljanlegri en ella. Stúkan sem Þorsteinn fara-/fataprestur heyrði brak frá væri þá ekki hin sama og greint er frá í B-gerð suður af Hólakirkju heldur sá staður sem Jörundur kallar hann að með leynd þótt hann sé ekki nefndur stúka í heimildinni. Ef þetta er rétt hafa bein Guðmundar verið komin á þann stað sem biskup greinir Kolla að lokum frá sama árið og fyrsta beinaupptakan fór fram eða á áttunda starfsári Jörundar, 1275.

Í stuttu máli virðist áhugi hafa verið meðal alþýðu manna á að vegsáma Guðmund Arason opinberlega sem dýrling og ef til vill einnig innan klerkastéttarinnar. Jörundur Þorsteinsson reynist slíkum hugmyndum aftur á móti algjörlega andvígur. Milli sjónarmiða almennings og kirkjuyfirvalda var því talsvert bil sem biskupi reynist erfitt að brúa. Í fyrsta lagi reistu kirkjulög strangari skorður en áður við því að lýsa yfir helgi nýrra dýrlinga og í öðru lagi er staða Guðmundar innan kirkjunnar önnur eftir að bréf erkibiskups bærust þess efnis að hann væri settur af embætti. Jörundur telur sér þó skylt að færa jarðneskar leifar Guðmundar frá sínum upphaflega greftrunarstað en við það hverfa tvö rifbein í hendur ókunnra aðila sem vafalítið hafa haft í hyggju að fara með þau sem helga dóma. Áhyggjur Jörundar reynast því ekki með öllu ástæðulausar og hann

nánari skýringar. Þess má geta að f-táknið bagga-f (f) minnir nokkuð á p-táknið, sérstaklega ef það er ekki vel opið, og gæti því hafa valdið misskilningi skrifara við afritun.

42 Jarteinabækur voru safn vottfestra frásagna margra manna og sá möguleiki fyrir hendi að röð þeirra vixlaðist er þær voru settar saman í sérstakt rit, jafnvel löngu eftir að atburðir höfðu átt sér stað, eins og virðist hafa átt við um jarteinabók Guðmundar. Sjá t.d. Sverrir Tómasson, „Brunnið bréfasafn,“ í *Tækileg vitni: Greinar um bókmenntir gefnar út í tilefni sjötugsafmælis hans 5. apríl 2011* (Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, 2011).

43 GC, 128. kafli; Foote, „Bishop Jörundr,“ 103.

færir beinin með leynd á traustari stað sem einnig getur talist sambodinn stöðu Guðmundar. Ef fallist er á að Þorsteinn faraprestur og Þorsteinn fataprestur séu sami maður lítur út fyrir að öll tilfærsla Jörundar á jarðneskum leifum Guðmundar hafi átt sér stað á sama árinu, eða 1275. Af beinaupptöku Guðmundar Arasonar segir ekki nánar í sögum hans eins og varðveislu þeirra er háttað en *Lárentíus saga* tekur við þar sem þeim sleppir.

3. Stefubreyting Auðuns Þorbergssonar

Auðunn rauði Þorbergsson hvarf frá stefnu forvera síns eftir að hann kom til stóls 1315. Strax eftir komuna að Hólum hóf hann undirbúning að því að fá Guðmund Arason formlega tekinn í tölu dýrlinga. Eftirgrennslan eftir beinum Guðmundar hófst því á nýjan leik með aðstoð Kolla Helgasonar, sem einn var orðinn til frásagnar að Jörundi önduðum:

Þegar er herra byskup kom heim ór visitatione leitaði hann eftir hvar bein góða Guðmundar byskups mundi vera, því at þat hafði svá verit vanrækt áðr at menn vissu eigi áðr hvar þat mundi vera. Var í fyrstu grafit í kórnum innar ok fannz þar eigi, en funduz þar önnur bein í einni kistu, allt samt sem Jörundr byskup hafði látit um búa þá er hann lét gera nýja kirkjuna. Þá var sent eftir Kolla smið Helgasyni; vildi hann ekki fara lengi, því at meðal þeira herra Auðunar byskups var heldr fátt. Þó fór hann um síðir, meir áminntr fyrir skuld Guðmundar byskups en at boði Auðunar byskups. Sagði Kollu þá at þeim stodaði ekki at leita í kórnum; bauð hann þá brjóta upp gólfrit í framkirkjunni. Miðaði hann svá glöggt á at þar sem hann sagði, fannz kista ok henni lauk hann upp; fannz þar í biskups bein ok at öllu svá um búit sem Jörundr byskup hafði sagt honum. Síndiz þar fótleggurinn brotinn ok þar um vafit einum hreinum klút; vóru knútarnir mjök stórir á leggnum sem ván var eftir því sem segir í Guðmundar sögu at brotnaði fótr hans fyrir Ströndum, þá er hann var klerkr með Ingimundi frænda sínum.⁴⁴

44 *Lárentíus saga biskups*, í *Biskupa sögur*, 3. b., útg. Guðrún Ása Grímsdóttir, Íslenzk fornrit, 17. b. (Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 2003), 322–25 (A-gerð).

Fyrrgreindur greftrunarstaður Guðmundar Arasonar í C-gerð, innar undan biskupssæti í kór Hólabakirkju, kemur ekki vel heim við þann stað sem Kolli smiður vísar Auðuni til í framkirkju. Heimildir Bergs Sokkasonar, ætlaðs höfundar C-gerðar, um hlutdeild Jörundar í beinaupptöku Guðmundar Arasonar eru ókunnar en bæði Bergur og Einar Hafliðason tilheyrðu samfélagi höfunda sem var að störfum í klaustrunum á Þingeyrum og Munka-Þverá og næsta nágrenni laust fyrir miðja 14. öld. Þeir gætu því hafa haft svipaðar heimildir undir höndum en Peter G. Foote taldi þó sennilegt að Einar hefði haft aðgang að traustari upplýsingum en Bergur. Foote áleit jafnframt að misræmi frásagnanna væri þannig til komið að höfundur *Lárentíus sögu* ætti við kór eldri kirkjunnar en ekki hinnar yngri.⁴⁵

Dregið hefur verið í efa að greftrunarstaðurinn hafi raunverulega verið fallinn í gleymsku eins og segir í *Lárentíus sögu* þar sem erfitt sé að ímynda sér að háttsettir menn innan kirkjunnar hafi ekki haft um hann vitneskju, auk þess sem ritheimildir sýni að fólk þekkti vel orðspor Guðmundar góða.⁴⁶ En hafi greftrunarstaður beinanna ráðist af vilja Jörundar til að leyna þeim vegna eigin yfirsjónar og efasemdum um helgi Guðmundar og stöðu hans meðal biskupa verður þó sennilegra en ella að rétt sé greint frá fundarstað þeirra í *Lárentíus sögu* þrátt fyrir lítilsháttar orðalagsmun milli A- og B-gerðar þeirrar sögu. Að þessu sinni komust bein Guðmundar á þann stað innan kirkjunnar sem helgum manni hæfði:

Var þá kallaðr til Auðun byskup og varð hann af þessu mjök feginn. Lét hann þá gjöra at nýja kistu ok þar í leggja bein hins blezaða Guðmundar byskups; síðan lét herra Auðun byskup búa um fagrliga með grind ok færa innar í kirkjunni fyrir framan stóra kross. Gjörðiz þá þegar tilsókn til staðarins ok mikil áheit um allt Ísland ok urðu margar ok ágætar jartegnir. Var þat mikil gifta Auðunar byskups at hann lét fyrstr Hólabyskup taka ór jörðu bein hins blezaða Guðmundar byskups, ok af hans forgöngu hefir síðan eflz hans vegsemð ok virðing fyrir þá Hólabyskupa sem síðan hafa verit allt til þessa dags. Gjörðiz þá þegar um daga Auðunar byskups mikil sókn at Guðmundardegi; söng hann sjálfr fyrir sálutíðir ok sálumessu ok heiðraði hann í öllum hlutum sem hann kunni fremst. Tók herra

45 Foote, „Bishop Jörundr,“ 110–12.

46 Skórzewska, *Constructing a Cult*, 228–30.

Auðun þetta af góðfýsi þeiri sem Guð blés honum í brjóst, ok svá enn nokkot af áeggjan Hákonar konungs sem hann skildiz með hann, en áðr en Auðun byskup kom til var engi minning gjör utan sálumessa var sögð fyrir honum sem fyrir öðrum Hólabyskupum, en engi sókn því at menn vissu ei hvar hans bein ok leg var.⁴⁷

Við upptöku beinanna er ekki er lýst sambærilegri helgiathöfn við þær sem greint er frá í sögum Þorláks og Jóns, en framkvæmd beinaupptökunnar er í samræmi við reglur kirkjunnar um fyrsta stig athafna þegar átrúnaður á dýrting var formlega heimilaður. Fyrst var legstaður ákvarðaður (*inventio*), næst voru beinin tekin upp (*elevatio*) og síðan flutt (*translatio*) á augljósan stað.⁴⁸

Í kjölfar beinaupptökunnar þann 6. nóvember 1315 var dánardagur Guðmundar biskups, 16. mars, formlega lýstur messudagur hans og áheiti leyfð. Áður hafði Guðmundi einungis verið sungin sálumessa sem öðrum Hólabiskupum. Beinin hvíldu nú í kyrrð um sinn en Ormur Ásláksson Hólabiskup (b. 1343–56), sem einnig var norskur eins og Auðunn rauði, stóð að endurfærslu helgra dóma Guðmundar árið 1344.⁴⁹ En endanlegum áfangastað var ekki náð.

3. Skrínlagning

Helgi Guðmundar var aldrei formlega lýst á alþingi og í ritheimildum er Guðmundur ævinlega nefndur ‚hinn góði‘⁵⁰ en ekki ‚heilagur‘, og svo er einnig á altarisklæðinu mikla frá Hólum frá 1376 sem er til sýnis á Þjóðminjasafni Íslands.⁵¹ Það kann að skýrast af því að meðal þeirra sem

47 *Lárentius saga*, 322–25 (A-gerð).

48 *Lárentius saga*, 324 (nmgr. 2); Daniel Callam og John Howe, „Translation of Saints,“ í Joseph R. Strayer, ritstj., *Dictionary of the Middle Ages*, 12. b. (New York: Charles Scribner's Sons, 1989).

49 *Íslandske annaler indtil 1578*, útg. Gustav Storm, Det norske historiske Kildeskriftfonds Skrifter, 21. b. (Ósló: Norsk historisk kildeskriftfond, 1888), 211 (*Skálholtsannáll*).

50 *GA, BS*, 1:431.

51 Lýst var yfir helgi Jóns Ögmundssonar á alþingi árið 1200 og helgi Þorláks Þórhallssonar 1199 en enginn íslensku dýrtinganna þriggja hlaut viðurkenningu páfagarðs á miðöldum. Þann 14. janúar 1984 lýsti Stjórnardeild sakramenta og guðsdýrkunar í Páfagarði því yfir að Þorlákur væri verndardýrtingur Íslands með samþykki Jóhannesar Páls 2. páfa, sem kom í opinbera heimsókn til landsins sama ár.

þóttu eiga dýrlingshelgi vísa var gerður munur á þeim sem kallaðir voru *beati* (‘sælir’ eða ‘góðir’) og *sancti* (‘heilagir’) og skilgreining þessara hugtaka varð fastmótaðri á 12. og 13. öld þegar páfaleyfis var krafist til að lýsa mann heilagan. Biskupum leyfðist þó enn að lýsa menn sæla og heimilt var að vegsáma sæla menn á takmörkuðu svæði, yfirleitt í biskupsdæmi.⁵² Samhliða þrengri skilyrðum páfagarðs um dýrlingshelgi færðist í vöxt að kaþólska miðaldakirkjan útnefndi fremstu hugmyndasmiði sína í stað biskupa og konunga áður, sem átt höfðu hug leikmanna vegna baráttu sinnar og þjónustu við Guð. Eftir 1310 var svo komið að páfahirðin veitti einungis fáum erindum um dýrlingsútnefningar biskupa viðtöku og engin þeirra hlaut staðfestingu þótt beiðnir héldu áfram að streyma að.⁵³

Þrátt fyrir embættismissi og vaxandi andstöðu kirkjunnar við að staðfesta dýrlingshelgi biskupa benda heimildir til að menn hafi lengi vænst þess að fá helgi Guðmundar Arasonar formlega viðurkennda. Í annálum og heitbréfi Norðlendinga segir að harðindaveturinn 1377 hafi Jón skalli Eiríksson Hólabiskup (b. 1358–90) heimilað að gefa alin af hverju hundraði og fara með á páfagarð til árnaðarorðs Guðmundi Arasyni að upp yrði tekin helgi hans og voru sendimenn nafngreindir.⁵⁴ Erindið var ítrekað 1403⁵⁵ en hlaut aldrei afgreiðslu svo kunnugt sé. Af annálum og fornbréfum er einnig ljóst að tilraunir voru gerðar á 14. öld til að öngla saman fé til kaupa á skríni undir helgan dóm Guðmundar biskups. Eftir 1403 eru heimildir þöglar fram til ársins 1525 en þá er skrin Guðmundar hins góða skráð í máldaga meðal annarra helgigripa yfir háaltari Hólakirkju. Þá voru liðnar rúmlega tvær aldir frá fyrstu formlegu upptöku beinanna.⁵⁶ Nú veit hins vegar enginn lengur hvað um þau varð.

Viðhorf eftirmanna Guðmundar Arasonar á biskupsstóli gætu einnig brugðið birtu á sagnaritun um hann á 13. og 14. öld. Í B-gerð kemur fram að ritun sögunnar eigi sér langan aðdraganda:

52 Jørgen Raasted, „Helgener,“ í *Kulturhistorisk leksikon*, 6:324; Tryggvi Lundén, „Kanoni-sering,“ í *Kulturhistorisk leksikon*, 8:215–16.

53 André Vauchez, *Sainthood in the Later Middle Ages*, þýð. Jean Birrell (Cambridge: Cambridge University Press, 1997), 418.

54 *Islandske annaler*, 412 (*Flateyjarannáll*), 280–81 (*Lögmannsannáll 1376*); *Diplomatarium Islandicum*, 3:206–7.

55 *Islandske annaler*, 369 (*Gottskálks annáll*); *Diplomatarium Islandicum*, 3:682–83 (Heitbréf Norðlendinga 1403).

56 *Diplomatarium Islandicum*, 9:295 (Sigurðarregistur).

Nú biðjum vèr guð ok alla heilaga menn, at þessi frásögn verði öngum at ábyrg[ð] þeim er lesa eða rita, eða hær leggja nokkut gózs til í orðum eða öðrum góðum hlutum, því at hon þarf mjög góðra manna tillögu, því at hon hefir leingi í salti legit, ok eru nú allir dauðir, þeir er hana ætluðu langa at gera, ok gyost vissu ok bezt mundu vilja, ef þeim hefði lífit til enzt.⁵⁷

Ástæður tafanna koma ekki fram. Næsta aldarfjórðunginn eftir andlát Guðmundar var kirkjustjórn í biskupsdæminu að mestu í höndum tveggja norskra biskupa sem dvöldu langdvölum í Noregi og sýndu málefnum Hólastóls takmarkaðan áhuga,⁵⁸ en áhugi á vegsömun Guðmundar virðist hafa brotist fram af meiri styrk en áður eftir að Jörundur gerði gangskör að flutningi beinanna. Í lifanda lífi hafði Guðmundur verið umdeildur meðal forystumanna kirkjunnar fyrir ýmislegt í embættisfærslu sinni en sérstaklega þó vígslur brunna⁵⁹ og hugsanlegt er að það orðspor hafi valdið tregðu af hálfu kirkjufyrivalda.⁶⁰ Þá er hugsanlegt að efasemdir um stöðu hans innan kirkjunnar vegna brottvísunar úr embætti hafi einnig haft sín áhrif. Ekki var heldur orðið við þrábeiðni almennings um að taka upp helgan dóm Guðmundar en formleg yfirlýsing um dýrlingshelgi var helsta tilefni helgisagnaritunar um dýrlinga. Þrátt fyrir langan aðdraganda að ritun jarteinabókar Guðmundar og fyrstu helgisögu hans skorti því forsendur slíkrar ritunar vegna varfærni og jafnvel tortryggni kirkjufyrivalda, en þó fyrst og fremst vegna þess að formlegt tilefni var ekki fyrir hendi fyrir en bein Guðmundar höfðu verið tekin upp sem helgur dómur. Úr því greiddist aftur á móti eftir embættistöku Auðuns Þorbergssonar 1315.

Ekki er fyllilega ljóst hvernig á stefnubreytingu Auðuns stóð. Sérstakra

57 *GB*, í *BS*, 1:565.

58 Sjá til dæmis Jón Þ. Þór, „Saga biskupsstóls á Hólum í Hjaltadal,“ í Gunnar Kristjánsson, ritstj., *Saga biskupsstólanna: Skálholt 950 ára — 2006 — Hólar 900 ára* ([s.l.]: Bókauktgáfan Hólar, 2006), 301–4. Bótólfur biskup kom til stóls á Hólum 1239 en þótti enginn skörungur. Hann hvarf af landi brott 1243 og andaðist í Noregi 1247. Eftirmaður hans var valinn Heinrekur Kársson sem kom að Hólum sumarið 1248. Heinrekur lét talsvert til sín taka í íslenskum stjórnámum en hafði lítinn áhuga á málefnum kirkjunnar. Hann andaðist í Noregi 1260 og hafði þá einungis dvalið á Hólum í fimm ár. Við embætti hans tók Brandur Jónsson ábóti og rithöfundur í Þykkvabæjarklaustri sem verið hafði mikill áhrifamaður innan kirkjunnar til margra ára en hann lést ári síðar. Óskar Guðmundsson, „Hólabiskupa ævir,“ í sama riti, 407–10.

59 *GB*, í *BS*, 1:571–83; *GC*, 70.–71. kafli; *GD*, í *BS*, 2:96–97.

60 Sjá Sverrir Tómasson, „Brunnið bréfasafn,“ 195.

fyrirboða er hvergi getið en fram kemur í *Lárentius sögu* að Hákon háleggur Noregskonungur (k. 1299–1319) hafi hvatt til vegsömunar Guðmundar Arasonar. Er Auðunn var valinn af klerkaráði erkibiskups í Niðarósi til að gegna biskupsembætti á Hólum var hann meðal stuðningsmanna konungs og gegndi embætti konunglegs féhirðis frá 1309. Viðhorf Hákonar hafa því án efa vegið þungt. Þá er þess einnig getið að góðfýsi Auðuns sjálfs hafi ráðið gjörðum hans. Einar Hafliðason nefnir hins vegar ekki fjárhagsleg sjónarmið enda hefði það vart samræmst tilgangi hans með ritun *Lárentius sögu*. Eftir að bein Guðmundar höfðu verið endurheimt úr leyndum legstað og áheiti leyfð tók fólk að streyma að staðnum enda var árnaðarmáttur dýrlinga að jafnaði talinn mestur við skrinlagðan helgan dóm þeirra.⁶¹ Því mátti gera ráð fyrir að áheitafé yrði biskupsstólnum á Hólum tekjulind. Rétt eins og Jörundur forðum hófst Auðunn biskup handa um endurnýjun Hólakirkju og stólinn hefur munað um það fé sem þangað barst vegna áheitanna. Nú var kirkjunni einnig orðin nauðsyn á helgisögu ásamt jarteinasafni og B-gerð er talin rituð af því tilefni.

Skálholtsannáll er eini annállinn sem nefnir færslu Orms biskups Áslákssonar (b. 1342–56) á beinum Guðmundar Arasonar árið 1344 og sannleiksgildi frásagnarinnar hefur af þeim sökum verið dregið í efa,⁶² en kveðskapur og helgisagnarritun um Guðmund skömmu eftir að Ormur kom til stóls styður sannleiksgildi þess sem annállinn segir um beinafærsluna. Tilefni hennar er óljóst en vísa eftir Arngrím Brandsson er samtímaheimild um áhuga Orms biskups á því að efla dýrlingsorðspor Guðmundar:

Ilmar slíkt um allan hólmann,
Ormr biskup veldr þeirri forman,
beiðist hann með björtum kvæðum
biskups heiðr að víða reisist;
verðr Guðmundr efri jörðu
elsku Baldr ef þyrma valdi,
drottinn efli hann mildr og máttugr
mána hjarls til slíkrar vánar!⁶³

61 Benedicta Ward, *Miracles and the Medieval Mind: Theory, Record and Event 1000–1215* (London: Scolar Press, 1982), 33–36.

62 Skórzewska, *Constructing a Cult*, 232–34.

63 *GD*, í *BS*, 2:169. „Slíkt ilmar um allt Ísland. Ormur biskup veldur þeirri tilhögun. Hann beiðist þess, að heiður biskups berist víða með ljósum kvæðum. Guðmundur verður ástsæll

Vísan hefur verið talin tilheyrja *Guðmundar drápu Arasonar* sem Arngrímur orti 1345. Þótt vafi getið leikið á því hefur vísan líklega verið samin um líkt leyti eða skömmu síðar, ef til vill í tengslum við ritun D-gerðar, og líklegt er að samhengi sé milli endurupptöku helgra dóma Guðmundar og ritunar annarrar hvorrar yngri sagna hans.⁶⁴ Nákvæmur ritunartími þeirra liggur ekki fyrir en áætluð tímamörk skarast árið 1344 þar sem C-gerð er álitin rituð fyrir 1345 en D-gerð í fyrsta lagi 1343.⁶⁵ Vegna umsvífa sinna í biskupssembætti var Ormur Ásláksson ekki síður fjárþurfi en Auðunn Þorbergsson og efling átrúnaðar á Guðmund með endurupptöku beina hans hefði orðið biskupsstólnum á Hólum tekjulind.⁶⁶

Meðferð kirkjuyfirvalda á jarðneskum leifum Guðmundar Arasonar sýnir að breytt viðhorf til vegsömunar dýrlinga voru tekin alvarlega hér á landi á síðari hluta 13. aldar en hvarf á beinum úr gröf Guðmundar gefur aftur á móti til kynna að almenningur hafi verið á annarri skoðun. Helsta skýringin á stefnubreytingu Auðuns Þorbergssonar er hvatning Hákonar Noregskonungs ásamt sívaxandi fjárþörf Hólastóls vegna aukinna umsvífa sem helst fram á daga Orms Áslákssonar. Viðhorf þeirra biskupa sem létu sig varða vegsömun Guðmundar Arasonar hafa vafalaust einnig um leið haft áhrif á framvindu sagnaritunar um Guðmund góða á tímabilinu 1275–1350.

sem Baldur á himnum, ef hann kýs að miskunna(?). Drottinn himinsins mildur og máttugur efli hann til slíkrar vonar.“ Samantekt Guðna Jónssonar í útg. hans *Byskupa sögur*, 3. b., *Hólabyskupas* (Reykjavík: Íslendingasagnaútgáfan, 1948), 466.

64 Jón Helgason, formáli hans að *Byskupa sögum: MS Perg. Fol. No. 5 in the Royal Library of Stockholm*, Corpus codicum Islandicorum medii aevii, 19. b. (Kaupmannahöfn: Munksgaard, 1950), 21.

65 Stefán Karlsson, „Guðmundar sögur biskups,“ 153–71.

66 Sbr. Guðrún Ása Grímsdóttir, formáli hennar að *Biskupa sögum*, 3. b., lxxi.

HEIMILDASKRÁ

FRUMHEIMILDIR

- Árna saga biskups.* Útg. Guðrún Ása Grímsdóttir. Í *Biskupa sögur*. 3. b. Íslenzk fornrit. 17. b. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 2003.
- Biskupa sögur.* Útg. Guðbrandur Vigfússon og Jón Sigurðsson. 2 b. Kaupmannahöfn: Hið íslenska bókmenntafélag, 1858–78.
- Byskupa sögur.* Útg. Guðni Jónsson. 3 b. Reykjavík: Íslendingasagnaútgáfan, 1948.
- Hungrvaka.* Útg. Ásdís Egilsdóttir. Í *Biskupa sögur*. 2. b. Íslenzk fornrit. 16. b. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 2002.
- Islandske annaler indtil 1578.* Útg. Gustav Storm. Det norske historiske Kildeskriftfonds Skrifter. 21. b. Ósló: Norsk historisk kildeskriftfond, 1888.
- Diplomatarium Islandicum: Íslenzkt fornbréfasafn, sem hefir inni að halda bréf og gjörminga, dóma og máldaga, og aðrar skrár er snerta Ísland eða íslenzka menn.* Útg. Jón Sigurðsson, Jón Þorkelsson, Páll Eggert Ólason og Björn Þorsteinsson. 16 b. Kaupmannahöfn og Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 1857–1972.
- Jóns saga ins helga.* Útg. Peter Foote. Í *Biskupa sögur*. 1. b. Íslenzk fornrit. 15. b., síðari hluti. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 2003.
- Lárentius saga biskups.* Útg. Guðrún Ása Grímsdóttir. Í *Biskupa sögur*. 3. b. Íslenzk fornrit. 17. b. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 2003.
- Þorláks saga A.* Útg. Ásdís Egilsdóttir. Í *Biskupa sögur*. 2. b. Íslenzk fornrit. 16. b. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 2002.

EFTIRHEIMILDIR

- Callam, Daniel og John Howe. „Translation of Saints.“ Í Joseph R. Strayer, ritstj. *Dictionary of the Middle Ages*, 12:144–45. New York: Charles Scribner's Sons, 1989.
- Foote, Peter G. „Bishop Jörundur Þorsteinsson and the Relics of Guðmundr inn góði Arason.“ Í Benedikt S. Benedikz, ritstj. *Studia Centennialia in honorem memoriae Benedikt S. Þórarinnsson*, 98–114. Reykjavík: Ísafold, 1961.
- Fritzner, Johan. *Ordbog over det gamle norske sprog*. 2. útg. 3 b. Ósló: Den norske forlagsforening, 1886–96.
- Geary, Patrick J. *Furta sacra: Thefts of Relics in the Central Middle Ages*. 2. útg. Princeton: Princeton University Press, 1990.
- Guðbjörg Kristjánsdóttir. „Dómkirkjur.“ Í Gunnar F. Guðmundsson. *Kristni á Íslandi*. 2. b., *Íslenskt samfélag og Rómakirkja*, 154–64. Reykjavík: Alþingi, 2000.

- Guðrún Ása Grímsdóttir. Formáli hennar að *Biskupa sögum*. 3. b., *Árna saga biskups; Lárentius saga biskups; Söguþáttur Jóns Halldórssonar biskups; Biskupa ættir*, v–cxxii. Útg. Guðrún Ása Grímsdóttir. Íslenzk fornrit. 17. b. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 2003.
- Gunnar F. Guðmundsson. *Kristni á Íslandi*. 2. b., *Íslenskt samfélag og Rómakirkja*. Reykjavík: Alþingi, 2000.
- Hægstad, Marius og Alf Torp. *Gamalnorsk ordbok med nynorsk tyding*. Ósló: Det norske samlaget [Landsmaals-laget], 1909.
- Hörður Ágústsson. *Dómsdagur og helgir menn á Hólum: Endurskoðun hugmynda um fjalirnar frá Bjarnastaðahlíð og Flatatungu*. Þjóðminjasafn, Staðir og kirkjur. 2. b. Reykjavík: Bókmenntafélagið, 1989.
- Jón Helgason. Formáli hans að *Byskupa sögum: MS Perg. Fol. No. 5 in the Royal Library of Stockholm*, 7–22. Corpus codicum Islandicorum medii aevii. 19. b. Kaupmannahöfn: Munksgaard, 1950.
- Jón Helgason. *Íslands kirke fra dens Grundlæggelse til Reformationen: En Historisk Fremstilling*. Kaupmannahöfn: Gad, 1925.
- Jón Þ. Þór. „Saga biskupsstóls á Hólum í Hjaltadal.“ Í Gunnar Kristjánsson, ritstj. *Saga biskupsstólanna: Skálholt 950 ára — 2006 — Hólar 900 ára*, 245–401. [s.l.]: Bókaútgáfan Hólar, 2006.
- Lundén, Tryggvi. „Kanonisering.“ Í *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra vikingetid til reformationstid*. 22 b., 8:215–21. Reykjavík: Bókaverzslun Ísafoldar, 1956–78.
- Magerøy, Hallvard. „Guðmundr góði og Guðmundr ríki: eit motivsamband.“ *Maal og minne* (1959):22–34.
- Magnús Már Lárusson. „Auðunn rauði og Hólakirkja.“ *Árbók Hins íslenska fornleifafélags* 1960 (1960):5–18.
- . „Kapel (Island).“ Í *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra vikingetid til reformationstid*. 22 b., 8:255. Reykjavík: Bókaverzslun Ísafoldar, 1956–78.
- Raasted, Jørgen. „Helgener.“ Í *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra vikingetid til reformationstid*. 22 b., 6:324. Reykjavík: Bókaverzslun Ísafoldar, 1956–78.
- Skórzewska, Joanna A. *Constructing a Cult: The Life and Veneration of Guðmundr Arason (1161–1237) in the Icelandic Written Sources*. The Northern World. 51. b. Leiden: Brill, 2011.
- Stefán Karlsson. „Guðmundar sögur biskups: Authorial Viewpoints and Methods.“ Í Guðvarður Már Gunnlaugsson, ritstj. *Stafkrókar: Ritgerðir eftir Stefán Karlsson gefnar út í tilefni af sjötugsafmæli hans 2. desember 1998*, 153–71. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Rit. 49. b. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar, 2000.
- Sverrir Tómasson. „Brunnið bréfasafn.“ Í *Tækileg vitni: Greinar um bókmenntir gefnar út í tilefni sjötugsafmælis hans 5. apríl 2011*, 191–96. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, 2011.

- Vauchez, André. *Sainthood in the Later Middle Ages*. Þýð. Jean Birrell. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
- Ward, Benedicta. *Miracles and the Medieval Mind: Theory, Record and Event 1000–1215*. London: Scolar Press, 1982.
- Weinstein, Donald og Rudolph M. Bell. *Saints and Society: The Two Worlds of Western Christendom, 1000–1700*. Chicago: University of Chicago Press, 1982.

SUMMARY

A Story of Bones: On the Translation of Bishop Guðmundur góði Arason's Bones and their Elevation as Relics.

Keywords: Bishop Guðmundur góði Arason, *Guðmundar sögur biskups*, C-version of *Guðmundar saga*, veneration of saints, translation of saintly bones (*translatio*), written accounts of saintly translations (*translationes*), enshrinement.

Bishop Guðmundur Arason of Hólar (b. 1203–37) was a controversial person, even after his death. Written sources indicate that laymen tried to promote his veneration, but the leaders of the Icelandic Church resisted the elevation of his bones as relics, which was a necessary part in the formal act of declaring him a saint. During the episcopate of Jörundur Þorsteinsson (b. 1267–1313) the bones of Guðmundur Arason were elevated from its original grave and secretly transferred within the church of Hólar where they were kept hidden from his followers until he was finally declared a saint in 1315 at the instigation of Auðunn raudí Þorbergsson bishop of Hólar (b. 1313–22). The textual sources are scattered but the most thorough ones are the so-called C-version of *Guðmundar saga* in the MS AM Holm. papp. 4 4to, which has never been printed except for a short fragment, and *Lárentius saga biskups*. Bishop Jörundur's treatment of Guðmundr's bones is interesting while it reveals conflicts between the acknowledged policy of the church authorities and laymen. Furthermore, it may shed some light on the diffident progress of saga writing about bishop Guðmundur, despite textual evidence that such writing was planned as early as at the middle of the thirteenth century.

Gunnvör S. Karlsdóttir
 Doktorsnemi í íslenskum miðaldabókmenntum
 Háskóla Íslands
 Árnagarði við Suðurgötu
 IS-101 Reykjavík
 gunnvork@hi.is

ELIZABETH WALGENBACH

BEINECKE MANUSCRIPT 508
AND OLE WORM'S
ANTIQUARIAN WORLD

1. Introduction

WHETHER BY KEEPING medieval vellums or making their own copies, early modern scholars curated the documents and narratives from the Middle Ages that we have today. This article seeks to identify one of these copies: A manuscript, Beinecke MS 508, that was purchased from private hands in 1971 and is now a part of the collection at the Beinecke Rare Book and Manuscript Library at Yale University in New Haven, Connecticut.

Beinecke MS 508 is a small (190 by 162 mm) paper manuscript acquired by the Beinecke Library in 1971 as a gift from the Yale Library Associates.¹ The manuscript consists of two separate texts that were bound together, probably in the seventeenth or eighteenth century, although the current binding is modern.² The first section of the manuscript (fol. 1–16) contains early Anglo-Saxon laws and documents copied from the *Archaionomia, sive de priscis legibus libri*, a collection of Anglo-Saxon documents in Old English and Latin, first printed in London in 1568;³ the second section (fol. 17–89) is a copy of northern Icelandic annals made in the seventeenth century.⁴

- 1 The manuscript was purchased from L. Larsen. See Albert Derolez, “Beinecke MS 508,” in *Yale University Beinecke Rare Book and Manuscript Library, General Collection of Rare Books and Manuscripts, Pre-1600 Manuscripts* last updated 2007, accessed September 25, 2014: <http://brbl-net.library.yale.edu/pre1600ms/docs/pre1600.ms508.htm>. See also, Cora E. Lutz, “Manuscripts Copied from Printed Books,” in her *Essays on Manuscripts and Rare Books* (Hamden: Archon Books, 1975), 135. I would like to thank Professor Anders Winroth and Dr. Giselle Gos for their help in the preparation of this article. All errors are my own.
- 2 Derolez suggests that the Anglo-Saxon laws were added ca. 1700, cf. “Beinecke MS 508.”
- 3 *Archaionomia sive de priscis legibus libri*, ed. William Lambarde (London, 1568). This book is accessible through the *Early English Books Online* database.
- 4 Derolez, “Beinecke MS 508.”

The text of these annals is similar to a group of annals copied in north Iceland and called by their editor Gustav Storm the *Gottskálks Annaler*, after the copyist and author of a continuation of one version in this group, Gottskálf Jónsson (ca. 1524–ca. 1593).⁵ Beinecke MS 508's text most closely resembles the text preserved in AM 412 4to, which probably shared an exemplar with *Gottskálks Annaler* up until the year 1394, and is referred to in Storm's edition as *I*. The *I* text and MS 508 are in general the most similar, sometimes sharing spelling idiosyncrasies such as *Ansargij* where Gottskálf's copy has *Ensgarj* (referring to Bishop Ansgar of Hamburg-Bremen).⁶ Both texts also stop in the same year. Nothing about these similarities suggests that either is a copy of the other,⁷ but they are certainly more similar than AM 410 4to or AM 429 a 2 4to, the other manuscripts that Storm suggests derive from the now lost common exemplar.⁸

Beinecke MS 508 travelled under scholarly radar for centuries, and it takes a certain amount of untangling to understand the reasons for its production and long obscurity. I begin by describing the context for the exchange and copying of manuscripts in Scandinavia in the seventeenth century, especially in Iceland and Denmark, which were both under the Danish Crown. This was a time when the Danish king kept several historians on his payrolls and showed a robust interest in Denmark's ancient past.⁹ It was also a time of renewed interest in Icelandic written sources,

- 5 Gottskálf Jónsson was a priest at Glaumbær in Skagafjörður. For more information about Gottskálf's life and his books see, Svanhildur Óskarsdóttir, "Gagn og gaman séra Gottskálks Jónssonar í Glaumbæ," in *Greppaminni: Rit til heiðurs Vésteini Ólasyni sjötugum* (Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 2009), 377–91. Gottskálf's son wrote the final entries for the years between 1568 and 1578; Jakob Benediktsson's introduction to *Arngrimi Jonæ Opera Latine Conscripta*, ed. Jakob Benediktsson, 4 vols., Bibliotheca Arnarnagæana, vols. 9–12 (Copenhagen: Einar Munksgaard, 1950–57), 4:46. Gottskálf's copy of the annals is now preserved at the Swedish Royal Library in Stockholm, Kungliga biblioteket, Perg. 5 8vo. In this article I will refer to this text as *Gottskálks Annaler*.
- 6 New Haven, Beinecke MS 508 fol., 22r; *Islandske Annaler indtil 1578*, ed. Gustav Storm, Det norske historiske Kildeskriftfonds Skrifter, vol. 21 (Christiania: Grøndahl og Søns Bogtrykkeri, 1888), 312.
- 7 Some spelling, for instance, is the same in MS 508 and in *Gottskálks Annals* but not in *I*.
- 8 This is reassuring given that these two manuscripts are compilations of annals, not strictly speaking copies, although both were produced in the north of Iceland at the diocese of Hólar. See Storm's introduction to *Islandske Annaler*, xxvi–xxvii, xxxii, li–lii.
- 9 Karen Skovgaard-Petersen, *Historiography at the Court of Christian IV (1588–1648): Studies in the Latin Histories of Denmark by Johannes Pontanus and Johannes Meursius*, *Renæssancestudier*, vol. 11 (Copenhagen: Museum Tusulanum Press, 2002), 23–35;

at least as they could shed light on early Danish history. It was in this connection that one of the great antiquarians of the period, Ole Worm (1588–1655), came into contact with one of the first Icelanders to publish historical works about Iceland for a wider audience, Arngrímur Jónsson (1568–1648). The two men undertook a correspondence that ended only with Arngrímur's death in 1648.¹⁰ After establishing this context, I describe the manuscript itself, concentrating on the second part, which contains a seventeenth-century copy of the Icelandic annals, tentatively dated to about 1650 in the Beinecke catalogue.¹¹ This copy was not known to Gustav Storm when he edited the medieval annals from Iceland in the late nineteenth century and is not cited in his edition.

There are, however, excellent reasons for believing that the annals preserved in Beinecke MS 508 are a copy of Icelandic annals made in the north of Iceland and sent to Ole Worm by Arngrímur Jónsson sometime before 1641.¹² Previous scholars believed that this manuscript was lost in the library fire in Copenhagen in 1728,¹³ but it survived the fire, probably because it had left Denmark.

One of the unique features of Beinecke MS 508 is the Latin translations in the margins of the annals text. In the final part of this article, I analyze these translations and discuss why they were made, considering why and for whom the manuscript was most likely produced. I further argue that the translations offer an explanation for how this copy of the annals survived and moreover came to be bound with the Anglo-Saxon documents that now form the first half of the manuscript.

Ellen Jørgensen, *Historieforskning og historieskrivning i Danmark indtil aar 1800*, 3rd ed. (Copenhagen: Gyldendal, 1964), 117–60.

- 10 Jakob Benediktsson's introduction to *Ole Worm's Correspondence with Icelanders*, ed. Jakob Benediktsson, *Bibliotheca Arnarnagæana*, vol. 7 (Copenhagen: Einar Munksgaard, 1948), xvi–xxi.
- 11 Derolez, "Beinecke MS 508."
- 12 We do not know precisely when Worm received the manuscript, but it was in his possession by 1641 when it is mentioned in a letter to Worm from Stephanius, Jakob, cf. *Ole Worm's Correspondence*, 357 (letter 39, 4 December, 1641).
- 13 Jakob Benediktsson believed, like Storm, that the manuscript was lost in the Copenhagen fire; see *Ole Worm's Correspondence*, 520 (n. 357, superscript 25). Anthony Faulkes also believed the manuscript was lost; see his introduction to *Two Versions of Snorra Edda from the 17th Century*, vol. 2, *Edda Islandorum; Völuspá, Hávamál*, P.H. Resen's Editions of 1665, ed. Anthony Faulkes, *Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Rit*, vol. 14 (Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 1977), 19.

2. Historiography in the Seventeenth Century

The seventeenth century in Denmark was a good time to be a trained historian. The Danish king Christian IV was keen to support historical research and publishing on Danish history, not least to counter rival Sweden's claims to a heroic past.¹⁴ He supported several historians with salaries to complete the task of writing a history of Denmark up to his own time and also supported the collection of undiscovered documents and narratives.¹⁵

Some sources came into scholarly or royal hands with the dissolution of the monasteries during the Reformation (when much was also destroyed or lost),¹⁶ but Danish antiquarians and officials were just beginning to become aware of the material preserved in Icelandic manuscripts, and in the Old Norse-Icelandic language.

3. Ole Worm and Arngrímur Jónsson

One of the first Danish scholars to seek Icelandic sources was Ole Worm. A medical doctor by training, Worm was also passionate about Danish antiquities, especially runic inscriptions, and natural history. He published several books, kept a *Wunderkammer* of natural phenomena, and corresponded with a wide circle of scholars in several countries.¹⁷ Worm himself never mastered either contemporary Icelandic or the language in which the runes that so intrigued him were written — although this deficit did not prevent him from publishing several books on the subject.¹⁸ His curiosity surpassed the technical skills he had to satisfy it. This was especially true for rune stones and runic inscriptions. He struggled with the language and the deciphering of runic scripts, never mastering either.

14 Skovgaard-Petersen, *Historiography at the Court*, 9, 28.

15 Often through orders put into effect by his chancellor, Christian Friis, who was personally interested in the subject. *Ole Worm's Correspondence*, xv–xvii; Skovgaard-Petersen, *Historiography at the Court*, 25.

16 Jørgensen, *Historieforskning og historieskrivning*, 65–66.

17 Much of this correspondence is still preserved either in Worm's copy book or the original letters, cf. *Ole Worm's Correspondence*, xi–xxxv. All of Worm's surviving works and letters are in Latin, the language of humanist scholarship during the seventeenth century. Worm was, however, the editor of a Danish translation of *Heimskringla* by Peder Claussøn.

18 *Ole Worm's Correspondence*, xvii–xxiii.

Worm sought linguistic help from his Icelandic correspondents and students in Copenhagen. It was a common, though inaccurate, belief in this period that the language of everything from tenth-century Danish runestones to fourteenth-century sagas was essentially identical with the Icelandic currently spoken.¹⁹ This assumption, though inaccurate, is understandable in light of the fact that there were no dictionaries, grammars, or other aids for interpretation of not just Old Norse-Icelandic but of medieval vernacular languages generally.²⁰

The Icelander Arngrímur Jónsson was among Worm's correspondents and friends. Arngrímur first wrote to Worm in 1626 at the prompting of Þorlákur Skúlason (1597–1656), who was the first Icelandic student under Worm's supervision in Copenhagen, and had recently returned to Iceland.²¹ Worm had read Arngrímur's *Crymogæa* (1609), a history and defense of Iceland, and wanted to find out what else Arngrímur knew.²² Worm harbored the hope that Arngrímur could help him to interpret Danish runestones. But he was disappointed. Arngrímur knew little about runes and was unable to discover much more. Moreover, the Icelandic of

- 19 Jakob points out that the language preserved in the runic scripts that Worm was trying to decipher was not the same language as that of the sagas or of the early modern Icelanders (or of many Swedish runestones for that matter), although the general view at the time maintained that they were the same or essentially the same; *Ole Worm's Correspondence*, xii, xvi–xvii, xxii. An advertisement poster produced in Stockholm in 1624 suggests how difficult runestones were to interpret (and how much desire there was to understand them). This poster, which is a reproduction of two images from Bureus's book on runes, invites readers to interpret the writing on two runestones for a reward. This appeal suggests that there was a lack of established experts on the topic and help was being sought wherever it might be found. There is a copy of this poster preserved pasted into the back cover of the Beinecke Library's 1636 edition of Ole Worm's *Runic: Seu, Danica literatura antiquissima, vulgò gothica dicta luci reddita, opera Olai Wormii... Cui accessit De prisca danorum poesi dissertatio* (Copenhagen, 1636). The existence of this leaf in the Beinecke copy has not been noted previously; Johannes Bureus, *Monumenta helsingica à Throne in Angedal ante aliquot cent. annorum posita* (Stockholm, 1624). On this rare broadsheet, preserved only in two other copies, both in Sweden, see, Elisabeth Svärdröm, *Johannes Bureus' Arbeten om svenska runinskrifter* (Stockholm: Wahlstrom and Widstrand, 1936), 14.
- 20 John Considine, *Dictionaries in Early Modern Europe: Lexicography and the Making of Heritage* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008); Ethel Seaton, *Literary Relations of England and Scandinavia in the Seventeenth Century* (Oxford: The Clarendon Press, 1935), 210–11.
- 21 He soon after was elected bishop of Hólar; *Arngrimi Jonae Opera Latine Conscripta*, 4:21–23.
- 22 *Ole Worm's Correspondence*, xvi.

the seventeenth century was by no means the same language as that of early Danish runestones.²³

Nevertheless, the two maintained a correspondence and helped each other in the ways that they could. Arngrímur translated, sent Worm documents and other materials (including an important early manuscript of the *Prose Edda*, commonly called *Codex Wormianus* or *Wormsbók*), and read over and commented on some of Worm's writings.²⁴ Worm used his political and social connections to help ensure that Arngrímur was paid for his work collecting sources.²⁵ He also sent preserved ginger and medical advice.²⁶ The two never met in person, but they exchanged letters and favors for some twenty years.

Typical for the period, Worm and Arngrímur shared a rather literal approach to medieval sources, what they were useful for, and how they should be evaluated.²⁷ Annals especially were most often viewed simply as a way to help date events. They were sometimes referred to as chronologies.²⁸ One exception to a general faith in medieval sources and the written word can be found in Arngrímur's doubts about the reliability of Saxo Grammaticus (d. 1220), which probably stemmed more from a reflexive belief in the superiority of Icelandic sources than from reflection on source criticism.²⁹

23 Arngrímur himself explained to Worm that because of associations between runes and magic, many people with knowledge about runes were too afraid to share it, cf. *Ole Worm's Correspondence*, 29 (letter 18, 18 August 1632).

24 *Ole Worm's Correspondence*, 10 (letter 5, 4 September 1628).

25 Worm was among other things, personal physician to the Danish king Christian IV.

26 Jakob Benediktsson's introduction to *Arngrimi Jonae Opera Latine Conscripta*, 4:28; *Ole Worm's Correspondence*, 36 (letter 17, 27 August 1633).

27 *Arngrimi Jonae Opera Latine Conscripta*, 4:52.

28 In one of the letters that suggests that Worm had the annal manuscript from Arngrímur by 1641, for instance, the annal is referred to as *chronologia*, as a chronology, which was used to check facts and establish dates for particular events; see the letter from St. J. Stephanus to Ole Worm in *Ole Worm's Correspondence*, 357 (letter 39, 4 December 1641).

29 Arngrímur was particularly upset by claims that Iceland could be identified with the Thule of classical antiquity, cf. *Arngrimi Jonae Opera Latine Conscripta*, 4:59. He was also quite dismissive of Adam of Bremen, cf. *Arngrimi Jonae Opera Latine Conscripta*, 4:58–59.

4. English Connections

Arngrímur was not simply an Icelandic curate with a taste for antiquities or Ole Worm's friend, but a published author with a readership that reached across northern Europe, at least in certain learned circles (he published all of his best-known works in Latin).³⁰ Arngrímur was also well-known at least in part because Worm, who addressed a European-wide audience, persistently cited him in his works.³¹

Denmark was not alone in its efforts to recover an ancient past. In its rival Sweden similar attempts were underway.³² In England too, antiquarians and scholars showed renewed interest in their own "Germanic" or vernacular past. These endeavors stemmed, at least in part, from a desire to find (and create) the national equivalents of a glorious ancient Rome to look back on.³³ In England this meant not only a renewed interest in Anglo-Saxon language and culture but also growing awareness of the historical connections between England and Scandinavia.³⁴ English antiquarians in particular had an appetite for northern antiquities and were interested in the connections between England and the Scandinavian countries in the Middle Ages as it provided them with an ancient identity outside Roman influence. But English antiquarians also had difficulties with medieval vernacular languages. Old English had become a foreign tongue (also sometimes using runes) without many tools to help in its interpretation. It is in this context that Beinecke MS 508 finds a home.

5. Identifying the Manuscript

In the Beinecke catalogue, Albert Derolez, with the help of Guðvarður Már Gunnlaugsson, identifies these annals as closely related to the *b* version

30 Seaton, *Literary Relations*, 10–11, 21–22, 225.

31 *Arngrimi Jonae Opera Latine Conscripta*, 4:38.

32 Skovgaard-Petersen, *Historiography at the Court*, 121. One of the more fantastical of these efforts can be found in Olof Rudbeck's *Atlantica*, in which he claims, among other things, that Plato's Atlantis can be identified as Sweden; see Ernst Ekman, "Gothic Patriotism and Olof Rudbeck," *The Journal of Modern History* 34 (1962):59–60.

33 See Graham Parry, *The Trophies of Time: English Antiquarians of the Seventeenth Century* (Oxford: Oxford University Press, 1995).

34 Seaton, *Literary Relations*, 202–74.

of the *Gottskálks Annaler* as presented in Storm's edition.³⁵ The *b* version includes all of the manuscripts of the annals Storm groups with the *Gottskálks Annaler* except for the *Gottskálks Annaler* themselves (which continue on to 1578 with an independent chronicle of events after the annals he was copying stopped in 1394).³⁶

In Storm's edition, *b* does not reference an extant manuscript but is rather shorthand for a now lost annals manuscript that he believes shared an exemplar *a* with the annals used by Gottskálk for events up to 1394.³⁷ Storm posits that the other manuscripts he mentions and uses in his edition derive from this now lost text.³⁸ These versions stop in 1394 when the now lost exemplar seems to have stopped; they are not incomplete copies of the *Gottskálks Annaler*.

Storm uses three manuscripts in his edition of the *Gottskálks Annaler*. Manuscript 5 octavo (late sixteenth century), in the Royal Library in Stockholm, which is the copy made and continued by Gottskálk and his son, is the main text. Storm notes variants from AM 412 4to (1600-1650), which he abbreviates as *I*, and AM 429 a 4to (1600-1700)³⁹, which is abbreviated *H*. Storm is also aware of two other manuscripts that he believes derive from the same *b* exemplar, although he does not use them to establish the text. These are AM 410 4to (c. 1640) and excerpts made by Otto Sperling in GKS 3638 8vo (seventeenth century).⁴⁰

35 Derolez, "Beinecke MS 508."

36 *Islandske Annaler*, xxv–xxvi.

37 *Islandske Annaler*, xxxii.

38 There is no reason to doubt that the posited *b* manuscript existed, but it is only an educated supposition.

39 This manuscript is now in parts following conservation work by Birgitte Dall in 1970, as AM 429 a 1 4to and AM 429 a 2 4to. AM 429 a 1 4to contains 18 leaves and two loose leaves in a separate folder and AM 429 a 2 4to consists of a single leaf. See the entries for "AM 429 a 2 4to" and "AM 429 a 1 4to" on handrit.is (accessed March 31, 2014).

40 There was once a leaf of still another copy of these northern annals in the Árni Magnússon collection, but it has since been lost. Storm writes that, "Derimod har den samme Original maaske omtrent paa samme Tid paa Nordlandet været benyttet til en Annalsamling for Aar 636–1394, som citeres i 17de Aarhundrede under Titelen 'Annalar vm þad sierligt sem til hefur fallit i Danmark Noregi Þyskalandi og Islandi og annarstadar fra þui datum skrifadist 636' Af disse Annaler har den Arnamagnæanske Samling havt et Membranblad, som nu er tabt." [On the other hand, the same original, perhaps at nearly the same time, was used in the northern part of the country for an annal collection for the years 636–1394, which is cited in the seventeenth century under the title "Annalar vm þad sierligt sem til hefur fallit i Danmark Noregi Þyskalandi og Islandi og annarstadar fra þui datum skrifadist 636" The

6. *Arngrims Annaler*

Storm mentions that that there once existed a copy of the *b* version of the annals associated with Arngrímur Jónsson, which came into the possession of Ole Worm when Arngrímur sent it to him.⁴¹ I would like to concentrate on these elusive *Arngrims annaler*, which Storm mentions but does not offer further identifying information for, giving no shelf mark or library.

In his discussion of the lost annals manuscript *b*, Storm mentions that “A slightly older copy of the lost annals was already previously made at the initiative of Arngrímur Jónsson. Arngrímur’s copy came to Denmark by c. 1635–40. Ole Worm owned it in 1641... and his son Willum Worm gave it [i.e., the copy] to P. Resen, whose books they had in the old university library; in Resen’s *Bibliotheca* they are found (after p. 129) in Caps. VI ord. III in Qvarto No. 13 under the title: ‘Annales ex Boreali Islandia transmissi per Arngrimum Jonam Islandum.’”⁴² Peder Hansen Resen, a scholar and jurist (1625–88), donated his extensive library to the old university library in Copenhagen, enriching their collection of law books and books on Nordic antiquities.⁴³ The collection was destroyed in the library fire of 1728, and it seems that Storm came to the natural conclusion that Ole Worm’s copy of the northern annals burned with it, along with so many other books. Jakob Benediktsson, who edited the letters between Ole Worm and Arngrímur, came to a similar conclusion. He states that Ole Worm owned two copies of Icelandic annals; one of these is now AM 414 4to, but the other copy, which Arngrímur had sent to him,

Arnarnagænan collection had one leaf of these annals, which is now lost]; *Islandske Annaler*, xxviii.

41 *Islandske Annaler*, xxxi.

42 “En lidt ældre Afskrift af de tabte Annaler var allerede tidligere taget paa Foranstaltning af Arngrim Jonsson. Arngrims Afskrift kom allerede c. 1635–40 til Danmark. Ole Worm ejede dem i 1641... og hans Son Willum Worm forærede dem til P. Resen, med hvis Bøger de havnede i det gamle Universitetsbibliothek; i Resens Bibliothek fandtes de (efter p. 129) i Caps. VI ord. III in Qvarto No. 13 under Titelen: ‘Annales ex Boreali Islandia transmissi per Arngrimum Jonam Islandum.’” *Islandske Annaler*, xxxi.

43 Harald Ilsøe, “Peder Resens nordiske bibliotek katalog, bibliografi og boghandel i sidste halvdel af 1600 tallet,” *Fund og Forskning* 30 (1991):27–28. The entry in Resen’s *Bibliotheca* is on p. 130 no. 13, grouped with a number of Icelandic texts, including another annals manuscript: Peder Johannes Resen, *Bibliotheca Regiæ Academiæ Hafniensi Donata cui præfixa est ejusdem resenii vita* (Copenhagen, 1685).

Jakob claims, “was lost in the fire of Copenhagen, 1728.”⁴⁴ But it survived: Beinecke MS 508 is the copy once in the possession of Ole Worm. It is the so-called *Arngrims annaler*, whose existence Storm gestures at but can provide no bibliographical information for, believing the manuscript to have been lost.

The most obvious reason to support this argument is that Beinecke MS 508 itself associates the annals with Arngrímur Jónsson. On an otherwise blank page, bound before the beginning of the text, it is written (in a hand different from the body of the text): “Annales ex Boreali Islandia transmissi per Arngrimum jonam.” [Annals from northern Iceland sent by Arngrimus jonas].⁴⁵

This attribution matches the description made by Otto Sperlíng (1634–1715), who copied extracts from the annals manuscript sent by Arngrímur when it was a part of the old university library, after it had been donated by Resen but before the 1728 fire. Sperlíng wrote about the manuscript from which he copied his extracts: “Huc usque Annales hi Islandica lingua scripsi qui incipiunt ab anno 636, cui Titulus ‘Annales um thad sierligt sem till heffur fallid i Danmark Norige Thyskalandi Islande og annarstadar fran thui Datum skriffadist 636’. sed ego externa quae pauca sunt nec pertinent ad Septentrionalia omisi. In frontispicio alia manu adscibitum legitur ‘Annales ex Boreali Islandia transmissi per Arngrimum Jonam filium Islandum’. Exstant in Resenii Bibliotheca, nunc publica Universitatis Hafniensis in libro qui habet signum R. VI. 3 a p. 377 ad p. 501.”⁴⁶ [The annals here written in the Icelandic tongue begin from the year 636 under the title ‘Annals concerning notable events that happened in Denmark, Norway, Germany, Iceland and other places beginning from the year 636’ but I have omitted the few things that do not pertain to the North. On the frontispiece in a different hand is the attribution: ‘Annals

44 *Ole Worm’s Correspondence*, 520 (n. 357, superscript 25).

45 New Haven, Beinecke MS 508, fol. 17r.

46 GKS 3638 8vo. fol. 139r. Storm makes a small transcription error in his reference to this passage. He reads an m abbreviation nasal stroke above the a in ‘Jonæ’ as forming a part of the letter æ, giving a reading of “Annales ex Boreali Islandia transmissi per Arngrimum Jonæ filium Islandum,” a reading that makes more grammatical sense given the presence of *filium*, which was not a part of how Arngrímur identified himself in his Latin works; *Islandske Annaler*, xxxi. According to Jakob Benediktsson, “On the title-pages of his printed works AJ always styles himself Arngrimus Jonas Islandus”, cf. *Arngrimi Jonæ Opera Conscripta*, 4:4 (n. 2).

from northern Iceland sent by the Icelander Arngrímur Jonas-son.’ They are in Resen’s collection, now in the public collection of the University of Copenhagen, in a book which has the shelfmark R. VI. 3, from p. 377 to p. 501].⁴⁷ The phrasing of the Latin that identifies Argrímur as the sender is the same in Beinecke MS 508, in Resen’s *Bibliotheca*, and in the reference in Sperling’s extracts — save that Resen and Sperling both use *Islandum* to further identify Arngrímur.

Further confirmation comes from the Latin translations in the margins of the manuscript. Although Worm’s letters do not mention any Latin translations in reference to the annals text sent by Arngrímur, Resen does, in his 1665 edition of *Snorra Edda*. Resen cites Arngrímur’s authority on Ari fróði, about whom Resen writes: “Hic Areta ob eruditionem, qva præ reliquis suis consortibus pollebat, cognomen Frode ꝛ: *docti seu Philosophi* accepit, et scripsit librum de literatura Runica idioma Islandico qvi tamen jam intercidit, *vt scribit Arngrimus Jonas in margine Annalium Islandicorum ex Boreali Islandia transmissorum.*” [This Areta (Ari?), received the by-name Frode, which means learned or philosopher, for the erudition which flourished in him compared with those who came later. He also wrote a book about runic literature in the Icelandic language, which is now lost, as Arngrímur Jonas wrote in the margin of the Icelandic annals sent from northern Iceland].⁴⁸ This suggests that there was Latin in the annals copy sent by Arngrímur, and that these notations were being used, and trusted by the recipients of the text, as good historical authority.

Moreover, fol. 27r of Beinecke MS 508 contains such a marginal Latin translation, although it does not mention Ari’s work on “runic literature”: in an entry that marks the birth of Ari fróði, “fæddur Ari hinn frödi” [Ari the Wise born], the margin contains the Latin translation “Natus Arius cognomento philologus (islandus).” [Birth of Ari, by-name the Learned, an Icelander]. This translation does not contain all of the information mentioned by Resen, but it does mention and translate Ari’s by-name.

47 The page numbers given by Sperling are 377–501. This suggests a text of approximately 62 folios, although it is difficult to be precise. This seems to me a reasonable match in terms of length with the annals in Beinecke MS 508, which take up 72 folios, including a blank page.

48 See Resen’s *Edda Islandorum*, m 2r of the Addenda (cf. rpt. in *Two Versions of Snorra Edda*, vol. 2). The mention occurs in the Addenda because Resen only got the manuscripts from Willum Worm after the work was edited.

We may doubt that Ari ever wrote a book about “runic literature.” Given how interested Danish historians were in runes, they tended to see them everywhere. Worm, for instance, was so certain that the early literature of the north was originally written in runes that he printed Icelandic poetry in runic letters in his *Runica*, although there is no evidence that they were originally written in this way.⁴⁹

In sum, much evidence points towards Beinecke MS 508 as the manuscript sent by Arngrímur to Ole Worm. The manuscript itself is identified as annals sent by Arngrímur Jónsson, this identification matches with the traces that Arngrímur’s annals left in other sources, and the translations in the margins further point to Arngrímur as the sender of the manuscript, and, hence, to Worm as its owner.

7. Latin in the Margins

In addition to helping us to identify the manuscript, the Latin marginal translations also give insights into how early modern scholars were using annals.

The Latin translations in Beinecke MS 508 were likely planned at the time of copying. Although the pages are unruled, each page has a fold line that creates a wide margin at the outer edge of each folio.⁵⁰ It is in this margin that the Latin translations appear. This framework implies that the translations were planned from the start, especially since the manuscript seems to have been a scholarly aid. Neither of the hands of the Latin translation is probably Arngrímur’s. Comparison between a Latin letter still preserved in Arngrímur’s own hand and dated 1641 in AM 1058 V 4to and the hands in the margins of Beinecke MS 508 reveals important differences, not least that the first hand in MS 508 appears far less practiced than Arngrímur’s. The first hand in the annotations of MS 508 contains a characteristic “g” (see *Image 1*) that is not found in Arngrímur’s own hand. The second hand (which begins on fol. 35r, see *Image 2*), while more practiced in appearance, has ascenders that loop to the right and a distinc-

49 Worm prints poems such as *Hofudlausn* from *Egils saga* in runes, cf. his *Runir*, 227–40; Seaton, *Literary Relations*, 229.

50 Derolez, “Beinecke MS 508.”

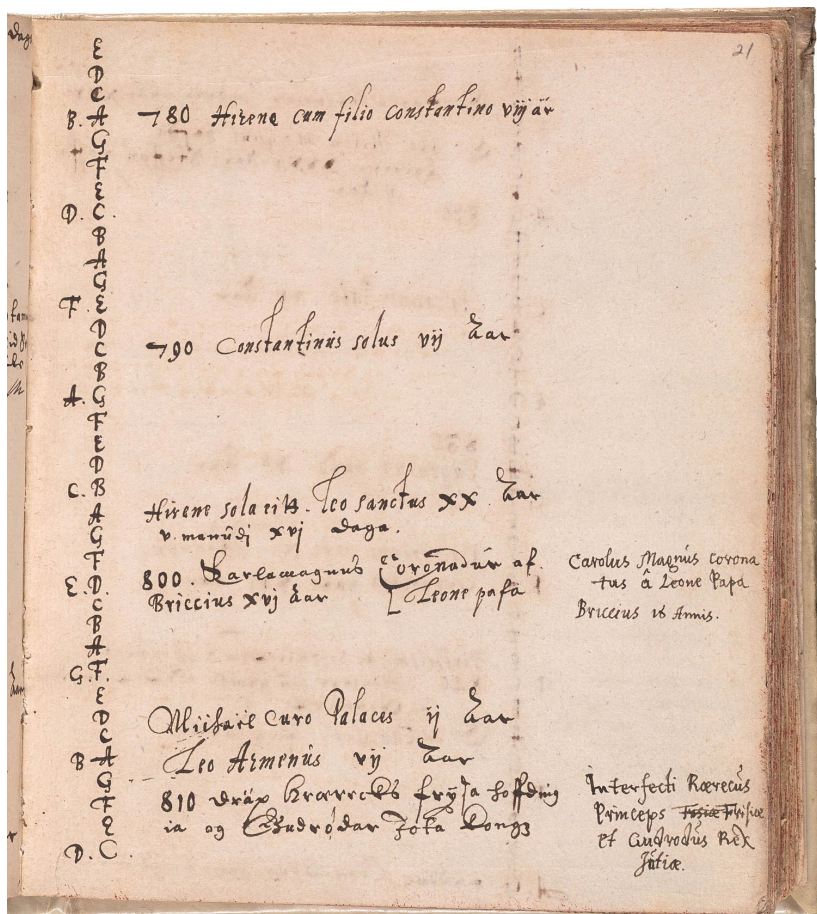

Image 1: Beinecke MS 508, 21r.

Beinecke Rare Book and Manuscript Library, Yale University.

tive “n”, both of which are quite unlike Arngrímur’s hand.⁵¹ I suggest that the translation was penned by a student or local priest rather than by Arngrímur himself. Given the general state of knowledge of Old Norse-Icelandic outside of Iceland in the period, it seems most likely that the translation was done by an Icelander, whether in Iceland or elsewhere.

51 It is possible that Arngrímur used a different script for manuscript annotation than for letter writing, but neither of the annotating hands appears to be particularly formal.

Although the translation is not a complete one, it is far more extensive in scope than the marginalia in the other manuscripts of the northern group of annals. The marginal content in Beinecke MS 508 is both more extensive and more uniform than the occasional marginal notes and markings in the other manuscripts,⁵² and MS 508 does not reproduce the marginal comments of any other text. The translation emphasizes brief, concrete facts like births, deaths, and canonizations. Although far from everything is translated, it is unlikely that a full translation was planned or desired, especially given the way that the translation highlights basic facts and events rather than complex narrative passages. This emphasis fits well with the early modern use of annals as sources for dating events. The translation is accurate both in terms of the content and in shifting grammatically between Old Icelandic and Latin. A typical example from early in the text is for the year 810. Here, the Old Icelandic reads “dráp Hrærecks frysa hoffdingia og Gudrodar Jota kongs” [the killing of Hræreck, chieftain of the Frisians, and of Gudrod, king of the Jutes].⁵³ The Latin in the margin reads: “Interfecti Rærecus Princeps frisizæ et Gudrodus Rex Jutizæ” [Rærecus, Prince of the Frisians, and Gudrodus, King of the Jutes, killed].⁵⁴

Occasionally, the Latin provides additional information. This happens, for instance, in the case of Haraldur *hárfagri*. The Old Icelandic offers for the year 858: “Vphaf rykis Haralldar hárfagra.” [The beginning of the rule of Haraldur *hárfagri*]. The Latin notation expands this to: “Initium regni Haraldi cognomento pulchricomi (is erat Rex Norvegæ).” [The beginning of the rule of Haraldus known as Fair-Haired (he was the king of Norway)].⁵⁵ This addition suggests that whoever made the translation had doubts about the knowledge of early Scandinavian history of at least some potential readers, aside from any language difficulties.

We find similar features later in the text, focusing on basic facts and positing a reader that might not be intimately familiar with details about early Scandinavian history. For the year 1214, the Old Icelandic records: “Vtan ferd Gudmundar bÿskops.” [Bishop Guðmundur traveled out of

52 I have examined AM 412 4to, AM 410 4to, AM 429 a 1 4to in the Árni Magnússon Institute in Reykjavík. Anders Winroth kindly examined the manuscript Stockholm, Kungliga biblioteket, Perg. 8vo nr. 5 on my behalf. Storm does not discuss marginalia.

53 New Haven, Beinecke MS 508 fol., 21r.

54 New Haven, Beinecke MS 508 fol., 21r.

55 New Haven, Beinecke MS 508 fol., 22r.

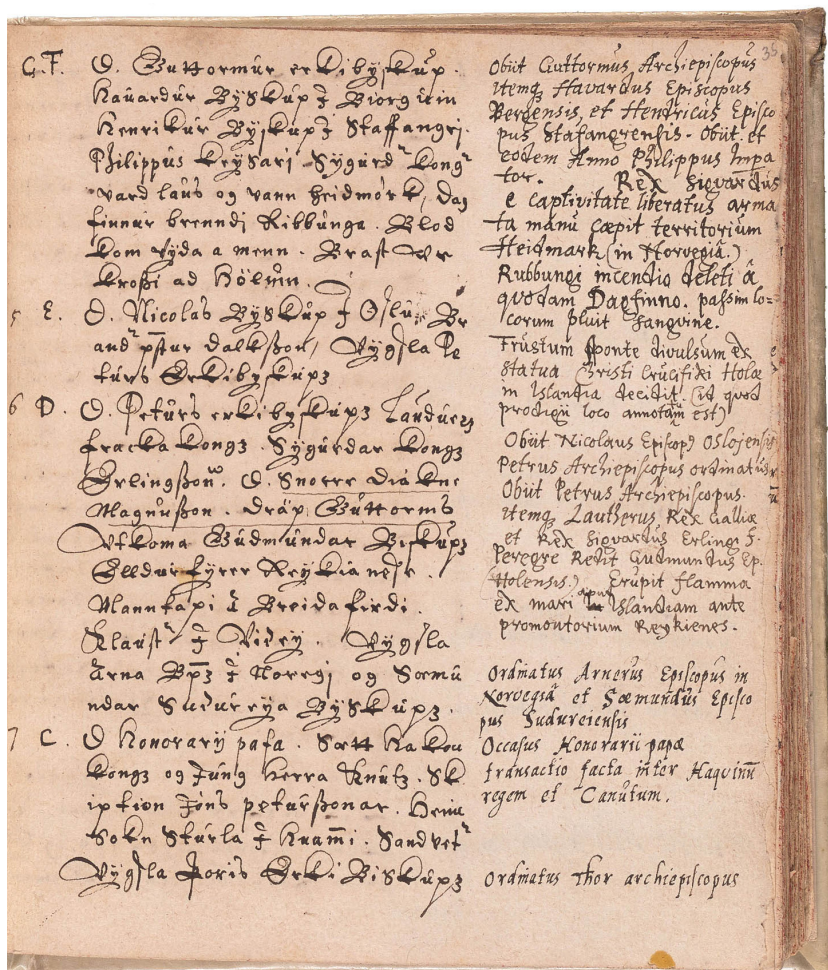

Image 2: Beinecke MS 508, 35r.

Beinecke Rare Book and Manuscript Library, Yale University.

Iceland].⁵⁶ The Latin in the margin again expands slightly saying that: "Peregre it Gudmundus Episcopus (Holensis in Isl.)." [Bishop Guðmundur (of Hólar in Iceland) traveled abroad].⁵⁷ Here the translator makes few assumptions about what his readers might know about medieval bishops.

56 New Haven, Beinecke MS 508 fol., 33v.

57 New Haven, Beinecke MS 508 fol., 33v.

Bishop Guðmundur was hardly an obscure bishop within Iceland, but the translator takes the trouble to further identify him within the Icelandic diocese of Hólar.

8. Antiquarian Connections

Latin was useful as a scholarly language in the face of confusing medieval vernaculars not only for Worm but also for many other early modern scholars, not least whomever copied the text that now forms the first part of Beinecke MS 508.

Since the current binding of the manuscript is modern, we cannot say for certain when the annals were bound together with their current companion, excerpts from the *Archaionomia*, a text the catalogue dates to slightly later, perhaps ca. 1700. It would not be at all surprising, however, if the two were bound together in the early modern period. Both texts are in their own ways products of a Latin oriented scholarly milieu interested in the “Germanic” Middle Ages. The *Archaionomia* has been identified as a very early, perhaps the earliest, book to be printed in Anglo-Saxon.⁵⁸ Directed at an English antiquarian audience, the work contains legal texts, a mixture of laws and treaties associated with several Anglo-Saxon kings including Ina, Edgar, and Ethelred. The laws are printed in Anglo-Saxon with a facing-page Latin translation, except in cases in which only a Latin text was available. The book is organized and indexed for ease of use. It also contains a guide to interpreting Old English.

Beinecke MS 508 does not reproduce this entire work. It contains only two texts, both only in their Latin versions. One of these is a copy of a treaty made between King Edward the Elder and the Danish king Guttorm in the Danelaw, the other reproduces parts of the laws of Edward the Confessor, beginning with an enumeration of which areas are “under the laws of the English” i.e. not a part of the Danelaw.⁵⁹ The manuscript does not contain, or seems to have ever contained, the other texts in the *Archaionomia*.

58 Lutz, “Manuscripts Copied from Printed Books,” 135.

59 New Haven, Beinecke MS 508, fol., 5r. The catalogue is more doubtful on this point than Lutz, who identifies the treaty copied as one of Edward the Elder and the other law text as that of Edward the Confessor, cf. Lutz, “Manuscripts Copied from Printed Books,” 135.

This focus is very much in keeping with growing interest in England in the early modern period with early history and origins, not least with the connections and the potential for comparisons with Scandinavian materials. English scholars were increasingly aware of and interested in connections with Scandinavia and not least in using Scandinavian materials and sources in relation to their own.⁶⁰ There was regular communication between England and Denmark (even during the English civil war) and book lists and other evidence suggests that English scholars owned Danish books, and even a few Scandinavian manuscripts, in the seventeenth century.⁶¹ It is in this context that we need to envision the compilation of what is now Beinecke MS 508, a somewhat peculiar, Latin leaning but also a vernacular manuscript concerned with both the Scandinavian presence in England and with the events of Scandinavian history as documented in annals produced in Iceland.

The copying only of the Latin also underlines that vernacular medieval languages more generally, not just Old Icelandic, were difficult for early modern readers and enthusiasts, as mentioned above. Latin was a more familiar and accessible language for many scholars than even their own medieval vernaculars. It was also, of course, more politically useful. Works published in Latin glorifying a country's past could be read by a European audience.

It seems quite possible that an English antiquarian "borrowed" or acquired *Arngrims annaler* and made a book of North Sea history, combining Anglo-Saxon legal texts with Icelandic annals, both pieces at least partly accessible to someone who read Latin. It became an international, hybrid text.

9. Conclusions

The second text in Beinecke MS 508 is the so-called *Arngrims annaler* mentioned by Gustav Storm, the manuscript that Arngrímur Jónsson sent to Ole Worm before 1641. The manuscript itself makes this claim. Moreover, we know that there were Latin translations attributed to Arngrímur in the

60 Seaton, *Literary Relations*, 202–74.

61 Seaton, *Literary Relations*, 258–74.

margins of the annals manuscript that he sent to Worm, which fits with the marginal translations in Beinecke MS 508.

The presence in the margins of unique and fairly systematic translations into Latin further suggests that this is Worm's manuscript. Worm was a scholar with an imperfect command of Old Icelandic yet a deep interest in northern history. A man excited about the possibility of new texts being found or rediscovered in Iceland, he is the person most likely to have owned and worked with this manuscript, especially given that we know that Arngrímur sent him a copy of the annals made in north Iceland, probably with Latin translations in the margins. Arngrímur probably did not pen these translations himself, but he did not need to have physically written the translation to have sent the manuscript and been associated with it, as he clearly was by several Danish scholars.

This identification cannot be entirely secure, of course, but if Beinecke MS 508 is not the manuscript sent by Arngrímur to Worm, it is still an additional seventeenth-century northern annals manuscript that needs to be accounted for. This requires us to posit that still another copy of the northern annals was made in Iceland and fitted with extensive marginal translations at a similar period and left no other trace. This is surely possible, but there seems to me no particular reason for positing an additional phantom early modern copy. If we assume that the annals sent by Arngrímur burned in 1728, the number of copies of northern annals from the seventeenth century produced at Hólar begins to multiply alarmingly. There was something of a boom in annals production at Hólar at this time,⁶² but it seems needlessly complex to assume that still another, otherwise unmentioned, copy of the annals was made in the mid-seventeenth century.

In addition to preserving a medieval annals text, Beinecke MS 508 preserves traces of how early modern scholars helped each other to access new sources, by sending, and sometimes translating, manuscripts. The balance of give and take in the relationship between Worm and Arngrímur, the well-connected doctor in Copenhagen and the curate with nine surviving children to look after, can look unbalanced. Jakob Benediktsson suggests that Arngrímur often seemed more concerned with protecting his own interests than with helping Worm.⁶³ It is hard to measure the various

62 See *Íslandske Annaler*, xxvi–xxvii, xxxii, li–lii.

63 He writes that “many of [Arngrímur’s] letters to Worm rather bear the stamp of his efforts

contributions each made to the other, and past a certain point useless to attempt, but in addition to Arngrímur's steady appeals for help for his children, friends, and legal interests, he contributed labor to the development of historical scholarship in the seventeenth century in Denmark, labor to which this manuscript attests.

It remains unclear how this annals manuscript survived, but I have a tentative suggestion. It seems possible that the manuscript was sent to or appropriated by an antiquarian working in England sometime before 1728. This is supported by the fact that the annals were eventually bound with the excerpts from the *Archaionomia*, excerpts that do not seem to be chosen at random but rather focus on content about the Danelaw and hence on Scandinavian influences. This might leave us to wonder when precisely the manuscript became separated from Resen's collection, where it presumably still was when Sperling made his extracts sometime before 1715 (when it also seems to have been bound differently, perhaps at the end of another book). We can only speculate about these details, but when the library burned, the annals sent by Arngrímur were not there. Beinecke MS 508, a lonely survivor out of a shipwrecked library, preserves neither the oldest nor the most beautiful of the Icelandic annals, but it sheds light on the movement of texts, the frustrations of medieval vernaculars, and the nature of scholarly sharing in early modern Europe.

BIBLIOGRAPHY

MANUSCRIPTS

Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, Reykjavík

AM 410 4to

AM 1058 V 4to

AM 412 4to

AM 429 a 1 4to

GKS 3638 8vo

AM 429 a 2 4to

to protect his own interests than of the desire to further Worm's studies," cf. *Ole Worm's Correspondence*, xiv.

Beinecke Rare Book & Manuscript Library, Yale University Library,
New Haven

MS 508

Kungliga biblioteket, Stockholm

Sth. Perg. 5 8vo

PRIMARY SOURCES

- Archaionomia sive de priscis legibus libri*, edited by William Lambarde. London, 1568.
- Arngrimi Jonae Opera Latine Conscripta*, edited by Jakob Benediktsson. 4 vols. Bibliotheca Arnamagnæana. Vols. 9–12. Copenhagen: Einar Munksgaard, 1950–57.
- Breve fra og til Ole Worm*, translated by H.D. Schepelern. 3 vols. Copenhagen: Munksgaard, 1965–68.
- Bureus, Johannes. *Monumenta helsingica à Throne in Angedal ante aliquot cent. annorum posita*. Stockholm, 1624.
- Islandske Annaler indtil 1578*, edited by Gustav Storm. Det norske historiske Kildeskriftfonds Skrifter. Vol. 21. Christiania: Grøndahl og Søns Bogtrykkeri, 1888.
- Ole Worm's Correspondence with Icelanders*, edited by Jakob Benediktsson. Bibliotheca Arnamagnæana. Vol. 7. Copenhagen: Einar Munksgaard, 1948.
- Resen, Peder Johannes. *Bibliotheca Regiæ Academiæ Hafniensi Donata cui præfixa est ejusdem resenii vita*. Copenhagen, 1685.
- Two Versions of Snorra Edda from the 17th Century*. Vol. 2, *Edda Islandorum; Völuspá; Hávamál*; P.H. Resen's Editions of 1665, edited by Anthony Faulkes. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Rit. Vol. 14. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 1977.
- Worm, Ole. *Runir: Seu, Danica literatura antiqvissima, vulgò gothica dicta luci reddita, opera Olai Wormii... Cui accessit De priscâ danorum poesi dissertatio*. Copenhagen, 1636.

SECONDARY LITERATURE

- Considine, John. *Dictionaries in Early Modern Europe: Lexicography and the Making of Heritage*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- Derolez, Albert. "Beinecke MS 508." In *Yale University Beinecke Rare Book and Manuscript Library, General Collection of Rare Books and Manuscripts, Pre-1600 Manuscripts*. Accessed September 25, 2014 (last updated 2007): <http://brbl-net.library.yale.edu/pre1600ms/docs/pre1600.ms508.htm>.

- Ekman, Ernst. "Gothic Patriotism and Olof Rudbeck." *The Journal of Modern History* 34 (1962):52–63.
- Ilsøe, Harald. "Peder Resens nordiske bibliotek katalog, bibliografi og boghandel i sidste halvdel af 1600 tallet." *Fund og Forskning* 30 (1991):7–50.
- Jørgensen, Ellen. *Historieforskning og historieskrivning i Danmark indtil aar 1800*. 3rd ed. Copenhagen: Gyldendal, 1964.
- Lutz, Cora E. "Manuscripts Copied from Printed Books." In her *Essays on Manuscripts and Rare Books*, 129–48. Hamden: Archon Books, 1975.
- Parry, Graham. *The Trophies of Time: English Antiquarians of the Seventeenth Century*. Oxford: Oxford University Press, 1995.
- Seaton, Ethel. *Literary Relations of England and Scandinavia in the Seventeenth Century*. Oxford: The Clarendon Press, 1935.
- Skovgaard-Petersen, Karen. *Historiography at the Court of Christian IV (1588–1648): Studies in the Latin Histories of Denmark by Johannes Pontanus and Johannes Meursius*. Renæssancestudier. Vol. 11. Copenhagen: Museum Tusulanum Press, 2002.
- Svanhildur Óskarsdóttir. "Gagn og gaman séra Gottskálks Jónssonar í Glaumbæ." In *Greppaminni: Rit til heiðurs Vésteini Ólasyni sjötugum*, 377–91. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 2009.
- Svärdström, Elisabeth. *Johannes Bureus' Arbeten om svenska runinskrifter*. Stockholm: Wahlstrom and Widstrand, 1936.

RESUMÉ

Beinecke MS 508 og Ole Worms antiquariske verden.

Keywords: Arngrímur Jónsson, islandske annaler, oversættelse til latin, 1600-tallet, Ole Worm.

Denne artikel fokuserer på Beinecke MS 508, et manuskript der blev givet til The Beinecke Library i 1971 og indeholder en kopi af islandske annaler fra den første halvdel af 1600-tallet sammen med uddrag fra ca. år 1700 af den *Archaionomia*, en bog med angelsaksiske dokumenter, der første gang blev trykt i 1568.

Artiklen viser, at disse annaler er de såkaldte *Arngrims annaler*, der var blevet sendt til Ole Worm af den islandske humanist Arngrímur Jónsson og var i Worms besiddelse i 1641. Worms søn, Willum, gav Peder Hansen Resen annal manuskriptet, og annalerne findes i Resens *Bibliotheca* under navnet "Annales ex Boreali Islandia transmissi per Arngrimum Jonam Islandum." Resen donerede sin samling til det gamle Universitetsbibliotek, der brændte ned i 1728. De islandske annalers sidste redaktør, Gustav Storm, og andre videnskabsmænd troede, at Arngrims annaler var gået tabt. Men de overlevede og er nu den anden del af Beinecke MS 508.

Der er manges beviser som tyder på dette. Manuskriptet selv siger, at annalerne blev sendt af Arngrímur Jónsson. Desuden er der latinske oversættelser i manuskriptets side margine, der virker at have været planlagt, og tyder på, at kopien var lavet til nogen, der ikke kunne læse gammel islandsk. I den tidlige moderne tid havde antikvarer og videnskabsmænd store vanskeligheder ved at forstå middelalderlige tekster på folkesprog. Sproget havde ændret sig meget og de havde ikke mange hjælpemidler. Ole Worm havde altid problemer med at forstå gammel islandsk og tog ofte imod hjælp fra islændinge til sine bøger om runer og nordisk historie.

Den første tekst i manuskriptet viser, hvordan annalerne kunne have overlevet. I 1600- og 1700-tallet var der en stigende interesse for sin egen oprindelse. I England der var nogle videnskabsmænd, der også var meget interesserede i historiske forbindelser mellem England og de nordiske lande. Vi kan se det i Beinecke MS 508, hvori nogen kopierede afsnit fra angelsaksiske lov og traktater i store traktater om Danelagen. Der var regelmæssig kommunikation mellem Danmark og England og det er klart, at englændere købte og erhvervede skandinaviske bøger og mindst et par manuskripter. Det virker sandsynligt, at en antikvar i England fik *Arngrims annaler* før 1728 og udarbejdede en bog om "nordiske" oldsager.

Elizabeth Walgenbach
Ph.D. Candidate
Yale University
Whitney Humanities Center
P.O. Box 208298
US-New Haven, CT 06520
elizabeth.walgenbach@yale.edu

JÓHANNA KATRÍN FRIÐRIKSDÓTTIR

IDEOLOGY AND IDENTITY IN LATE MEDIEVAL NORTHWEST ICELAND

*A Study of AM 152 fol.*¹

THE GREAT SAGA codex AM 152 fol., one of the most impressive saga manuscripts from the medieval period, was most likely made in Northwest Iceland in the first decades of the sixteenth century by a pair of half-brothers belonging to the rich and powerful Skarðverjar dynasty. Their book must have been known and discussed in elite circles, and its contents were medieval ‘best-sellers’, a collection of riveting sagas that captured medieval audiences.² Only one, *Grettis saga Ásmundarsonar*, is well-known today, while the others are relatively obscure and under-studied texts traditionally classified as *formaldarsögur* or *riddarasögur*. *Grettis saga* is the first text in the manuscript, and although the saga perhaps seems to have few things in

- 1 A short version of this article appeared as ‘AM 152 fol. Síðasta glæsta sagnahandritið,’ in *Góssið hans Árna. Mímingar heimsins í íslenskum handritum*, ed. Jóhanna Katrín Friðriksdóttir (Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, 2014), 170–183. I am grateful to Carolyne Larrington and Marianne E. Kalinke for allowing me to read their forthcoming publications in manuscript form, and for their long-standing encouragement and support. I should also wish to thank Emily Lethbridge for many thought-provoking and inspiring discussions about medieval sagas and manuscripts, Guðvarður Már Gunnlaugsson, Marteinn Helgi Sigurðsson and Ralph O’Connor for discussions about AM 152 fol. and Dario Bullitta for giving me access to his master’s thesis. The research leading to these results has received funding from RANNÍS – the Icelandic Centre for Research, and the People Programme (Marie Curie Actions) of the European Union’s Seventh Framework Programme (FP7/2007–2013) under REA grant agreement n° 331947.
- 2 The sagas collected in AM 152 fol. were very popular in the medieval period, judging from the number of vellum manuscripts in which they are preserved. Comments in the margins of *Grettis saga*, probably in a sixteenth-century hand, praise Grettir and express contempt for his enemies, Þorbjörn ǫngull and his foster-mother, see Kirsten Hastrup, ‘Tracing Tradition – An Anthropological Perspective on *Grettis saga Ásmundarsonar*,’ in *Structure and Meaning in Old Norse Literature. New Approaches to Textual Analysis and Literary Criticism*, eds. John Lindow et al., The Viking Collection: Studies in Northern Civilization, vol. 3 (Odense: Odense University Press, 1986), 286.

common with many of the other texts copied after it, its literary themes set the tone for the content and concerns of the codex as a whole.

This article follows recent developments in Old Norse-Icelandic studies (and more widely) to employ insights from material philology. Sagas have increasingly been analysed in their manuscript context, i.e. in the material artifacts in which they have come down to us, rather than in isolation, and manuscripts have come to be regarded as organic wholes, so their codicological, palaeographical and socio-historical aspects are integrated with textual analysis.³ According to this approach, a manuscript's features such as paratext, size and degree of opulence are seen as producing meaning, just as its content does.⁴ Thus my points of departure are, first, that there are impulses behind the selection of these particular sagas during the manuscript's production process, and, second, that the manuscript itself adds another layer of meaning to the sagas' content. Not only did the sagas individually appeal to medieval audiences and manuscript patrons, but they were likely seen as somehow belonging together, as some of them

- 3 See overview and references in Svanhildur Óskarsdóttir, 'Expanding Horizons: Recent Trends in Old Norse-Icelandic Manuscript Studies,' *New Medieval Literatures* 14 (2012): 210–212. To name but a few examples of this approach in Old Norse-Icelandic studies, see Svanhildur Óskarsdóttir, 'Arctic Garden of Delights: The Purpose of the Book of Reynistaður,' in *Romance and Love in Late Medieval and Early Modern Iceland. Essays in Honor of Marianne Kalinke*, Studia Islandica, vol. 54, eds. Kirsten Wolf and Johanna Denzin (Ithaca: Cornell University Library, 2008), 279–301; Elizabeth Ashman Rowe, *The Development of Flateyjarbók. Icelandic and the Norwegian Dynastic Crisis of 1389*, The Viking Collection: Studies in Northern Civilization, vol. 15 (Odense: University Press of Southern Denmark, 2002), and 'Literary, Codicological, and Political Perspectives on Hauksbók,' *Gripla* 19 (2008): 51–76; Emily Lethbridge, 'The Place of *Þorsteins saga Víkingssonar* in Eggertsbók, a Late Medieval Icelandic Saga-Book,' *The Legendary Sagas: Origins and Development*, eds. Annette Lassen et al. (Reykjavík: University of Iceland Press, 2013), 375–403, and 'Authors and Anonymity, Texts and Their Contexts: The Case of *Eggertsbók*,' in *Modes of Authorship in the Middle Ages*, Papers in Mediaeval Studies, vol. 22, ed. Slavica Rankovic with others (Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 2012), 343–364; Hans Jacob Orning, 'The Magical Reality of the Late Middle Ages: Exploring the World of the Fornaldarsögur,' *Scandinavian Journal of History* 35 (2010): 3–20, and 'Qrvar-Oddr og senmiddelalderens adelskultur,' in Lassen et al., eds., *The Legendary Sagas*, 291–321; Stefka Georgieva Eriksen, *Writing and Reading in Medieval Manuscript Culture: The Transmission of the Story of Elye in Old French and Old Norse Literary Contexts*, Medieval Texts and Cultures of Northern Europe, vol. 25 (Turnhout: Brepols, 2013).
- 4 See e.g. Stephen G. Nichols, 'Why Material Philology? Some Thoughts,' *Zeitschrift für deutsche Philologie* 116 (1997): 10–30.

are found together in other manuscripts from the same period.⁵ What sets AM 152 fol. apart from these, however, is its size and lavishness, and, consequently, the importance ascribed to its contents by its patron(s).

By focussing on a manuscript that can be located in a specific time and milieu, and reading the sagas in the same physical context as their late medieval audiences, we can try to recover what the sagas in their extant manuscript manifestations may have meant for their audiences and patrons, people who considered them important or interesting enough to spend the time, effort and cost to commit them to vellum. Thus, we can ask: what, if anything, unites sagas as disparate as, first, *Grettis saga* and *Þórðar saga hreðu*, primarily set in Northwest Iceland in the eleventh century, second, the stories of Scandinavian *fornaldarsaga* heroes who go on Viking expeditions, and, finally, romances about chivalric knights set in mid- and central Europe, Northern Africa and India? I adopt the view, in line with recent Old Norse-Icelandic scholarship, that all preserved medieval texts, including legendary sagas and romances that previous scholars considered 'decadent' entertainment, foreground contemporary issues and are thus valuable evidence through which historical attitudes can be recovered.⁶ Many of these sagas are deftly structured narratives with carefully focalised, intertwined episodes and richly delineated characters, themes and plots. Scholars tended to categorise and evaluate on genre-based criteria, but by analysing together sagas that have traditionally been assigned to three different genres, their common themes rise to the surface. Authors, redactors, commissioners and audiences are likely to have responded to the events around them through the composition and consumption of literary texts, and consequently, manuscript production. These texts and artifacts

- 5 To name a few late fifteenth-century vellum manuscripts, AM 556 a–b 4to (*Eggertsbók*) contains *Grettis saga*, *Mágus saga* and *Þorsteins saga Víkingssonar*, among others. AM 580 4to and Sth. Perg. 7 4to (ca. 1300–25), originally one manuscript, contain *Mágus saga*, *Flóvents saga* and *Hrólfs saga Gautrekssonar* among others. AM 579 4to contains *Þorsteins saga Víkingssonar* and *Ectors saga*, and AM 570 4to contains *Flóvents saga* and *Hrólfs saga Gautrekssonar*.
- 6 The foundational works that pioneered this approach are Stephen A. Mitchell, *Heroic Sagas and Ballads* (Ithaca: Cornell University Press, 1991); Torfi H. Tulinius, *The Matter of the North. The Rise of Literary Fiction in Thirteenth-Century Iceland*, trans. Randi C. Eldevik, *The Viking Collection: Studies in Northern Civilization*, vol. 13 (Odense: Odense University Press, 2002); and Jürg Glauser, *Isländische Märchensagas: studien zur Prosaliteratur im spätmittelalterlichen Island*, *Beiträge zur nordischen Philologie*, vol. 12 (Basel: Helbing & Lichtenhahn, 1983).

both reflect but could also have had the effect of shaping individual and group identities, which were possibly multiple, shifting over time and competing.⁷ They reveal particular desires, concerns, aspirations, anxieties and attitudes about the world, social behaviour, gender roles, rulership and other issues. They encapsulate and advance their authors' and sponsors' mentalities and ideologies, and would have given their audiences plenty to think about and discuss. In the following, my goal is to reach a fuller understanding of what meaning the commissioners and audiences of one manuscript, AM 152 fol., might have ascribed to the multivalent world depicted in this collection of sagas committed to vellum within the élite cultural milieu of early-sixteenth-century Northwest Iceland.

Material aspects and historical context

AM 152 fol. is dated to the first quarter of the sixteenth century by Stefán Karlsson.⁸ Two scribes copied the text, the first of whom identifies himself in the upper margin of f. 46v as the brother of Björn Þorleifsson (ca. 1480–1548), who lived for the most part in Reykjahólar in Breiðafjörður.⁹ The same hand has been found in a number of documents written around 1500 by Þorsteinn Þorleifsson, Björn's illegitimate half-brother.¹⁰ Þorsteinn Þorleifsson wrote all of *Grettis saga Ásmundarsonar* and the first few leaves of *Hálfdanar saga Brönufóstra*, approximately one-fourth of the manuscript text (1r–51v). The second hand is almost certainly that of Jón Þorgilsson, *ráðsmaðr* (steward) in the Hólar bishopric and priest at Melstaður in the first decades of the sixteenth century.¹¹ For reasons both unknown and

7 For other studies with a similar approach, see e.g. Carl Phelpstead, 'The Sexual Ideology of *Hrólfs saga kraka*,' *Scandinavian Studies* 75 (2003): 1–24; Henric Bagerius, *Mandom och mödom. Sexualitet, homosocialitet och aristokratisk identitet på det senmedeltida Island* (Gothenburg: University of Gothenburg, 2009).

8 Stefán Karlsson, 'Ritun Reykjarfjarðarbókar. Excursus: Bókagerð bænda,' *Opuscula* 4, Bibliotheca Arnarnagæna, vol. 30 (1970): 138.

9 The marginal note reads: 'Þessa saugu hefr skrifath bróðir Bjarnar Þorleifssonar'.

10 Stefán Karlsson, 'Ritun Reykjarfjarðarbókar,' 138. Jonna Louis-Jensen has argued persuasively that Þorsteinn was illegitimate, see 'Den yngre del af Flateyjarbók,' *Afmálsrit Jóns Helgasonar*. 30. júní 1969 (Reykjavík: Heimskringla, 1969), 243 fn 17.

11 Guðvarður Már Gunnlaugsson assisted me in comparing AM 152 fol.'s second hand with that of several documents which Stefán Karlsson believed to have been written by Jón Þorgilsson, whose name is the only one to appear in all of them. We reached the same conclusion as Stefán although there are slight differences in the script that could be

irrecoverable, the second scribe took over the work in chapter six, in the middle of a conversation between Hálfðan and Brana, and he copied the remaining three-fourths of the codex (52r–201v). The entire text is written in *árléttiskrift* (*cursiva antiquior*), a semi-cursive gothic script commonly used throughout the late medieval period in Icelandic saga manuscripts. Chapter rubrics are written in red ink throughout but most are now very faded. The leaves copied by Þorsteinn are adorned with colourful initials, but, with the exception of a dragon on f. 54v (at the beginning of *Flóvents saga*), spaces for initials have been left blank in the second part.

AM 152 fol. is rivalled in the late medieval period only by *Reykjahólabók*, Stockholm Perg. 3 fol. (ca. 1530–40), a manuscript preserving Icelandic translations from Low German of 25 legendaries in the hand of Björn Þorleifsson. These translations have been attributed to Björn or a priest in his service.¹² The two manuscripts are remarkably similar in size and appearance: both are large, thick and handsome volumes written in two columns. AM 152 fol. measures ca. 30 mm x 24 mm, and contains 200 folios and 25 gatherings, with four bifolia to a gathering.¹³ *Reykjahólabók* measures ca. 30,5 x 23 cm and contains 168 folios, with some folios missing, in 22 gatherings also with four bifolia each (bar those with missing leaves).¹⁴ The structure and layout of both manuscripts is thus highly regular. Although the second scribe's connection to Björn or his sphere of influence is unclear, and the possibility cannot be excluded that

explained by the scribe writing at different points in his life. However, it is a mystery how Jón came to work on this manuscript and why there are no decorated initials in his text. I thank Guðvarður for his generous help and advice in this matter.

- 12 Marianne E. Kalinke and Agnete Loth both argue that Björn was the translator and scribe of *Reykjahólabók*, but Guðrún Ása Grímsdóttir has recently cast doubts on their attribution, noting that there is no direct evidence that Björn was so educated a man as to have engaged in translating foreign texts. See Marianne E. Kalinke, *The Book of Reykjabólar. The Last of the Great Medieval Legendaries* (Toronto: University of Toronto Press, 1996), 78–124; Agnete Loth, introduction to *Reykjahólabók. Islandske helgenlegender*, vol. 1, Editiones Arnarnagænaæ, vol. A.15–16 (Copenhagen: Munksgaard, 1969), xxi–xl; Guðrún Ása Grímsdóttir, *Vatnsfjörður í Ísafirði. Þættir úr sögu höfuðbólís og kirkjustaðar* (Brekka í Dýrafirði: Vestfiriska forlagið, 2012), 205–207.
- 13 The leaves measure 29,5–30,5 cm, or 30 cm on average, and 23,5–24,5, or 24 cm on average; see AM 152 fol.'s entry on *Handrit.is*, <http://handrit.is/en/manuscript/view/is/AM02-0152-1-2>, accessed June 2, 2013. There is no f. 112, so although the foliation (done in the nineteenth century by Jón Sigurðsson) goes up to 201, there are 200 leaves nevertheless.
- 14 Vilhelm Gödel, *Katalog öfver Upsala Universitets biblioteks fornisländska och fornorska handskrifter*, vol. 1 (Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1892), 10; Loth, *Reykjahólabók*, ix.

both scribes were working for a patron in Skagafjörður or the North of Iceland, it seems unlikely that Þorsteinn would have copied his brother's name into the margin if Björn had had no connection to the manuscript.¹⁵ This marginal note, the material similarity of the two codices and Björn Þorleifsson's known involvement with *Reykjabólabók* rather fuel the theory that the two manuscripts were produced in the same scriptorium, and that Björn was the patron and perhaps (co-)redactor of AM 152 fol.

Björn Þorleifsson belonged to the illustrious Skarðverjar family. He was the son of Þorleifur Björnsson (ca. 1430–1486), and grandson of Björn 'ríki' Þorleifsson (1408–1467) and his wife Ólöf Loftsdóttir (ca. 1410–1479) of Skarð on Skarðsströnd.¹⁶ The Skarðverjar were the wealthiest and most powerful Icelanders in the fifteenth and early sixteenth centuries, owning most of the lands and islands in Breiðafjörður, including lucrative fishing and eiderdown gathering grounds, and they possessed further extensive lands around West and North Iceland. They also held positions of formal power: both Björn *ríki* and his son Þorleifur were *hirdstjórar* (governors), the highest royal office at the time.¹⁷ Many of the fifteenth-century's finest manuscripts, containing a diverse collection of texts both secular and devotional, were produced by the Skarðverjar, so Björn's family had a long-standing tradition of contributing to Iceland's literary culture; if he had a hand in AM 152 fol.'s making, he would presumably have been able to select sagas from a large corpus of narratives that circulated in this area in the late medieval period.¹⁸

15 There are otherwise no marginalia in Þorsteinn's hand.

16 Björn Þorsteinsson, Guðrún Ása Grímsdóttir and Sigurður Líndal, *Enska öldin*, in *Saga Íslands*, vol. 5, ed. Sigurður Líndal (Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag/Sögufélag, 1990), 106.

17 Páll Eggert Ólason, *Menn og menntir siðaskiptaaldarinnar á Íslandi*, vol. 2 (Reykjavík: Bókaverzlun Guðm. Gamalielssonar, 1919), 56–117; Arnór Sigurjónsson, *Vestfirðingasaga 1390–1540* (Reykjavík: Leiftur, 1975), see ch. 26 onwards; Guðrún Ása Grímsdóttir, *Vatnsfjörður í Ísafirði*, 175–207.

18 See further Stefán Karlsson, 'Ritun Reykjafjarðarbókar,' 137–140. *Skíðaríma*, which is composed in West Iceland in the late medieval period and probably connected to Skarð, features several characters from AM 152 fol.'s sagas (e.g. Starkaðr, Víkarr, Hrólfr and Ketill Gautrekssynir and Göngu-Hrólfr). They appear among the many famous heroes from the *fornaldar-* and *riddarasögur* who feast with the Norse gods in Valhöll. See further Björn Karel Þórolfsson. *Rímur fyrir 1600*. Safn Fræðafjelagsins, vol. 9 (Copenhagen: Hið íslenska fræðafélag, 1934), 388; Sverrir Tómasson, "'Strákligr líz mér Skíði.' Skíðaríma – íslenskur föstuleikur?,' *Skírnir* 174 (2007): 305–320.

Material aspects such as the more labour-intensive double column format, decorated initials, and the codex's sheer size and weight – using the skin of 100 animals – strongly suggest that it would have been a status symbol at its time of production and beyond. The contents of AM 152 fol. are unusual for a manuscript of its size; such prestigious codices most often preserve devotional literature, laws or kings' sagas.¹⁹ I surveyed all other medieval manuscript witnesses of these sagas, and they are typically preserved in ordinary manuscripts in quarto single-column format with little or no decoration, although Stockholm Perg. 7 fol., containing a number of *riddarasögur*, is a notable exception, and AM 556 a–b 4to, too, has a number of embellished initials.

As Guðvarður Már Gunnlaugsson has noted, four of the five oldest manuscripts of *Grettis saga*, including AM 152 fol., can be localised to Northwest Iceland, not surprisingly, since Grettir's family settles in Miðfjörður and the saga is mostly set in this area.²⁰ Similarly, the action of *Þórðar saga hreðu* principally takes place in Miðfjörður and Skagafjörður (apart from the Norwegian prelude) and would have been of local interest.²¹ Other sagas in the manuscript also have connections to the area: Lee Hollander argued that *Þorsteins saga Víkingssonar* and *Hrólfs saga Gautrekssonar* (and perhaps *Gautreks saga*, by extension) might have been composed in the late-thirteenth century at Þingeyrar monastery in Vatnsdalur to 'embellish and glorify' the ancestors of the Vatnsdælir.²² Grettir's mother Ásdís is said to be descended from this family, and she gives her son an ancestral sword, which, importantly, he uses to behead Glámr. The same names recur; for instance, Ásdís's brother is named

- 19 Agnete Loth, who edited 15 *riddarasögur* in *Late Medieval Icelandic Romances*, noted that most medieval manuscripts containing *fornaldar-* and *riddarasögur* were 'workaday' manuscripts; see introduction to *Fornaldarsagas and Late Medieval Romances: AM 586 and AM 589 a–f 4to*, *Early Icelandic Manuscripts in Facsimile*, vol. 11 (Copenhagen: Rosenkilde og Bagger, 1977).
- 20 Guðvarður Már Gunnlaugsson, "'Grettir vondum vættum.'" Grettir Ásmundarson og vinsældir Grettis sögu,' *Gripla* 11 (2000): 67.
- 21 Elisabeth Ida Ward, *Nested Narrative. Þórðar saga hreðu and Material Engagement* (PhD diss., University of California, Berkeley, 2012), 28.
- 22 Lee M. Hollander, 'The Gautland Cycle of Sagas,' *Journal of English and Germanic Philology* 11 (1912): 212–217. See also Elizabeth Ashman Rowe, 'Absent Mothers and the Sons of Fornjótr: Late-Thirteenth-Century Monarchist Ideology in *Þorsteins saga Víkingssonar*,' *Medieval Scandinavia* 14 (2004): 133–160.

Jökull, just like a prominent character in *Þorsteins saga*. All these pieces of evidence suggest that at least several of the sagas had a particular connection to the Northwest, and thus that the manuscript was compiled partly as an expression of regional identity and aimed at an audience in this area.

It will never be known if or to what degree Björn Þorleifsson and his brother Þorsteinn were involved in choosing the sagas preserved in this manuscript, but it is an appealing possibility. Given the political and economic milieu in which the codex was likely produced, as well as its literary themes (discussed later in this article), it seems productive to think about it not as a haphazard compendium of whatever texts were available to the scribes at the time of production, but rather as the deliberate product of an individual patron and perhaps his associates. As its size and paratextual features suggest, AM 152 fol. is no ordinary manuscript for everyday use, but, rather, a prestigious, élite codex that was probably intended to encode certain ethical values and serve an ideological function. As Elizabeth Ashman Rowe and Hans Jacob Orning have discussed convincingly, the patrons of medieval Icelandic manuscripts were sometimes motivated and influenced by issues such as domestic and international politics and ideological developments, but also their individual subjectivity (determined by gender, class, and other factors).²³ Rowe notes that medieval texts demanded an ethical response from their audiences, and her overall analysis shows that the purpose behind *Flateyjarbók*, the most impressive Icelandic codex from the medieval period, was originally not only to honour the young King Óláfr Hákonarson of Norway with this splendid gift but implicitly to ‘encourag[e] the king to follow the example of his revered namesakes’, i.e. to be sensitive and responsive to the wishes of Icelanders, and to rule justly and with respect for the law.²⁴ Following these insights, I suggest that a good deal of thought went into deciding which sagas to include in AM 152 fol., a manuscript that demanded a great amount of materials, expert work and production time, and that it was likely known and perhaps circulated beyond its local place of production and target audience.²⁵ At the very least,

23 Rowe, *The Development of Flateyjarbók*, 29 and ch. 1 more generally; Orning, ‘Orvar-Oddr og senmiddelalderens adelskultur.’

24 Rowe, *The Development of Flateyjarbók*, 29, 23–24.

25 Nichols and Wenzel, *The Whole Book*, 2.

the selection of sagas bears witness to the specific mentality and literary interests of its commissioner and redactor(s).

The manuscript's provenance after Björn's day further points to its high status: the codex had been acquired no later than 1550 (a few decades after it was copied) by Ari Jónsson, *lögmaðr* and son of bishop Jón Arason, or someone closely connected to him.²⁶ AM 152 fol. stayed in this influential dynasty for 200 years; among its owners were Magnús Björnsson, also the owner of *Möðruvallabók*, and his daughter Helga.²⁷ Ultimately the manuscript passed to Helga's grandson, Vigfús Guðbrandsson, who gave it to Árne Magnússon.²⁸

The sagas: ideology and literary themes

The sagas and their literary context

AM 152 fol. contains eleven sagas: the *Íslendingasögur Þórðar saga hreðu* and *Grettis saga*; five *fornaldarsögur*: *Hálfdanar saga Brönnufóstra*, *Hrólfs saga Gautrekssonar* (longer redaction), *Þorsteins saga Víkingssonar*, *Göngu-Hrólfs saga* and *Gautreks saga* (longer redaction); and four *ridðarasögur*: *Flóvents saga* (redaction I), *Mágus saga* (longer redaction), *Sigurðar saga þøgla* (longer redaction) and *Ectors saga*.²⁹ The sagas were probably composed over a long

- 26 As Jón Helgason pointed out, a list of sheep thieves jotted down also appears in a document from May 6, 1545, containing a judgment of Ari's concerning these same thieves, see *Handritaspjall* (Reykjavík: Mál og menning, 1958), 74–75; *DI*, 11:403–405. Jón misidentifies the Björn Þorleifsson mentioned in the manuscript's margin as Björn 'ríki' (i.e. the older Björn), but his observations are otherwise reliable.
- 27 Jón Helgason, *Handritaspjall*, 74–75. On women's role in the distribution of AM 152 fol., see Susanne Miriam Arthur, 'The Importance of Marital and Maternal Ties in the Distribution of Icelandic Manuscripts from the Middle Ages to the Seventeenth Century,' *Gripla* 23 (2012): 216–219.
- 28 Margrét Eggertsdóttir, 'Handritamiðstöðin í Skálholti,' *Menntun og menning í Skálholtsstífi 1620–1730*, Glíman, sérit, vol. 1, ed. Kristinn Ólason (Skálholt: Grettisakademian, 2010), 86–87.
- 29 The *fornaldarsögur* discussed in this article are all published in C. C. Rafn's *Fornaldarsögur Norðrlanda* (1829–30) and reprinted in Guðni Jónsson and Bjarni Vilhjálmsson's edition (1943–44). Some of these sagas had been previously published, and others have been edited separately. *Gautreks saga* was edited in two versions by Wilhelm Ranisch (1900), and the shorter version of *Hrólfs saga* was published by Ferdinand Detter in 1891. *Grettis saga* (1936) and *Þórðar saga hreðu* (1959) are published in the Íslenzk fornrit series by Guðni Jónsson and Jóhannes Halldórsson respectively. *Ectors saga* and *Sigurðar saga þøgla*

period: *Þorsteins saga Víkingssonar*, *Hrólfs saga Gautrekssonar*, *Gautreks saga*, *Flóvents saga* and *Mágus saga* may be from before 1300, but others may be up to 200 years younger.³⁰ A lively debate about the sources, authorship and dating of *Grettis saga* has been ongoing since the nineteenth century and in the last two decades, several scholars have argued persuasively that the saga was composed in the fifteenth century.³¹ Conversely, *Ectors saga*, *Sigurðar saga þogla*, *Þórðar saga hreðu* and *Hálfðanar saga Brönufóstra* (as

are published in Loth's *Late Medieval Icelandic Romances* (1962–63). *Mágus saga* was published in Gunnlaugur Þórðarson's edition (1858) and *Flóvents saga* (as *Flóvents saga I*) was printed by Gustav Cederschiöld in *Acta Universitatis Lundensis* (1877–78), and reprinted in *Fornsögur Suðurlanda* in 1884. All of these editions except *Grettis saga*, *Þórðar saga hreðu* and *Flóvents saga* use AM 152 fol. as their base text; in the following, quotations from those sagas are from the manuscript text of AM 152 fol. with supplementary references to the corresponding passage in the printed editions.

- 30 While many scholars consider *Gautreks saga* to be composed in the thirteenth century, the first extant manuscript of its shorter redaction (without *Vikarss þáttir*) appears in ca. 1400; the longer redaction first appears in AM 152 fol. For an overview of manuscripts, redactions and editions of *Gautreks saga*, see Michael Chesnutt, 'The Content and Meaning of *Gjafa-Refs saga*,' in *Fornaldarsagaerne. Myter og virkelighed. Studier i de oldislandske fornaldarsögur Nordurlanda*, ed. Agneta Ney, et al. (Copenhagen: Museum Tusulanums Forlag, 2009), 93–106. For a recent analysis of *Gautreks saga* in a late-thirteenth-century context, see Kevin Wanner, 'Adjusting Judgements of *Gauta þáttir*'s Forest Family,' *Scandinavian Studies* 80 (2008): 375–406. *Hrólfs saga Gautrekssonar*'s oldest manuscript, AM 567 XIV β 4to is dated to ca. 1300, see *Orðbog over det norrøne prosasprog. Registre* (Copenhagen: Den Arnamagnæanske kommission, 1989), 269–70. Rowe, building on arguments made by Hollander, suggests that *Hrólfs saga Gautrekssonar* might have been composed in the 1290s, and *Þorsteins saga Víkingssonar* in the 1280s; see 'Absent Mothers,' 151–152; however, see discussion about the problems of the idea of medieval authorship vis-à-vis *Þorsteins saga* in Lethbridge, 'The Place of *Þorsteins saga*,' 397–398. *Mágus saga*'s and *Flóvents saga*'s older redactions are in AM 580 4to, dated to the early fourteenth century. Both are Norwegian or Icelandic translations of foreign *chansons de geste* from before or around 1300 but they differ significantly from foreign versions, see Marianne E. Kalinke, 'The Importation of *chansons de geste* in the North,' chapter in a projected monograph about translated *riðdarasögur*.
- 31 See overview and discussion in Kate Heslop, 'Grettisfærsla: The Handing On of *Grettir*,' *Saga-Book* 30 (2006): 76–78, and 'Grettir in Ísafjörður: *Grettisfærsla* and *Grettis saga*,' in *Creating the Medieval Saga. Versions, Variability and Editorial Interpretations of Old Norse Saga Literature*, eds. Judy Quinn and Emily Lethbridge, The Viking Collection: Studies in Northern Civilization, vol. 18 (Odense: University of Southern Denmark Press, 2010), 221–222; see also Órnólfur Thorsson, 'Grettir sterki og Sturla lögmaður,' in *Samtiðarsögur. The Contemporary Sagas. Niunda alþjóðlega fornsagnaþingið. Ninth International Saga Conference, Akureyri 31.7.–6.8.1994. Forprent. Preprints*, vol. 2 (Akureyri: [n.p.], 1994), 918–919. Although narratives about *Grettir* were probably told through the centuries in Iceland, it seems reasonable to conclude that there is no evidence for the existence of the preserved saga earlier than the fifteenth century.

well as the two other romances) have until very recently received scant scholarly attention, and there is little concrete evidence to date their composition more precisely than to the fourteenth or fifteenth centuries.³² Discussion about authorship and dating is often stimulating and can illuminate the cultural and literary milieu out of which texts emerged, but the absence of medieval manuscript witnesses, and the fluidity of medieval texts, can, in many cases, present further challenges. In medieval Iceland, literary texts were frequently adapted and rewritten to fulfill the tastes and needs of different redactors and audiences.³³ Several of the sagas in AM 152 fol. are preserved in their longer redactions, and, in many cases, these versions represent the first extant text. These longer redactions have been reworked from their shorter versions, showing significant variation at a textual, episodic, and even ideological level; they are prime examples of the regenerative process that literary texts underwent in the late medieval period.³⁴

Like many other late medieval manuscripts, AM 152 fol. contains sagas from several genres, which, however, derive from the same literary tradi-

- 32 Older scholars' dating of sagas to periods much earlier than their first extant manuscript witnesses using stylistic evidence is often based on circular arguments that do not stand up to scrutiny, and I will thus not rely on these. For general bibliography of the indigenous romances, including manuscripts, see Marianne E. Kalinke and P. M. Mitchell, *Bibliography of Old Norse-Icelandic Romances*, *Islandica*, vol. 44 (Ithaca: Cornell University Press, 1985); note that AM 152 fol. is misdated to the fifteenth century. *Ectors saga's* oldest manuscripts are from 1400–1500, while *Sigurðar saga þøgla's* short redaction is found in AM 596 4to, dated to 1350–1400. *Þórðar saga hreðu* has a complicated preservation history and its redactions are very unlike each other, but the AM 152 fol. redaction's oldest witness is AM 551 d þ 4to (ca. 1400); see introduction to *Þórðar saga hreðu*, in *Kjalnesinga saga*, ed. Jóhannes Halldórsson, *Íslenzk fornrit*, vol. 14 (Reykjavík: Hið íslenzka bókmenntafélag, 1959), lvi.
- 33 *Qrvar-Odds saga* is extant in three medieval redactions and has been a frequent subject of discussion about textual variation and literary culture in the medieval period, see e.g. Stephen A. Mitchell, *Heroic Sagas and Ballads* (Ithaca, Cornell University Press, 1991), 109–113; Orning, 'Qrvar-Oddr og senmiddelalderens,' 291–321.
- 34 *Hrólfs saga Gautrekssonar's* longer version first appears in a fragment from ca. 1400; at some point in the fourteenth century, the saga was lengthened and reworked from a slightly different ideological point of view, as I will discuss in a forthcoming article. For discussion about *Flóvents saga's* two redactions, see introduction to *Fornsögur Sudrlanda. Magus saga jarls, Konraðs saga, Bærings saga, Flovents saga, Bevers saga*, ed. Gustaf Cederschiöld (Lund: Berlings, 1884), cxci–ccxv, and for *Sigurðar saga þøgla's* redactions, see introduction to *Sigurðar saga þøgla. The Shorter Redaction. Edited from AM 596 4to*, ed. M.J. Driscoll (Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 1992), lxxxi–cxxxiii.

tion.³⁵ As Marianne E. Kalinke and Torfi Tulinius have noted, the generic instability of late medieval sagas, i.e. *fornaldarsögur*, *riddarasögur* and late *Íslendingasögur* such as *Víglundar saga*, entails that motifs and narrative structures are found across traditional genre boundaries.³⁶ For example, female characters with maiden-king and/or shield-maiden type attributes appear in *Hrólf's saga Gautrekssonar*, *Sigurðar saga þøgla* and *Mágus saga*, while encounters with trolls in *Grettis saga* resemble those in *Þorsteins saga* and others.³⁷ Bridal-quests – a prominent narrative paradigm in late medieval sagas – form the underlying narrative structures in several texts (or episodes). Moreover, *Flóvents saga* is overtly religious in tone: its main characters frequently pause to pray and ask God to bless them, and the narrator regularly interjects moralising comments. This is a jarring rhetoric when regarded against the usual style of *riddarasögur*, but perhaps less so for an audience that would likely also have consumed the legends of *Reykjahólabók*, some of which follow a bridal-quest paradigm, and heard saints' lives and didactic *exempla* in church.³⁸ Thus, although sagas traditionally ascribed to differing literary genres were often separated in

35 For example, there are similarities between AM 152 fol. and AM 556 a–b 4to (*Eggertsbók*) also likely produced in Northwest Iceland: both preserve *Grettis saga*, *Þorsteins saga Víkingssonar* and *Mágus saga* among others. For detailed discussion about *Eggertsbók*, see Lethbridge, 'The Place of *Þorsteins saga*,' 375–403; Lethbridge, 'Authors and Anonymity,' 343–364.

36 See e.g. Marianne E. Kalinke, 'Textual Instability, Generic Hybridity, and the Development of Some *Fornaldarsögur*,' in Lassen et al., eds., *The Legendary Sagas*, 201–227; *Bridal-Quest Romance in Medieval Iceland*, *Islandica*, vol. 46 (Ithaca: Cornell University Press, 1990); 'Víglundar saga: An Icelandic Bridal-Quest Romance,' *Skáldskaparmál* 3 (1994): 119–43; *Reykjahólabók*, ch. 7. See also Torfi H. Tulinius, 'Kynjasögur úr fortíð og framaní löndum,' in *Íslensk bókmenntasaga*, vol.2, ed. Vésteinn Ólason (Reykjavík: Mál og menning, 2006), 167–168 and 218–244.

37 For discussion about the maiden-king figure, see Jóhanna Katrín Friðriksdóttir, 'From Heroic Legend to 'Medieval Screwball Comedy'? The Development and Interpretation of the *meykongr* Motif,' in Lassen et al., eds., *The Legendary Sagas*, 229–49.

38 Marianne E. Kalinke, 'Marital Consent in the Legend of Henry and Cunegund,' in *Sanctity in the North. Saints, Lives, and Cults in Medieval Scandinavia*, ed. Thomas A. DuBois (Toronto: University of Toronto Press, 2008), 310. *Mírmanns saga*, a *riddarasaga* with hagiographical features, and *Clári saga*, essentially an *exemplum*, furnish good examples of the generic crossovers between romance and Christian material; for discussion, see Sverrir Tómasson, 'Mírmanns saga: The First Old Norse-Icelandic Hagiographical Romance?,' in *Romance and Love in Late Medieval and Early Modern Iceland. Essays in Honor of Marianne Kalinke*, *Islandica*, vol. 54, ed. Kirsten Wolf and Johanna Denzin (Ithaca: Cornell University Library, 2008), 319–335.

medieval codices, perhaps suggesting some evidence of a medieval idea of genre categories similar to those used in modern scholarship, the collection of texts preserved in AM 152 fol. and their intertextual nature opens up questions about how critical these boundaries actually were in the minds of medieval redactors, patrons and audiences.³⁹

Ideology

These sagas, especially those set outside of Iceland, can broadly be seen as constructing and naturalising a monarchist ideology, a social order characterised by a strong monarch and loyal followers who harbour no ambitions to challenge or usurp his power; at the end of the saga, these companions are rewarded with royal offices or sub-kingdoms, appropriate brides, or both.⁴⁰ King Njörvi of *Porsteins saga* even makes his *jarl*, Víkingr, swear an oath that he will never aspire to rise higher, stating that they are ‘til bornir’ [born for] their positions.⁴¹ Foreign, heathen and/or simply evil kings do not enjoy the respect given to allied rulers, and the protagonists often expand their realm and influence at their expense. Upwards mobility is possible, mainly by marrying ‘up’, e.g. princesses from richer and more powerful kingdoms, an idea that, as Rowe discusses, is imported from feudal ideology, where younger sons who did not inherit their fathers found themselves at a loose end.⁴² Wooing noble ladies is a process fraught with anxieties about rejection and humiliation, as the maiden-king narratives, prominent in this manuscript, convey.⁴³ Perhaps the most complicated representation of power relations between classes is in *Gautreks saga*: Refr rises from farmer’s son and *kolbíttr* to a *jarl*, marrying a king’s daughter by his ingenious navigation – both on the sea and within the social sphere –

39 For an introduction to the broad spectrum of views about genre in relation to *fornaldar-* and *riddarasögur*, a detailed discussion of which would be beyond the scope of this article, see e.g. ‘Interrogating Genre in the *fornaldarsögur*: A Roundtable Discussion,’ *Viking and Medieval Scandinavia* 2 (2006): 275–296; Massimiliano Bampi, ‘The Development of the *Fornaldarsögur* as a Genre. A Polysystemic Approach,’ in Lassen et al., eds., *The Legendary Sagas*, 185–199.

40 Rowe, ‘Absent Mothers,’ 154; Ármann Jakobsson, ‘*Le roi chevalier*. The Royal Ideology and Genre of *Hrólf’s saga kraka*,’ *Scandinavian Studies* 71 (1999): 152–163; Bagerius, *Mandom och mödom*, 89.

41 *Porsteins saga*, 199.

42 Rowe, ‘Absent Mothers,’ 133–134.

43 See Jóhanna Katrín Friðriksdóttir, *Women in Old Norse Literature. Bodies, Words and Power*, *The New Middle Ages* (New York: Palgrave Macmillan, 2013), 117–119.

between the kings of Northern Europe. Many scholars have considered the saga to advance a staunch pro-monarchist ideology, but as Kevin Wanner has shown, the narrative is ambivalent towards interaction with kings, portraying King Gauti in the *Gauta þáttr* episode as too large for his surroundings and boldly, perhaps overly so, seizing hospitality not offered; in Wanner's view, the *þáttr* expresses genuine Icelandic concerns about royal over-taxation.⁴⁴ The saga's tensions are primarily focussed on the opportunities and dangers of 'maritime commerce': Refr's mobility and consequent material and social gain is juxtaposed with the isolation and self-perceived destitution of *Gauta þáttr*'s forest family, another historically-attested anxiety for Icelanders; the threat that enterprising people like Refr can pose to kings is ultimately downplayed by attributing noble ancestry to him, nor does this part of the saga seem to be unequivocally on the side of royalty.⁴⁵ Thus, seen in a late-fifteenth-/early-sixteenth-century context, the sagas more specifically seem to adopt a *stórbændur* (landowners) subject position and display an interest in commerce, a point to which I will return.

Like several other of the saga heroes, Grettir has a frustrated relationship with his father in his youth, and *Hálfðanar saga* and *Flóvents saga* also centre on foolish teenagers who make one blunder after another; John McKinnell has argued that the former is a narrative that engages with adolescent male fantasies about superior ability and sexual relationships, allowing the young protagonist to make mistakes, but, ultimately, he learns to function as a responsible adult.⁴⁶ Perhaps some of the manuscript's intended audience were young men: *Ectors saga*'s scribe gives Icelandic names for seven cart drivers and *hesta strakar* 'horse boys' among Ector's army, presumably those of people known to him, and this could be a humorous nod to boys and/or men in the audience.⁴⁷ The perspectives and pursuits of most of the sagas' protagonists – Viking or chivalric adventures, as-

44 Wanner, 'Adjusting Judgements,' 392–393.

45 Wanner, 'Adjusting Judgements,' 388.

46 John McKinnell, 'The Fantasy Giantess. Brana in *Hálfðanar saga Brönufóstra*,' in Ney et al., eds., *Fornaldarsagaerne. Myter og virkelighed*, 201–222.

47 *Ectors saga*, in *Late Medieval Icelandic Romances*, vol. 1, ed. Agnete Loth, Editiones Arnarnagðæanæ, series B, vol. 20 (Copenhagen: Munksgaard, 1962), 171; see also Marianne E. Kalinke, 'Ectors saga: An Arthurian Pastiche in Classical Guise,' *Arthuriana* 22 (2012): 64–90. The names are Jón busi, Höskuldr Tálmason, Jón Andrésson, Þorjörn fetill, Eiríkr baðkall, Magnús skáldi and Sigurðr kóngur, and they do not appear in *Ectors saga*'s other medieval manuscripts.

sorted challenges to prove their mettle and bridal-quests, interspersed with feasting – are upper-class, but the realities of life in a subarctic climate demand that those who wish to emulate these characters adjust their expectations: by Grettir's time, a life of raiding and fighting is not a viable option. As Russell Poole has noted, *Grettis saga's* presentation of Grettir's laziness alternating with impressive feats, his stealing, and his harassment of farmers, suggest some ambivalence about the role of upper-class men and their lack of participation in the everyday drudgery of Icelandic agrarian life.⁴⁸ On this score, Grettir stands in opposition to his father Ásmundr and his brother Atli, who, like *Þórðar saga hreðu's* protagonist, make themselves useful members of the community. Þórðr, a late settler in Iceland (like Grettir's ancestors), is an 'umsyslu maðr micill ok hinn mesti þiod smidr' [an industrious man and master craftsman] whose carpentry skills are in strong demand; thus there are positive, aspirational images of upper-class men to be found here.⁴⁹

Reading the eleven sagas of AM 152 fol. in close succession has the effect that the sagas' common features – plot elements and motifs, recurrent characterisations, themes and values – rise past their external features and to the surface. These are explored, first, through images of brothers and their opponents, and, second, encounters between human and monstrous characters. The analysis presented in the following is by no means exhaustive, and indeed, the sagas – individual works that they are – can never be made entirely to overlap ideologically and ethically, or to cohere with each other in every respect; there will always be inherent contradictions in the type of analysis presented here. However, by teasing out these common themes, and reading them against the manuscript's historical context, I aim to show that there are likely impulses behind the selection of these particular sagas which shed some light on the identity and ideology of its possible patron and his community.

48 Poole, 'Myth, Psychology,' 11–12; see also Carolyne Larrington, 'Awkward Adolescents: Male Maturation in Norse Literature,' in *Youth and Age in the Medieval North*, ed. Shannon Lewis-Simpson, The Northern World (Leiden: Brill, 2008), 154.

49 F. 89v; *Þórðar saga hreðu*, 172. According to the saga, Þórðr builds a ferry in Miðfjörðr and several living quarters, and since he 'vard skiott audigr madr af smijdum sijnum' [soon became a rich man from his carpentry], he seems to have worked as a carpenter; f. 97v, *Þórðar saga hreðu*, 222.

Fraternal bonds and virtues

Homosocial bonds are important in medieval Icelandic texts and the sagas in AM 152 fol. feature many relationships between men where loyalties and political allegiances are forged and maintained through family, marriage or friendship ties. Henric Bagerius has shown how *fornaldarsögur* and indigenous *riddarasögur* contributed to a discourse in which a new model for aristocratic masculinity, influenced by ideas from chivalric literature and monarchical ideology, was reimagined.⁵⁰ Male characters of equal or similar social standing form strong ties of mutual loyalty and support – often after one of them defeats another in a sea battle or single combat – and help each other seek and win noble brides and complete other quests.⁵¹ To take one example, *Ectors saga* relates a succession of *aventures* or fame-increasing exploits undertaken by Ector, prince of Troy, and six princes who offer themselves for his service after a tournament in which Ector unsaddles all of them.

Many of the sagas in this collection not only prominently feature male companions who are friends, but, more specifically, sets of brothers. One (or more) brother, usually the younger, is presented as physically outstanding, popular and psychologically well-adjusted, if uncommonly tenacious when it comes to avenging insults, while the older brother(s) is strong and able but somehow lacking in mental attributes, e.g. impetuous, rash or arrogant.⁵² *Mágus saga*'s brothers furnish a representative example: Vígvarðr, the oldest, is described as 'mikill ok sterkr; skapbráðr ... svo at hann sást ekki fyrir, hvat hann hafðist at, þegar hann var reiðr; hann var svartr á hárslit, breiðleitr ok rauðleitr, ok hinn harðmannligasti' [tall and strong, hot-tempered so that he had no control over himself when he became angry; he had black hair, a broad and ruddy face, and he looked war-

50 Bagerius, *Mandom och mödom*, ch. 5.

51 Because of their subject matter and narrative structure, Bagerius includes *fornaldarsögur* such as *Bósa saga ok Herrauðs*, *Göngu-Hrólfs saga*, *Hrólfs saga kraka* and *Hjálmþérs saga ok Ölvis* in his analysis.

52 This pattern is the opposite of *Egils saga Skalla-Grímssonar* and *Brennu-Njáls saga*'s representation of brothers: as Carolyne Larrington notes, '[t]eenage Egill's behaviour is tiresomely attention-seeking in a mode typical of younger siblings', while his older brother Þórólfr exhibits responsibility and self-control, and the 'domineering' Skarphéðinn's arrogance, too, is characteristic of an eldest brother; see *Brothers and Sisters in Medieval European Literature*, York Medieval Texts (Woodbridge: Boydell and Brewer, forthcoming 2015), ch. 2.

like], while Rögnvaldr is ‘manna ... fríðastr sýnum, vitr ok vinsæll, góð[g]jarn ok forsjáll, hverjum manni líkaði vel við hann ... þat var mælt at hann kynni framar íþróttir, enn konungr’ [the most handsome of men, wise and beloved, kind and foresightful, and everyone liked him ... it was said that he was better at manly skills than the king].⁵³ *Hrólfs saga Gautrekssonar* and *Þorsteins saga*’s brothers are similarly described, while variation on the theme is found in *Sigurðar saga þøgla*, featuring three brothers: Hálfðan, an unwise hothead, Vilhjálmr, popular, generous, athletic and wise of counsel, and Sigurðr, who has *kolbíttr* characteristics in his youth but ends up surpassing both his brothers.⁵⁴ The superior qualities bestowed on the younger brother seem to compensate for his inferior position according to the rule of primogeniture and the importance of the first-born, often leading to a sibling dynamic filled with tension and rivalry if not processed.⁵⁵

The older brother becomes involved in disputes or dangerous situations that not only pose a threat to his own life but also that of others, generating (some of) the saga’s plot; this tendency is not just a question of a flawed temperament but signs of a failure to learn successfully to navigate class and political tensions.⁵⁶ It is up to the younger brother to bail him out of difficulties, sometimes against his will and better judgement. In *Þorsteins saga* and *Mágus saga*, parallel situations arise where Þórir and Vígvarðr, provoked by their higher-ranking opponents, commit murder after ice hockey and chess matches, respectively.⁵⁷ This leads to feuding and disaster for the entire family; the killer’s brothers (and sometimes father) must defend him and resolve the situation, sometimes with the result of further

53 *Bragða-Mágus saga með tilheyrandi þáttum. Skrifuð upp eptir gömlum handritum*, ed. Gunnlaugur Þórðarsson (Copenhagen: Páll Sveinsson, 1858), 36 (hereafter *Mágus saga*); ‘godgiarn’ in ms.

54 *Sigurðar saga þøgla*, in *Late Medieval Icelandic Romances*, vol. 2, ed. Agnete Loth, Editiones Arnarnagnænanæ, vol. B.21 (Copenhagen: Munksgaard, 1963), 99. The brothers Ásmundr and Hálfðan of *Hálfðanar saga Brönufostra* have traces of this binary: the younger Hálfðan is said to be the more promising of the two brothers; see *Hálfðanar saga Brönufostra*, in *Fornaldarsögur Norðurlanda*, vol. 3, ed. Guðni Jónsson and Bjarni Vilhjálmsson (Reykjavík: Bókaútgáfan Forni, 1944), 323. For taciturn, silent, unpromising *kolbíttr* types in AM 152 fol., consider also Grettir, Göngu-Hrólfir, and Starkaðr and Refr in *Gautreks saga*.

55 Michael Jackson, ‘Ambivalence and the Last-Born. Birth-Order Position in Convention and Myth,’ *Man* new series 13 (1978): 341–361; for further discussion, see Larrington, *Brothers and Sisters*, ch. 2.

56 Larrington, ‘Awkward Adolescents,’ 159.

57 *Þorsteins saga*, 204, *Mágus saga*, 45.

loss of life. As Emily Lethbridge points out, Þórir's father Víkingr, like Ámundi, Vígvarðr's father in *Mágus saga*, has to choose between his bonds with a sworn-brother/lord or blood relatives.⁵⁸

The superior younger brother sees the risk that his sibling poses and sometimes shows unwillingness to come to his aid; as the eponymous protagonist of *Hrólfs saga Gautrekssonar* dryly observes about Ketill, who has returned from a failed bridal-quest to Garðaríki: 'Ekki er hægt at koma ráðum við slíka menn við ákafa hans ok framgirni. Er nú vel, at hann gjaldi einræðis sjálfs sín, þar sem hann vildi ekki með várri forsjá fara' [it is an impossible task to talk sense into a man like him, because of his intensity and competitiveness. It is fitting that he suffer for his obstinacy since he did not show any regard for our guidance], suggesting that an older brother should seek and accept his younger brother's counsel before undertaking such missions.⁵⁹ Hrólfr's wife Þornbjörg dismisses his grumbling, baldly stating that there is no option but to support one's brother: '[hon] kvað þetta vera nauðsynja ferð at veita bróður sínum fullting' [she said helping one's brother was a really pressing business].⁶⁰ Fraternal bonds are, after all, mutual, and as Ketill's assistance to Hrólfr in the previous episode, the less excellent brother usually gives support as well as receiving it. Carolyne Larrington notes that in *Sturlunga saga*, 'fraternal norms of solidarity are maintained when all other social bonds come under strain' and the same seems to go in these sagas: *Grettis saga*'s famous proverb 'ber er huer a bakinu nema sier brodr eigi' [bare is every man's back unless he has a brother] crystallises the importance placed on loyalty between brothers.⁶¹ As Russell Poole has noted, Grettir mostly avoids homosocial bonds, but his three brothers, Atli, Illugi and Þorsteinn drómundr – all versions of the

58 Lethbridge, 'The Place of *Þorsteins saga*,' 385.

59 *Hrólfs saga Gautrekssonar*, in *Fornaldarsögur Norðurlanda*, vol. 3, eds. Guðni Jónsson and Bjarni Vilhjálmsson (Reykjavík: Bókauktáfan Forni, 1944), 93.

60 *Hrólfs saga Gautrekssonar*, 93; *Hrólfr Gautreksson*, 80. Later in the saga, when Hrólfr's sworn-brother Ásmundr requires his help to win an Irish princess with a dangerous and hostile father, Þornbjörg shames Hrólfr into upholding his bonds, reminding her husband that Ásmundr had previously accompanied Hrólfr himself on his own dangerous bridal-quest and bravely fought by his side; *Hrólfs saga Gautrekssonar*, 114. For further discussion about women encouraging loyalty in *Hrólfs saga* (and elsewhere), see Jóhanna Katrín Friðriksdóttir, *Women in Old Norse Literature*, 34–38.

61 F. 44r; *Grettis saga*, 260; Larrington, *Brothers and Sisters*, ch. 2.

‘younger brother’ type – are central in his life.⁶² Atli is popular, friendly, industrious, foresightful and sensible; a successful farmer, he is the personification of patience and moderation, and he (unsuccessfully) tries to influence Grettir to that effect, encouraging him to be calm and prudent during a horse fight.⁶³ Atli becomes involved in a dispute with the unjust Þorbjörn oxnamegin and dies heroically at his hands, and he is avenged by Grettir, who in turn is avenged by Þorsteinn drómundr in Miklagarðr, as predicted by Þorsteinn.⁶⁴ Illugi, too, is unflinchingly loyal, accompanying his outlawed brother to Drangey and helping him during his last stand against Þorbjörn ongull, following Grettir in death rather than foreswearing vengeance for him; before dying, Illugi delivers a scathing speech in which he reproaches Þorbjörn for using magic to conquer Grettir.⁶⁵ Although Grettir proves to be unable to function in human society, his unbreakable bonds with his brothers and the loyalty they show to each other speak to the fundamental importance bestowed on brotherly bonds encoded in these sagas.

Wisdom, foresight, moderation, loyalty and prudence are juxtaposed against hotheadedness, impulsiveness, impetuosity and lack of responsibility and self-control, personified in pairs of brothers.⁶⁶ Thus physical and mental aptitude do not entail success if one’s disposition and behaviour is bad, encapsulated in *Grettis saga*’s proverb ‘sijtt er hvort giæfa edr giorfeleikr’ [luck and ability are two different things].⁶⁷ The line is spoken by Jökull Bárðarson, Grettir’s maternal uncle, who is ‘mikell maðr ok sterkur ok hinn meste ofsa maðr ok mjog odæll ok mikel hæfir’ [a tall man and strong and a violent man and very wild and distinguished], a description that clearly aligns him with the ‘older brother’ type in the paradigm.⁶⁸ As

62 Poole, ‘Myth, Psychology,’ 12–13.

63 F. 17v; *Grettis saga Ásmundarsonar*, ed. Guðni Jónsson, Íslenzk fornrit, vol. 7 (Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag, 1936), 99.

64 F. 24r; *Grettis saga*, 138.

65 F. 44r, *Grettis saga*, 263.

66 For discussion about some of these virtues in kings’ sagas and saga literature more generally, see e.g. Ármann Jakobsson, *Í leit að konungi. Konungsmynd íslenskra konungasagna* (Reykjavík: Háskólaútgáfan, 1997), 222–239.

67 F. 20v; *Grettis saga*, 117. The line is spoken at a turning point in the saga, just before Grettir goes to Forsæludalr to fight Glámr. Russell Poole notes the resemblance between the two relatives, see ‘Myth, Psychology,’ 7.

68 F. 20v; *Grettis saga*, 117.

an older man, he could be seen as recognising his own faults in his nephew and wanting to prevent him from repeating his uncle's mistakes. In fact, shortly before their encounter, Grettir is explicitly labelled an *ójafnaðar-maðr* by Barði, who witnesses his mistreatment of Auðunn, a benign and hard-working local farmer to whom Grettir had lost in another ice hockey match.⁶⁹ These two encounters take place in the period leading up to the fight with Glámr, when the narrator comments that Grettir's growing *ofsi* 'arrogance' was rendering him increasingly marginal.⁷⁰

The heroes (with or without their brothers) must also deal with opponents who exhibit the same characteristics. The sagas consistently portray the heroes' foes as *ójafnaðarmenn*, i.e. men who are unjust, ruthless, arrogant, immoderate, relentless, irrational, overbearing, and in many cases deceitful. *Grettis saga's* Þorbjörn ǫngull famously pursues Grettir for several years and finally resorts to enlisting his foster-mother and her malevolent magic to conquer him, an action which is universally condemned at the next *alþingi*. His namesake, Þorbjörn ǫxnamegin, repeatedly provokes Atli in a dispute initiated and perpetuated by the former, and he breaks the settlement that had been arranged between them, killing Atli on his doorstep; the narrator comments with typical understatement that 'war þorbiorn lijt þockadr af þessu verke' [Þorbjörn was not much liked for this deed].⁷¹ In one of the least epic saga of the *Íslendingasögur*, *Þórðar saga's* eponymous hero must also deal with a villain who hounds him relentlessly with little justification or sense of proportion. After Þórðr has killed Ormr, an unsavoury character described as strong, skilled at fighting, competitive and 'fullur oiafnadarr' [full of vehemence], Ormr's uncle Özurr goes on a mission to avenge his nephew; the family resemblance is unmistakable for he is described as a: 'uitdeildar madr ok eckj uar hann uinsæll mioc meire ok sterkare enn flester menn otrur ok unnderhyggiu fullr' [a quarrelsome man and he was not very popular, taller and stronger than most men, disloyal

69 F. 17r; *Grettis saga*, 97. Torfi H. Tulinius argues that *Grettis saga's* author uses Grettir's encounters with the supernatural, and not his personality traits, to explain his fate, but the fact that other characters comment on his flaws suggest that there are more factors at work; 'Framliðnir feður. Um fornaskju og frásagnarlist í Eyrbyggju, Eglu og Grettlu,' in *Heiðin minni. Greinar um fornar bókmenntir*, ed. Haraldur Bessason and Baldur Hafstað (Reykjavík: Heimskringla, háskólaforlag Máls og menningar, 1999), 293.

70 F. 16v; *Grettis saga*, 95.

71 F. 25v; *Grettis saga*, 146.

and deceitful].⁷² Unfortunately for the hapless Özurr, Þórðr's fighting prowess is better than his, and despite Özurr's many attempts on his life, Þórðr always manages to escape alive, if gravely wounded. The situation is all the stranger since Ormr was the brother of Sigríðr's betrothed, Ásbjörn, and he pursues her and threatens to rape her despite – or perhaps *because* – he is fully aware of her betrothal to his brother. In the wider context of the manuscript, it seems fundamental that he displays such an utter disregard for brotherly bonds. The saga's depiction of Ormr's coveting of his brother's woman identifies the destructive sexual jealousy and rivalry between brothers when sibling trauma, 'the fear of substitution or of failing to differentiate', has not been successfully worked through, while the success of fraternal relationships between the heroes and their brothers rests partly on the lack of competition, i.e. choosing separate paths in life (e.g. Grettir and his brothers), finding separate kingdoms to rule (e.g. Hrólfr and Ketill) and not competing for the same women.⁷³

Another difficult opponent is *Mágus saga's* King Hlöðvir, a conceited tyrant whom his people serve 'með ótta ok aga, meir enn með ástúð eðr elsku' [for fear and awe, rather than for affection or love].⁷⁴ He is also a fool, frequently mistreating his shrewd, strong-willed wife Ermenga, with whom he has a tumultuous relationship. Hlöðvir sets Ermenga several seemingly impossible challenges, the failure of which he declares will result in severe punishment, but with the help of her brother, Hrólfr, she manages to outmanoeuvre him, and they come to a *modus vivendi* in their marriage. The king does not learn from his defeats – he had already lost a chess match to Hrólfr as a result of Ermenga's challenges – and in a hung-over and enraged state of mind, he challenges Rögnvaldr, the son of a *jarl* (mentioned previously), to a game of chess in order to prove his superior ability. The king loses ignominiously to Rögnvaldr, and reacts just as immoderately as expected, striking his opponent in the face with a pouch so that his nose bleeds. Rögnvaldr's brother Vígarðr retaliates by killing the king, leading to a prolonged feud with the malevolent, deceitful *jarl* Ubbi,

72 F. 91v; *Þórðar saga*, 185. The Íslenzk fornrit text reads 'óðældarmaðr' instead of 'uitdeildar madr', a word not found in any of the dictionaries I consulted, but given the context and Özurr's character, its most likely meaning is the noun derived from 'deila við e-n', i.e. that the prefix is 'við-', not 'vit-'. I thank Merrill Kaplan for this suggestion.

73 Larrington, *Brothers and Sisters*, ch. 4.

74 *Mágus saga*, 1.

the king's chief supporter, in which their crafty, magic-wielding brother-in-law Mágus plays an important role. The narrator comments that the cunning Ubbi uses his wisdom to do evil, which garners him no popularity among the people, and he proves an indefatigable adversary in his dogged mission to destroy Rögnvaldr and his brothers.⁷⁵ They must stick together and persevere through perilous battles and obstacles, but in the end, owing to Mágus's disguises and magic, and Rögnvaldr's excellence, they finally manage to conquer Ubbi.

Göngu-Hrólfs saga presents Hrólfr and his erstwhile companion, Vilhjálmr, a man who boasts at length about his skills and accomplishments, as yet another pair of polar opposites. Hrólfr is super-humanly strong but although he notes that Vilhjálmr has deceitful eyes, Hrólfr is too trusting, a quality that Vilhjálmr manipulates to his advantage, forcing Hrólfr into a contract that involves Vilhjálmr's taking credit for all of the latter's feats.⁷⁶ After adventures in Garðaríki, Vilhjálmr puts a sleeping-thorn into Hrólfr's ear and then cuts off his legs, and the legless Hrólfr must get back to Denmark and expose his adversary, a task he completes against all odds, thanks to his perseverance, his horse Dúlcifal and the healing magic of Möndull, a dwarf. Vilhjálmr, who turns out to be a lowly goat-farmer's son with high ambitions, eventually gets his comeuppance, and the narrator condemns him several times, commenting on his execution by hanging that 'var þess ván, at illa mundi illum lúka, þar sem þvílíkr svikari ok morðingi var' [it was to be expected that a bad man would come to a bad end, such a traitor and murderer that he was].⁷⁷ *Göngu-Hrólfs saga* thus warns against trusting ruthless, scheming men who stop at nothing to advance their position and sets them up in direct opposition to the heroes. Vilhjálmr's origins, contrary to the aristocratic image he tries to inhabit, suggest a further warning to the lower classes to keep to their place.⁷⁸

75 *Mágus saga*, 37.

76 Hrólfr declares to Vilhjálmr that 'eigi hefir þú tryggilig augu' [you do not have trustworthy eyes], *Göngu-Hrólfs saga*, ch. 13.

77 *Göngu-Hrólfs saga*, in *Fornaldarsögur Norðrlanda*, vol. 2, ed. Guðni Jónsson and Bjarni Vilhjálmsón (Reykjavík: Bókaútgáfan Forni, 1944), 422.

78 In addition to strength, Vilhjálmr claims to lack neither 'skotfimi ok vápnfimi, sund eða tafl ok burtreiðir, vizku ok málsnilld, ok enga missi ek þá, er karlmann má prýða' [skill in archery and dexterity in arms, swimming or chess and jousting, wisdom, and oratory, and I lack none of the qualities which a man should have]; *Göngu-Hrólfs saga*, 387.

To return to the manuscript's immediate historical context, we might ask why it should contain so many sagas that focus on fraternal loyalty and unjust opponents? Perhaps it is entirely arbitrary, but perhaps the manuscript's possible patron, Björn Þorleifsson, and his brother, Þorsteinn – if, indeed, these two men had a hand in choosing its contents – were particularly interested in these subjects, and this selection of sagas appealed to them more than other texts circulating in their milieu. They might even have deliberately chosen narratives about loyal brothers and ruthless and deceitful villains in order to make a point, whether to their immediate household, their peers and supporters, the local community, or perhaps their élite social circle more widely.

Björn and his family were involved in a complicated and bitter inheritance dispute with their cousin, Björn Guðnason of Ögur, over part of the Skarðverjar wealth, a matter that dragged on for over two decades, beginning in the late 1490s.⁷⁹ Björn Guðnason *sýslumaður* (ca. 1470–1518) was the son of Guðni Jónsson (also *sýslumaður*, ca. 1430–1507) and Þóra Björnsdóttir, the illegitimate daughter of Björn 'ríki' (and Þorleifr's half-sister); judging from letters he wrote and records about his actions, he appears to have been a skilled rhetorician and tenacious, or, arguably, ruthless, in his pursuit of property and power.⁸⁰ One of the tactics he employed to try to disinherit Björn Þorleifsson and his sisters was to have them declared illegitimate: Þorleifr and his wife Ingvelðr were third cousins and had been unable to receive a papal dispensation to get married until after they had their children, so there might have been technical legal grounds for this claim.⁸¹ On the other hand, their dispensation had been confirmed by the archbishop in Niðarós, King Kristján I and the bishop of Skálholt; after decrees made by the king and *lögmaðr*, in 1500, *alþingi* declared Björn and his sisters their parents' legal heirs.⁸² Some people might have accepted these rulings – made by both secular and church authorities – but Björn Guðnason continued by various legal appeals to try to get his hands on the

79 I will only touch on the bare essentials of this inheritance dispute. This and other matters of the Skarðverjar and Björn Guðnason have most recently been discussed by Guðrún Ása Grímsdóttir, *Vatnsfjörður*, 175–220; see also Páll Eggert Ólason, *Menn og menntir*, 2:56–117.

80 See e.g. his letter to Bishop Stefán Jónsson of Skálholt; *DI*, 7:532–536.

81 Guðrún Ása Grímsdóttir, *Vatnsfjörður*, 176.

82 Guðrún Ása Grímsdóttir, *Vatnsfjörður*, 177–178, 190, 193.

siblings' (mainly Björn's) property, never ceasing despite repeated rulings in his cousins' favour. Ironically, Björn Guðnason himself was the son of an illegitimate daughter, but this does not seem to have been used against him. He managed to rally considerable support in the West Fjords for his cause; to complicate matters, power struggles between landowners, spearheaded by Björn Guðnason, on one hand, and, on the other, the Church, became mixed up in the matter, as Stefán Jónsson, bishop of Skálholt, supported Þorleifr's heirs. In 1514, after years of legal wrangling, Jón Sigmundsson *lögmaður* ruled that Björn Guðnason was the heir of Þorleifr, and this was confirmed by the king in 1518. However, by then, the bishop had finally managed to subjugate Björn, and he died soon thereafter.

In a long and impassioned letter that Björn Guðnason wrote to Bishop Stefán in 1500, he complains bitterly about Björn and Þorsteinn Þorleifssynir's alleged slander of him to the Bishop, and accuses them of various other offences towards him.⁸³ Although Þorsteinn was illegitimate and thus not eligible to inherit from his father in the same way as his brother Björn, they appear to have joined forces throughout this dispute, and it can be conjectured from this letter that the brothers enjoyed a good relationship, with Þorsteinn supporting his brother despite his inferior legal standing. The only direct hint at the scribe's attitude to the texts is in his previously mentioned marginal identification as 'the brother of Björn Þorleifsson', which is written at the very place where Þorsteinn drómundur – incarcerated in Miklagarðr for having slain his brother's killer – sings so wonderfully that Spes, who is passing by, has him released from prison.⁸⁴ At this point, the text reads: 'Þorsteinn nefndi sik' [Þorsteinn stated his name], and, as Dario Bullitta has suggested, the marginal note appearing at this point is unlikely to be coincidental. Perhaps the scribe not only wished to draw a link between himself and the name, but also the character himself: Þorsteinn drómundur is Grettir's half-brother – like Þorsteinn and Björn, he and Grettir have the same father – and he is arguably one of the saga's most positive figures. Emphatically, harmony between brothers is most likely in both the literary and the historical realms when they are not in direct competition with each other for inheritance. The illegitimate

83 *DI*, 7:532–536.

84 Dario Bullitta, 'La "saga di Þorsteinn Vikingsson": Introduzione e traduzione' (Master's dissertation, University of Sassari, 2010).

Þorsteinn, presumably not set to inherit his father, was nevertheless not ignored by his family: he received an education as a scribe and farmed at the manor (*höfuðból*) Svignaskarð in Borgarfjörður, in whose purchase his father Þorleifr seems to have been involved.⁸⁵ Besides feelings of fraternal love and solidarity, Þorsteinn may have felt secure enough that more was at stake for him to support his half-brother than compete with him.

During the inheritance dispute, Björn Guðnason also continued his legal feud with the Bishop (the so-called *Vatnsfjarðarmál*), and in 1515, he was excommunicated.⁸⁶ Björn appears to have become belligerent at this development, and he physically attacked and mistreated Jörundur, a priest sent by the Bishop to deliver a message to Björn. Using violence against a priest was clearly scandalous behaviour, perhaps especially for someone of his social standing, and for this offence, Björn was condemned as an *óþótamaðr*, a punishment that amounted to outlawry.⁸⁷ It is tempting to imagine that Björn and Þorsteinn's dealings with their cousin might have had an effect, whether a conscious or an indirect one, on the selection of sagas for their manuscript. Considering the repeated legal claims that Björn Guðnason continued to make on Þorleifr's inheritance over the years, and the vehemence with which he pursued these claims, could it not be possible that Björn and Þorsteinn might have seen certain parallels between their cousin and some of the villains in the sagas? These villains have terrible tempers (e.g. King Hlöðvir), relentlessly harrass and attack the protagonists (e.g. Özurr and Þorbjörn ǫngull), act unreasonably and without moderation (e.g. Ubbi), go to great lengths to deceive their victims (e.g. Vilhjálmr) and commit excessive violence (e.g. Þorbjörn ǫxnamegin). Could it be that the patron of AM 152 fol. wished to draw comparisons between its moderate and wise heroes and himself? Did the emphasis on brotherhood, despite differences of temperament and ability, send a message to supporters and opponents alike that Björn and Þorsteinn's resolve would not break? Perhaps AM 152 fol. can be regarded as part of an early-sixteenth-century project of image-building: a contribution towards a public relations campaign surrounding the dispute between the two

85 *DI*, 8:363 (no. 299), 8:400 (no. 327).

86 Guðrún Ása Grímsdóttir, *Vatnsfjörður*, 212.

87 Guðrún Ása Grímsdóttir, *Vatnsfjörður*, 213; for a more detailed description of the incident, see Páll Eggert Ólason, *Menn og menntir*, 2:105.

factions, one that took place not just within the legal system, but perhaps also in the court of public opinion.

Humanness and monstrosity

The distinction between human and monstrous behaviour is arguably one of the main preoccupations of the sagas in AM 152 fol. Kirsten Hastrup argues that for late medieval audiences, Grettir is a tragic hero and ‘one of us’, who keeps evil forces such as trolls at bay for the benefit of the community, at a time when Icelanders were perhaps feeling powerless in the face of calamities such as the major and minor plagues that wreaked devastation for the Icelandic people in the fifteenth century, as well as foreign, i.e. Danish and English, political and economic influence.⁸⁸ However, the idea that trolls are wicked creatures that need to be kept out of human society by a strong hero – who becomes dehumanised in the process – is only part of the depiction of monstrosity in these sagas. Many scholars have dwelt on *Grettis saga* in this context but the *fornaldarsögur* in particular have recently become a focus of discussion about the multivalent meaning of monstrous beings, which have come to be seen both as ‘Othered’ foils for humans, yet also as useful figures for saga authors and audiences to engage with tabooed human behaviour and vulnerabilities.⁸⁹ By taking trolls and non-human figures in the manuscript’s other sagas into account, we can arrive at a more nuanced image of the monstrous, the human vulnerabilities that monstrous creatures reveal, and the troll-like aspects of humans.

Monstrous figures, in this collection of sagas, foreground male behaviour, especially sexual violence and its dangers, on one hand, and class relations on the other, themes that often intersect. The monstrous creatures of the *riddarasögur* – including giants, berserks, *blámenn* and animal-human hybrids – are terrifying opponents, and their descriptions focus on their large size, dark skin, abnormal, hideous bodies that often carry animal

88 Hastrup, ‘Tracing Tradition,’ 281–313.

89 See e.g. Katja Schulz, *Riesen. Von Wissensbütern und Wildnisbewohnern in Edda und Saga*, Skandinavistische Arbeiten, vol. 20 (Heidelberg: Universitätsverlag Winter, 2004); Ármann Jakobsson, ‘Identifying the Ogre: The Legendary Saga Giants,’ in Ney, et al., eds., *Fornaldarsagaerne. Myter og virkelighed*, 181–200; Jóhanna Katrín Friðriksdóttir, *Women in Old Norse Literature*, ch. 3; Arngrímur Vídalín, “‘Er þat illt, at þú vilt elska tröll þat.’” *Hið sögulega samhengi jöðrunar í Hrafnistumannasögum*, *Gripla* 24 (2013): 173–210.

features, foul language and other markers of low social class.⁹⁰ In *Ectors saga*, which contains at least one such monster in all but one of the seven subplots, they are sometimes invulnerable to weapons but all terrifying in various ways, especially the Swedish giant Gandilabus, whose entire body is hairy like a sheep, whereas some of *Sigurðar saga þoggla*'s many giants wear garments made of goat skin.⁹¹ In the *fornaldarsögur*, we find characters that are just as loathsome: *Hálfðanar saga Brönufostra*, for instance, features the evil berserk Sóti, who is half-red, half-blue, bald, with one single hair on his head, and like the ogre from *Ectors saga*, he does not wear clothes, a clear marker of non-humanness.⁹² These creatures are seemingly easy to dismiss as wholly Other, sometimes attacking the hero out of nowhere, and fulfilling the same functions as dragons or other dangerous creatures, but in other instances, they lead a military invasion of a particular kingdom, or abduct a princess. The hero proves his mettle by killing this external threat, marries the princess and all ends well.

One of the primary characters in *Hálfðanar saga Brönufostra*, the giant's daughter Brana, is the daughter of a Wallonian princess who seems never to have been rescued by a hero, or at least not until after she had been made pregnant by her abductor, the giant Járnhaus. In *Sigurðar saga þoggla*, too, rape is abjected onto monstrous outsiders when Sigurðr, a prince, rapes the maiden-king Sedentiana three times, disguised as a horrible ogre, a dwarf and a swineherd.⁹³ The rape is not only justified both by reference to Sedentiana's treatment of her previous suitors and age-old rape myths, but the description of Sigurðr's third disguise is so hyperbolic and gleeful that the question arises whether it was intended to be amusing for the audience:

þa sier hun ... einn jótunn storan. suartan og suipillann. nasastoran og nefbiugan. og suo krokott ath hlyckur sa sem a nefinu uar tok odrum megin langt ut a hans hruckottu kinn ath þij illa eyra er hann bar a sijnum suijuirðliga uanga. enn nasirnar ut a adra kinn ofan langt fra eyrunum. og uoru þær suo flæstar ath smair men mattu

90 See e.g. *Ectors saga*, 94–96, 99, 105, 111; *Sigurðar saga*, 177, 207–208.

91 *Ectors saga*, 165–166; *Sigurðar saga*, 149, 208.

92 *Hálfðanar saga Brönufostra*, 3:325.

93 *Sigurðar saga*, 201–209. For more detailed discussion of this episode, see Jóhanna Katrín Friðriksdóttir, *Women in Old Norse Literature*, 122.

smiuga j huora. og þar nidr ur sa hun liggia eina stora listu miog osyniliga allt nidur a bringu. þuij eigi olicit sem þat uære frodan vr honum. munnur hans er suo sem iokla sprunga. edur giar þær er uotn fallaa ur. og uar hann bade skackur og skialgur. augun uoru sem skallhettir suartir og lodnir. og uotnn .ij. flyte j midiu. enn hans haus uar harlaus og glittade sem suell. enn hy suart og sijtt med uóngum. Hann war clæddr geitskinnzólpu. hun uar suo stor at akrkarl einn munde eigi lypt fa af iórdu.⁹⁴

[Then she sees a big giant, dark and scary-looking, big-nosed and hooked-nosed, and so crooked that the curve on the nose went on one side far out on his wrinkly cheek that it reached the ugly ear that he had on his disgraceful cheek. But the nostrils went down to the other cheek far away from the ears and were so widely flared that small men would be able to slip into either one. And from it she saw hanging a great and revolting chunk of snot all the way down to the breast, not unlike if foam fell from him. His mouth is as large as a glacial crevasse or ravines from which rivers flow, and he was both lopsided and squinting. His eyes were like black and hairy skull-hoods with water floating in the middle, but his head was bald and shone like a sheet of ice, and black and long fuzz on his cheeks. He wore a goat-skin parka so big that a field-worker would not be able to lift it from the ground.]

This troll's enormous size, grotesque facial features, and goat-skin garment all link him unmistakably to giants and giantesses in the *foraldarsögur*, and the snot evokes *Clári saga's* Perus, disguised as an ogre, who violently mistreats the maiden-king protagonist on behalf of his protégé, Clárus; in these instances, male fantasies of sexual violence are not far under the surface.⁹⁵ Sigurðr is able to assume such disguises because he has been given a magic mirror by the giantess sisters Fála and Flegða, and he entices Sedentiana out of her castle into the wilderness, where she is unprotected and vulnerable, by means of a magic ring. These figures, functioning as the hero's helpers here and later in the saga, can perhaps be regarded as

94 *Sigurðar saga*, 207–208.

95 Jóhanna Katrín Friðriksdóttir, *Women in Old Norse Literature*, chs. 3 and 5.

complicit in Sigurðr's crime, his violation of the maiden-king's sexual autonomy, showing that there is no female sisterhood, at least not between classes.⁹⁶

We find less monstrous rapists in *Grettis saga*: the notorious Norwegian berserks, outlaws and thieves Þórir þomb and Qgmundr illi are said to abduct married women and keep them as concubines for a week or two before bringing them back to their husbands, exactly like the evil, racially Other and heathen king Príams in *Mágus saga*.⁹⁷ Grettir deceives the berserks and their hangers-on and is able to kill them all before they do any harm to his benefactor Þorfinnr's wife. Late in his life, Grettir joins these ranks when he rapes a servant woman who makes fun of the size of his penis; again the rape seems to be distanced by framing it in a comic light.⁹⁸

The behaviour of these othered men, whether they are giants, trolls, berserks or Saracens, is thus sometimes remarkably similar to that of human men, and clearly their violence is not just something that happens in faraway places: when Grettir is in Norway, he defends a farmer and his daughter against the berserker Snækollr, and the narrator remarks that

þath war þa wijda J noregi ath marka menn ok illuirkiar hlupu ofann
ur mörkum ok skorudu a menn til kuenna eda toku med of riki af
monnum þar er eigi war lidsfiolde fyrer.⁹⁹

[it happened in many places in Norway that forest-dwellers [i.e. outlaws] and criminals ran down from the forest and challenged men for their women or plundered from men with tyranny where there was no military troop in place.]

Incidentally, the berserk rapists from *Grettis saga* originate from Hálogaland, the same area of Norway as the protagonists of *Þorsteins saga Víkingssonar*, and the question arises whether they, like Þorsteinn and

96 For discussion about giantesses who function as the hero's helpers and align themselves with him against their own kin, see Schulz, *Riesen*, 211–13, 295–302; John McKinnell, *Meeting the Other in Norse Myth and Legend* (Cambridge: D. S. Brewer, 2005), 184–185, Jóhanna Katrín Friðriksdóttir, *Women in Old Norse Literature*, 73–76; cf. 'Girl as Helper in the Hero's Flight' folktale type (AT 313c).

97 F. 10v; *Grettis saga*, 61; *Mágus saga*, 161–162.

98 F. 41r; *Grettis saga*, 240–241.

99 F. 23v; *Grettis saga*, 135.

his ancestors, are partly of giant kin. In fact, Hálogaland has a special connection with giants, since in *Gautreks saga*, Starkaðr's ancestors also derive from this area. In *Þorsteins saga* and *Gautreks saga*, violence towards women is glossed over, but it is nevertheless clear that many men acquire wives through less than peaceful means.¹⁰⁰ Both Starkaðr's grandfather and namesake (who is explicitly said to be a giant) and his father Stórvirkr abduct their wives, as does Þorsteinn's grandfather.¹⁰¹ So too, Þorsteinn's brother Þórir acquires his wife through violence, conquering her father in a duel. Moreover, the two brothers – on the run from their enemies – behave more like Glámr than traditional legendary heroes when they ascend the roof of a house belonging to their father's friend, and ride it 'svá at braka tók í hverju tré' [so that every timber began to creak], terrifying the inhabitants, but, since the narrator, and thus the hegemonic reader position, is aligned with Þorsteinn and his kin, none of this is problematised.¹⁰² In fact, the heroes of this manuscript are often so formidable that the question whether they are trolls or men is frequently brought up, and there is clearly a great deal of overlap between monstrous and human behaviour, a fact that the authors and redactors are clearly uncomfortable with and try to suppress.

By examining episodes of men, whether monstrous or human, attacking women and their guardians or kingdoms with the goal of sex and marriage, we can attempt to unpack further attitudes towards sexual behaviour. As Bagerius has shown, aristocratic men in the romances, versed in the rules of chivalry, restrain their sexuality towards women of their own social class and keep their desires in check.¹⁰³ The rape and abduction of women is generally regarded as behaviour in which evil, Other men, whose

100 Rowe, 'Absent Mothers,' 144.

101 So too are the ancestors of Egill Skalla-Grímsson; Massimiliano Bampi points out the genealogical patterns that tend to manifest themselves in the stories of both Starkaðr and Egill. He further suggests that Stórvirkr's name signifies he is a giant; given Stórvirkr's ancestry as at least half giant, this seems reasonable. See 'Between Tradition and Innovation. The Story of Starkaðr in *Gautreks saga*', in *The Fantastic in Old Norse-Icelandic Literature. Sagas and the British Isles. Preprint Papers of the 13th International Saga Conference. Durham and York, 6th–12th August, 2006*, eds. John McKinnell et al. (Durham: Centre for Medieval and Renaissance Studies, 2006), 92–93.

102 *Þorsteins saga Víkingssonar*, 220; Glámr ascends the roof and rides it 'suo ath brakar J hueriu tre,' f. 21r, *Grettis saga*, 119.

103 Bagerius, *Mandom och mödom*, ch. 7.

position remains outside of the closed aristocratic social group, engage, and the hero is justified in killing them. There is a double standard, however, since this does not apply when it comes to the heroes and their ancestors. The redactor of *Sigurðar saga þøgla* seems to realise that this cannot be reconciled, and while the text does not reject violence towards women as morally wrong, at least not if they arrogantly dare to reject their suitors, it is only when Sigurðr has temporarily taken on a monstrous exterior that he is permitted to behave in such a way.¹⁰⁴

Themes of monstrosity, gender and class intersect, too, in the representation of giantesses. Fála and Flegða, those dispensers of magical objects (mentioned previously), are no ordinary trolls, although their names, bodies – dark and broad faces – and clothes – leather tunics short at the back – are straight out of the *foraldarsögur*.¹⁰⁵ These Alpine cave-dwellers are set apart from their *foraldarsögur* cousins is their high level of civilisation and life of luxury: their cave has two rooms for guests, one for *samdrykkjur* ‘drinking parties’ with other trolls, and the other, far more luxuriously decorated, is intended for human visitors.¹⁰⁶ These giantesses boast tableware, exotic food, gold-woven tapestries, King Arthur’s chess set and other precious and magical objects, all worthy of emperors. The giantess sisters, perhaps surprisingly, display aristocratic female behaviour – an acquired set of skills more frequently, although not exclusively, associated with human women – when they serve the prince at the table.¹⁰⁷ The sisters

104 There are some divergences between the shorter and longer redactions of this saga but, as far as I can tell, the account of Sedentiana’s rapes are very similar.

105 *Sigurðar saga*, 149; see Jóhanna Katrín Friðriksdóttir, *Women in Old Norse Literature*, 62–65.

106 *Hrólfs saga Gautrekssonar* also features a civilised giant, Grímnir, who invites the hero and his companions to dine at a beautifully laid table with clean napkins and bowls for washing their hands, and he is contrasted with his savage brother, who eats raw meat, a type of character that also appears in *Göngu-Hrólfs saga* (as Grímr *ægir*); for discussion about the negative cultural connotations of a diet of raw flesh, see Carolyne Larrington, ‘A Viking in Shining Armour? Vikings and Chivalry in the *foraldarsögur*,’ *Viking and Medieval Scandinavia* 4 (2008): 276–277.

107 *Sigurðar saga*, 154. Carolyne Larrington analyses another courtly giantess, *Egils saga einhenda ok Ásmundar berserkjabana*’s, Arinnefja, who educates younger women in etiquette and decorous behaviour. Thus, the monstrous Arinnefja exhibits the queenly attributes that, along with hag-like aspects, characterise the Sovereignty figure; see ‘Kerling/drottning: Thinking about Medieval Queenship with *Egils saga einhenda ok Ásmundar berserkjabana*,’ *Saga-Book* 39 (forthcoming 2015).

tuck Sigurðr into bed when he wishes to sleep but the question of sexual relations between them is left open. Such a relationship would fall in line with the usual behaviour of *fornaldarsögur* heroes when they encounter giantesses in the wilderness: for example, *Hálfðanar saga Brönuþóstra*'s protagonist has an affair with the giantess Brana, which produces a daughter. In *Þorsteins saga Víkingssonar*, we are not explicitly told whether Þorsteinn and the giantess Skellinefja, a bewitched princess and his future wife, have sex in her cave, where she lets the wounded Þorsteinn recover after a gruelling battle, but at the end of the saga, the narrator mentions that their daughter was conceived there. These episodes seem to be about tabooed relationships across class or ethnic divisions, and while sex is permissible, marriage is not.¹⁰⁸ While the *fornaldarsögur* occasionally problematise this custom by having the giantesses reproach their human lovers, or grieve for their loss, the faithful giantesses in *Sigurðar saga þogla* voice no such criticisms.¹⁰⁹ They are happy to provide services and magic objects to the hero when he is in need, but otherwise they are portrayed as being content with their lot. Men can marry up, since Sigurðr manages to subjugate, impregnate and marry Sedentiana, but unless the giantess turns out to be a princess, it is impossible for these relationships to last.

The sisters' role as the hero's helpers draws attention to the fact that one of the primary roles of women, whether human or monstrous, in the manuscript, is to help men out of trouble. I have already mentioned Skellinefja, who nurses Þorsteinn back to health after being wounded in battle, and Brana, who helps Hálfðan vanquish another, more hostile, giantess, and later woo the princess Marsibil. Also notable are the Saracen women who rescue the imprisoned heroes in *Flóvents saga* and *Ectors saga*, and the warrior women Ermenga (as *Hirtingr*) in *Mágus saga* and *Hrólf's saga Gautrekssonar*'s Þornbjörg (as *Þorbergr*). *Grettis saga*'s female characters have not received much attention, but on the whole, they are positive figures. While, as Rowe has noted, mothers in some of these sagas are conspicuously absent, Grettir's mother Ásdís loves him dearly and he seems to reciprocate this love.¹¹⁰ The *skörungur* Þornbjörg *digra* – who, like the maiden-kings, rules her realm temporarily – appears at a critical moment,

108 Schulz, *Riesen*, 196–197.

109 Jóhanna Katrín Friðriksdóttir, *Women in Old Norse Literature*, ch. 3.

110 Rowe, 'Absent Mothers,' 145–147; Poole, 'Myth, Psychology,' 8–9.

when Grettir is about to be hanged by the local farmers for stealing their cattle and generally misbehaving. She not only rescues him, but hosts him at her farm for a while; she becomes much renowned for this, and Grettir praises her in a verse.¹¹¹ Thus women are allowed to transcend their normally restricted gender role, provided that they are not working towards their own goals, but rather on behalf of the protagonist.

In the sagas of AM 152 fol., fantasies of unrestrained sexual behaviour are projected onto the Other: monstrous men are the aggressors and pose danger to aristocratic women, but monstrous women are willing sexual partners and helpers, just like female characters more generally. Seen from another point of view, the prince who rapes in disguise is perhaps a warning to young women not to trust men, because, despite their charming exterior, a monster may lurk within. Thinking about the historical context, perhaps redactors and audiences would have made connections between the monstrous Other and foreigners, such as the English fishermen and merchants who sailed up to the shores of Iceland in the fifteenth century and interacted with Icelanders. Dozens (or more) of ships arrived every year, so a foreign presence, perhaps hundreds of sailors during the warmer months, must have been tangible for the small population – twice in the 1400s depleted by plague – at least anywhere close to the sea.¹¹² Certain Icelanders, including the Skarðverjar, benefitted enormously from trade with these foreigners, but as the slaying of Björn ríki shows, this international contact sometimes turned violent.¹¹³ Presumably, Icelandic fathers and brothers were not keen on the foreigners coming too close to their daughters and sisters, and thus these outsiders can be seen as demonised as monstrous rapists standing outside of human society. However, domestic power struggles were no less a reality and since the manuscript expresses such a strong regional identity, it is perhaps conceivable that people from outside the area were seen by some as outsiders not to be trusted. Finally, if read carefully, many of the protagonists' behaviour is no different from

111 F. 30r; *Grettis saga*, 151–152.

112 Englishmen began to sail to Iceland around 1400, while German sailors started arriving there in ca. 1468; see *Saga Íslands*, 5:13, and Björn Þorsteinsson, *Enska öldin í sögu Íslendinga* (Reykjavík: Mál og menning, 1970), 222.

113 Björn Þorsteinsson, *Enska öldin*, 207–212; Björn Þorsteinsson, 'Fall Björns Þorleifssonar á Rífi og afleiðingar þess,' in *Safn til sögu Íslands og íslenskra bókmennta að fornu og nýju*, series 2, vol. 1.4 (Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 1953–1993), 1–22.

those that are ostensibly not 'one of us', and there is thin line between their behaviour and that of *Þórðar saga hreðu's* Ormr, suggesting that there is just as much reason to fear the monster(s) lurking within every kinship group, household or community, however difficult it may be to admit.

Conclusion

AM 152 fol. was very likely produced sometime during the height of the inheritance dispute between Björn Guðnason and Björn Þorleifsson and his circle, perhaps in the first decade of the sixteenth century. Unfortunately, most medieval Icelandic manuscripts have not been localised or dated with as much relative precision as this codex, but it is perhaps possible to draw wider conclusions from this study. Given the cost of the manuscript's production, *fornaldarsögur* and *riddarasögur* here appear as prestigious types of literature on an equal footing with religious and legal material. This tells us that these types of sagas were promoted and sponsored by members of the upper echelons of society and were not only designated for ordinary people's everyday consumption. They were clearly regarded as useful vehicles to construct, communicate and promote certain ethical and moral values, and ways to organise society, especially the dominance of certain groups over others, based on factors such as social class, nationality or ethnicity, region and gender. These sagas are copied alongside *Íslendingasögur*, shedding light on the similarities and commonalities that they might have had in their redactors' and audiences' minds despite their different settings in time and space.

Much more could be said about every one of the sagas in AM 152 fol., but I have attempted to tease out some of its main themes, and what they indicate about the manuscript's milieu, its contemporary literary culture, mentalities and social dynamics. The analysis shows that moral values were encoded in the manuscript, and the narratives are full of characters whose unjust, foolish, violent and immoderate actions prove enormously difficult for its heroes, whose images are constructed as wise and moderate. The privileging of these values and the condemnation of others may reflect its possible patron's self-perception and the image he (and his brother and associates) wished to project to the world. This collection, when regarded as a whole, expresses a great deal of fear about male behaviour, sexual and

otherwise, sometimes projecting violence onto outsiders but not altogether managing to efface its heroes' misconduct. The sagas' ideological messages promote the social *status quo*, i.e. from the point of view of a wealthy landowner with a royal title and office who might have made money from business with foreign merchants; they convey to the audience that those who keep their place will be rewarded with favour from the ruler. Ultimately, the recurrent images of loyal brothers who support each other through thick and thin add a personal dimension to the manuscript and suggest its patron's regard for family bonds, and given these themes and Þorsteinn's marginal note, I put forward the proposal to name this manuscript *Bræðrabók*. We will never be able to know the inner thoughts of medieval people but manuscripts like this give us some small access to the mental landscapes, fears, desires and fantasies of at least one patron and community in *Breiðafjörður* in the early 1500s.

BIBLIOGRAPHY

MANUSCRIPTS

Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, Reykjavík

AM 152 fol.

AM 551 d β 4to

AM 556 a–b 4to (*Eggertsbók*)

AM 570 4to

AM 579 4to

AM 580 4to

AM 596 4to

Den Arnemagnæanske samling, København

AM 567 XIV β 4to

Kungliga biblioteket, Stockholm

Sth. Perg. 3 fol. (*Reykjahólabók*)

Sth. Perg. 7 fol.

Sth. Perg. 7 4to

PRIMARY SOURCES

- Bragða-Mágus saga með tilheyrandi þáttum. Skrifuð upp eptir gömlum handritum*, edited by Gunnlaugur Þórðarsson. Copenhagen: Páll Sveinsson, 1858.
- Ectors saga*. In *Late Medieval Icelandic Romances*. Vol. 1.
- Flóvents saga*. In *Fornsögur Sudurlanda. Magus saga jarls, Konraðs saga, Bærings saga, Flovents saga, Bevers saga*, edited by Gustaf Cederschiöld. Lund: Berlings, 1884.
- Fornaldarsögur Norðurlanda*, edited by Guðni Jónsson and Bjarni Vilhjálmsson. 3 vols. Reykjavík: Bókauktgáfan Forni, 1943–44.
- Fornaldar sögur Norðurlanda eptir gömlum handritum*, edited by C. C. Rafn. 3 vols. Copenhagen: [n.p.], 1829–30.
- Gautreks saga*. In *Fornaldarsögur Norðurlanda*. Vol. 3.
- Die Gautrekssaga in zwei Fassungen*, edited by Wilhelm Ranisch. Palaestra: Untersuchungen und Texte aus der deutschen und englischen Philologie. Vol. 11. Berlin: Mayer & Müller, 1900.
- Grettis saga Ásmundarsonar*, edited by Guðni Jónsson. Íslenzk fornrit. Vol. 7. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 1936.
- Göngu-Hrólfss saga*. In *Fornaldarsögur Norðurlanda*. Vol. 3.
- Hálfðanar saga Brönufóstra*. In *Fornaldarsögur Norðurlanda*. Vol. 3.
- Hrólfss saga Gautrekssonar*. In *Fornaldarsögur Norðurlanda*. Vol. 3.
- Late Medieval Icelandic Romances*, edited by Agnete Loth. Editiones Arnarnænar. Series B. Vols. 20–24. Copenhagen: Munksgaard, 1962–65.
- Sigurðar saga þögla*. In *Late Medieval Icelandic Romances*. Vol. 2.
- Sigurðar saga þögla. The Shorter Redaction. Edited from AM 596 4to*, edited by M.J. Driscoll. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 1992.
- Þorsteins saga Víkingssonar*. In *Fornaldarsögur Norðurlanda*. Vol. 2.
- Þórðar saga hreðu*. In *Kjalnesinga saga*, edited by Jóhannes Halldórsson. Íslenzk fornrit. Vol. 14. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 1959.

SECONDARY SOURCES

- AM 152 1–2 fol. *Handrit.is*. National and University Library of Iceland, 2009–2014. <http://handrit.is/en/manuscript/view/is/AM02-0152-1-2>. Accessed June 2, 2013.
- Arngrímur Vídalín. “Er þat illt, at þú vilt elska tröll þat.” Hið sögulega samhengi jöðrunar í Hrafnistumannasögum. *Gripla* 24 (2013): 173–210.
- Arnór Sigurjónsson. *Vestfirðingasaga 1390–1540*. Reykjavík: Leiftur, 1975.
- Arthur, Susanne Miram. “The Importance of Marital and Maternal Ties in the Distribution of Icelandic Manuscripts from the Middle Ages to the Seventeenth Century.” *Gripla* 23 (2012): 201–233.
- Ármann Jakobsson. *Í leit að konungi. Konungsmynd íslenskra konungasagna*. Reykjavík: Háskólaútgáfan, 1997.

- . ‘Identifying the Ogre: The Legendary Saga Giants.’ In Ney et al., eds. *Fornaldarsagaerne. Myter og virkelighed*, 181–200.
- . ‘Le roi chevalier. The Royal Ideology and Genre of *Hrólfs saga kraka*.’ *Scandinavian Studies* 71 (1999): 139–166.
- Bampi, Massimiliano. ‘The Development of the *Fornaldarsögur* as a Genre. A Polysystemic Approach.’ In Lassen et al., eds., *The Legendary Sagas*, 185–199.
- . ‘Between Tradition and Innovation. The Story of Starkaðr in *Gautreks saga*. In *The Fantastic in Old Norse-Icelandic Literature. Sagas and the British Isles. Preprint Papers of the 13th International Saga Conference. Durham and York, 6th-12th August, 2006*, edited by John McKinnell et al., 88–96. Durham: Centre for Medieval and Renaissance Studies, 2006.
- Björn Þorsteinsson. ‘Fall Björns Þorleifssonar á Rífi og afleiðingar þess.’ In *Safn til sögu Íslands og íslenskra bókmennta að fornu og nýju*, 1–22. 2. series. Vol. 1.4. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 1953–93.
- . *Enska öldin í sögu Íslendinga*. Reykjavík: Mál og menning, 1970.
- Björn Karel Þórólfsson. *Rímur fyrir 1600*. Safn Fræðafjelagsins. Vol. 9. Copenhagen: Hið íslenska fræðafélag, 1934. 388.
- Björn Þorsteinsson, Guðrún Ása Grímsdóttir and Sigurður Líndal. *Enska öldin*. In *Saga Íslands*, vol. 5, edited by Sigurður Líndal. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag/Sögufélag, 1990.
- Bullitta, Dario. ‘La ‘saga di Þorsteinn Víkingsson’: Introduzione e traduzione.’ M.A. diss., University of Sassari, 2010.
- Chesnutt, Michael. ‘The Content and Meaning of *Gjafa-Refs saga*’. In Ney et al., eds. *Fornaldarsagaerne. Myter og virkelighed*, 93–106.
- DI = Diplomatarium Islandicum. Íslenzkt fornbréfasafn*. Vols. 7–11. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 1903–07.
- Driscoll, M. J., and Silvia Hufnagel. ‘Fornaldarsögur norðurlanda: A Bibliography of Manuscripts, Editions, Translations and Secondary Literature’. *Stories for all Time: The Icelandic Fornaldarsögur*. <http://fasnl.ku.dk/bibl.aspx>. Accessed June 2, 2014.
- Eriksen, Stefka Georgieva. *Writing and Reading in Medieval Manuscript Culture: The Transmission of the Story of Elye in Old French and Old Norse Literary Contexts*. Medieval texts and cultures of Northern Europe. Vol. 25. Turnhout: Brepols, 2013.
- Glauser, Jürg. *Isländische Märchensagas: studien zur Prosaliteratur im spätmittelalterlichen Island*, Beiträge zur nordischen Philologie. Vol. 12. Basel: Helbing & Lichtenhahn, 1983.
- Guðrún Ása Grímsdóttir. *Vatnsfjörður í Ísafirði. Þættir úr sögu höfuðbóls og kirkjustaðar*. Brekka í Dýrafirði: Vestfirski forlagið, 2012.
- Guðbrandur Vigfússon. Introduction to *Sturlunga saga including the Íslendinga saga of Lawman Sturla Thordsson and other works*. 2 vols. Oxford: Clarendon Press, 1878.

- Guðrún Ingólfssdóttir. *‘Í hverri bók er mannsandi’*. *Handritasýrpur – bókmenn-
ing, þekking og sjálfsmynd karla og kvenna á 18. öld*. Studia Islandica. Vol. 62.
Reykjavík: Bókmenntafræðistofnun Háskóla Íslands, 2011.
- Guðvarður Már Gunnlaugson. *Um afkringingu á /y, ý, ey/ í íslensku*. Málfræði-
rannsóknir. Vol. 8. Reykjavík: Málvísindastofnun Háskóla Íslands, 1994.
- . “Grettir vondum vættum, veitti hel og þreytti.” *Grettir Ásmundarson og
vinsældir Grettis sögu*. *Gripla* 11 (2000): 37–78.
- Gödel, Vilhelm. *Katalog öfver Upsala Universitets biblioteks fornisländska och forn-
norska handskrifter*. Vol. 1. Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1892.
- Hastrup, Kirsten. ‘Tracing Tradition – An Anthropological Perspective on *Grettis
saga Ásmundarsonar*.’ In *Structure and Meaning in Old Norse Literature. New
Approaches to Textual Analysis and Literary Criticism*, 281–313, edited by John
Lindow et al. The Viking Collection: Studies in Northern Civilization. Vol. 3.
Odense: Odense University Press, 1986.
- Heslop, Kate. ‘Grettir in Ísafjörður: *Grettisfærsla* and *Grettis saga*.’ In *Creating
the Medieval Saga. Versions, Variability and Editorial Interpretations of Old
Norse Saga Literature*, edited by Judy Quinn and Emily Lethbridge, 213–235.
The Viking Collection: Studies in Northern Civilization. Vol. 18. Odense:
University of Southern Denmark Press, 2010.
- . ‘*Grettisfærsla*: The Handing On of Grettir.’ *Saga-Book* 30 (2006), 65–94.
- Hollander, Lee M., ‘The Relative Age of the *Gautrekssaga* and the *Hrólfssaga
Gautrekssonar*’. *Arkiv för nordisk filologi* 29 (1913): 120–34.
- . ‘The Gautland Cycle of Sagas.’ *Journal of English and Germanic Philology* 11
(1912): 212–217.
- ‘Interrogating Genre in the *fornaldarsögur*: A Roundtable Discussion.’ *Viking and
Medieval Scandinavia* 2 (2006): 275–296.
- Jackson, Michael. ‘Ambivalence and the Last-Born. Birth-Order Position in
Convention and Myth.’ *Man* new series 13 (1978): 341–361.
- Jóhanna Katrín Friðriksdóttir. ‘AM 152 fol. Síðasta glæsta sagnahandritið.’ In
Góssíð hans Árna. Minningar heimsins í íslenskum handritum, edited by Jóhanna
Katrín Friðriksdóttir, 170–183. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar í
íslenskum fræðum, 2014.
- . *Women in Old Norse Literature. Bodies, Words and Power*. The New Middle
Ages. New York: Palgrave Macmillan, 2013.
- . “From Heroic Legend to ‘Medieval Screwball Comedy’? The Development
and Interpretation of the *meykongr* motif”. In Lassen et al., eds. *The Legendary
Sagas*, 229–249.
- Jón Helgason. *Handritaspjall*. Reykjavík: Mál og menning, 1958.
- Kalinke, Marianne E. ‘The Importation of *chansons de geste* in the North.’ Pro-
visional title of a chapter in a prospective monograph about the origin and
evolution of the Icelandic *riddarasögur*.
- . ‘Textual Instability, Generic Hybridity, and the Development of Some
Fornaldarsögur.’ In Lassen et al., eds. *The Legendary Sagas*, 201–227.

- . ‘*Ectors saga*: An Arthurian Pastiche in Classical Guise.’ *Arthuriana* 22 (2012): 64–90.
- . ‘*Hendreks saga og Kunegundis*. Marital Consent in the Legend of Henry and Cunegund.’ In *Sanctity in the North. Saints, Lives, and Cults in Medieval Scandinavia*, edited by Thomas A. DuBois, 307–333. Toronto Old Norse-Icelandic series. Vol. 3. Toronto: University of Toronto Press, 2008.
- . *The Book of Reykjahólar. The Last of the Great Medieval Legendaries*. Toronto: University of Toronto Press, 1996.
- . ‘*Víglundar saga*: An Icelandic Bridal-Quest Romance.’ *Skáldskaparmál* 3 (1994): 119–43.
- . *Bridal-Quest Romance in Medieval Iceland*. *Islandica*. Vol. 46. Ithaca: Cornell University Press, 1990.
- Kalinke, Marianne E. and P. M. Mitchell. *Bibliography of Old Norse-Icelandic Romances*. *Islandica*. Vol. 44. Ithaca: Cornell University Press, 1985.
- Larrington, Carolyne. *Brothers and Sisters in Medieval European Literature*. York Medieval Texts. Woodbridge: Boydell and Brewer, forthcoming 2015.
- . ‘*Kerling/drottning*: Thinking about Medieval Queenship with *Egils saga einhenda ok Ásmundar berserkjabana*.’ *Saga-Book* 39 (forthcoming 2015).
- . ‘Awkward Adolescents: Male Maturation in Norse Literature.’ In *Youth and Age in the Medieval North*, edited by Shannon Lewis-Simpson, 145–160. The Northern World. Leiden: Brill, 2008.
- . ‘A Viking in Shining Armour? Vikings and Chivalry in the *fornaldarsögur*.’ *Viking and Medieval Scandinavia* 4 (2008): 269–288.
- Lassen, Annette, Agneta Ney and Ármann Jakobsson, eds. *The Legendary Sagas. Origins and Development*. Reykjavík: University of Iceland Press, 2012.
- Lethbridge, Emily. ‘The Place of *Porsteins saga Víkingssonar* in *Eggertsbók*, a Late Medieval Icelandic Saga-Book.’ In Lassen et al., eds. *The Legendary Sagas*, 375–403.
- . ‘Authors and Anonymity, Texts and Their Contexts: The Case of *Eggertsbók*’. In *Modes of Authorship in the Middle Ages*, ed. Slavica Rankovic with others, 343–364. *Papers in Mediaeval Studies*. Vol. 22. Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 2012.
- Loth, Agnete, ed. *Fornaldarsagas and Late Medieval Romances: AM586 and AM 589 a–f 4to*. Early Icelandic Manuscripts in Facsimile. Vol. 11. Copenhagen: Rosenkilde og Bagger, 1977.
- Louis-Jensen, Jonna. ‘Den yngre del af Flateyjarbók.’ *Afmálsrit Jóns Helgasonar*. 30. júní 1969, 235–50. Reykjavík: Heimskringla, 1969.
- Margrét Eggertsdóttir. ‘Handritamiðstöðin í Skálholti.’ *Menntun og menning í Skálhóltsstifti 1620–1730*, 79–88, edited by Kristinn Ólason. Gliman, sérít. Vol. 1. Skálholt: Grettisakademían, 2010.
- McKinnell, John. ‘The Fantasy Giantess. Brana in *Hálfðanar saga Brönufóstra*.’ In Ney et al., eds. *Fornaldarsagaerne. Myter og virkelighed*, 201–222.

- . *Meeting the Other in Norse Myth and Legend*. Cambridge: D. S. Brewer, 2005.
- Mitchell, Stephen A. *Heroic Sagas and Ballads*. Ithaca: Cornell University Press, 1991.
- Ney, Agneta, Ármann Jakobsson, and Annette Lassen, eds. *Fornaldarsagaerne. Myter og virkelighed. Studier i de oldislandske fornaldarsögur* Norðurlanda. Copenhagen: Museum Tusulanums Forlag, 2009.
- Nichols, Stephen G. 'Why Material Philology? Some Thoughts.' *Zeitschrift für deutsche Philologie* 116 (1997): 10–30.
- Páll Eggert Ólason. *Menn og menntir síðaskiptaaldarinnar á Íslandi*, vol. 2. 4 vols. Reykjavík: Bókaverzlun Guðm. Gamalielssonar, 1919.
- Phelpstead, Carl. 'The Sexual Ideology of *Hrólfs saga kraka*.' *Scandinavian Studies* 75 (2003): 1–24.
- Poole, Russell. 'Myth, Psychology and Society in *Grettis saga*.' *Alvissmál* 11 (2004): 3–16.
- Ordbog over det norrøne prosasprog. Registre*. Copenhagen: Den Arnamagnæanske kommission, 1989.
- Orning, Hans Jacob. 'The Magical Reality of the Late Middle Ages: Exploring the World of the Fornaldarsögur.' *Scandinavian Journal of History* 35 (2010): 3–20.
- . 'Orvar-Oddr og senmiddelalderens adelskultur.' In Lassen et al., eds. *The Legendary Sagas*, 291–321.
- Rowe, Elizabeth Ashman. 'Literary, Codicological, and Political Perspectives on Hauksbók.' *Gripla* 19 (2008): 51–76.
- . 'Absent Mothers and the Sons of Fornjótr: Late-Thirteenth-Century Monarchist Ideology in *Þorsteins saga Víkingssonar*.' *Medieval Scandinavia* 14 (2004): 133–160.
- . *The Development of Flateyjarbók. Icelandic and the Norwegian Dynastic Crisis of 1389*. The Viking Collection: Studies in Northern Civilization. Vol. 15. Odense: University Press of Southern Denmark, 2002.
- Schulz, Katja. *Riesen. Von Wissenshütern und Wildnisbewohnern in Edda und Saga*. Skandinavistische Arbeiten. Vol. 20 Heidelberg: Universitätsverlag Winter, 2004.
- Seelow, Hubert. 'Noch einmal: *Grettis saga Ásmundarsonar*.' In *Neue Ansätze in der Mittelalterphilologie – Nye veier i middelalderfilologien. Akten der skandinavistischer Arbeitstagung in Münster vom 24. bis 26. Oktober 2002*, edited by Susanne Kramarz-Bein, 197–206. Texte und Untersuchungen zur Germanistik und Skandinavistik. Vol. 55. Frankfurt: Peter Lang, 2005.
- Stefán Karlsson. 'Ritun Reykjarfjarðarbókar. Excursus: Bókagerð bænda.' *Opuscula* 4. Bibliotheca Arnamagnæana. Vol. 30. 1970: 120–40. Reprinted in *Stafkrókar: ritgerðir eftir Stefán Karlsson gefnar út í tilefni sjötugsafmælis hans 2. desember 1998*, 310–329, edited by Guðvarður Már Gunnlaugsson. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Rit. Vol. 49. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 2000. An English version appeared in *Saga-Book* 25 (1999): 137–158.

- Svanhildur Óskarsdóttir. 'Expanding Horizons: Recent Trends in Old Norse-Icelandic Manuscript Studies.' *New Medieval Literatures* 14 (2012): 203–223.
- . 'Arctic Garden of Delights: The Purpose of the Book of Reynistaður'. In Wolf and Denzin, eds. *Romance and Love*, 279–301.
- Sverrir Tómasson. 'Mírmanns saga: The First Old Norse-Icelandic Hagiographical Romance?' In Wolf and Denzin, eds. *Romance and Love*, 319–335.
- . "Strákligr líz mér Skíði." Skíðaríma – íslenskur föstuleikur? *Skírnir* 174 (2007): 305–320.
- Tulinus, Torfi H. *The Matter of the North. The Rise of Literary Fiction in Thirteenth-Century Iceland*, trans. Randi C. Eldevik. The Viking Collection: Studies in Northern Civilization. Vol. 13. Odense: Odense University Press, 2002. First published as *La Matière du Nord: sagas légendaires et fiction dans la littérature islandaise en prose du XIIIe siècle*. Paris: Presses de l'Université de Paris-Sorbonne, 1995.
- . 'Kynjasögur úr fortíð og framandi löndum'. In *Íslensk bókmenntasaga*, vol. 2, 167–245, edited by Vésteinn Ólason. 5 vols. 2nd ed. Reykjavík: Mál og menning, 2006. 1st edition 1993.
- . 'Framliðnir feður. Um forneskju og frásagnarlist í Eyrbyggju, Eglu og Grettlu'. In *Heiðin minni. Greinar um fornar bókmenntir*, 283–316, edited by Haraldur Bessason and Baldur Hafstað. Reykjavík: Heimskringla, háskólaforlag Máls og menningar, 1999.
- Viðar Hreinsson. 'Göngu-Hrólfur á galeiðunni.' *Skáldskaparmál* 1 (1990): 131–141.
- Wanner, Kevin. 'Adjusting Judgements of *Gauta þáttr*'s Forest Family.' *Scandinavian Studies* 80 (2008): 375–406.
- Ward, Elisabeth Ida. *Nested Narrative. Þórðar saga hreðu and Material Engagement*. PhD diss., University of California, Berkeley, 2012.
- Wolf, Kirsten, and Johanna Denzin, eds. *Romance and Love in Late Medieval and Early Modern Iceland. Essays in Honor of Marianne Kalinke*. *Studia Islandica*. Vol. 54. Ithaca: Cornell University Library, 2008.
- Örnólfur Thorsson. 'Grettir sterki og Sturla lögmaður'. In *Samtíðarsögur. The Contemporary Sagas. Niunda alþjóðlega fornsagnaþingið. Ninth International Saga Conference, Akureyri 31.7.–6.8.1994. Forprent. Preprints*, vol. 2, 907–33. 2 vols. Akureyri: [n.p.], 1994.

EFNISÁGRIP

Hugmyndafræði og sjálfsmynd á Norðvesturlandi á síðmiðöldum. Rannsókn á AM 152 fol.

Lykilorð: Björn Þorleifsson á Reykhólum, Þorsteinn Þorleifsson skrifari, Norðvesturland, AM 152 fol., efnisleg textafræði, bræðrabönd, síðferðisleg gildi í bókmenntum, fornaldarsögur, Íslendingasögur, riddarasögur, *Grettis saga Ásmundarsonar*, tröllslegt eðli, kynferðislegt ofbeldi gegn konum.

Greinin fjallar um hið glæsta sagnahandrit AM 152 fol. frá öndverðri 16. öld á heildstæðan hátt. Annar skrifara þess var Þorsteinn Þorleifsson, hálfbróðir Björns Þorleifssonar á Reykhólum. Færð eru rök fyrir því að Björn hafi haft hönd í gerð handritsins og e.t.v. stýrt efnisvali. Sögurnar ellefu í handritinu eru af ýmsum toga og tilheyra Íslendinga-, fornaldar- og riddarasögum en þrátt fyrir ólík söguvið og umgjörð eiga þær mörg þemu sameiginleg. Þær tjá m.a. ákveðna afstöðu til siðferðislegra gilda og samfélagslegrar hegðunar og fela þannig í sér sjálfsmyndarsköpun og hugmyndafræði þess eða þeirra sem að handritinu stóðu.

Sögurnar í handritinu AM 152 fol. eru margar hverjar þroskasögur um unga pilta af háum stigum. Þeir takast m.a. á við fúlmenni sem sýna af sér ofstopa, óbilgirni, illsku, frekju, valdagræðgi, dramb og undirferli. Þessar persónur eru einatt sýndar í neikvæðu ljósi andstætt hetjunum og eru menn sem taka óskynsamlegar ákvarðanir, stofna til deilna, beita óheidarlegum aðferðum og hegða sér illa í siðaðra manna samfélagi. Þung áhersla er lögð á að bræður standi saman og styðji hver við annan gegn andstæðingum sínum. Leidd eru rök að því að sögur um menn sem sýna bræðrum sínum hollustu og uppfylla dygðir á borð við stillingu, sanngirni og réttlæti gætu hafa höfðað sérstaklega til Björns og Þorsteins þar sem þeir stóðu í áralöngum erfðadeilum við frænda sinn, Björn Guðnason, sem beitti sér gegn Birni og systkinum hans af fullum krafti.

Hins vegar fjalla margar sagnanna í handritinu um tröllslega hegðun og einkum kynferðislegt ofbeldi trölla gegn konum. Þrátt fyrir að þessi hegðun sé oftast jaðarsett og 'öðruð' (e. *othered*) kemur fyrir að söguhetjurnar hagi sér á sama hátt. Í þeim tilfellum er ofbeldið sýnt í gamansömu ljósi eða undir rós og þar með réttlætt eða þaggað. Þetta bendir til tvíbentrar afstöðu til kynferðislegs ofbeldis og skarast edli manna og trölla í mörgum tilfellum þegar nánar er að gáð. Hægt væri að túlka tröll í tengslum við ótta við veru erlendra sjó- og verslunarmanna á Íslandi á síðmiðöldum en þau eru e.t.v. ekki síður tæki til að ræða kynferðisbrot og ofbeldi í eigin ranni.

Jóhanna Katrín Friðriksdóttir
Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum og
Department of Germanic Languages and Literatures
Harvard University
365 Barker Center
12 Quincy Street
US-Cambridge, MA 02138

ÞORGEIR SIGURÐSSON

ARINBJARNARKVIÐA – UPPSKRIFT FRÁ ÁRNA MAGNÚSSYNI

1. Inngangur

ARINBJARNARKVIÐA Egils Skalla-Grímssonar er aðeins varðveitt í einu miðaldariti, á síðu 99v í *Möðruvallabók* (AM 132 fol.), að frátöldum stökum tilvitnunum í umfangllun um skáldskap annars staðar. Síðan er nú skemmd og erfitt er að lesa hana, en það var auðveldara á 17. öld þegar elstu pappírsuppskriftir hennar voru gerðar.¹ Þær eru því sérstaklega mikilvæg heimild um kviðuna. Þegar Árnanevnd í Kaupmannahöfn undirbjó fyrstu prentun kviðunnar undir lok 18. aldar var aðeins til ein uppskrift hennar í Árnasafni upp úr 99v *Möðruvallabókar*, í handriti *Egils sögu* AM 146 fol. (88v–90r) sem skrifað var í Noregi 1690–97.² Til var önnur uppskrift á Íslandi sem nú er varðveitt á Landsbókasafni í samtíningshandritinu ÍB 169 4to (17r–18v) og inniheldur átta vísuorð til viðbótar þeim sem eru í 146. Báðar þessar uppskriftir voru notaðar við útgáfu Árnanevndar á *Egils sögu* 1809.³ Guðbrandur Vigfússon gaf kviðuna út að nýju 1883 og Finnur Jónsson 1886. Þeir studdust báðir við *Möðruvallabók*, útgáfu *Egils sögu* 1809 og AM 146 fol., en hvorugur þekkti hins vegar ÍB 169 4to. Í útgáfu *Egils sögu* 2001 á vegum Árnanevndar í Kaupmannahöfn⁴ var staf- og bandréttur

- 1 Gömul eftirmynd af 20. erindi kviðunnar í *Möðruvallabók* sýnir ljóslega að handritið var læsilegra um aldamótin 1800 en það er nú, en hún fylgdi útgáfu *Egils sögu* 1809. Myndin er gerð með tækni síns tíma en ekki er víst að hún sé koparstunga eins og ég þó kallaði hana í grein minni „Arinbjarnarkviða – varðveisla“, *Són* 11 (2013):15.
- 2 Sjá Már Jónsson, „Skrifarinn Ásgeir Jónsson frá Gullberastöðum í Lundarreykjadal,“ í Guðmundur Jónsson, Helgi Skúli Kjartansson og Vesteinn Ólason, ritstj., *Heimtur: Ritgerðir til heiðurs Gunnari Karlssyni sjötugum* (Reykjavík: Mál og menning, 2009), 285.
- 3 *Egils-saga, sive Egilli Skallagrímii vita*, útg. Guðmundur Magnússon og Grímur Jónsson Thorkelín (Kaupmannahöfn: Kommissionen for det Arnamagnæanske legat, 1809).
- 4 *Egils saga Skallagrímssonar*, 1. b., *A-redaktionen*, útg. Bjarni Einarsson (og Michael Chesnutt), Editiones Arnamagnæanæ, röð A, 19. b. (Kaupmannahöfn: Reitzel, 2001). Bjarni féll frá árið 2000 og Michael Chesnutt lauk útgáfunni. Bjarni náði ekki að ganga frá köflum um *Arinbjarnarkviðu* til birtingar „i enegyldig form“, sbr. xxxix.

texti Finns birtur en bætt við leiðréttingum Jóns Helgasonar, sem þó gat aðeins leiðrétt rithátt nokkurra orða.⁵

Lengi hefur verið talið að uppskriftin í AM 146 fol. sé elsta varðveitta pappírsuppskrift kviðunnar, en í grein í *Són* 2013 rökstuddi ég þvert á móti að kviðan í ÍB 169 4to sé eldri.⁶ Þetta kallar á skýringar á því hvers vegna vantar vísuorð í 146. Í grein í *Griplu* 2010 setti Michael Chesnutt fram þá skýringu að Árni Magnússon hefði viljandi stýtt kviðuna með þessum hætti þar sem hann treysti ekki textanum. Chesnutt gerði þó ekki ráð fyrir að í 169 væri eldri uppskrift en í 146. Svo heppilega vill til að brot er varðveitt af þriðju uppskrift kviðunnar frá 17. öld sem nota má til að styðja kenningu Chesnutt. Verður það nú gert.

2. Uppskrift í eigu biskups

Þormóður Torfason (1636–1719), konunglegur sagnaritari á Körmt í Noregi, lét skrifara sinn Ásgeir Jónsson gera a.m.k. tvö eintök af *Egils sögu* skömmu fyrir aldamótin 1700. Hann lét setja *Arinbjarnarkviðu* inn í söguna eftir afriti sem hann fékk frá Árna Magnússyni, samkvæmt því sem Árni skrifar á seðil sem fylgir AM 146 fol.:

Þesse drapa stendr i eingum Eigils Sögum, nema þeim er Þormodr hefr lated skrifa. hann feck drapuslitred fra mier, og let það so setia inn i sin Exemplaria, qvæ interpolatio ferenda non est.

I öðru Exemplare, eins og þessu, med hendi Asgeirs, er og drapan, það feck Etats Raad Meier hia Þormodi, og eg epter Meier.⁷

Árni kallar hér kviðuna „slitur“ og segir hana „óviðunandi“ innskot í söguna. Vitnisburður Árna um að kviðan í 146 sé frá honum sjálfum komin hefur þó tryggt að nokkru gildi hennar þar sem búast mætti við vandaðri

5 Þorgeir Sigurðsson, „Arinbjarnarkviða – varðveisla,“ 18–19.

6 Þorgeir Sigurðsson, „Arinbjarnarkviða – varðveisla,“ 16–19.

7 Eintakið sem Árni segist hér hafa fengið eftir Meier, og innihélt sturuppskrift *Arinbjarnarkviðu* í AM 146, er nú glatað, sbr. *Arne Magnussons i AM. 435 a–b, 4to indeholdte håndskriftfortegnelser med to tillæg*, útg. Kristian Kålund (Kaupmannahöfn: Jørgensen & Co., 1909), 52.

uppskrift úr þeirri átt.⁸ Þannig kallaði Guðbrandur Vigfússon uppskriftina í 146: „Arni Magnusson’s, c. 1700, which copy we have in Asgeir Jonsson’s hand (in AM. 146, folio).”⁹

Í *Egils sögu* Árnanefndar 1809 er sagt frá uppskrift *Arinbjarnarkviðu* í 169 þar sem kviðan var með átta vísuorðum til viðbótar við 146, sem samsvarar þremur línunum í hægri dálki í *Möðruvallarbók*. Sá texti var sóttur til pappírsuppskriftar í eigu Hannesar Finnssonar biskups (b. 1785–96).¹⁰ Ekki er útskýrt hvers vegna uppskriftin barst til Íslands en bæði Hannes og faðir hans, Finnur biskup Jónsson, unnu við Árnasafn. Finnur vann m.a. við björgun safnsins í brunanum mikla 1728 og gekk síðastur út úr logunum.¹¹ Michael Chesnutt telur að eftir skriftinni að dæma sé kviðan í 169 rituð á fyrri hluta 18. aldar, þótt hann útiloki ekki að hún sé forrit 146.¹²

The copy of the poem is in a hand that I would judge to be from the first half of the eighteenth century, and the title explicitly states that it is from M: ‘Drapa Egils Skallagrimssonar er hann orte um Arinbiorn hersir. Ex membrana Magnæj’ (f. 17r1–2).

The text of *Arinbjarnarkviða* in ÍB 169 is closely related to that in AM 146 fol., a copy of *Egils saga* written by Ásgeir Jónsson after he had left Denmark to work for the historian Torfæus. We have Árni Magnússon’s word for it that the poem in AM 146 was borrowed from a transcript he had sent to Torfæus. Had the latter contained the last three lines that Finnur Jónsson was able to read on f. 99v in M, and that are also transmitted in ÍB 169, we should expect Ásgeir Jónsson to have included them, but he did not. Two

- 8 Í handritinu AM Accessoria 28 er uppskrift *Arinbjarnarkviðu* sem Bjarni Einarsson taldi skrifaða á Íslandi eftir ÍB 169 á seinni hluta 18. aldar. Í uppskriftaröðinni stendur hún því jafnnálægt eða nær *Möðruvallabók* en AM 146, en þar sem Árni Magnússon kom ekki að gerð hennar liggur hún utan máls hér og hefur ekki áhrif. Sjá Bjarni Einarsson, „Om den Arnamagnæanske kommissions udgave af *Egils saga Skallagrimssonar* (1809),“ *Gripla* 21 (2010):14.
- 9 *Corpus poeticum boreale: The Poetry of the Old Northern Tongue from the Earliest Times to the Thirteenth Century*, útg. Guðbrandur Vigfússon, 2 b. (Oxford: Clarendon Press, 1883), 1:271.
- 10 *Egils-saga, sive Egilli Skallagrimii Vita*, 648.
- 11 Már Jónsson, *Arni Magnússon: Ævisaga* (Reykjavík: Mál og menning, 1998), 331.
- 12 Michael Chesnutt, „On the Structure, Format and Preservation of *Möðruvallabók*,“ *Gripla* 21 (2010):159–60.

explanations seem possible: (a) these lines had not been read under Árne Magnússon's auspices, and ÍB 169 is an independent copy of the original in M – perhaps revising Ásgeir's text in AM 146, in which case it must postdate the transfer of Torfæus's manuscripts to Denmark after his death in 1719; (b) they had indeed been read, but Árne found the text doubtful and suppressed it in the copy he sent to Norway – in which case ÍB 169 may be a sister text of AM 146 or even, if early enough, its source. A more thorough treatment of this problem is clearly needed.

Sé fyrri möguleikinn réttur, að textarnir í 169 og 146 hafi verið lesnir sjálfstætt úr *Möðruvallabók*, mætti búast við einhverjum efnislegum mun á þeim. Munurinn er hins vegar eingöngu í stafsetningu og atriðum sem rekja má til lagfæringa 146 á 169.¹³ Um síðari möguleikann, að Árne hafi stýtt kviðuna, gildir óvissa um aldur uppskriftarinnar í 169 því að hún þyrfti eðli málsins samkvæmt að vera a.m.k. frá 17. öld til þess að vera eldri en uppskrift 146. Góðar líkur eru á að svo sé vegna vatnsmerkis sem er í pappír kviðunnar.¹⁴ Óvissa er einnig um hvort forrit 146 hafi skort vísuorðin átta þótt Chesnutt geri ráð fyrir því, en eins og hér verður sýnt er hluti afritsins frá Árna líklega varðveittur í pappírshandritinu AM 554 f 4to þar sem kviðan var sýnilega „stutt“.

3. Kviðan frá Árna

Vænlegur staður til að leita að forriti kviðunnar í 146 er á meðal þeirra handrita sem Árne eignaðist eftir Þormóð Torfason. Í skrá Árna um þessi handrit er *Arinbjarnarkviðu* að sönnu getið og hún kölluð „ólæsileg“. Árne segir ennfremur að Ásgeir Jónsson hafi skrifað hana „ex Codice meo,“ sem eðlilegast er að skilja þannig að ritað hafi verið beint eftir *Möðruvallabók*.¹⁵

13 Nokkur rökstuðningur fyrir þessu er í grein minni „Arinbjarnarkviða – varðveisla,“ en taka mætti saman enn ítarlegri greinargerð þessu til stuðnings.

14 Vatnsmerkið er með skjaldarmerki Amsterdamborgar og fangamarkið AJ stendur undir. Rannver H. Hannesson, forvörður í Landsbókasafni-Háskólabókasafni, telur sterkar líkur á að pappírinn sé frá þremur seinustu áratugum 17. aldar, sbr. athugun hans á blöðum 16–21 í ÍB 169 gerða fyrir höfund 28. apríl 2014.

15 AM 435 b 4to: *Catalogus librorum manuscriptorum Thormodi Torfæi*; sbr. *Arne Magnussons í AM. 435 a–b, 4to indeholdte håndskriftfortegnelser*, 78.

Útgefendur *Arinbjarnarkviðu* hafa ekki sett fram neinar tilgátur um þessa athyglisverðu færslu um kviðuna „ólæsilegu“ en tvennt kemur til greina: (a) að hún hafi verið skrifuð í Noregi og sé systuruppskrift eða afrit 146, eða: (b) að hún sé skrifuð í Danmörku og hafi verið send til Noregs og sé þá líklega forrit 146. Hægt er að staðfesta hið síðara.

Samkvæmt því sem Árne segir í skrá sinni stóð kviðan í bók í fjórðungsbroti númer XIII. Árne tók þá bók í sundur og gerði efnisþætti hennar að sjálfstæðum bókum eða heftum og lýsti efni hvers þáttar og hver skrifað hefði (bókin var rituð af Eyjólfvi Björnssyni og Ásgeiri Jónssyni). Árne telur upp átján efnisþætti í bók XIII 4to sem skipta má í þrjá hluta. Í fyrsta hluta voru sex efnisþættir með hendi Eyjólfvi; þeir eru allir glataðir og reif Árne flesta þeirra í sundur að eigin sögn.¹⁶ Í öðrum hluta voru átta efnisþættir, þar á meðal uppskrift *Arinbjarnarkviðu*. Þessi hluti hefur blaðsíðutölin 1–368. Í þriðja hluta voru fjórir efnisþættir með hendi Ásgeirs og eru tveir þeirra varðveittir; sá fyrsti er *Hervarar saga* í AM 359 a 4to, skrifuð í Noregi.¹⁷ Eftirfarandi er lýsing Árna á innhaldi annars hluta bókarinnar. Sennilegar tilgátur um safnmörk eru frá Kristian Kålund¹⁸ og gömul blaðsíðutöl eru úr þeim heftum sem hafa viðkomandi safnmörk.

„Svarfdæla Saga, manu Eyolfvi.“ AM 483 4to, bls. 1–112.

„Getspeki Heiðreks konungs, manu Eyolfvi.“ Ekki varðveitt.

„Solar liod Sæmundar prestz froda, manu Eyolfvi.“ Ekki varðveitt.

„Fragment ur Liosvetninga Sögu manu Asgeiri. Var ritad epter minne bok sem er med hendi Jons Hakonar sonar, var mier onytt og er nu sundrriefed.“

„Saga af Hromundi Greips syne, manibus Asgeiri et Eyolfvi.“ AM 587 b 4to, bls. 253–274.

16 *Arne Magnussons i AM. 435 a–b, 4to indeholdte håndskriftfortegnelser, 77.* Árne telur upp forrit þessara rita og átti hann þau væntanlega öll eða betri uppskriftir.

17 Sbr. *Heiðreks saga: Hervarar saga ok Heiðreks konungs*, útg. Jón Helgason, Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur, 48. b. (Kaupmannahöfn: Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur, 1924), x. Jón Helgason segir söguna vera skrifaða eftir handriti sem Þormóður hafði hjá sér í Noregi. Mögulegt er að bók XIII 4to hafi upphaflega verið tvær eða fleiri bækur þar sem ein bók hafi verið skrifuð í Danmörku og önnur í Noregi en einnig er hugsanlegt að Ásgeir hafi skrifað framhald bókarinnar eftir að bæði hann og bókin fóru til Noregs. Upphaflega gæti ætlunin hafa verið að Eyjólfur skrifaði einn bók XIII 4to fyrir Þormóð og færi með hana til Noregs en hann brugðist af einhverjum ástæðum og Ásgeir verið kallaður til.

18 *Arne Magnussons i AM. 435 a–b, 4to indeholdte håndskriftfortegnelser, 77–78.*

„Eigils drapa Skallagrims sonar um Arinbiorn. su hin olæselega, ex Codice meo, manu Asgeiri.“ Varðveitt óheil en hefur haft blaðsíðutöl 275–79. Bls. 279 er nú titilsíða eftirfarandi *Kormáks sögu*:

„Kormaks Saga, manu Eyolfi.“ AM 554 f 4to, bls. 279–334.

„Stjornu Odda draumur, prior pars manu Eyolfi, posterior manu Asgeiri.“ AM 555 í 4to, bls. 337–368.

Árni nefnir ekki hvað stóð á bls. 334–36. Krotað er yfir texta á bls. 334 sem stendur aftast í *Kormáks sögu* AM 554 f, en eitt blað með bls. 335 og 336 er týnt.¹⁹

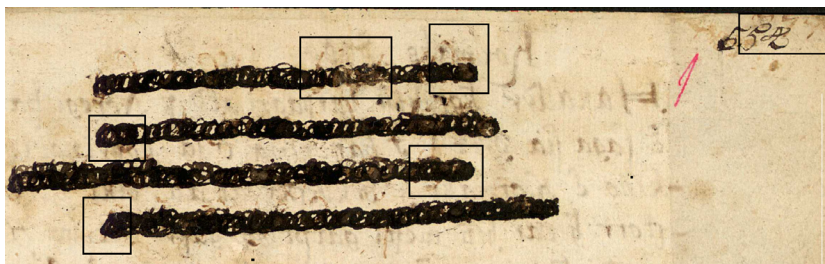
Þar sem Eyjólfur og Ásgeir sátu ekki saman við skriftir nema á námsárum sínum í Kaupmannahöfn 1687–88 hljóta bls. 253–74 í öðrum hluta (með *Hrómundar sögu*) og bls. 337–68 (með *Stjornu-Odda draumi*) að vera frá þeim árum,²⁰ og nær öruggt er að það á einnig við um *Arinbjarnarkviðu* og *Kormáks sögu* sem á milli stóðu. Þetta þýðir að umrædd uppskrift *Arinbjarnarkviðu* hefur verið skrifuð 1687–88 í Kaupmannahöfn, þaðan sem hún mun hafa farið til Noregs og orðið forrit *Arinbjarnarkviðu* í AM 146 fol.

Arinbjarnarkviða stóð á tveimur blöðum (bls. 275–78), sem er mátulegt pláss ef hver langlína tekur eina línu í handriti (eins og í 169) og línubil er eins og í *Kormáks sögu* í AM 554 f, en eftir að þau voru fjarlægð stóð eftir stakt blað í lokakveri *Hrómundar sögu* og annað stakt blað í upphafskveri *Kormáks sögu*. Þessi stöku blöð hafa því myndað tvinn með glötuðum blöðum *Arinbjarnarkviðu*. Síðustu fjórar langlínur kviðunnar lentu á bls. 279, núverandi titilsíðu *Kormáks sögu*. Þegar Árni skildi blöðin með *Arinbjarnarkviðu* frá *Kormáks sögu* hefur hann væntanlega skrifað þessar langlínur upp og látið þær fylgja kviðunni í sérstöku hefti, en síðan krotað yfir þær samkvæmt venjulegu vinnulagi sínu og er það sérstaklega rækilega gert á titilsíðu *Kormáks söga*; sagan hefst hinum megin á sama blaði (sjá *Mynd 1*). *Arinbjarnarkviða* er hér vissulega ólæsileg en þó sést í brúna há- og síðleggi á stöfum eins og g, d, p, h og s sem standa upp úr eða niður úr svörtu krotinu. Þetta er nóg til að staðfesta að textinn er úr *Arinbjarnarkviðu* og einnig sjást ýmis einkenni uppskriftarinnar.²¹

19 Það sést ekki með auðveldum hætti hvaða texti þetta er.

20 Már Jónsson flokkaði handritin AM 587 b 4to og AM 555 í 4to með þeim ritum sem Ásgeir Jónsson skrifaði 1686–88, sbr. Már Jónsson, „Skrifarinn Ásgeir Jónsson,“ 285.

21 Sjá dæmi um árangursríkan lestur á texta undir yfirkroti Árna hjá Peter Springborg, „Hvad

Mynd 1. Fjórar langlínur. Erindaskil eru táknuð með því að byrja línu frammar. Í efstu línunni er orðið „heipt“ sett í ferhyrning. Í ferhyrningi þar fyrir aftan er „dú“ úr kviðum og í byrjun annarrar línu stendur „mz“ fremur en „med“. Í lok þriðju línu sjást leggir orðsins býr og fremst í fjórðu línu er stafurinn s. Hvergi er að sjá strík í stafnum d (fyrir ð). Í gegnum blaðið sést í upphaf Kormáks sögu í spegilskrift. Efst í hægri horni sést blaðsíðutalið 279 (þar fyrir neðan stendur „554“). Sjá texta í Viðauka. Ljósmynd: handrit.is.

4. Ályktanir sem draga má af yfirkrotaða textanum

Textinn sem Árni krotaði yfir er síðari helmingur 21. erindis og fyrri helmingur 22. erindis. Þessi uppskrift hefur því sama niðurlag og kviðan í 146 og er þannig í útgáfu Finns Jónssonar (hér er skrifað í langlínunum):²²

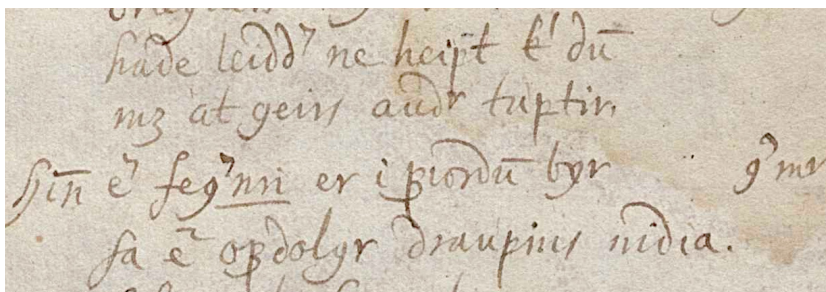
háði leiddr né heiptkviðum
með atgeirs auðar toptir.
Hinn 's fégrimmr, es í Fjorðum býr,
sá 's of-dolgr Draupnis niðja,

Á Myndum 2a og 2b er sýnt hvernig þessar línur líta út í ÍB 169 og í AM 146. Í Viðauka er textinn skrifaður upp.

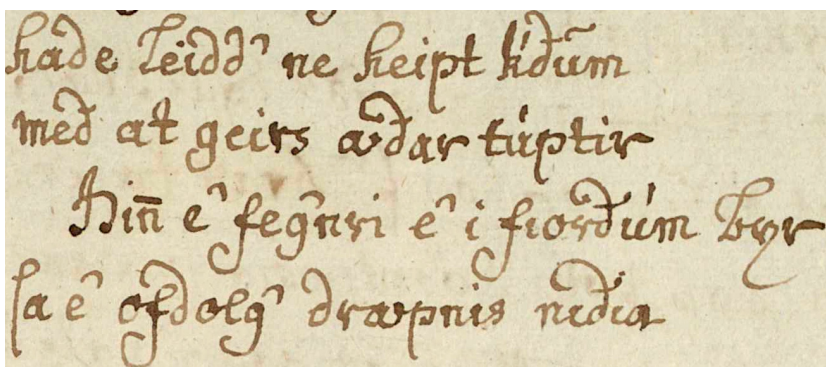
man kan hitte paa,“ í Silvia Hufnagel et al., ritstj., *Matthias saga digitalis 6.0: Festschrift for Matthew Driscoll on the Occasion of his Sixtieth Birthday 15th May 2014* (stafræn útgáfa, 2014). Tilraun mín til þess að nota sömu tækni á þann texta sem hér er til umfjöllunar bar ekki árangur.

22. *Den norsk-islandske skjaldedigtning*, útg. Finnur Jónsson, 4 b. (A1–2, B1–2) (Kaupmannahöfn: Gyldendal, 1912–15), B1:41.

Mynd 2a. Í ÍB 169 er ekki notað ð og lesháttur er við orðið fégrimmr („fégrimmr“). Erindaskil eru óvenjuleg eins og í AM 554 f. Sjá texta í Viðauka. Ljósmynd: handrit.is

Mynd 2b. Í AM 146 er notað ð, nema í orðinu „hade“. Leshátt við fégrimmr vantar eins og í AM 554 f. Sjá texta í Viðauka. Ljósmynd: handrit.is.

Árni Magnússon segir, sbr. tilvitnuð orð hans, að rithönd Ásgeirs Jónssonar sé á AM 554 f. Orð hans vega þungt um þetta en rétt er þó að benda á að sumt sem sést á *Mynd 1* minnir lítið á skrift Ásgeirs á *Mynd 2b*. Sérstaklega minnir stafurinn s, sem sést í byrjun síðustu langlínu á *Mynd 1*, ekki á sama staf á *Mynd 2b*.²³

Enginn efnislegur munur er á textanum á *Myndum 2a* og *2b* en munur er á rithætti orða eins og dæmigert er fyrir muninn á ÍB 169 og AM 146.

23 Um stafinn s í skrift Ásgeirs, sjá einnig Jon Gunnar Jørgensen, *The Lost Vellum Kringla*, þýð. Siân Grønlie, Bibliotheca Arnarnagæana, 45. b. (Kaupmannahöfn: Reitzel, 2007), 237.

Í 169 er orðið „kviðum“ skrifað með „d“ og „u“ með nefbandi en í 146 er skrifað „ð“ og „um“. Í 169 er orðið með skrifað „mz“ en í 146 er skrifað „með“. Það sem stendur í 554 líkist „mz“. Á síðu 99v í *Möðruvallabók* er stafurinn ð hvergi notaður og því er fylgt í 169. Í 146 er hann skrifaður eins og í nútímastafsetningu (eins og sést á meðfylgjandi myndum). Í 146 eru m.a. orðin *heiptkviðum*, *auðar*, *fjörðum* og *niðja* rituð með ð. Í 554 sést talsvert í leggina á d í þessum orðum en hvergi sést strik í gegnum þá.

Í 554 er notuð sama aðferð til að sýna erindaskil og í uppskriftinni í 169, en þar eru þau táknuð með því að fyrsta langlína erindis byrjar fremst í línu en aðrar langlínur eru inndregnar (sjá *Mynd 2a*). Þetta er óvenjuleg aðferð. Í 146 notaði Ásgeir Jónsson hins vegar algenga aðferð við erindaskil með fyrstu línu inndregna (sjá *Mynd 2b*). Eyjólfur Björnsson notaði sömuleiðis hefðbundna aðferð í *Stjörnu-Odda draumi*, sem var í öðrum bókarhluta líkt og *Arinbjarnarkviða*. Erindaskil í 554 benda því til náinna tengsla við 169. Erindaskil eins og þau sem viðhöfð eru í 169 hentuðu vel til að skrifa upp *Arinbjarnarkviðu* eftir *Möðruvallabók*.²⁴ Þar var textinn svo máður að sums staðar var erfitt að greina nokkuð nema hástafi, sem jafnan eru skýrari en aðrir stafir, en með þeim mátti giska á fyrstu orð erinda og skrifa þau fremst í línu. Þetta átti sérstaklega við um textann í neðri helmingi síðari dálks. Guðbrandur Vigfússon sá sömu hástafi og birti í útgáfu sinni á kviðunni 1883 og þeir hafa líklega verið greinilegri á dögum Árna og skrifara hans.²⁵

Framantalin atriði sýna að uppskriftin í AM 554 f sem send var til Noregs var lík uppskriftinni í ÍB 169, en sama texta vantaði í hana og vantar í AM 146 (sjá *Viðauka*). Það sem vantar er niðurlagið (átta vísuorð og upphafsorð fjögurra erinda) og leshátt við orðið *fégrimmr*, en ekki eru leshættir við önnur orð í þessum hluta kviðunnar.

24 Í ÍB 169 eru upphafsorð fjögurra erinda sem vantar til viðbótar við vísuorðin átta í AM 146. Sjá *Viðauka* og grein mína „Arinbjarnarkviða — varðveisla,“ 23–24, með samanburði við lestur Guðbrands og það sem sést á innrauðum myndum.

25 Á þessu er undantekning varðandi upphaf 24. erindis, sjá Þorgeir Sigurðsson, „Arinbjarnarkviða – varðveisla,“ 24.

5. Niðurstöður

Yfirkrotuð vísuorð úr niðurlagi *Arinbjarnarkviðu* eru varðveitt í einu handrita *Kormáks sögu*, AM 554 f 4to. Þau eru leifar af uppskrift kviðunnar allrar sem líklega var gerð 1687–88 í Kaupmannahöfn af skrifara Árna Magnússonar í bók sem send var til Noregs. Vitað er að í Noregi var *Arinbjarnarkviða* skrifuð inn í handrit *Egils sögu* AM 146 fol. eftir uppskrift frá Árna og gera verður ráð fyrir að hér séu leifar hennar yfirkrotaðar. Leifarnar hafa sama texta í lokin og uppskriftin í AM 146 fol., sem er í samræmi við kenningu Michael Chesnutt um að Árni hafi látið útbúa afrit *Arinbjarnarkviðu* sem var styttra en kviðan í ÍB 169 4to, öðru pappírshandriti kviðunnar. Það litla sem sést af afritinu er að öðru leyti líkt kviðunni í 169.

Yfirkrotuðu vísuorðin stóðu upphaflega í bók eða handriti sem skrifað var af Eyjólfri Björnssyni og Ásgeiri Jónssyni fyrir Árna Magnússon, en þeir voru saman að störfum í Kaupmannahöfn einungis á áðurnefndu árabili, 1687–88. Uppskriftin í 169 getur ekki verið skrifuð löngu fyrir þann tíma. *Möðruvallabók*, sem geymir kviðuna á skemmdu blaði og stendur að baki uppskriftum, kom ekki til Kaupmannahafnar fyrr en 1684 og Tómas Bartholín, vinnuveitandi Árna, eignaðist bókina 1685 á meðan Árni var á Íslandi 1685–86²⁶ og hefur trúlega beðið hann að láta skrifa upp úr henni. Í fyrirsögn kviðunnar í 169 segir að hún sé skrifuð eftir *Möðruvallabók* og Árni virðist segja hið sama um kviðuna sem fór til Noregs í 554 f. Orð hans gætu bent til að hann hafi talið þá kviðu vera jafngildi kviðunnar í 169 og að hún gæti komið í hennar stað. Það sem nú sést af kviðunni í 554 f bætir engu við um efni *Arinbjarnarkviðu* Egils Skalla-Grímssonar en niðurlagið styður skýringu Chesnutt á því hvers vegna uppskriftin í 146 er efnisminni en uppskriftin í 169. Þetta minnkar óvissu um tengsl þessara uppskrifta og eykur um leið vægi 169.

Líklegustu staðsetningu 554 f í uppskriftasögu *Arinbjarnarkviðu* má því sýna þannig í samræmi við skýringu Chesnutt:

Möðruvallabók → ÍB 169 → AM 554 f → AM 146

26 Már Jónsson, *Árni Magnússon*, 49.

6. Viðauki: Niðurlag *Arinbjarnarkviðu* í elstu pappírsuppskriftum

Tákníð ' er hér notað fyrir margs konar bönd (er-band, ri-band og fleiri). Í ÍB 169 er „g'mr“ skrifað í hægri spássíu en valkostirnir „nlot“, „e“ og „o“ eru skrifaðir á milli lína ofan við viðkomandi orð eða staf.

Texti í ÍB 169 4to sem vantar í AM 554 4to er hér skáletraður. Val-kosturinn „g'mr“ virðist ekki vera í AM 554 f (sjá *Mynd 1*). AM 146 hefur aðeins „feg'nri“, sem er verri kosturinn.

ÍB 169 4to (sjá *Mynd 2a*)

hade leiðð' ne heipt k'dū
mz at geirf aud' tuptir.
Hiñ e' feg'nri er i fiordū byr
fa e' ofðolgr draupinf niðia.
fokunavtr fonar hinna
hngū hnot' niot' hadf^e ue^ogandi.
Hann allðr teig ū eiga gat
fioliaiñ fði spiollū.

AM 146 fol. (sjá *Mynd 2b*)

hade leiðð' ne heipt k'dum
með at geirf aðar tuptir
Hiñ e' feg'nri e' i fiordum byr
fa e' ofðolgr' ðraupnif niðia

g'mr|

Nu e'

Segeð

Ok

Ok

[Línur eru auðar á milli erinda. Síðustu orðin eru óskiljanleg og ekki er víst að þau séu upphaf erindis eða rétt skrifuð hér. Endað er neðst á síðu. Upphaf tveggja erinda vantar og næstu síður eru auðar.]

[*Ek f̃ ef i fleÿ*]

HEIMILDASKRÁ

HANDRIT

Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, Reykjavík

AM 132 fol. (<i>Möðruvallabók</i>)	AM 483 4to
AM 146 fol.	AM 587 b 4to
	AM 554 f 4to
AM 359 a 4to	AM 555 í 4to

Landsbókasafn Íslands – Háskólabókasafn, Reykjavík

ÍB 169 4to

FRUMHEIMILDIR

Arne Magnussons i AM. 435 a–b, 4to indeholdte håndskriftfortegnelser med to tillæg.

Útg. Kristian Kålund. Kaupmannahöfn: Jørgensen & Co., 1909.

Corpus poeticum boreale: The Poetry of the Old Northern Tongue from the Earliest Times to the Thirteenth Century. Útg. Guðbrandur Vigfússon. 2 b. Oxford: Clarendon Press, 1883.

Den norsk-islandske skjaldedigtning. Útg. Finnur Jónsson. 4 b. (A1–2, B1–2). Kaupmannahöfn: Gyldendal, 1912–15.

Egils-saga, sive Egilli Skallagrímii Vita. Útg. Guðmundur Magnússon og Grímur Jónsson Thorkelín. Kaupmannahöfn: Kommissionen for det Arnamagnæanske legat, 1809.

Egils saga Skallagrímssonar. 3 b. 1. b., *A-redaktionen.* Útg. Bjarni Einarsson (og Michael Chesnutt). Editiones Arnamagnæanæ, röð A. 19. b. Kaupmannahöfn: Reitzel, 2001.

Egils saga Skallagrímssonar tilligemed Egils större kvad. Útg. Finnur Jónsson. Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur. 17. b. Kaupmannahöfn: Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur, 1886–88.

Heiðreks saga: Hervarar saga ok Heiðreks konungs. Útg. Jón Helgason. Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur. 48. b. Kaupmannahöfn: Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur, 1924.

FRÆÐIRIT

Bjarni Einarsson. „Om den Arnamagnæanske kommissions udgave af *Egils saga Skallagrímssonar* (1809).“ *Gripla* 21 (2010):7–18.

Chesnutt, Michael. „On the Structure, Format and Preservation of *Möðruvallabók*.“ *Gripla* 21 (2010):147–68.

- Jørgensen, Jon Gunnar. *The Lost Vellum Kringla*. Þýð. Siân Grønlie. Bibliotheca Arnarnagæana. 45. b. Kaupmannahöfn: Reitzel, 2007.
- Már Jónsson. „Skrifarinng Ásgeir Jónsson frá Gullberastöðum í Lundarreykjadal.“ Í Guðmundur Jónsson, Helgi Skúli Kjartansson og Vésteinn Ólason, ritstj. *Heimtur: Ritgerðir til heiðurs Gunnari Karlssyni sjötugum*, 282–97. Reykjavík: Mál og menning, 2009.
- . *Árni Magnússon: Ævisaga*. Reykjavík: Mál og menning, 1998.
- Springborg, Peter. „Hvad man kan hitte paa.“ Í Silvia Hufnagel et al., ritstj. *Matthias saga digitalis 6.0: Festschrift for Matthew Driscoll on the Occasion of his Sixtieth Birthday 15th May 2014*, 91–105. Stafræn útgáfa, 2014.
- Porgeir Sigurðsson. „Arinbjarnarkviða – varðveisla.“ *Són* 11 (2013):13–33.

S U M M A R Y

Arinbjarnarkviða – A Transcript from Árni Magnússon.

Keywords: *Arinbjarnarkviða*, *Möðruvallabók*, Árni Magnússon.

The only medieval source of the tenth-century poem *Arinbjarnarkviða* is a page in the fourteenth-century manuscript *Möðruvallabók*. This page can no longer be read without technical aid and then only partially. Most of it was transcribed in the late seventeenth century, however. Until recently, it has been assumed that a transcript in AM 146 fol., written in Norway around 1690–97, is the oldest transcript of the poem. Another, slightly longer transcript does exist however in ÍB 169 4to. The author has recently argued that this is the oldest transcript. In 2010, Michael Chesnutt, as an explanation for the missing text in AM 146, proposed that a shorter version of the poem had been prepared and sent to Norway by Árni Magnússon, who doubted the authenticity of the longer version of the poem. In this article, it is argued that the remains of a third seventeenth-century transcript of *Arinbjarnarkviða* in AM 554 f 4to supports Chesnutt’s explanation. This transcript can be dated to 1687–88.

Porgeir Sigurðsson
Háskóla Íslands
Árnaparði við Suðurgötu
IS–101 Reykjavík
thorgsi@outlook.com

HAUKUR ÞORGEIRSSON

DRÓTTKVÆÐUR HEIMSÓSÓMI¹

HÉR ER GEFIÐ ÚT kvæði sem nefnist *Heimsósómi* og er 26 dróttkvæð erindi. Verkið er varðveitt í AM 713 4to (skrifað um 1540–1560), Sth. perg. 23 4to (frá lokum 16. aldar) og *Vísnaþók* Guðbrands Þorlákssonar biskups (prentuð 1612). Málfar og still kvæðisins benda til að það sé varla eldra en frá um 1500. Kvæðið gagnrýnir valdniðslu yfirstéttarinnar og hefur sterk efnisleg líkindi við þann *Heimsósóma* sem kenndur er við Skáld-Svein. Hér er á ferð eina kvæðið undir dróttkvæðum hætti sem ort er fyrir siðaskipti en aldrei hefur birst í fræðilegri útgáfu. Það hefur nokkurt gildi fyrir sögu þess bragarhátar og fyrir sögu ádeilukveðskapar á síðmiðöldum.

Handrit og útgáfur

Heimsósómi hefur ekki verið tekinn upp í útgáfu dróttkvæða enda hefur hann þótt of unglegur til þess. Jón Helgason ráðgerði að birta hann í þriðja bindi *Íslenzkra miðaldakvæða* en það bindi kom aldrei út.² Kvæðið er prentað með nútímastafsetningu og nokkrum skýringum í endurútgáfu *Vísnaþókarinnar* árið 2000 en þar er, eins og gefur að skilja, ekki tekið tillit til handritanna.³ Fyrsta erindið er birt hjá Jóni Þorkelssyni í riti hans *Om digtningen på Island i det 15. og 16. århundrede* sem kom út 1888.⁴

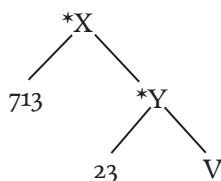
Kvæðið er, sem fyrir segir, varðveitt í þremur heimildum sem hafa texta-

- 1 Hersteini Brynjólfssyni þakka ég ítarlegar athuganir á huldu orði í vísu 13. Katrínu Axelsdóttur, Helga Guðmundssyni og Helga Skúla Kjartanssyni þakka ég ábendingar um túlkun áttundu vísu.
- 2 Martin Chase, „Devotional Poetry at the End of the Middle Ages in Iceland,” í *Eddic, Skaldic, and Beyond. Poetic Variety in Medieval Iceland and Norway*, ritstj. Martin Chase (New York: Fordham University Press, 2014), 149.
- 3 *Vísnaþók Guðbrands*, útg. Jón Torfason og Kristján Eiríksson (Reykjavík: Bókmenntafræðistofnun Háskóla Íslands, 2000), 230–233 (texti) og 471 (skýringar).
- 4 Jón Þorkelsson, *Om digtningen på Island i det 15. og 16. århundrede* (Kaupmannahöfn: Høst, 1888), 103.

gildi. Fyrst er að telja AM 713 4to (47r–48v), mikið safn af helgikvæðum ritað um 1550. Þá er *Vísnaþók* Guðbrands, prentuð 1612 en í henni er allnokkuð af kvæðum úr kaþólskum sið.⁵ Á blaðsíðu 193 hefst seinni hluti bókarinnar og kemur þar fram í yfirskrift að hér séu prentuð „gömul og god Kuæde og Vijsur fyrre Manna og Forfedra huar af vier meigum sia og merkia og Gude þacka ad j þeim blinda pauadome hafa marger haft goda og sanna Kynning a Almattugum Gude“. Á bls. 202 er yfirskriftin „Um Synder og Osoma þessa Heims / Gaumul Kuæde“. Þar kemur fyrst *Heimsósómi* Skáld-Sveins og síðan það kvæði sem hér er gefið út. Loks er kvæðið í Sth. perg. 23 4to (36r–37r) sem er safn af rímum og veraldlegum kvæðum frá lokum sextándu aldar. Hér eftir vísa ég til heimildanna þriggja sem 713, V og 23.

Um samband heimildanna eru engar óyggjandi sannanir fyrir hendi. Engar líkur eru til að 713 sé frumrit kvæðisins en það er elsta heimildin og ekki ofsagt að kvæðið hafi þar upprunalegastan svip. Er því sjálfsgagt að leggja það til grundvallar. Greinilegt er að V og 23 eiga sér oft sameiginlega lesháttu gegn 713. Allvíða eru þeir leshættir merkingarlega og bragfræðilega til bóta. Hef ég þá leiðrétt textann eftir þeim í þeirri von að sameiginlegt forrit V og 23 hafi varðveitt upphaflegan texta. Þessar yngri heimildir eiga sér þó einnig sameiginlegar villur, allskýr dæmi eru t.d. í 12.5, þar sem mannkenning hefur afbakast, og 8.7–8.8, þar sem snúin orðaröð hefur ruglað uppskrifara í ríminu. Mér þykir því líklegast að sameiginlegt forrit 23 og V hafi verið systurhandrit 713:

Mynd 1: Líkleg tengsl heimildanna

- 5 *Ein Ny Wiisna Bok: Með mörgum andlegum Viisum og Kuædum Psalmum, Lof sönguuum og Rijmum, teknum wr heilagre Ritningu. Almuga Folke til gagns og goda Prentud, og þeim ødrum sem slijkar Vijsur elska vilia, og jðka Gude Almattugum til Lofs og Dyrdar, enn sier og ødrum til Gagns og Skiemtunar*, útg. Guðbrandur Þorláksson (Hólum: [án útg.], 1612), 204–206, stafræn endurgerð á http://baekur.is/bok/000594811/Ein_Ny_Wiisna_Bok, sótt 29. nóvember 2014.

Ritstjórar *Vísnaðókarinnar* hafa nokkuð reynt að leiðrétta og bæta textann og má telja að 23 sé heldur trúrri afskrift af *Y. Munur heimildanna er hvergi með þeim hætti að líklegt sé að munnleg geymd hafi komið við sögu. Erindaröð er til dæmis alls staðar sú sama. Kvæðið má heita vel varðveitt.

Í handritinu AM 712 a 4to er uppskrift af kvæðinu eftir 713. Þar stendur á seðli með hendi Árna Magnússonar: „Þesse heims osome er uppskrifadur ur þeim rotnu kalfskinns blóðum in 4to. fra Sr Olafi Gislasyne ä Hofi i Vopnafirde.“ Þetta er sama orðalag og Árni notaði annars staðar til að vísa til 713.⁶ Uppskriftin er stafrétt og í henni eru aðeins örfá mistök sem orð er á gerandi. Helstu dæmin eru eftirfarandi:

1.7 efnj] efnit 712 (síðasti stafurinn er einkennilegur í 713)

7.7 á] ÷ 712

9.4 ok] með 712 (svo einnig V23)

9.8 uelldi] ualldi 712 (hér virðist ‘a’ skrifað ofan í annan staf í 712)

Þar sem 713 hefur látið á sjá síðan á dögum Árna Magnússonar kemur 712 að nokkru gagni við eyðufyllingu, mest í þriðju vísu. Þeir bókstafir sem nú eru ólæsilegir í 713 en standa í 712 eru hér skáletraðir. Það sem undirstrikað er í 712 er hér innan oddklofa. Í þessu atriði og fleirum hef ég að fyrirmynd útgáfu Jóns Helgasonar á *Íslenzkum miðaldakvæðum*.

Í JS 560 4to er uppskrift Jóns Sigurðssonar af textanum í 23 með orðamun úr V. Af skráum að dæma er afskrift af 560 í NKS 3288 4to. Í Lbs 2033 4to er stafrétt uppskrift á fyrstu erindunum eftir 23. Í Lbs 2166 4to er uppskrift af V með orðamun úr 713 og 23. Í *Vísnaðókinni* 1748 er kvæðið prentað eftir V.

Þegar útgáfa mín var á lokastigum bárust mér afrit af drögum Jóns Helgasonar til útgáfu kvæðisins og með samanburði við þau hef ég leiðrétt villur. Jón komst að sömu niðurstöðu og ég um samband handritanna og nefnir tvær sameiginlegar villur í 23 og V, nefnilega ‘auði’ í 12.5 og ‘hórdómar’ í 5.6. Ég veit ekki hvers vegna Jón hefur talið að ‘hórdómar’ væri villa. Þess má geta að í *Mariuvisum III* er svipað komist að orði:

6 *Íslenzk miðaldakvæði*, 1. b., 2. hefti, útg. Jón Helgason (Kaupmannahöfn: Kommissionen for det Arnamagnæanske legat, 1936–1938), sjá t.d. 247 og 260.

sierligæ sidunum spilla
 soma lauser hordomar
 aufund med ofsa syndum
 yfer geingr suo lengi. (Sth. perg. 23 4to 36r)

Kippa þeir um klerk upp
 kyndugir höfuðsynd:
 Siða drýgði sviftuðr
 sómalausan hórdóm. (*Máriúvísur III.18*)⁷

Af 23 hef ég aðeins haft gamlar myndir á filmu. Á þeirri heimild eru nokkur orð í vísu 10 og 11 illlæsileg eða ólæsileg. Við þau orð sem ég gat illa lesið hef ég stuðst við útgáfudrög Jóns Helgasonar og uppskrift Jóns Sigurðssonar í JS 560 4to.

Dróttkvæður háttur á síðmiðöldum

Á fjórtánda öld taka við nýir tímar í íslenskri bókmenntasögu. Þá leggst á siður af að íslensk skáld flytji höfðingjum Norðurlanda drápur. Áður var dróttkvæður háttur meginstöðin í þeim kveðskap sem vandaður þótti en nú fellur hann smám saman í skuggann. Bæði er að aðrir fornir hættir sækja í sig veðrið, einkum hrynhent og hálfhneppt, en þó mest hitt að rímnahættir og aðrir endarímaðir bragarhættir ryðja sér til rúms.

Það er þó ekki svo að dróttkvæður háttur gleymist eða líði undir lok. Frá lokum 14. aldar og frá 15. öld eru varðveitt fjögur heilleg helgikvæði undir þeim hætti. Fyrst er að telja *Pétursdrápu*, sem varðveitt er í AM 621 4to. Í handritinu AM 721 4to eru síðan *Máriúvísur I*, *Allra postula minnisvísur* og *Vitnisvísur af Máriu*. Síðasttalda kvæðið er einnig að finna í 713. Þau verk sem nú hafa verið nefnd eru tekin upp í heildarútgáfur dróttkvæða, nú síðast í *Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages*.⁸ Hin yngstu þeirra eru líklega frá um 1450.

7 „Anonymous: *Máriúvísur III*,” útg. Kari Ellen Gade, í *Poetry on Christian Subjects*, ritstj. Margaret Clunies Ross, 718–738, *Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages*, 7. b. (Turnhout: Brepols, 2007), 729.

8 „Anonymous: *Máriúvísur I*,” útg. Kari Ellen Gade, í *Poetry on Christian Subjects*, 7:678–700; „Anonymous: *Pétursdrápa*,” útg. David McDougall, í *Poetry on Christian Subjects*, 7:796–844; „Anonymous: *Allra postula minnisvísur*,” útg. Ian McDougall, í *Poetry on Christian Subjects*, 7:852–871; „Anonymous: *Vitnisvísur af Máriu*,” útg. Kari Ellen Gade, í *Poetry on Christian Subjects*, 7:739–757.

Í 17. aldar uppskriftum er varðveitt ástarkvæðasafn sem stundum er kallað hinu ruglingslega nafni *Háttalykill hinn meiri*. Í þessu safni eru fjögur kvæði undir dróttkvæðum hætti og má af máli þeirra og stíl sjá að þau eru ort fyrir siðaskipti. Kvæðin sjálf eiga sér ekki nöfn sem varðveist hafa en eftirfarandi upphöf: *Eitt má efni hittast*, *Efni eitt er stofnað*, *Mér er æ fyrir augum* og *Veit eg að Venris dætra*.⁹ Af þessum mankvæðum má sjá að dróttkvæður háttur hefur ekki einskorðast við kvæði um trúarleg efni.

Hinn dróttkvæði *Heimsósómi* er fremur andlegt kvæði en veraldlegt. Ásakanirnar á hendur yfirstéttinni kunna vissulega að grundvallast í reynslu höfundar og samtíð hans en þær eru almenns eðlis og settar fram í trúarlegu samhengi. Erlendar fyrirmyndir íslensku heimsósómanna hafa ekki verið rannsakaðar til hlítar en Guðrún Nordal telur að þeir eigi meira sameiginlegt með enskum kveðskap en þýskum og tiltekur að í enskum kvæðum sé fjallað um „almenning, vanda bænda, svik í verslun og mútubægni“.¹⁰ Líklegt er að til hafi verið fleiri dróttkvæð ádeilukvæði en það eina sem varðveist hefur. Á strimli í fornbréfi fann Stefán Karlsson eftirfarandi vísuhefning:

Her er j heime vorum
huerr sannar þat manna
strid ok storer eidar
stinga menn æ þingum.¹¹

Stefán giskaði á að þessi dróttkvæði hefningur væri „fragment af en heimsósómi“ og virðist það ekki ósennilegt. Hann tímasetti brotið til fyrri hluta 15. aldar eða um 1400.

- 9 *Kvæðasafn eptir nafngreinda íslenska menn frá miðöld*, útg. Jón Þorkelsson (Reykjavík: Hið íslenska bókmentafélag, 1922–1927), 84–96. Nauðsynlegt er að hafa til hliðsjónar Jón Helgason, „Nokkur íslensk miðaldakvæði“, *Arkiv för nordisk filologi* 36 (1923): 285–313.
- 10 Guðrún Nordal, *Heimsósómi. Athugun á upptökum íslensks heimsádeilukveðskapar* (B.A.-ritgerð við Háskóla Íslands, 1982), 49. Sjá einnig Guðrún Nordal, „Handrit, prentaðar bækur og pápísk kvæði á siðskiptaöld“, í *Til heiðurs og hugbótar. Greinar um trúarkveðskap fyrri alda*, ritstj. Svanhildur Óskarsdóttir og Anna Guðmundsdóttir, Snorrastofa, Rit, 1. b. (Reykhol: Snorrastofa, rannsóknarstofnun í miðaldafræðum, 2003), 131–143.
- 11 *Íslandske originaldiplomer indtil 1450*, útg. Stefán Karlsson (Kaupmannahöfn: Munksgaard, 1963), 431.

Formleg einkenni, mál og aldur

Heimsósómi er vandað verk að byggingu og beitir höfundur forklifun til að reyra kvæðið saman. Fyrst koma 12 erindi sem hefjast á *Hygg eg*. Síðan kemur erindi þar sem öll vísuorðin hefjast á *Sjá þú* og eru það áhrifamikil kaflaskil til að herða á ásökunum kvæðisins. Þá koma önnur 12 erindi sem öll hefjast á *Sjá þú* og loks haganlega gert lokaerindi þar sem öll vísuorð hefjast á *líða* eða *líður*. Sú aðferð að láta margar dróttkvæðar vísur hefjast á sama vísuorði er einnig viðhöfð í þremur síðmiðaldakvæðum sem áður var getið: *Eitt má efni hittast*, *Efni eitt er stofnað* og *Mér er æ fyrir augum*. Eldra dæmi um slíka byggingu er kvæðið *Krákumál* en þar hefjast allar vísur nema sú síðasta á setningunni *Hjuggum vér með hjörvi*. Þessi kvæði hafa engin stef önnur en forklifunina.

Almennt er kvæðið á fremur ljósu máli og það skáldlega orðfæri sem þar kemur fyrir hefur að mestu leyti verið auðskiljanlegt þeim sem fyrst heyrðu eða lásu kvæðið. Höfundi hefur helst verið þörf á fjölbreytilegu orðfæri yfir mannfólkið; þar eru *seggir* (vísa 1 og 9), *þegnar* (1), *öld* (1, 10, 23), *beimar* (2), *virðar* (3), *drótt* (8), *sveitir* (9), *rekkur* (11), *halur* (15), *bragnar* (17) og *fyrðar* (18). Hefðbundnar mannkenningar eru *Draupnis dreggjjar dreifendur* (10), *örva gatir* (10), *fleina hnekkir* (12), *eyðir glæstra rita* (12), *seima beiðir* (13), *bauga beiðir* (16) og *skýfir skjalda* (16). Kenningin *hjörgjálfur* (24) mundi venjulega merkja blóð eða orrustu en af samhenginu að dæma virðist það einna helst vera mannkenning hér. *Ítreks bland* (1) er hefðbundin kveðskaparkenning hvort sem skáldið hefur heldur talið að Ítrekur sé Óðinsheiti eða dvergsheiti. Orðasambandið *þagnar bann* (1) mætti flokka sem skáldskaparkenningu. Orðasamböndin *gleðinnar partar* (1) og *vífa blóm* (3) má flokka sem blómað mál.

Orðasambandið *tíma tugga* (8) er væntanlega kenning en beinar hliðstæður þekki ég ekki. Að fornu er hermaður eða lík hans kallað tugga úlfs og hrafns og vissulega má hugsa sér að tíminn tyggi mannfólkið. Ef til vill býr hér lærd fyrirmynd að baki en slíka hef ég ekki fundið. Eins er hugsanlegt að víshelmingurinn sé eitthvað afbakaður.

Handritið AM 713 4to er ritað um miðja 16. öld og yngra getur kvæðið ekki verið. Að öðru leyti verður það ekki tímasett nema með innri rökum. Af hrynjandi, ljóðstöfum, hendingum og stíl verða einhverjar ályktanir

dregnar um málstig skáldsins eins og hér verður skýrt frá. Fornlegt má telja eftirfarandi:

1. Hljóðunum *i/i/ei* og *y/ý/ey* er haldið í sundur.¹² Kringdu hljóðin ríma við þau ókringdu í skothendingum (4.3, 7.7, 22.7) en ekki í aðalhendingum (1.2, 2.2, 2.6, 3.4, 4.2, 4.6, 5.2, 5.8, 6.6, 9.2, 10.6, 12.6, 12.8, 14.4, 15.8, 16.2, 16.6, 16.8, 17.4, 18.8, 20.4, 20.8, 21.8, 22.4, 23.4, 24.8, 25.2, 25.6, 26.2, 26.4, 26.8). Hugsanleg undantekning er vísuorð 18.8 ‘madur plyctugur at lyktum’ en tökuorðið *plyktugur* hefur ekki kringt hljóð í grannmálunum. Hins vegar er það ritað með *y* í öllum þremur heimildum og stendur hér í aðalhendingu við *lyktum*. Má því velta fyrir sér hvort orðið hafi haft kringt hljóð í munni skáldsins, hvernig sem á því stendur.
2. Rímað er saman *vá* og *á* í vísuorði 13.6.
3. Kvæðið er ort í samræmi við forna hljóðdvöl og er hvergi brot að finna.
4. Kvæðið hlítir fornum hömlum um orðagerð í lok vísuorðs.¹³

Þessi fornlegu einkenni útiloka ekki að kvæðið gæti verið nýsamið þegar það var skráð á 713. Þau myndu þó heldur benda til að það sé svolítið eldra.

Unglegt má telja eftirfarandi:

1. Rímað er saman *e* og *é* í vísuorði 18.4.
2. Það kemur ekki fyrir að *j* stuðli við sérhljóð.
3. Forliður er notaður ótæpilega (1.7, 2.6, 2.8, 3.4, 5.4 o.s.frv.). Hann kemur ekki fyrir í þeim dróttkvæðu helgikvæðum sem tekin hafa verið upp í dróttkvæðaútgáfur.

12 Sjá ítarlegast Guðvarður Már Gunnlaugsson, *Um afkringingu á /y, ý, ey/ í íslensku* (Reykjavík: Málvísindastofnun Háskóla Íslands, 1994).

13 Haukur Þorgeirsson, *Hljóðkerfi og bragkerfi. Stoðhljóð, tónkvæði og önnur úrlausnarefni í íslenski bragsögu ásamt útgáfu á Rímum af Ormari Fraðmarsyni* (Doktorsritgerð við Háskóla Íslands, 2013), 163, 227. Ritgerðin er aðgengileg á vefsíðunni http://notendur.hi.is/~haukurth/Hljodkerfi_og_bragkerfi.pdf.

4. Viðskeyttur greinir er notaður mun oftár en í helgikvæðunum sem eru til samanburðar.
5. Bragfræðilega nauðsynlegt stoðhljóð er töluvert algengara hér en í samanburðarkvæðunum.¹⁴
6. Ung orð koma fyrir. Mest er vert um *bagga* (5.1) og *pliktugur* (18.8) en af orðaskráum að dæma hafa þessi orð ekki fundist í íslenskum heimildum eldri en frá 16. öld.¹⁵

Þessi einkenni benda til að kvæðið geti varla verið eldra en frá um 1500. Virðist því með mestum líkindum mega tímasetja það til fyrri hluta 16. aldar.

Þessi heimsósómi og aðrir

Frá síðmiðöldum er nokkuð varðveitt af ádeilukvæðum og Guðrúnu Nordal telst til að fimm megi kalla heimsósómakvæði.¹⁶ Hinn dróttkvæði *Heimsósómi* er efnislega skyldastur því kvæði sem kennt er við Skáld-Svein og einnig er varðveitt í AM 713 4to og í *Vísnaþók* Guðbrands. Í báðum kvæðunum er lögð áhersla á valdniðslu og ágirnd yfirstéttarinnar. Nánasta hliðstæðan er í líkingu ágirndarinnar við þorsta:¹⁷

Sar er þesse þorste
er þreynger rikisfolk
at girnazt fatæks fe (*Heimsósómi* Skáld-Sveins, AM 713 4to 29r)

rikis folkit reikar
ranga vegu og langa
þostenn þreynger at brioste
þrutenn fiar til mutu. (Dróttkvæður *Heimsósómi* 8.5–8)

14 Haukur Þorgeirsson, *Hljóðkerfi og bragkerfi*, 163.

15 *Orðbog over det norrøne prosasprog* (Kaupmannahöfn: Kaupmannahafnarháskóli, 2010–), sótt 29. nóvember 2014, <http://onp.ku.dk/>; *Ritmálssafn Orðabókar Háskólans* (Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, [án ártals]), sótt 29. nóvember 2014, <http://lexis.hi.is/cgi-bin/ritmal/leitord.cgi?adg=innsl>.

16 Guðrún Nordal, „Handrit, prentaðar bækur,“ 133.

17 Guðrún Nordal, *Heimsósómi*, 36.

Einnig er mjög líkt að orði komist um vilja veraldarinnar og hjól hennar:

Huad mun uerolldin uilia
 hun uelltizt um suo fast
 at hennar hiole snyr (*Heimsósómi* Skáld-Sveins, AM 713 4to 28v)

Hygg ek huat mun brugga
 heimur um ætter beima
 ualt er uirdum stolltum
 ueraldar hiol under solu (*Dróttkvæður Heimsósómi* 2.1–4)

Í báðum kvæðum er maðurinn þræll fjárins í þessu lífi:

muta er mannzins herra
 enn madurenn hennar þræll (*Heimsósómi* Skáld-Sveins, AM 713 4to 28v)

þiona þeim er hann piner
 þræll naudigur audi. (*Dróttkvæður Heimsósómi* 6.7–8)

En fyrir dómstól drottins mun lítilmagninn ákæra kúgarann og réttlætinu verður framfylgt:

á þinge þui enu breida
 sem þreytt er lógmál allt
 ok himna kongurenn helldur
 sala kotungsens kærer epter sinu
 kugann misser fiar ok holldzens pinu
 hofmann godur hygg at radi þinu
 (*Heimsósómi* Skáld-Sveins, AM 713 4to 29v)

Sia þu huat salenn hrædizt
 siuk hun skilzt fra buki
 finnur fyrda suinna
 er flett hefur * aud ok *riette
 þeir heimta skuld med skylldu
 skipar allualdur at giallda

þier enn þu misser meira
maður plyctugur at lyktum.
(Dróttkvæður *Heimsósómi*, 18)

Um samband kvæðanna verður ekkert sagt með vissu. Ef bein tengsl eru á milli verður varla skorið úr um hvort hafi þegið frá hinu enda eru kvæðin álíka gömul. Fræðimenn hafa mætur á verki Skáld-Sveins. Guðrún Nordal segir að kvæði hans rísi „eins og tindur úr bókmenntalegri lægð 15. aldarinnar“¹⁸ og Vésteinn Ólason hefur komist svipað að orði.¹⁹ Það kvæði sem hér er gefið út er vissulega ekki jafn-rishátt en margt af því sem menn hafa kunnað að meta í endarímaða kvæðinu er þó einnig að finna í því dróttkvæða.

18 Guðrún Nordal, *Heimsósómi*, 51.

19 Vésteinn Ólason, „Kveðskapur frá síðmiðöldum,“ í *Íslensk bókmenntasaga*. 2. b, ritstj. Vésteinn Ólason (Reykjavík: Mál og menning, 1993), 376.

Heims osome

1. Hygg ek helldur seggjum
hrodur dyrann at skyra
giort af gledennar þórtum
grunduollinn med ollu
hlydi þegnar þyðer
þagnar bann skal magna
fyrer ólld uerdur efnj skalldi
itreks bland at uanda.

2. Hygg ek huat mun brugga
heimur um ætter beima
ualt er uirdum stolltum
ueraldar hiol under solu
þat hyggur margur af morgum
at mune lifit eilift hlifa
ónd hefur adrar *myndr*
ok er þat tal fyrer saler.

3. Hygg ek heimsens <sku>*gga*
hiegomligaztan bloma
mest þuiat margan lyster
á myndis lausar synder

<viller virða> *snialla*
uifa blom j life
lyte er *løgenn at briota
litt <er b>ætt sem ætte.

4. Hygg ek huad mun styggia
hamingian hrein uid greinum
þeim sem þioder geyma
at þarflausu starfe
bædi blot ok eidar
beida os til reide
drott at illzku ætte
ord ok uerk at fordazt.

5. Hygg ek huad mun bagga
hyr natturan styrer
lyda kind j landi
med liotu drambe at briota
sierliga sidunum spilla
soma lauser domar
ófund ok ofsa synder
yfer geingur so leinge.

Heims osome] Annar Heims Osoome gamall V; kvæðið hefur engan titil í 23 1.7
ólld] aullu 23 1.7 efnj] erfitt V 2.1 huat] hart V 2.2 ætter] ætter V 2.5 af] ad V
2.6 at] ÷ V23 2.6 mune] mun 23 2.6 lifit] lijf V23 2.8 saler] sælu V 3.4 myndis]
myndar 23 3.4 mann a eigner annars V (sbr. 7.4) 3.5 snialla] stollta V23 (smit úr
2.3?) 3.7 er] eru 23 3.7 løgenn] V23; lyge 713 3.8 litt] þui liltt V 4.2 uid] med V
4.3 þioder þær sem geyma V; þioder þuiat geima 23 4.4 þarflausu] þarflaus 23 4.6
beida] leida 23 4.7 at illzku] med elsku V 4.8 ord] med ord 23 4.8 uerk at] verk
jll V; werka 23 5.1 mun bagga] mune brugga V 5.2 hyr] ad hrygg V; hui 23 5.2
styrer] styggest V; styrker 23 5.3 lyda] vid lyda V23 5.3 kind] lind V 5.4 at briota]
og blote V; at blota 23 5.5 sierliga] sannlega V 5.6 domar] hordomar V23 5.7 ok]
med V23 5.7 synder] syndum V23

6. Hygg ek at heimskan eggie
hreckia full ok blecker
þann at aurum uill unna
ok æ iafnann fe safnar
uerólldin skipar med skyldu
at skule mannkindin blindut
þiona þeim er hann piner
þræll naudigur audi.

7. Hygg ek at langt mun *leggja
laganna prof fra hofi
mest þui at margann lyster
mann æ eignar annars
af illum ófundar sulle
enn mun taka at brena
*fyllest frænda á mille
fiarplogur med rogi.

8. Hygg ek at tima tugga²⁰
traudur²¹ uilie fordazt dauda
dul kann driukt at hylia
drott fyrer þarfliags otta²²
rikis folkit reikar
ranga uegu ok langa
þostenn þreynger at brioste
þrutenn fiar til mutu.²³

9. Hygg ek at seint mune seggium
sink agirnden minka
uex af uondre hugsann
uondsemd ok illinde
sueiter sidan slita
satt med flocka drattum
huer uill heita herra
ok hallda aud ok *valldede.

6.3 at] sem V; er 23 6.4 safnar] safna V 6.5 uerólldin skipar] vøllden skipa V 6.7 hann] ÷ V 7.1 langt] lægt V 7.1 mun] mune V23 7.1 leggja] V23; lida 713 7.2 laganna prof] langann pf (!) 23 7.2 fra] wr V 7.4 a myndalausar synder V (sbr. 3.4) 7.7 fyllest] V23; fysizt 713 8.1 at tima tugga] tignen tiggia V 8.1 tima] time (eða 'tine', nefhljóðið er bundið) 23 8.2 traudur] traud V 8.2 uilie] uill 23 8.3 kann] gjörer V 8.4 drott fyrer þarfliags] fyrer droottum þarflegan V23 (sá lesháttur er auðskiljanlegri en ef hann er upphaflegur er vandséð hvernig sá í 713 hefur komið til) 8.7 þreynger] þuingar V 8.7 at] ÷ V23 8.7 brioste] briosted V23 8.8 þrutenn] þrwted til V; þrutit 23 8.8 til] og V 9.4 uondsemd] vansemd V23 (lesháttur 713 gæti verið smit úr 'uondre' í vísuorðinu á undan en orðið kemur þó aftur fyrir í þessari mynd í 16.7) 9.4 ok illinde] med illendum V23 (sbr. 5.7) 9.5 sueiter] suter 23 9.6 satt] sart 23 9.7 huer] huør V 9.8 ok hallda] hallda 23 9.8 aud ok] aud med V 9.8 valldede] V23; uelldi 713

20 '[T]íma tugga': maðurinn?

21 Karlkynið gæti skýrst af því að skáldið hafi haft orðið 'maðurinn' í huga (*constructio ad sensum*).

22 8.3–4 Möguleg samantekt: Dul þarflegs ótta kann drjúgt að hylja fyrir drótt.

23 8.7–8 Samantekt: Drútin þorstinn til mútufjár þrengir að brjósti.

10. Hygg ek at draupnes dreggiar
dreifendur saman henda
aud ok allz kyns gædi
auöld su er styrer uölddum
hellður mun hliota at giallda
hinn er fied ä minna
optt lætur aurua gæter
ut naudigur mutu.

12. Hygg ek at gladnings glauggum
gradugur feck med radum
af fridum fataëks audi
fleina hnecker * fyrer ecki²⁴
allt þicker eydi stolltum
oflitit glæstra rita²⁵
finnur flestum monnum
fleiri saker eda meire.

11. Hygg ek at hinn rike ruggar
reckur er agirnd blecker
sundur logum j landi
enn litilmagnen þagnar
uida kotungurenn kuider
kann ei fordazt annat
ut skulum aller lata
ok eru holler þa giaftollar.

13. Sia þu seima beider
sia þu er²⁶ peningum nader
sia þu saddur af aude
sia *þu huat þu munt rada
sia *þu huat somer *godum²⁷
sia þu huat legzt j uoda
sia þu þik sigrar daudi
sia þu ä naudsyn brada.

10.1 at] ÷ 23 10.1 draupnes dreggiar] drupnis dreggia V 10.2 saman] samum 23 (JH)
10.2 henda] hende V; ath enda 23 (JH) 10.5 hliota] hlielldurota(!) 23 (svo JS 540 4to;
JH getur ekki um orðamun) 10.5 mun] monnum 23 (JH) 10.6 er] sem V 10.7
aurua] aurum V; aurfa 23 (JH) 10.7 gæter] suiptur V; suipter 23 10.8 ut] vte V 11.1
at] ÷ V23 11.1 ruggar] ruglar V 11.2 er] sa V; at 23 (JH) 11.2 agirnd] angrit 23 (JH)
11.3 sundur] j sundur V 11.4 kotungurenn] ad kotungur V 11.6 ei] ei ad V23 11.7
ut] ute V 11.7 skulum] skulu V23 11.7 aller] lyder V; alnar 23 11.8 lijtt holla giðf
tolla V; eigi er holler giaftollar 23 12.1 at gladnings] af gladuangs 23 12.1 glauggum]
gliggue V; glyggium 23 12.2 gradugur] er gradugur 23 12.4 fleina] flein 23 12.4 fyrer]
V23; feck fyrer 713 12.5 eydi] aude V23 12.5 stolltum] af stolltum V 12.6 glæstra]
fleyer V 12.7 finnur] + þui V 12.8 eda] og V23 13.1 Sia þu] Siadu V 13.1 seima]
sooma V 13.2 sia þu pening a læde V 13.2 sia þu pening og nader 23 13.3 sia þu]
÷ 23 13.4 sia huat þu munt rada 713; siu þu a huad munt rada V; sia þu huattu mun
rada 23 13.5 þu] V23; ÷ 713 13.5 somer] samer 23 13.5 godum] V23; godu 713 13.6
j uoda] til næda V23

- 24 12.1–4 Samantekt: Hygg eg að gráðugur fleina hnekkir fekk með gladningsglögum ráðum
af fríðum auði fataëks fyrir ekki.
25 12.5–6 Samantekt: Stolltum eyði glæstra rita þykir allt oflitið.
26 13.2 er] Þessu orði er bætt við fyrir neðan línu í 713. Orðið hafði þakist einhverju efni,
væntanlega í viðgerð á árunum 1960–1965. Hersteinn Brynjólfsson, forvörslufræðingur,
afhjúpadi það að nýju í nóvember 2014.
27 13.4–5 rada–godum] þessi orð eru með deplum undir í 713 og eitthvað hefur verið krotað
fyrir ofan þau sem nú verður ekki lengur lesið.

14. Sia þu huornn luckann leider
 á lofsæmilig dæmi
 þann er kuittan kenner
 af kyndaugri flærd ok syndum
 at eiga ei aura noga
 eda biartt gull med skartte
 hlytur sa heim uon betri
 er hafnar þessu iafnan.

15. Sia þu at langt mun lida
 lifs hæfileg æfi
 stutt enn hel mun hitta
 hal snaudan fra audi
 huerfur enn adrer erfa
 allt fer um mannenn þannenn
 holld er hulit j molldu
 hirder einginn um þik stirdan.

16. Sia þu bauga beider
 huat biort ritningenn uitnar
 molld ertu skyfer skiallda
 skal þier giord uist j iordu
 suo gudsspiallz ordin giorla
 greina hitt um heima
 uor er uondsemd meire
 er uilium slikt ei skilia.

17. Sia þu á braut so breida
 biort stendur god fyrer þiodum
 ottazt eigum uær drotten
 ok allann hans uilia at skilia
 hann ma hialpa monnum
 hann hefur ualld um allder
 beidum *hann bragnar greider
 sem bunner²⁸ eru vel myskunnar.

14.1 huornn] ad V; huat 23 14.2 lofsæmilig] lofsamlig 23 14.3 er kuittan kenner] hinn kuitta kiæner V 14.4 af] at 23 14.4 ok syndum] synda 23 14.4 um kyndugar flærder synda V 14.6 eda] edur 23 14.6 biartt] brent 23 14.7 sa] suo 23 14.7 heim uon betri] heimen betra V23 14.8 er] sem V 15.1 langt mun] laun muni 23; loks mun V 15.4 hal snaudan] halur snaudr V23 15.4 audi] dauda 23 15.7 holld er] þa holld er V; holldit 23 15.7 j] ÷ V 15.8 hirder] og hirder 23 15.8 þik] ÷ V 16.2 biort] brætt V23 16.2 uitnar] vottar V23 16.3 molld] af molldu V23 16.3 ertu] ert V 16.5 suo] sem V; þuiat 23 16.5 gudsspiallz ordin] gudspialled V23 16.6 greiner slykt hid hreina V23 16.7 uor] enn vor V 16.7 uondsemd] vansemd V23 16.8 er] sem V 17.2 biort] beint V23 17.3 eigum vær] ognar V; eigner 23 17.4 og skilia hans uilia 23 17.4 og skil þu æ hans vilia V 17.5 ma] mun V 17.7 beidum] bidie V 17.7 hann] V23; þess 713 17.7 greider] frooder V23 17.8 sem best kunna myskunnar V; sem kunnum myskunnar 23

28 17.8 bunner: sem sagt 'bundnir', sbr. *Katrínardrápu* 30.3; „Kálfr Hallsson: *Katrínardrápa*," útg. Kirsten Wolf, í *Poetry on Christian Subjects*, 7:950.

18. Sia þu huat salenn hrædizt
siuk hun skilzt fra buki
finnur fyrda suinna
er flett hefur * aud ok *riette
þeir heimta skuld med skylldu
skipar allualdur at giallda
þier enn þu misser meira
madur plycktugur at lyktum.

19. Sia þu madur huat meider
mannzens aund j böndum
uanrækt uitzku spektar
uerk jll ok heimsenns uilla
brædi ok bóluan leider
blot med uerkum liotum
reidi ok ranger eidar
rangt bann ok margt annat.

20. Sia þu at sart mun kuida
sal hun dregzt at bali
*wond er vist fyrer hõndum

uis pina so eigi mun duina
uon er uist at synizt
ualld med sueina halldi
dreingur er ens dauda eingenn
dygguer menn at þui hygge.

21. Sia þu er sidunum hlyda
sæmiliguztu dæmi
heit þu at heidra drottenn
ok hafna drambi jafnann
reyn þu rækia bæner
rædu goda ok þolin mædi
hygg þu at heimsens skugge
helldur blidur * skiott mun lida.

22. Sia þu á sal ok dauda
sialfur mun bukurenn skialfa
aundinn mun uid yndi
ouiliandi skilia
burtu er blom med skarte

18.1 huat] ad V23 18.2 hun] er hun 23 18.2 fra buki] vid bwken V 18.3 finnur] hun finnur V23 18.3 fyrda svinna] fyrre granna V 18.4 hefur] 23; hefur þa 713 18.4 er flett hefur aud og] fletta aufund med V 18.4 aud] aund 23 18.4 riette] V23; uelldi 713 18.5 heimta skuld] hallda skatt V 18.5 skylldu] skylltum 23 18.6 skipar] er skipar V 18.6 enn allualdur at giallda 23 18.6 allualdur] alualldur V 18.7 enn þu] edur V 18.8 madur] madur er 23 18.8 plycktugur: Orðið er skrifað með y í öllum þremur heimildum. 19.3 spektar] skrifað 'sp^ctar' í 713; specta 23 19.4 heimsens] heims V23 19.6 uerkum] ordum V 19.7 ok ranger] roogur og V 20.1 Sia] Si (!) 23 20.1 at sart mun] er sárt mune 23 20.2 hun] þa V; er hun 23 20.3 wond] 23; uont 713; von V 20.4 uis] og vijs V 20.4 pina so] pijn su V23 20.4 eigi] ei V 20.4 mun duina] duijnar V23 20.5 uist] ad vijst V 20.5 at] ei V23 20.7 er ens dauda] ens dauda er V 20.7 eingenn] einge V23 20.8 hygge] hyggit 23 21.1 er] ad V 21.2 sæmiliguztu] hin (enu 23) sæmelegustu V23 21.3 heit þu] heittu V 21.3 at] ÷ 23 21.5 reyn þu] reyn ad V; reynit 23 21.7 at] ÷ 23 21.7 heimsens] heims V 21.8 helldur] harla V 21.8 blidur] V23; + ok 713 21.8 skiott] skiot 23 21.8 mun] ÷ V; mune 23 21.8 lida] lijde V 22.1 á sal ok] vid saran V 22.4 ouiliandi skilia] w uiliandi skiliaz 23 22.5 burtu] burt V; j burtu 23

blod er kallt á lodi²⁹
þa litazt mier lyte
liot med öngum botum.

23. Sia þu *alldar eyder
almattigur gud drottenn
dyrd med dasemd *skyrda
duinar ecki at skina
þui lyster þitt löstum
lif iafnan at safnna
hyggur þu at skómum skugga
*skradar eilifar nader.

24. Sia þu at heimskann hæder
hiorgialfur³⁰ at þier sialfum
uinnur enn ueizt þu bannat
uerk liot gudi j moti
synder salu granda
er safnнат hefer þu iafnan

sækia at sialfs þins klæker
suiuirda þik stirdan.

25. Sia þu á löstu leida
lifit uill fordrifa
margt hefur meir enn ek orte
mannzens sal j kale³¹
þo uillda ek uelldi
uel kuittur mega hitta
drottens þes er drotter
med dyrd *kraptanna skapte.³²

26. Lida lifsens tider
lidur heimurenn blidi
lidur *lan med audi
lidur hamingiu blida
lidur lusting þioda
lidur blom af fromum
lidur þo langt þicke at bida
lidur flest um sider.

22.6 lodi] þiodum V; ladi 23 22.7 þa] þui V 22.7 lyte] lyten V23 22.8 öngum] önguom V 23.1 þu] þu ad V 23.1 alldar] V23; alldre 713 23.2 almattigur] almattugur V 23.3 dyrd] j dyrd V 23.3 skyrda] V23; skyra 713 23.5 lyster] er lyst 23 23.7 at] j 23 23.7 hygg ad j skómum skugga V 23.8 skradar] V23; skundar 713 24.1 at] huad V23 24.1 heimskann hæder] heimskum hæfer V 24.2 hiorgialfur] hier gialfrar V 24.3 uinnur enn] þu vinnur þad V 24.3 ueizt þu] veistu V; ueiz þo 23 24.4 j] a V 24.6 er] sem V 24.6 hefer] hefur V23 24.8 suiuirda] og suiuirda V 25.2 lifit] sem lijfed V; er lifit 23 25.2 uill] vilia V 25.3 hefur] kuelur V 25.3 meir] madur 23 25.3 orte] orta V23 25.4 kale] bæle V 25.5 þa villda eg vid velde V 25.7 drottens] drottenn V23 25.7 þes er] þann sem V 25.8 kraptanna] V; krapanna 713; krafta 23 25.8 skapte] er skapte V; skifti 23 26.2 heimurinn blidi] heimur beima V; heimur vm beima 23 26.3 lan] V23; þo lan 713 (smit úr 26.7?) 26.4 hamingiu] hamingian V 26.7 þicke] sie V 26.7 at] ÷ 23 26.8 lidur] + so V

29 22.6 lodi: 'lóð' er hliðarmynd af 'láð'; sjá *Ordbog til de af Samfund til udg. af gml. nord. litteratur udgivne rimur samt til de af dr. O. Jiriczek udgivne Bósarimur*, útg. Finnur Jónsson (Kaupmannahöfn: Carlsbergfondet, 1926–1928), 248.

30 24.2 hiorgialfur: Væri venjulega orrustukenning eða blóðkenning en hér e.t.v. mannkenn-ing.

31 25.4 í káli: sem sagt 'í hættu'.

32 25.5–8 Samantekt: Þó vilda eg vel kvittur mega hitta veldi þess drottins er skapti dróttir með dýrð kraftanna.

HEIMILDIR

HANDRIT

Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum

AM 712 a 4to

AM 713 4to (töluverð stoð er í gömlum myndum)

Landsbókasafn Íslands – Háskólabókasafn

JS 560 4to

Lbs 2033 4to

Lbs 2166 4to

Det kongelige bibliotek, København:

NKS 3288 4to

Kungliga biblioteket, Stokkhólmi

Sth. perg. 23 4to (ég hef aðeins notað myndir á filmu)

FRUMHEIMILDIR

„Anonymous: *Allra postula minnisvísur*.“ Útg. Ian McDougall. Í *Poetry on Christian Subjects*, 852–871.

„Anonymous: *Máriuvísur I*.“ Útg. Kari Ellen Gade. Í *Poetry on Christian Subjects*, 678–700.

„Anonymous: *Máriuvísur III*.“ Útg. Kari Ellen Gade. Í *Poetry on Christian Subjects*, 718–738.

„Anonymous: *Pétrsdrápa*.“ Útg. David McDougall. Í *Poetry on Christian Subjects*, 796–844.

„Anonymous: *Vitnisvísur af Máriu*.“ Útg. Kari Ellen Gade. Í *Poetry on Christian Subjects*, 739–757.

Clunies Ross, Margaret, ritstj. *Poetry on Christian Subjects*. Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages. 7. b. Turnhout: Brepols, 2007.

Ein Ny Wiisna Bok: Med mörgum andlegum Viisum og Kuædum Psalmum, Lof sönguum og Rijmum, teknum wr heilagre Ritningu. Almuga Folke til gagns og goda Prentud, og þeim ødrum sem slijkar Vijsur elska vilia, og jdka Gude Almattugum til Lofs og Dyrdar, enn sier og ødrum til Gagns og Skiemtunar. Útg. Guðbrandur Þorláksson. Hólum: [án útg.], 1612. Stafræn endurgerð á http://baekur.is/bok/000594811/Ein_Ny_Wiisna_Bok.

- Íslensk miðaldakvæði. 2 b. Útg. Jón Helgason. Kaupmannahöfn: Kommissionen for det Arnamagnæanske legat, 1936–1938.
- „Kálfr Hallsson: *Kátrínardrápa*“. Útg. Kirsten Wolf. Í *Poetry on Christian Subjects*, 931–964.
- Kvæðasafn eptir nafngreinda íslenska menn frá miðöld*. Útg. Jón Þorkelsson. Reykjavík: Hið íslenska bókmentafélag, 1922–1927.
- Vísnaþók Guðbrands*. Útg. Jón Torfason og Kristján Eiríksson. Reykjavík: Bókmenntafræðistofnun Háskóla Íslands, 2000.

FRÆÐIRIT

- Chase, Martin. „Devotional Poetry at the End of the Middle Ages in Iceland.“ Í *Eddic, Skaldic, and Beyond. Poetic Variety in Medieval Iceland and Norway*, ritstj. Martin Chase, 136–149. New York: Fordham University Press, 2014.
- Guðrún Nordal. *Heimsósómi. Athugun á upptökum íslensks heimsádeilukveðskapar*. B.A.-ritgerð við Háskóla Íslands, 1982.
- Guðrún Nordal. „Handrit, prentaðar bækur og pápísk kvæði á siðskiptaöld.“ Í *Til heiðurs og hugbótar. Greinar um trúarkveðskap fyrri alda*, ritstj. Svanhildur Óskarsdóttir og Anna Guðmundsdóttir, 131–143. Snorrastofa, Rit. 1. b. Reykholt: Snorrastofa, rannsóknarstofnun í miðaldafræðum, 2003.
- Guðvarður Már Gunnlaugsson. *Um afkringingu á /y, ý, ey/ í íslensku*. Reykjavík: Málvísindastofnun Háskóla Íslands, 1994.
- Haukur Þorgeirsson. *Hljóðkerfi og bragkerfi. Stodhljóð, tónkvæði og önnur úrlausnarefni í íslenskri bragsögu ásamt útgáfu á Rímum af Ormari Fraðmarssyni*. Doktorsritgerð við Háskóla Íslands, 2013. Ritgerðin er aðgengileg á vefsíðunni http://notendur.hi.is/~haukurth/Hljodkerfi_og_bragkerfi.pdf
- Íslandske originaldiplomer indtil 1450. Tekst*. Útg. Stefán Karlsson. Editiones Arnamagnæanæ. A 7. b. Kaupmannahöfn: Munksgaard, 1963.
- Jón Helgason. „Nokkur íslensk miðaldakvæði.“ *Arkiv för nordisk filologi* 36 (1923): 285–313.
- Jón Helgason. Ódagsett drög að útgáfu *Heimsósóma*.
- Jón Þorkelsson. *Om digtningen på Island i det 15. og 16. århundrede*. Kaupmannahöfn: Høst, 1888.
- Ordbog over det norrøne prosasprog*. Kaupmannahöfn: Kaupmannahafnarháskóli, 2010–. Sótt 29. nóvember 2014. <http://onp.ku.dk/>
- Ordbog til de af Samfund til udg. af gml. nord. litteratur udgivne rímur samt til de af dr. O. Jiriczek udgivne Bósarímur*. Útg. Finnur Jónsson. Kaupmannahöfn: Carlsbergfondet, 1926–1928.
- Ritmálssafn Orðabókar Háskólans*. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, [án ártals]. Sótt 29. nóvember 2014. <http://lexis.hi.is/cgi-bin/ritmal/leitord.cgi?adg=innsl>
- Vésteinn Ólason. „Kveðskapur frá síðmiðöldum.“ Í *Íslensk bókmenntasaga*, 2. b., 283–378, ritstj. Vésteinn Ólason. Reykjavík: Mál og menning, 1993.

SUMMARY

A poem in *dróttkvætt* on the vices of the world.

Keywords: Contempt of the world, 16th-century poetry, *dróttkvætt*.

Heimsósómi ('The Vices of the World') is an anonymous *dróttkvætt* (skaldic) poem of 26 stanzas preserved in AM 713 4to (1540–1560) and in two younger sources. The poem does not refer to any historical event and can only be dated by internal arguments. The words *bagga* and *pliktugur*, only known from the sixteenth century onwards, suggest that the poem is not much older than the oldest manuscript. The content of the poem is quite similar to that of the *Heimsósómi* attributed to Skáld-Sveinn. That the poet should have chosen this traditional meter for his very contemporary subject indicates that the *dróttkvætt* tradition still had some vitality on the eve of the Reformation.

Haukur Þorgeirsson
Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum
Árnagarði við Sudurgötu
IS-101 Reykjavík
haukurth@hi.is

KIRSTEN WOLF

A TREATISE
ON THE SEVEN DEADLY SINS
IN ICELANDIC TRANSLATION

1. Introduction

THE SEVEN DEADLY SINS, also known as the seven capital or cardinal sins, is a classification of vices which has been used since early Christian times. The modern concept of the seven deadly sins goes back ultimately to the works of Evagrius Ponticus (345–99), a spiritual writer and a noted preacher at Constantinople, who developed a system of eight *logismoi* ('evil thoughts') as a guideline for the contemplative work of anchoritic monks in Egypt: *gastrimargia* ('gluttony'), *porneia* ('prostitution' or 'fornication'), *philargyria* ('avarice'), *hyperēphania* ('hubris'), *lypē* ('sadness' or 'envy'), *orgē* ('wrath'), *kenodoxia* ('boasting'), and *akēdia* ('acedia' or 'dejection').¹ The *logismoi* were transmitted to the west by John Cassian (ca. 365–ca. 435), who studied monasticism in Egypt and wished to guide monastic life in Gaul along Egyptian lines. With his translation of the *logismoi* into Latin as *gula* ('gluttony'), *fornicatio* ('fornication' or 'lust'), *avaritia* ('avarice' or 'greed'), *superbia* ('hubris' or 'pride'), *tristitia* ('sorrow', 'despair', or 'despondency'), *ira* ('wrath'), *vanagloria* ('vainglory'), and *acedia* ('sloth') they were first transformed into the chief vices (*vitia principalia*),² which in turn became the seven deadly sins (*peccata mortalia*) in the work of Pope Gregory the Great (r. 590–604), a great admirer of Cassian; he revised

Acknowledgements: I am grateful to Professor James C. McKeown, Department of Classics, University of Wisconsin-Madison, for answering questions about some of the Latin quotes in AM 672 4to and AM 624 4to.

- 1 Columba Stewart OSB, "Evagrius Ponticus and the 'Eight Generic *Logismoi*,'" in Richard Newhauser, ed., *In the Garden of Evil: The Vices and Culture in the Middle Ages*, Papers in Mediaeval Studies, vol. 18 (Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 2005), 3.
- 2 Richard Newhauser, introduction to his *In the Garden of Evil*, x.

the list by folding *tristitia* into *superbia* and adding *invidia* ('envy').³ The modern *Catholic Catechism* lists the sins in Latin as *superbia*, *avaritia*, *luxuria*, *ira*, *gula*, *invidia*, and *accidia* and subdivides them into three spiritual sins (*superbia*, *invidia*, *ira*) and four corporal sins (*accidia*, *avaritia*, *gula*, *luxuria*).⁴ According to Catholic tradition, the seven deadly sins are not discrete from other sins, but they are capital sins because they engender other sins.

2. The manuscripts

An Icelandic treatise on the seven deadly sins is preserved in two manuscripts. One is AM 672 4to, an Icelandic miscellany of religious literature dating from the latter half of the fifteenth century. The codex is written in three hands; Jonna Louis-Jensen has identified one hand as being likely that of a son of Gisli Filippusson at Hagi in Barðaströnd.⁵ It contains *Parva pars oculi dextri sacerdotis* (fols. 1r–55r; defective), an epitome of the legend of Saint Bartholomew (fol. 55r–v), an epitome of the legend of Saint Barbara (56r),⁶ a section on the Lenten fast (56r–v), the parable of the sower (56v),⁷ an explication of the Mass (57r–61r),⁸ an epitome of the legend of Saint Agatha (61r–v),⁹ an epitome of the legend of Saint Blaise (61v–62r), an epitome of the legend of Saint Nicholas (62r–62v), a translation of John 20:24–31 (62v),¹⁰ and a theological treatise

3 Carol Straw, "Gregory, Cassian, and the Cardinal Vices," in Newhauser, *In the Garden of Evil*, 38–39.

4 The acronym SALIGIA was popularized as a mnemonic device in the thirteenth century, cf. Richard Newhauser, "'These Seaven Devils': The Capital Vices on the Way to Modernity," in Richard G. Newhauser and Susan J. Ridyard, eds., *Sin in Medieval and Modern Culture: The Tradition of the Seven Deadly Sins* (York: York Medieval Press, 2012), 159.

5 Jonna Louis-Jensen, "Seg Hallfríði góða nótt," *Opuscula* 2, no. 2 (1977):149–53.

6 Edited in *The Old Norse-Icelandic Legend of Saint Barbara*, ed. Kirsten Wolf, *Studies and Texts*, vol. 134 (Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 2000), 114.

7 This is a translation of Luke 8:5–15. Edited in *Leifar fornra kristinna fræða islenzkra: Codex Arna-Magnæanus 667 4to auk annara emna elztu brota af íslenzkum guðfræðisritum*, ed. Þorvaldur Bjarnarson (Copenhagen: Hagerup, 1878), 188.12–32.

8 Edited in *Messskýringar: Liturgisk symbolik frá den norsk-islandske kyrkja i millomalderen*, ed. Oluf Kolsrud, Norsk historisk kjeldeskrift-institutt (Oslo: Dybwad, 1952), 57–64.

9 Edited in Kirsten Wolf, "Agötu saga IV and V," *Opuscula* 14 (forthcoming).

10 Edited in Ian J. Kirby, *Bible Translation in Old Norse*, Université de Lausanne Publications de la faculté des lettres, vol. 27 (Geneva: Librairie Droz, 1986), 152.19–33.

(63r–88v; defective). The manuscript was acquired by Árne Magnússon (1663–1730), who in his catalogue of manuscripts (AM 435 a–b) provides a list of its contents with the information that “Bokin hefur fyrrum verid eign Skalholttskirkiu, þó allðri stadid i neinu registre þar.”¹¹ On the basis of her identification of the Hallfríður mentioned in a scribal note on fol. 55v (“les betur enn skrifat er kiæri fadir ok seg halfridi goda notth”) with Hallfríður, *próventukona* at Hagi and daughter of Þórður Sigurðarson, who in 1473 sold half of Hagi to Gísli Filippusson (d. 1504), Jonna Louis-Jensen argues that the manuscript has its provenance in the western part of Iceland.¹² The codex is now housed in the Arnamagnæan Collection in Copenhagen.

The treatise on the seven deadly sins is found on fols. 10v21–20v27, that is in *Parva pars oculi dextri sacerdotis*, which on fol. 55r18–19 is named as the source of fols. 1r–55r. It is based on the theological manual *Oculus sacerdotis* compiled by the English writer William Pagula in the early fourteenth century. The manual appears to have been popular toward the end of the Middle Ages; Ole Widding draws attention to the fact that it is mentioned in a 1461 list of books from the monastery of Möðruvellir and in 1529 as being among the books at Hólar.¹³ Ian McDougall points out, however, that the *Compendium theologicæ veritatis* also served as a source of the Icelandic *Parva pars oculi dextri sacerdotis*.¹⁴ The sections of the Icelandic treatise on the seven deadly sins that appear to be derived from this work are 106a44–106b5 (= AM 672 4to, 111r17–22; AM 624 4to: 118.6–9), 107b13–18 (= AM 672 4to: 12v1–10; AM 624 4to: 121.6–12), 113a30–41 (= AM 672 4to: 18r23–18v7; AM 624 4to: 134.8–17), possibly

11 Arne Magnussoni i AM. 435 a–b, 4to indeholdte håndskriftfortegnelser med to tillæg, ed. Kristian Kålund (Copenhagen: Jørgensen & Co., 1909), 17. A similar list of contents written by Árne Magnússon is found on a note accompanying the codex.

12 Louis-Jensen, “Seg Hallfríði góða nótt,” 150.

13 *DI*, 5:288 and 9:298. Ole Widding, “AM 672, 4° – en skyggetilværelse,” *Opuscula* 1 (1960):345. Widding points out that parts of the same treatise are found in AM 624 4to, AM 684 4to, and AM 688a 4to. For a discussion of the *Oculus sacerdotis*, see, for example, L. E. Boyle, “A Study of the Works Attributed to William of Pagula with Special Reference to the *Oculus Sacerdotis* and *Summa Summarum*,” 2 vols. (D.Phil. dissertation: Oxford University, 1956).

14 Ian McDougall, “Latin Sources of the Old Icelandic *Speculum Penitentis*,” *Opuscula* 10 (1996):145–46. The *Compendium theologicæ veritatis* is found in *B. Alberti Magni, Ratisbonensis episcopi, ordinis prædicatorum Opera Omnia*, ed. Augustus Borgnet, vol. 34 (Paris: apud Ludovicum Vives, 1895).

phrases from 114a7–23 (corresponding to AM 672 4to, 19v2–15; AM 624 4to 136.18–137.8),¹⁵ and 114b12–34 (= AM 672 4to: 20r4–17; AM 624 4to: 137.22–138.12). The *Oculus sacerdotis* has not been edited and exists in a multitude of manuscripts. The Icelandic translation of the treatise on the seven deadly sins seems paraphrastic and amplified in comparison with the two manuscripts consulted, that is University of Pennsylvania Codex 721 and New College Oxford University MS 292. L. E. Boyle calls the latter manuscript, which has been dated to the second half of the fourteenth century, “a very reliable manuscript,” and one which “has been used generally” in his thesis.¹⁶

The other manuscript is AM 624 4to, an Icelandic miscellany of primarily scientific and religious literature dating from around 1500.¹⁷ The content of the codex, which is written in seven hands, is as follows:¹⁸ a section of Saint Bernard of Clairvaux’s *Meditationes piissimae de cognitione humanae conditionis* (pp. 1–14; defective), small sections on “At telja dægr til smátalna,” “Lagatala á tveim misserum,” and “Silfrgangr á Íslandi ca. 1000” (p. 15), *Ræður andligs efnis* (pp. 16–53; defective), eighteen exempla (pp. 53–85; defective),¹⁹ *Leiðarvísan* (pp. 85–90; defective),²⁰ *Skriptaboð Þorláks biskups* (pp. 91–97),²¹ *Numeri latini cardinales et ordinales* (p. 97), *Um sálmasöng ok nytsemi hans* (pp. 98–100), “Nöfn austrvegs konunga” in Greek, Hebrew, and Latin (p. 100),²² a section on “Um rúmmál” (p.

15 McDougall, “Latin Sources of the Old Icelandic *Speculum Penitentis*,” 183–84.

16 Boyle, “A Study of the Works Attributed to William of Pagula,” 169.

17 *Ordbog over det norrøne prosasprog: Registre* (Odense: AiO, 1989), 457.

18 Kristian Kälund, *Katalog over Den arnamagnæanske Håndskriftsamling*, 2 vols. (Copenhagen: Gyldendal, 1889–94), 2:37–39.

19 Edited in *Miðaldaævintýri býdd úr ensku*, ed. Einar G. Pétursson, *Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi*, Rit, vol. 11 (Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 1976), 3–6 and 39–99, and *Islendzk aeventyri: Isländische Legenden Novellen und Märchen*, ed. Hugo Gering, 2 vols. (Halle an der Saale: Waisenhaus, 1882–83), 1:26–7, 53–85, 117–36, 201–3, 244–45, and 307–8.

20 Variants from AM 624 4to are listed in, for example, *Den norsk-islandske skjaldedigtning*, ed. Finnur Jónsson, 4 vols. (Copenhagen: Gyldendal, 1912–15), 1A:618–24, and in “*Leiðarvísan*,” ed. Katrina Attwood, in *Poetry on Christian Subjects*, ed. Margaret Clunies Ross, 2 vols., *Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages*, vol. 7 (Turnhout: Brepols, 2007), 1:141–71.

21 Edited in *DI*, 1:240–44 and in Sveinbjörn Rafnsson, “Skriptaboð Þorláks byskups,” *Gripla* 5 (1982):102–13.

22 Edited in *Alfræði islensk: Islandsk encyclopædisk litteratur*, ed. Kristian Kälund, 3. vols., STUAGNL, 37, 41, 45 (Copenhagen: Møller, 1908–18), 3:23.

100), “Fimm hafa stórþing verit” (pp. 100–2),²³ a section on “Um sólar-gang” (pp. 102–3), a section on “Um embolismus” (p. 103), *Um áttirnar ok þeira þýðing* (pp. 103–12),²⁴ an exposition of the Lord’s Prayer (pp. 112–17), an exposition of the seven deadly sins (pp. 117–40), *Hugsvinnsmál* (pp. 140–48; defective),²⁵ *Um stjörnuþókarfræði ok rímtal* (pp. 148–234),²⁶ three homilies in Icelandic (pp. 235–51),²⁷ *Spurningar lærisveins ok andsvör meistara* (pp. 252–60),²⁸ *Duggals leiðsla* (pp. 260–97; defective),²⁹ and nine exempla (pp. 298–340; defective).³⁰ One of the seven scribes has been identified as being Jón Þorvaldsson (d. ca. 1515), who served as the manager of Reynistaður, *officialis* at Hólar, and abbot of Þingeyrar; he is responsible for about a third of the codex, that is pp. 91–140.4, 235–69, 271–74.18, 278.14–281, 282.14–312. For this reason, Einar G. Pétursson believes that the codex probably has its provenance at Reynisnes, Hólar, or Þingeyrar.³¹ Otherwise, little is known about the history of the manuscript. Einar draws attention to a marginal note on p. 213 (“Gud veri med þier jon murti”), however, and speculates that the Jón murti may be Jón murti Eggertsson, who was exiled because of a murder in 1570: “Ekki er ótrúleg sú tilgáta, að þessi fróma bæn sé borin fram um 1570 af einhverjum, sem þekkti til Jóns eða þá nálægt þeim slóðum, er þetta gerðist. Hefur þá handritið verið komið vestur á land.”³² He points out that Jón’s sister was Ragnheiður Eggertsdóttir (d. 1642), wife of Magnús prúði (ca. 1525–91). His son was Ari at Ögur (1571–1652), whose son was Jón (d. 1673), a min-

23 Variants from AM 624 4to are listed in *Alfræði íslenzk*, 1:31–32.

24 Edited in *Alfræði íslenzk*, 3:27–35.

25 Edited in, for example, *Hugsvinnsmál: Eine altisländische Übersetzung der Disticha Catonis*, ed. Hugo Gering (Kiel: Lipsius & Tischer, 1907), 1–39; *The Hólar Cato: An Icelandic Schoolbook of the Seventeenth Century*, ed. Halldór Hermannsson, *Islandica*, vol. 39 (Ithaca: Cornell University Press, 1958), 63–80; *Den norsk-islandske skjaldedigtning*, 2A:167–97; and *Hugsvinnsmál: Handskrifter och kritisk text*, ed. Birgitta Tuvestrand, *Lundastudier i nordisk språkvetenskap*, Serie A, vol. 29 (Lund: Studentlitteratur, 1977), 71–152.

26 Variants from AM 624 4to are listed in *Alfræði íslenzk*, 2:83–178.

27 Edited in *Messuskýringar*, 85–107, and *Leifar fornra kristinna fræða íslenzkra*, 151–58.

28 Edited in *Alfræði íslenzk*, 3:36–44.

29 Edited in *Duggals leiðsla*, ed. Peter Cahill, *Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi*, Rit, vol. 25 (Reykjavik: Stofnun Árna Magnússonar, 1983), 2–56, 60–71, 75–86, and 92–103.

30 Edited in *Íslenzk æventýri*, 1:3–4, 50–51, 70–74, 77–92, 204–11, 239–44, 246–49, 267–72, and 272–75.

31 *Miðaldaævintýri þýdd úr ensku*, xiv–xv.

32 *Ibid.*, xvii.

ister in Vatnsfjörður, whose son was Magnús in Vigur (d. 1702), who copied the exempla from AM 624 4to. He notes that Magnús prúði moved west around 1565 and may have taken the codex with him. It was acquired by Árni Magnússon before 1702, and on a note accompanying the codex and in the catalogue of manuscripts in AM 435 a–b, Árni claims to have received it from Reverend Hjalti Þorsteinsson (d. 1754) in Vatnsfjörður (“Komin til mín frá Sr. Hiallta í Vatz firði”).³³ It is now housed in the Stofnun Árna Magnússonar in Reykjavík.

3. The Affiliation of the Manuscripts

AM 672 4to and AM 624 4to are very closely related as far as the treatise on the seven deadly sins is concerned, but one does not seem to be derived from the other. A comparison of the two manuscripts shows that on occasion AM 672 4to has the more correct text:

672: *Sancte gregorius vottar. at þessar systur. eiga. ví. dætur* (11v2–3)

624: *Sancte gregorius uottar at þessar systur eru. uí. dætur* (118.15)

672: *Sette er hatur guds. þuiat gud hatar þa ok pinir er starfa. j holldligum munud ferdum* (20r10–12)

624: *Sietti er hatur gudz. þui gud hatar manzins pinur er starfa j holldligum munudum* (138.6–7)³⁴

Similarly, AM 624 4to cannot be derived from AM 672 4to, because on occasion AM 672 4to has errors not found in AM 624 4to. Examples include:

624: *sem ordzkuidrin seigir. att fiet er frænda rog* (131.1–2)

672: *sem urskurdinn sier. at fe er frænda rog* (17r22–23)

624: *Sex eru lækniþngar af heilaugum fedrum. fundnar til att sigra lostasemj* (138.13–14)

³³ *Arne Magnussons i AM. 435 a–b, 4to indeholdte håndskriftfortegnelser, 40.*

³⁴ Cf. the *Compendium theologicæ veritatis*: “Sexta, odium Dei, quia Deus abstrahit se ab eis, et punit eos qui sequuntur carnis delicias, ad quasinclinat luxuria” (114b24–27). The comparison with the Latin is here limited to the *Compendium Theologicæ Veritatis*, since, as mentioned above, the Icelandic translation seems paraphrastic and amplified in comparison with the two manuscripts of the *Oculus sacerdotis* that have been consulted.

672: *Sex eru lækningar af helgum fedrum. fundnar til at segia lostasemi* (20r19–20)

On occasion, AM 672 4to preserves text not found in AM 624 4to. Examples include:

672: *Mandrap ok auirkar. endur mínning motgerda. ok aumlig hugsan. J hueriu rume hann megi at komazt sin at hefna bauluan ok bri(g)zle* (14v4–6)

624: *ok aumlig umhugsan j hueriu rwme hann megi at komaz sijn att hefna bauluan ok brigsle* (125.6–7)

672: *ok heyrir til þesse grein uigdum monnum til guds þionuztu þo einkanliga klaustra monnum* (19v10–12)

624: *ok heyrir til þessi grein uigdum monnum til guds þionosto* (137.4–5)

More commonly, however, AM 624 4to preserves text not found in AM 672 4to, as evident from the following examples:

624: *Fimta er pertinancia. þad er klokskapur. att ueria sitt ord ok gerd suo att syniz riett. Sietta er discordia þad er osamþycki. att lataz all dri uera odrum samhlioda. Sionda er persompicio nouítatum þad er umleitan einshueria nyunga* (118.20–119.2)

672: *.v. er pertinancia. klokskapur at veria sitt ord ok gerd suo at synízt .viij. persumcio notíuítatum. þat er um leitan. einn hverra nyunga* (11v8–10)

624: *hier gengr til hinn spaki salamon ok kuedr suo att ordi. att agiornum mannj er ecki glæpa fullara. ok agiornum mannj `ok` *gradigum verdr ecki minna firir att komaz til himinrikis. enn ulfalldanum j gegnum drag nalar auga. þuiatt agirndar lausturinn þraunguazt alla uega att honum ok vpp a hans frammferdi* (130.9–14)

672: *Hier gengr til salamon hinn spaki. ok kuedur suo at orde. at agiornum manni er ecki glæpa fullara þuiat lestir þraungua alla uega at honum. ok upp a hans fram ferdir* (17r11–14)

624: þad er ran ok stuldir hrifs ok ranglæti uit frændur ok uíne skyllða ok oskyllða (130.20–21)

672: Ran ok stuldir rífs ok ranglæti. uit frændr ok uíni. oskyllða (17r19–20)

624: Seigir hier 'þadan` fra mest ok uest er att aullo þad er ofdryckia ok oll ofneyzla. Af henne hafa margir tynt líffenu. firir þessa sauk. sumir límunum. sumir bera allzkonar aurkuml allan alldur. sumir suíjvirdijng. Vid særdir ok bardir ok uelldur þui ofdryckian. þier meigit amínnazt huatt efnj ofdryckian er. edr hueriu hun tynir þad er fyrst er minzst er. ath sa er med ofdryckiu fer. þa firir <gerir> hann sialfan sig. Enn firir ofdryckiuona ok hennar auduirde tynir madrinn fienu. ok glatar þar firir samuizskunne hier firir uerdr madrinn uesall ok fataëkr ef hann firir lætr hana eige. þad er annar laustur ofdryckiu. hann gleymir minnino. hann gleymir ok þui aullo er honum er skyllt att muna. þad er ed þridia at þa girnizt hann alla hina raungo hlutina ok hann hrædizt ecki att taka fie med raungo ok suo konur. sa er hinn fiordi hlutur ofdryckiu att hun eggjar hann ecki uætta att þola huorki ord nie uerk giallda j moti halfu meira illt enn til sie gert hier umfram eggjar hun att leita lastmæla áþa er oualldir eru. þa er sa hlutur er hun þreytir líjkaman att þola uandræðinn mæðaz af uokunum. tyna blodínu j ollom límunum ok lidunum ok spilla blodinu suo til uanheilendis tyna þar med allre heilsunne. enn þa er farit er af ofdryckiuinne eiginne ok heilsunne ok uitennu. þa eggjar hun att farga aullo þui sem adr er ologatt. þad er salinn. eggjar þa att orækia rietta sidueniu ok ríett bodord. enn af hugaz sialfum gudi ok minnaz aunguan þann hlutin er hann hefir gert liminu a ofdryckiu mennírnir. þa er *þeir skiliz fra ollu jsenn. dryckiuinne ok líffenu. huat líjkligaz er huerir muno gríþpa uitt salinne. huerr hann deyr ofdruckinn. hann skal uakna j heluíjte minniz huersu olijkt þetta athæfi er þuiatt ollom skillde stillijng fylgia (133.4–134.8)

672: [-]

624: suo ok ef hun er wr̄r barneign. eda ef hann liggr oft̄ar med henne. enn þau uili att barngetnadr uerde af þeira sambwd (136.5–7)

672: [-]

4. The Edition

The following is an edition of the treatise on the seven deadly sins. Since AM 624 4to preserves more text, it is based on this manuscript, though with variants and corrections from AM 672 4to. Abbreviations are expanded in accordance with the normal spelling of the scribe. Expansions of abbreviations by means of a supralinear symbol or letter or by means of contraction are marked in italics. Expansion of abbreviations by means of suspension is marked in parentheses. Words or letters now illegible but assumed to have originally been in the manuscript are printed in square brackets. Matter not present but presumed to have been inadvertently omitted is added in diagonal brackets. Characters to be inserted are placed within insertion marks (‘...’ for interlinear insertions, ‘...’ for marginal insertions). The punctuation of both manuscripts is followed. Upper and lower case letters appear as in the manuscripts. No distinction is made between minuscule *r* and *r* rotunda.

[117] ‘De Criminibus Capitalibus’¹²

⟨Þ⟩o att ohreinn andi hafi mikít traust. a. uíj naudrum er heita hofud |¹³ lestír. er ohreinn andi sendír att stranga salernar til dauds. þa hefir *hann þo m |¹⁴ estan trunat. a frægd þeirar fru er suo uar handstyrk. at honum sialfum |¹⁵ uarpadi til heluijtis. ok gerdi dimmann logbrand af biortum lusifero. þessi |¹⁶ drottning er subperbia. hefir þui pukin fullnadar traust a henne. at suo |¹⁷ sem leo er kongur allra dyra. suo er hun drottning allra lasta. systur a hun sier |¹⁸ er heitír uana gloria. þad er hiegomlig dyrd. sina lund hefir huor þeira sy |¹⁹ stranna. Drambseme er heima spauk skapar sitt herbergi. hiegomlig dyrd |²⁰ flackar hws af hwsí. þad er suo liosara talat Ofmetnadur fyllir ei |²¹ git briostid. enn hiegomlig dyrd huarflar ann aflatí att leita sier l |²² of jhiortum annara manna. badar bera þær dular klædi med suiklegrí list |²³ at *skynsemdar domar briozstíns fa ecki sied

---

11 De Criminibus Capitalibus] added in margin in a later hand 12-13 er heita hofudlestír] nu nefndum 672 13 ohreinn andi] hann 672 13 hann] 672, - 624 14 uar handstyrk] hand styrk uar 672 15 biortum] brottum 672 16 a] j 672 17 sier] + eina 672 18 uana gloria] jnanis gloria 672 19 skapar] ok stappar 672 19 dyrd] + fer ok 672 20 suo liosara talat] liosara suo talat at 672 21 briostid] briost 672 21 sier] sitt 672 23 skynsemdar] 672, skynsemdir 624 23 domar] domur 624 23 fa] fae uist 672

huersu dæligt er þeira yfirbragd [118] Drambsemj talar suo undir sinne dul. huar firir hun skal ecki upp hefia sig att hun |² meigi yfir ollom uera. Enn hiegomlig dyrd seigir suo. þui skal ek nidri halda |³ guds giofum. en frægia þær ecki. Nu þo att systur þessar greiníz j þui. ath |⁴ onnor er heimarijk. Enn onnor reikar giarna. samlíkiazt þær j þui att |⁵ med misþykt sijns skugga færa þær misþykt almattigs guds uit |⁶ salína. Suo seigir sæll gregorius att o(f)belldis kyn eru .ííj. Fyrsta att |⁷ madr þikizt af sier taka. sialfs sijns frama. þad annat at hann truir sig |⁸ af gudi þiggia ok þo firir sijna uerdleika. þridia ef hann eignar sier þa *mekt |⁹ er hann hefir ecki. Fiorda ef hann firirlijtur adra menn ok þikizt einn ollom betri. Nu |¹⁰ firir þa grein att þuilijk ofbelldi uedr ok fyllir briostid jafnar heí |¹¹ laug ritning þetta andliga hugskott uit þann holldligan krank |¹² dom er kuidblastr heitir. Enn firir þa sauk att þessi blaustur gengr a n |¹³ aungin med stridum stormj. att allt lyr ok lemur er firir uedr. þessi laustur ja |¹⁴ fnazt uit leonít. er med sinne grimd ok afle brytur bein j odrum kuí |¹⁵ kendum. Sancte gregorius uottar att þessar systur *eiga .uíj. dætur. fyrsta er jnobe |¹⁶ diencia. þad er ohlydne mote sínum formannj. þuiatt drambsamur madr |¹⁷ uill j onguo lægri synazt. Onnor er contencio. þad er þræta med harey |¹⁸ sti att hann uegi sigur j ollom greinum. þridia er jactancia. þad er hræsnj. er giar |¹⁹ na telr ok reiknar sina sníld. Fiorda er jpcrisis. þad er skrauksemd att |²⁰ þ'í'kiazt godr ok gírnazt att uera lofadur firir þad hann uinnr ecki til. Fimta |²¹ er pertinancia. þad er klokskapur. att ueria sitt ord ok gerd suo att syníz |²² riétt. Sietta er discordia. þad er osamþycki. att lataz all dri uera [119] odrum samhlioda. Sionda er persompció nouitatum |² þad er umleitan einshuería nyunga *at æ syniz hann |³ med nyfund(n)um efentyrum. plaga þadnockud klo |⁴ kt er felst firir odrum. Vann þesse hin. uíj. drambsemis |⁵ dottir einkanliga morgum mannj mikinn hofut briot j |⁶ heimínum. þuiatt hun fann allann osid ok allar uillr |⁷ ok steyfti sijna fylgiara. att hofdi nídur j midian |⁸ heluijtis loga. Nu sa sem fordaz uill þetta itt illa |⁹ afspringi edr

4 þær] -672 5 misþykt sijns skugga] sinum skugga 672 6 o(f)belldis] e corrected from 1
8 mekt] 672, mest 624 9 ollom] odrum 672 10 ofbelldi uedr ok] ofbelldis uedr 672
15 eiga] 672, eru 624 17 þad er] - 672 17 er] - 672 17 þad er] - 672 18 er] - 672 18 þad
er hræsnj] hrosan 672 19 er] 672 19 þad er] - 672 20 þ'í'kiazt] líkiaz 672 20 lofadur]
+ godur 672 20 hann] er hun 672 21 þad er] - 672 22-1 riétt . . . samhlioda] - 672
2 einshuería] einn huerra 672 2 at æ] 672, edr 624 4 hin] - 672 7 att hofdi] - 672
7 midian] - 672 8 sa sem] þann 672 8 þetta itt illa afspringi edr] þat illa 672

af kuæmi. siae hann uit att modirinn s |¹⁰ uijki hann ecki. |¹¹ þuiatt allðri uerdr uerri laustur ok lasta |¹² samligri edr mannum til dauda fylgnare sakir þess |¹³ att *hun bydr einkanliga fadm er madrinn med g |¹⁴ uds þienadi sigrar laustona. enn aflar mannk |¹⁵ ostanna. Ok suo tok hann margan af hæd mikilla |¹⁶ uerdleika. uarpadi *hun nídr j grauf heluítis |¹⁷ sem hun byriadi uit faudr sinn luciferum. Nu |¹⁸ er sa meire harmr enn huerr annara. att manni |¹⁹ num skal giarnara at fylgia glatanar dæmj |²⁰ ouinarins. enn litelætis dæmi lausnarans. *er hann |²¹syndizt til himinríkis hefia. huern er þui fylgir |²² med heilagri stadfesti. Superbia multa mal |²³ a facit homini J fyrstu att hun dregr undir sig guðlig [120] a dyrd. Unde ysaias. Sicut *gloriam meam *allteri non dabo |² Tueÿr hlutir*eru j merkianda þeim godum hlutum |³ er uier giorum. Sæmd ok nyttsemd. Reiknar uorr |⁴ herra sialfum hit fyrra. hit sidarra uei |⁵ tir hann oss. skyldomz uier af þui att giallda |⁶ gudi sitt ef uier uilium ecki missa uors |⁸

invidia |⁷

’o`nnr hofud synd heitir inuidia |⁹ þad er hennar olyzska att hun gerir ymízt |¹⁰ att hun hlær edr grætr ok er þad ecki betur fa |¹¹ llit enn hun grætr meir j farsældum mannanna |¹² enn j meinsemdum þeira. Þessi er su synd er dau |¹³ dan bar jnn j heimen. þuiatt med hennar talum |¹⁴ teygdi ok knwdi fiandin hægormsins tungo er |¹⁵adam steyftri wr paradijso. hun biptur skil |¹⁶ ningin ok hugin ok brenir hiartad. enn kuerr hug |¹⁷ skotid. samj laustr reid j hofud abel |¹⁸ med brodurliku drape. Suo gradugt eitir liggur j þessum |¹⁹ lesti att hann iezt jnnann til sier meire m |²⁰anna sier jafnra ok ei sijdur lægri. þui til ædri stiettar |²¹ þijnez hann att hann kennir sig oædra. þui til jafnra |²² att hann kennir sig ok *hina ei standa jafnfætiss |²³ þui til lægri att hann uill att sa uerdi sier *alldre |²⁴ íafnn ok þui firir þa sauk att drambit a þar h |²⁵eima sem ofundinn hefir sig herbergt. þessum lesti [121] jafnar

11–12 lastasamligr] hasksamligr 672 12 til dauda fylgnare] fylgnare til dauda. fyrir 672 13 att] + þa bydr 672 13 hun] 672, hann 624 13 bydr einkanliga fadm] einkum blidliga fadmiinn 672 15 tok hann] hertog 672 15 af hæd mikilla] ok af mik(i)lle hæd 672 16 hun] 672, hann 624 18 annara. att] annar. Enn 672 19 giarnara] + j 672 20 ouinarins] + a ofmetnadar gautu 672 20 er] 672, Enn 624 23 att] þat er 672 1 Sicut] - 672 1 gloriam] 672, blā 624 1 allteri] 672, altero 624 2 eru] 672, - 624 4 sialfum] + sier 672 7 invidia] added in a later hand, hofud synd 672 10 att hun] - 672 12 synd] aufund 672 14 teygdi ok] - 672 20 sier] Suo 672 22 ok]- 672 23 hina] hinir 624, - 672 23–24 alldre íafnn] 672, jafnfætiss 624 24 þui] + suo nema 672 25 herbergt] + herberge at 672

heilaug ritning uit racka þann er blijdkaz með asiono |² enn bijtr a bak. Suo er ok hans lijking uit judas scarioth er f |³ laradr kysti lausnarann með fagrmæli. þuiat dular klædi |⁴ er þad hennar att hun tali uit hugskotitt. þui girnizt þeir eigi |⁵ att falsa doma annara manna. att ecki drambi þeir af sinne |⁶ makt. Signadur g`re`gorius uottar att ofundinn hefir .u. dætrr. hei |⁷ tir enn fyrsta. Odium. þad er hatursemj. att uilia illt samkristnum |⁸ enn ecki gott. Onnor er exulltacio. þad er fagnan. ok ecki fegri. enn j |⁹ þui er odrum er meinsemi. þridia er kuol. þad er affliccio. ef odrum |¹⁰ tektz farsæliga. Fiorda er Susurracio. þad er um lestr. með lymsku |¹¹ afheyris. Fimta er detraccio. þad er opinbert illmæli af ofundar |¹² rot aheyris. Inuidia multa mala facit Sine lumine cecatur |¹³ quod bona proximj uidere non potest Augustinus. Oculis egris odiosa est *lux |¹⁴ Su er lækning mote ofundine. att madr hugsi. sa sem ofundsíu |¹⁵ kr er. ofundar gud sialfan. þuiat hann harmar þad ef nockr audlaz gott |¹⁶ af gudi. enn ecki er gott. nema þad er af gudi er ok er sem madr illr |¹⁷ harmj þad er gott er Vnde an oculus tuus est nequam. quia ego sum bo |¹⁸ nus. Madrinn ma hugleida. att hann er skaftur til lijkingar gudi sialfum |¹⁹ sier *ok hefir gud. j sialfum sier ast ok elsku ok giæzsku. riettlæti ok þolinmædi hoguæri |²⁰ ok myskun. hreinleiki. ok oll onnr krafta uerk Nu suo sem madrinn ta |²¹ par guds lijking firir bauluada ofund. missir hann allra þeira krapta er |²² guds eru sem allz annars gods er uorr herra ueitir sig elskundum. ok hrapar |²³ j þann andar dauda sem johannes getur j sijnum pistli. suo seigiandi qui |²⁴ non diligit fratrem manet in morte. ferfolld er lækning j moti [122] ofundinne. Su er hin fyrsta. att madrinn hugleidi sem oftazt eili |² fan fagnad. er ollom er sameigenligur guds uinum. Su er onnor att madrjn |³ hugsi þa hluti sem honum tiar heilaga ast. ok eru þeira greinir íí[i] |⁴ Hin fyrsta er brodernj nattu(r)ligt þuiat uier hofum allir einn faudr |⁵ adam ok *euo modr. *Annar er broderne andlegt. þuiat uær erum ska |⁶ apadir af einum faudr. þad er att skilia af

1 blijdkaz] blidkar 672 2 er ok] ok er 672 2 uit] með 672 3 lausnarann] græðaran 672 4 er þad hennar] hennar er þat 672 4 þeir] eg 672 7 Odium] + hatur 672 9 meinsemi] meínliga 672 9 er kuol. þad er affliccio] heitir. affliccio. þat er kuol 672 11 er] - 672 13 lux] 672, lex 624 14 lækning] + j 672 14 þad] - 672 16 gott] - 672 16 er] - 672 16 madr illr] illr. madur 672 17 an] jn 672 17 est nequam] nequa(m) est 672 17 sum] - 672 18 Madrinn] Madur 672 18 ma] + ok 672 19 sier] - 672 19 ok hefir gud. j sialfum sier] 672, - 624 19 ok elsku] - 672 20 ok] - 672 20 myskun] + ok 672 20 suo] - 672 24 j] - 672 1 ofundinne] ofund 672 1 hugleidi] hugse 672 3 heilaga] gudliga 672 3 greinir] - 672 5 euo] 672, eua 624 5 Annar] 672, Annat 624

gudi ok einne modr andli |⁷ *ga getnir firir helgan anda. þad er att skilia af heilagri. kirkiu almenni* |⁸ *ligri. Hinn þridi er andligur felagskapur er jafnan uardueitiz millum tru* |⁹ *lyndra. hinn fiordi att allir kristnir menn eru limir eins lijkama uors herra iesu cristi* |¹⁰ *Unde paulus. Sicut in uno corpore multa membra habemus omnia autem membra* *eumdem eff |¹¹ *ectum non habent ita multum unum corpus sumus in christo. Su er hin þridia lækning* |¹² *moti ofundine* **at madrinn hugsiduliga þa hluti sem manninum stoda* |¹³ *mikit til eigenligrar hafnannar. þad er* **hinn fiorda lækning att madrinn líj* |¹⁴ *te a beiskleik hiarta. þess er ofundsukr er* **J huiljkan skada hann fær* |¹⁵ *bædi j lijkamligum hægingum ok andligum. ok huer er þessa hluti huglei* |¹⁶ *dir mun ecki fordæmaz j ofundar elldi att eilífju:* |¹⁷

Íra` H`inn þridia capitale criminum. heitir. ira. þad er reidi edr hefndar hu |¹⁸ *gr til att giallda gerfar meingdir. ok suo ferliga fer med likaman sem* |¹⁹ *optsinnis ber raun a. att hiartat berr sier. enn lijkamen skelfur. tungan* |²⁰ *talmaz. enn a sionan rodnar. augun grimmazt med suo miklum el* |²¹ *di att kunnigir menn kennazt ecki. ordin fara framm af munninum. enn r* |²² *eide ueit ecki longum* **huat tungan talar. Nu af þuiliikum yfirgangi reid* |²³ *ennar. er lijkamenn synir af sier. ma skyrt marka* **huat salinn þolir* [123] *huar af sæll gregorius skrifar .uij. greinir jskyring yfir job huersu haurmo* |² *liga andinn kuelstz firir jnann þa er holldit gengr suo ur lagi firir* |³ *utan. hann tekr suo til ordz j uoro mali Viridum uier huersu mikill gl* |⁴ *æpr er reiden med þui at firir hana* **lastazt liking gudligrar myndar þa* |⁵ *er hoguæri tapaz. þad er hennar et fyrsta uerk. att hun glataz uiz* |⁶ *ku manzins suo att med ollo uerdr hann okunnigur. huat edr med huerri skipan* |⁷ *honum byriar att gera. huadan af suo er skrifat. Jra insinv stullti* |⁸ *requiescet. þuiat hun burt rekr skilningar lios. þa er* **hun kueikir hugsk* |⁹ *otit med sinne* **ruglan. þad annat att firir hana glataz limirnir. þo att uizs* |¹⁰ *ka synizt halldin uera sem ritat er Jra perdidit etiam prudentes. þuiat* |¹¹ *hugskotid hertekit. fær ecki med uerki fyllt þo att þad skili huer* |¹² *su geranda uæri. þridia er att*

6 af] - 627 10 eumdem] eiusdem 624, eundem 672 12 at] 672, ok 624 13 hinn] 672, hit 624 14 J huiljkan] 672, þuiliikan 624 17 Ira] added in margin in a later hand, cap(i)talem criminum 672 18 suo ferliga fer] fer suo ferliga 672 19 ber] Gefur 672 21 kunnigir] kvnnir 672 21 fara] foru 672 21-22 reide] + hugur 672 22 huat] 624, huart 672 23 er] corrected from eñ 23 af] a 672 23 huat] 672, huart 624 3-4 glæpr er reiden] er glæpur reidinar 672 4 lastazt] 672, lofazt 624 5 et] - 672 7 af] - 672 8 hun] 672, - 624 9 ruglan] 672, - 624

riettlætid flyr *firir* henne. Vnde *ira enim uiri* |¹³ *iusticiam dei non operatur.* þuiat sidan hugskotit hefir wrr lagi *fert |¹⁴ *sinn skynsemdar ueg ok dom.* þa synizt þui þad eina riett. *sem reidina f* |¹⁵ *ysir mest.* Fiorda att *firir hana* glatazt uinatta heilaxanda sidar |¹⁶ *ok lifnadar. sem ritad er Noli esse assiduus cum homine iracundo ne* |¹⁷ *discas semitas eius et* *sumas *scandalum anime* tue. þad ma *suo* þyda. |¹⁸ *haf þic j fiarska fra reidum mannj at ecki nemir þu uegu hans* |¹⁹ *ok eftir dæmi. ok ecki styggir þu þijna sal.* þuiatt *sa *sem ecki temprar sijna sal* |²⁰ *med skynseme þeiri sem manninum er* *skipud. er uerdugt att *hann lif* |²¹ *e sem eitt dyr fraskildr monnum.* Fimta er su att hun spellar samþy |²² *ckit sem ritningin seigir. Vir animosus petit* *rixas uir ira |²³ *cundus* *effundit *peccata.* þad er suo norænat. Stygdar fullr madr [124] fædir þrætur ok reide madr eykur synd þuiat þeir menn sem *hun fær at ou |² *oro uppvakit til reide þyngra sina sal firir heitleik ok framm* |³ *hleypti suo framt att firir hana tapazt birti sannleiksins sem ritad* |⁴ *er. Sol non occidat super iracundiam uestram.* þad er suo þytt. sol f |⁵ *alli ecki yfir reidi ydra.* þuiat þa er til ber reiden hugskotit. felr |⁶ *gud geisla sinnar kynningar. þui frammar firir þui hugskoti.* Sionda att *firir hana* |⁷ *byrgizt wti heilaxanda lios huar jmoti ritningin talar. Super quod* |⁸ *requiescet spiritus meus nisi super humilem et quietam et trementem sermones* |⁹ *meos.* þad er suo liosara. Yfir huern mun huilazt andi minn nema *yfir |¹⁰ *rettlatan ok litelatan ok ottandizt ord mijn.* þa er *hann nefndi* *litelatan *liet hann fyl* |¹¹ *gia hoguæran.* Ef reiden fiarlægir huilldina. *burt fra briostino er liost* *af |¹² *ritningonne att reiden byrgir hiartat firir* *helgum *anda.* þuiat *ecki mega* |¹³ *þau j einum stad uera saman.* Þessu næst er greinanda huersu reidi la |¹⁴ *ustren gripr manninn. ok er þad skilianda att nockrir reidaz skiott firir* |¹⁵ *litla sauk. ok rennr af skiott Annar synizt þolinmodur j upph* |¹⁶ *afi ok*

---

13 fert] 672, færstz 624 14 ueg ok] - 672 15 heilaxanda] heilags 672 17 sumas] 672, simas 624 17 þyda] þydzat 672 19 þu] + suo 672 19 sa] 672, - 624 19 temprar] + suo 672 20 skipud] 672, skipat 624 21 monnum] mannum 624 22 rixas] 672, rixas 624 22-23 iracundus] jradunderis 672 23 effundit] 672, effudit 624 23 er suo norænat] þydir suo 672 1 reide] reidinn 672 1 þeir] + dugande 672 1 hun] 672, hann 624 5 til ber reiden hugskotit] reidin til ber hugskotinu 672 8 quietam] quietem 672 9-10 yfir rettlatan ok litelatan ok ottandizt] 672, mier litelatir ok rettlatir ok 624 10 litelatan] 672, litelatir 624 10 hann] + skiott 672 11 hoguæran] hoguerenn 672 11 af] 672, - 624 12 helgum] 672, helgan 624 13 uera saman] saman uera 672 15 litla sauk] litlar sakir 672 15 skiott] bratt 672

seínn til reidi. enn þottar síðan suo leingi. att uarla kann fridsamur ^{|17} att uerda uit þann er honum þotti sier misbioda. þeim enum fyrra er ^{|18} skiott reidizt. enda blijdkazt bratt. jafnar hinn sæli gregorius ^{|19} uitt þann elld er tendrazt j líme þurru enn fellr þegar j fols ^{|20} ka litlo síðdar. Enn þeim sem seint reidezt ok þottar suo síðan suo ^{|21} langhalldur. líjkizt uit þann elld er seint kuiknar. enn er síðan ^{|22} suo langheitr att uarla uerdr kæfdur. Sa er hinn þridi madr att enn [125] er aumari þeim t'u'éimur er nefndir eru. þessi er suo haattadur att hann er bæ ^{|2} di bradreidr ok langrækr. Sa er hinn fiordi er líettazsta pijn ^{|3} o hefir af þeim er trautt kann att reidaz. enn er flí'o'tr til sa ^{|4} tta. þessir lestir eru reidi eigenligir. *sem hennar baurn ^{|5} hafa solgit briost. þrætur sterkar. meingerdir ymísligar. hareysti ^{|6} af uirdijng orda ok gerda ok aumlig umhugsan j hueríu rwme hann m ^{|7} egi att komaz síjn att hefna bauluan ok brigsle. gleymijng þess ^{|8} þott honum hafi uerit uel til gert. forzt ok felmtur att lemía ok ^{|9} briota. þad er hann æ. edur adrir menn. einkanliga sa sem honum þikir illz m ^{|10} akligr fra sier. stundum stelstz hann att þui. skytr leyniliga elldi j ^{|11} hws edr leggr fararskiota. edr hrindr aforad ok þad fleira sem fiand ^{|12} en lætr *honum firir reidi andanum j hug koma Ferfolld er lækning j ^{|13} moti reide. heilaug þaugn. ok míuk andsuor. þo honum syn ^{|14} izt att tala. þuiat suo sem hægur madr stirdnar optliga af hordu m ^{|15} ali. slikt línazt reidr madr af líno andsuari ok míuku. þridia ^{|16} lækniing er hiartnæm til hugsan uors drottins pijnjo þuiat ef uier uilíum ^{|17} þar med godu hiarta kristiliga alijta mundi oss allar meingerdir einsk ^{|18} es þikia uerdar uera er menn mega att oss færa. Fiorda lækn ^{|19} ijng er uæntijng gudligrar ombaunar firir kraft þolinmæddinnar. sem drottenn ^{|20} seigir j gudspiallino. Jn paciencia uestra possidebitis animas u(est)ras ^{|21}

---

16 leingi] langt 672 17 att uerda] uera 672 17 hann] þ corrected from h 17 er] - 672 20 sem] er 672 20-21 ok þottar suo síðan suo langhalldur. líjkizt] Enn þotti leinge sidan. Líkir hann 672 22 att] er 672 1 þeim] þessum 672 1 eru] uoru 672 2 bradreidr] bradheitur 672 2 fiordi] + at 672 3 þeim] þessum 672 3 att] - 672 3 er] eigi 672 4 sem hennar baurn] + sem hennar baurn 624 5 hafa] - 672 6 gerda] + Mandrap ok auirkar. endur mínning motgerda 672 6 umhugsan] hugsan 672 8 uel til gert] uelgiort 672 10 leyniliga elld] elde leyniliga 672 11 æ] j 672 12 honum] 672, - 624 12 andanum] andan 672 13 reide] reidinne 672 13 míuk andsuor] míukt andsuar 672 13 þo] + at 672 14 optliga] skiotliga 672 15 reidr madr] reide fullr 672 16 uilíum] uilldum 672 18 uera] - 672 19 sem] + uor 672 20 u(est)ras] + capitale[m] criminum 672

ʰinn fiorda *capitalem criminum*. er accidia heitir [126] þad er gudleti.
 er odro nafni heitir *tristicia*. þad þydir hrygd þad er hrygd |² eigenlig
 att *angrazt firir* tuær greinir. þa adra att ofmetnadur brioz |³ stins med
 ofund ok reidi fær ecki þui illu af stad komit er hugin fysir |⁴ þar af ezt
madrinn jnnann. leidir þad ok hiedan. att hiartanu uirdiz allt |⁵ þad þwngt
 ok obæriligt er til gudsþio`no`sto ueit ok *manninum* ma |⁶ leida til hialp-
arinnar. þessi er su uellandi. gryta er *heremias sa til |⁷ nordrs. þui uellandi
 *at hugur *hitnar til hefndar. enn *hardnar ok kolnar* |⁸ fra gudi. þessi hrygd
 snytz j annat nafn. er leti heitir. þuiat suo sem |⁹ huginum synizt obæriligur
 þungi att herda sig framm til guds þionost |¹⁰ o ok godra uerka. Suo slær
 hann sier til lietta ok legzt nídur med daudl |¹¹ eik ok dofa. Enn med þui
 att sæll *dauid* sa þessa salu haska att glat |¹² az j munodum med jdiuleysi.
 þeim er gud gaf *manninum til þess eina |¹³ att leita himinrikis. hann sagdi
 suo hier af *Wsqequeo domine obliuisceris* me |¹⁴ in *finem Fim* eru gradr er
 huerr liggur nidr *undir annari. *salunnj* til mis |¹⁵ farar. ef hun sier ecki uit.
 Su fyrsta att *madr* *nemur ecki gott *at gera. Ann(at) ef |¹⁶ *madr* er teygdr
 til att gera illt. þridia ef hann samþyckir þad sama F |¹⁷ iorda ef hann fyllir
 þad j uerki. Fimta ef hann liggr idranarlaus j |¹⁸ *obætri syndinnj. Nu er
 liost att sem *skynsaumum* manne ma líftaz |¹⁹ ok skilianligt uerda. att þessi
 laustr heitir hrygd. firir þa sauk att h |²⁰ ugurinn glatar andligri gledi. Enn
 þui heitir *hann leti att styrkurinn ta |²¹ pazt til andligra hluta ok til þess att
 þola nockut meingerda kyn |²⁰ þuiatt hugurinn er snuinn fra skapanum
 enn til skepnunnar þa er hann [127] elskar sialfs sijns kiot med allri girnd
 ok eftirlæti. *er hann ma þiona síjnum |² fystum med mat ok dryck. sæng ok
 suefnj. enn firir utan med sk(r)avt ok |³ *skrud firir manna augum. Af þessu
 sællifji leidir þad att *madr* sefur leingi |⁴ enn seinn til kirkiu. latur til bænar.

---

1 þad er gudleti. er odro nafni heitir] Enn odru nafne 672 1 þad er hrygd] hrygd er
 þat 672 3 af stad komit] orkat 672 3 hugin] hugurin 672 4 madrinn] hann 672 5
 þad] - 672 6 heremias] 672, heremijtas 624 7 at] 672, - 624 7 hitnar] 672, er harmandi
 624 11 sæll] - 672 11–12 glataz j munodum] glata tímunum 672 12 manninum] 672,
 m'ñw̃m 624 15 finem] + etcetera 672 14 undir] 672, undan 624 15 nemur] 672, nemj
 624 15 at gera. annat] 672, Anar 624 16 til att gera illt] illt at gera 672 18 obætri]
 672, bætri 624 18 att] - 672 18–19 líftaz ok] - 672 20 glatar andligri] tapar andliga
 672 20 hann] 672, hun 624 21 andlligra] herra 672 1 girnd] giord 672 1 er] 672, - 624
 2 med] - 672 3 skrud] 672, skraut 624 3 att] er 672

fliotr *til* bordz *ok* matar *ok* skundar *til* le |⁵ *iks med þuulikri daligri skemtan sem uerda ma firir heimsens hiegoma Enn* |⁶ *ef hiegomlig gledi fæzst ecki. lafir þad jt auma holdd 'ok briost` af sier ok r* |⁷ *eikar *hier ok þar þott lijkaminn sie j sama stad. enn hitt er jduliga att* |⁸ *leti *j fullre hugsan. þikir gott att hlaupa huus af hwsí. ef eitt* |⁹ *huert meigi hann heyra edr sia med nyium frasognum edr æfintyrum att hans* |¹⁰ *foruitnj glediz af Hier med fer sa beiskleiki briostzins. ok þolle* |¹¹ *yse att ef nockut uerdr hans eign j fastri edur lausrí edr hratar j nokut* |¹² *mísfelli ezt hann jnmann ok moglar j moti gudi. sem honum syniz* |¹³ *þad rangt ok att oskylldv uera sem honum gengr j moti. Ok af slijkum* |¹⁴ *uondskap hugskotzsins uerdr asianan oftliga suo minnilig att* |¹⁵ *godum mannj þikir angr j moti att sia. þuiat augun blandaz. skinnli* |¹⁶ *trínn þrutnar ok allt yfirbragd af færizt. Nu af þessum yfirgang* |¹⁷ *er hiartat fær af ouinarins yfirgang drottnan ok fottrodi sem* |¹⁸ *nu uar greint. Uerdr briostid suo afllaust ok uanrækt. att þo att* |¹⁹ *skynsemin sie samuitug storra synda ok obættra firir guds augliti att* |²⁰ *sa letinnar daudleikr jnngenginn med sal ok lijkama att afl ok* |²¹ *uili er langt j brutt att þrysta sier til nockrs hardriettis. yfir att* |²² *bæta wm lidit líjf. helldr skal fara þannueg sem holddinu þikir* |²³ *gladligra leggia *brot yfir b(r)ot ok nyia sekt yfir gamlar syndir. med [128] þeirí uorkynd sem ecki munj þwngt att þiona sinne naturo. þar med fer su* |² *uon er gregorius kallar falsam spem. att skirdr madr munj alldri firir faraz fra gudi. þ* |³ *Enn þad er sannara þo. att þrir uottar bera hann firir bord. ef hann* |⁴ *uesligur helldur slijku framm allt til daudans. fyrsti uottur er uppi* |⁵ *yfir honum sialfur gud er alla hluti sier. Annar uottur er hia honum. þ* |⁶ *uardhalldz eingellinn hans er oll hans uerk tracterar síjd ok arla. Þridi* |⁷ *uottur er jnne hia honum. samuizska hans sialfs ok skynsemd sem adr er* |⁸ *sagt. Ok huat mun nu lijda hans malí. nema þad att þoath* |⁹ *hann hafi skirn tekít. ef þessir allir bera þad uitne att hann sie dauda* |¹⁰ *uerdr firir þa sauk att hann uillde ecki bera kross drottins*

---

4 ok] + til 672 5 daligri skemtan] dagskemtan 672 7 hier] 672, - 624 8 j] 672, - 624 9 med nyium frasognum edr æfintyrum] - 672 10 glediz] megi glediázt 672 11 j] - 672 11 nokut] nockur 672 12 moglar] mogláz 672 12 honum] - 672 13 uera] uerda 672 13 j] at 672 13-14 slijkum uondskap] uondskap þuulikum 672 14 oftliga] opt 672 14 minnilig] illmanlig 672 15 j] - 672 16 ok] er 672 16 þessum] + sarliga 672 17 yfirgang] - 672 19 skynsemin] skynsemdin 672 22 líjf] - 672 23 gladligra] gladligri 672 23 brot] 672, brutt 624 2 er] + sæll 672 3 þad er sannara þo] hitt er þo sanara 672 4 uesligur] neslaugur 672 5 honum] witten osshñ with oss crossed out 6 eingellinn] eingill 672 7 sialfs] - 672 8 att] - 672

sijns. eftir bo |¹¹ di uors drottins iesu cristi. ok spardi sijnar hendur ok bak att þola þwnga ok erf |¹² idi. er ondinne uar til hialpar. suo sem hann *matti ok þui fellr hann att uer |¹³ dogu j fadm þeim krossinum er a domsdeigi uerdr upplyftr |¹⁴ ok settur ok hefir ecki biart nie girnile⟨g⟩t j sier nema eitt saman hofu |¹⁵ dit. ok er þad honum allt ærit míog hræðiligt a þeim deigi. |¹⁶ þad er form a þessum krossi att stríjdr domarj drottinn iesus er hof |¹⁷ udit. enn fotr hinn nedsti opit heluífri. enn skákin onnr gre |¹⁸ níandi dioflar. enn onnor glæpr æpandi upp a hann. enn naglin j kross |¹⁹ ínum er brennandi samuizka j briostinu af endurmínning sins uilialeysis |²⁰ att afla híminríkis. enn hafa uerðskuldat eilijfa tapan þessar eru |²¹ dætur gudletinnar. þrot godra uerka. aat holldlig⟨r⟩ar munodar. otti ok hiar |²² taleysi. ok uanrækt guds þionosto. fataekt ok uestauld ok dagligt [129] [a]ngruæri. þreuolld er læknijng moti gudletinnj hinn fyrsta er atth |² ofn gods uerks. hugleidijng andligra ok líkamligra kuala hugs |³ an eilijfrar ombaunar ok sa sem þetta hugleidir oaflatliga mun ecki |⁴ idiulaus af godu uerki fundin uerda. Þessar eru enn adrar lækningar mo |⁵ ti gudletinnj. gledi godra uerka. girnd eilijfrar sælu jdn heilagrar bænar |⁶ annríki godra uerka hrein jatnijng þess er syndogligt huarflar um hiartat þoatt |⁷ ecki samþycki salinn med *ollu syndinnj. staudogleiki ok gott yndi att uera laun |⁸ gum j sama stad. smijð edr *frammining gods uerks einshuers ok erfids att |⁹ alldri finniz gudsþionosto madr idiulaus att hann fordizt ogran spa |¹⁰ manzins. Piger noluit arrare *mendicabit et non dabitur ei: |¹¹

‘peccat[orum] capit[ale] quintu[m]’ auaricia er hin fimta capitale[m] criminum. ok heitir agirne |¹² bædi til fiar ok metnadar. ok er sem hun tali suo. þui skal ek fiar afla. at ecki |¹³ þori⟨r⟩ smælijngen att jafnbioda mier. þessi ord er nu eru greind. ríjsa |¹⁴ upp af metnadar rot. þuiat dramb ok ofmetnadur

---

11 uors drottins] drottins uors 672 11 hendur] herdar 672 12 matti] 672, mællti 624 13 j fadm þeim krossinum] þeim krossinum j fadm 672 13–14 upplyftr ok settur ok hefir ecki] upp settur. ok ecki hefir 672 14–15 saman hofudit] haufud 672 15 þad] + allt eins 672 15 allt ærit] - 672 15 þeim] þessum 672 17 enn] - 672 21 uerka] + Oft ad feste godra uerka 672 21 munodar] munud fystar 672 22 ok] - 672 22 ok] - 672 3 oaflatliga] - 672 4 uerda] uera 672 4 lækningar] + j 672 6 er syndsamligt] sem syndsamligt er 672 7 ollu] 672, - 624 8 frammining] framniing 8 gods uerks] - 672 10 mendicabit] 672, mendicabitur 624 11 peccat[orum] capit[ale] quintu[m]] added in margin in a later hand, capitale[m] criminum 672 12 til] - 672 12 er] + suo 672 12 suo] þa 672 13 þori⟨r⟩] + hann 672 13 jafnbioda] sambioda 672 13 er] sem 672

er efnj ok undirst |¹⁵ ada allra jllra hluta j mot gudi. Firir agirndar glæpnum flyrr bædi fridr |¹⁶ annar ok lijkama. þui andarinnar att briostid ruglaz upp ok nidr sem bylgior |¹⁷ a sio. att annathuort til att afla edr auka edr hallda sem fastaz |¹⁸ þui sem aflat er. hier af fær lijkamen anaudir at hann rezk um stor h |¹⁹ auf edr langan ueg nott ok dag ratandi optsinnis j mikinn lijfsh |²⁰ aska ok gengur med hinnj saumo aunni ok akefd tueggia myr |²¹ kua j millum. suo att uarla fær hann. þann suefn att hann halldi hei |²² lsunne. sem nattuann beidir. Ok same likame sem uarla nennir att stand |²³ a upp medan hann les .u. pater noster. þolir gladliga oll þessi uolk ok erf [130] ide sakir sinnar fiesikne. ok helldur *þolir hann att honum þikir huerr reksturinn |² sætr ef hann aflar nockurs j. Syrgilig er þessi þionosta. att leggja |³ þad lijf undir skepnuna sem hann ætti att ueita skapanum. Ok huerr |⁴ mundi mier trua ef ek segda af agirndar lestinum huilijkr hann er |⁵ enn þad er seigir paulus apostolj. Eingen ma misgruna kristinna manna |⁶ hann seigir att agirnj er skurgoda uilla ok þionosta. sakir sinnar |⁷ skynseme att þa tru uon ok elsku sem madrinn a att *ueita sijnum skapar |⁸ a uendir hann til skepnunnar ueitandi *henne gudliga þionosto. hafandi |⁹ þad traust j ueraulldu af audæfum ok elskar þau firir alla hluti. hier |¹⁰ gengr til hinn spaki salamon ok kuedr suo att ordi. att agiornum |¹¹ mannj er ecki glæpa fullara. ok agiornum mannj `ok' *gradigum verdr eck |¹² i minna firir att komaz til himinrikis. enn ulfalldanum j gegnum drag |¹³ nalar auga. þuiaatt agirndar lausturinn þraunguazt alla ueg |¹⁴ a att honum ok upp a hans frammferdi. Þad fyrsta sem liotazt er att hann selur |¹⁵ optliga sannleikin firir peninga plogin. ok þar med selr hann mandominn |¹⁶ ok tekr miklu minna j hond optsinnis. enn .xxx peninga. sem iu |¹⁷ das skarioth tok þa hann selldi uorn skapara. helldur selr hann suo |¹⁸ odyrt sijna dygd ok reitta doma att firir einsaman heit ok fe |¹⁹ uon selr hann sinn dom ok

14 ofmetnadur er efnj ok] efnni er 672 15 jllra hluta j mot] lasta. moti 672 18 lijkamen anaudir] likamur þær onadir 672 19 langan] land 672 21 hann] - 672 22 sem] er 672 22 Ok] + sa 672 1 ok] + þui 672 1 þolir] 672, fwlrir 624 3 Ok] - 672 5 seigir] + hinn heilage 672 5 apostolj] - 672 5 Eingen ma] ma einginn 672 6 uilla ok] - 672 6 sinnar] þeistar 672 7 ueita] 672, uera 624 8 henne] 672, honum 624 8 hafandi] - 672 9 þad] + er 672 9 af] ad 672 9 alla] adra 672 10 hinn spaki salamon] salamon hín spaki 672 11-13 ok agiornum . . . nalar auga] - 672 10 gradigum] gudi-gum 624 13 agirndar lausturinn þraunguazt] lestir þraungua 672 14 frammferdi] framferdir 672 14 liotazt] liosazt 672 15 firir peninga plogin. ok] - 672 15 selr hann] - 672 17 skarioth] - 672 17 þa hann selldi uorn skapara] - 672 19 sinn dom] sina doma 672

falsar suo sijna tru. Hier med fara agirn |²⁰ darinnar kyn sem eigenlig born. þad er ran ok stuldir hrifs ok ranglæ |²¹ ti uit frændur ok uíne skyllða ok oskyllða mandrap ok margr uans |²² i. kallz ok kærur ok þad annat. att huer uill annan slíjta til fiaríns [131] Suo aungri frændzsemj uerdr hlíjft sem ordzkuidrin seigir. att fiet er fr |² ænda rog. enn þann tíjma sem hinn ríjki madrínn ok agiarne rydzd um |³ fram uegin j fiebraugdonum til beggia handa. þolir hann bondin smá |⁴ grimmann storm af hans uondskap ok agirne att þar firir uerdr hann fielaus |⁵ med aullo ok gengr æ uonar uaul. Enn aulmoso menn guds hwngradir ok |⁶ kallnir kropna firir hans dyrum. enn þad litla sem þeir þiggia. fa þeir þad med |⁷ stygd ok storum ataulum Þuilijkum agirndar mannj. Jafnar heilaug |⁸ ritning. ok þo hrædiliga til heluífis. þuiatt þad gleypir margan ok se |⁹ igiz þo alldri nogt hafa. Hann jafnaz uit hafit þuiad *oll uautn jardarinnar |¹⁰ gera sijna ræs til siofaríns ok er þo alldri fullara. hann lijkit ok þeim siu |¹¹ kdoms mannj er ydropícus heitir. þad er su sott att madr *er stynfullr af d |¹² ryckium storum. enn þystir æ þess meir. sem hann dreckr meira Aagiornum |¹³ mannj jafnar heilaug ritnijng uit skipbrotz mann. þuiat þann tíjma sem |¹⁴ hann fer j kaf. helldur hann dauda halldi. huat er hann hondlar j sijno and |¹⁵ lati. sem jarnbaundum sie þraungt. Suo gerir agiarn madr þad er hann klo |¹⁶ festir uill hann ecki laust lata. Nu sa sem girnízt att lækna þenna síu |¹⁷ kdom er agirndar drep ma heita. geymi hann att afla riettliga. enn |¹⁸ ef rangtælid uerdr. geymi hann att skipa aftur. att ecki lifi elldkueikia |¹⁹ j gozino. uera skilríjkr allri skylldo meire ok minnj. bædi uit |²⁰ heilaga kirkiu ok fataeka menn. vera mískunsamur ok olmosogiarn |²¹ uit fataeka menn af riettfeingno goze. þuiat ecki uill drottin gud |²² þickia þad sem illa er aflat. Vera godur urlausnar þeim sem þarf lw |²² ta þessar greinir undir sporgongu grædara uors herra iesu cristi. þuiat ecki att eins uirdiz [132] hann att vera madr fyrir

---

20 [þad er] - 672 21 skyllða ok] - 672 22 annat] - 672 22 fiaríns] + suo aungri frændsemi added at the bottom of the page 1 Suo] + at 672 1 ordzkuidrin seigir] ur-skurdinn sier 672 1 fiet] fe 672 2 hinn ríjki madrínn ok agiarne] hann hinn ríki 672 2-3 um fram uegin] þann ueg um 672 3 bondin smá] sma bondin. suo 672 4 fielaus] opt kollottur 672 6 þiggia] fa 672 6 þeir] - 672 7 stygd] stygdum 672 9 oll] 672, er 624 10 þo alldri fullara] æ sem fullt male 672 11 ydropícus] ydropicro 672 11 er] 672, - 624 13 ritnijng] bok 672 16 uill hann] kann 672 16 lata] uerda 672 18 rangtælid] rangtekitt 672 21 uit fataeka menn] - 672 21 goze] fe 672 21-22 drottin gud þickia þad] gud. drottinn þat þiggia 672 22 sem] er 672 22 sporgongu] forgaungu 672

uora sauð helldur fataekur af fataekri modur faeddur |² Er ok þad einkanliga su laeknijng lastarins. fyrst ok sij |³ daz setiandi j sitt hiarta. huersu hann ueitti sig ok sijna hluti med miklum |⁴ aurleika friadagin langa. þa er *hann leyfdi klaedin af sier sijnum |⁵ krossfestijngar monnum. ok þar med sialfan lijkaman ollom monnum kristnum |⁶ til eftirdæmis. sem hann bydr sialfur Diligite inimicos uestros *bene faci |⁷ te hijs qui oderunt uos Sigrar sa med einkanligum hætti agirndar laust |⁸ inn. er þeim firir gefur er ouerdugr er att þiggia af honum ok audlaz þui |⁹ meira uerdkaup sem hann gerir optar med miuku hiarta: |¹⁰

'Tristicia' <h>inn sietta capitale[m] criminum heitir gula. þad er *offylli |¹¹ edr grædgi. sem uottar sæll gregorius. þessi laustur er med 'fim' hatum |¹² er sa fyrstur ef madr etr firir rietta maltijd. ok gerir þad firir eina sau[k] |¹³ fyst ok obindendi. Sa annar att sakir lijkamligar girndar lætur *madr sier |¹⁴ matgiora med þann dyrazsta kost er hann kann fa. ok hafi uid |¹⁵ þad miklu meira. enn hans stiett er til heyriligt. A þui bragdi fiell hinn |¹⁶ rijki madr j gudspiallino er dagliga kræstizst med dyrdligum kra |¹⁷ sum. enn grofzt sijdan j heluifji. Sa er hinn þridie ef madr sedur sinn k |¹⁸ uid med girnd hugarins um framm lijkamans þurft ok natturu. Sa fiordi ef m[adr] |¹⁹ etur akafliga fliott an hofsemð ok stillijng. Sa fimte ef madr [i] |²⁰ dnar med langri forhugsan huersu hann skal mesta sadning giora sijnum |²¹ lijkama. þann dag med mat ok dryck ok jafnframm sem hann bregdr aug |²² onum jsundr. er þetta lijmt med hiarta hans. ok fyrr enn hann þione gudi [133] mikit aþeim deigi. skipar hann sier til snædijngs ok fyrr seigir *hier fyl |² gia .ij. hlutir er firir synizt ganga tolo heilax gregorij Sa er annar |³ ef madr etur ofrialst. Enn sa annar ef madr etr *bannada fædu. a |⁴ fausto dægnum edr etr oæti a annann tijma huerr sem er Seigir hier |⁵ 'þadan' fra mest ok uest er att aullo þad er ofdryckia ok oll ofneyzsla. Af |⁶ henne hafa

---

1 sauð] skulld 672 1 fataekur] + ok 672 1-2 faeddur Er ok] kominn. ok er 672 2 laeknijng] + a word which is crossed out 3 j sitt hiarta] at 672 4 aurleika] + a 672 4 hann] + er 624 6 sialfan] sialfum 672 5 kristnum] j kristninne 672 6 bene] 672, bi 624 8 firir] - 672 10 Tristicia] added in a later hand; capitale[m] criminum 672 10 offylli] orfylli 11 uottar] segir 672 11 'fim'] + a word which is crossed out 12 sau[k]] saman 672 13 att] ef 672 13 madr sier] + madr sier 16 kræstizst] kræsti 672 16 dyrdligum] dyrum 672 17 er] - 672 1 mikit] - 672 1 hier] + seigir. ok 624 2 bannada] 672, bannandi 624 3 a fausto dægnum edr oæte a] edur oæte 672 3 (133)-8 (134) Seigir hier ... stillijng fylgia] - 672

margir tynt líffenu. firir þessa sauk. sumir límunum. sumir ⁷ *bera allz-konar aurkuml allan alldur. sumir sújvirdijng. Vid særdir* ⁸ *ok bardir ok uelldur þui ofdryckian. þier meigit amínnazt huatt efnj* ⁹ *ofdryckian er. edr hueriu hun tynir. þad er fyrst er minzst er. ath* ¹⁰ *sa er med ofdryckiu fer. þa firir <gerir> hann sialfan sig. Enn firir ofdryckiuna* ¹¹ *ok hennar auduirde tynir madrínn fienu. ok glatar þar firir samuizskunne hier* ¹² *firir uerdr madrinn uesall ok fataëkr ef hann firir lætr hana eige. þad er annar* ¹³ *laustur ofdryckiu. hann gleymir minníno. hann gleymir ok þui aull* ¹⁴ *o er honum er skylt att muna. þad er ed þridia at þa gírnízt hann* ¹⁵ *alla hina raungo hlutína ok hann hrædzit ecki att taka fie med* ¹⁶ *raungo ok suo konur. sa er hinn fiordi hlutur ofdryckiu att hun eggjar* ¹⁷ *hann ecki uætta att þola huorki ord nie uerk gialda j moti h* ¹⁸ *alfu meira illt enn til sie gert hier umfram eggjar hun att leita last* ¹⁹ *mæla aþa er oualldir eru. þa er sa hlutur er hun þreytir líjka* ²⁰ *man att þola uandrædzinn mædaz af uokunum. tyna blodínu j* ²¹ *ollom límunum ok lidunum ok spilla blodinu suo til uanheilendis tyna* ²² *þar med allre heilsunne. enn þa er farit er af ofdryckiunne* [134] *eigunne ok heilsunne ok uitennu. þa eggjar hun att farga aullo þui sem* ² *adr er ologatt. þad er salínn. eggjar þa att orækia ríetta sidue* ³ *níu ok ríett bodord. enn af hugaz sialfum gudi ok minnaz aunguan* ⁴ *þann hlutin er hann hefir gert liminu a ofdryckiu mennírnir. þa* ⁵ *er *þeir skiliz fra ollu jsenn. dryckiunne ok líffenu. huat líjklig* ⁶ *az er huerir muno gríþpa uitt salinne. huerr hann deyr ofdruck* ⁷ *inn. hann skal uakna j heluífte mínníz huersu olíjkt þetta att* ⁸ *hæfi er þuiatt ollom skillde stillijng fylgia. Fím eru dætr gu* ⁹ *le seigir sæll gregorius. fyrsta uanstillte er tung-una hrærir til storraða. Onnor* ¹⁰ *margmælgí ok síjdan flyt'e' j henne med hormulígu samblande bædi* ¹¹ *umlestr ok brigsle. Þridia er oskaplíg gledi med marghattodu sam* ¹² *bandi med hafum hlatrí. ok bríoztíns osnílle ok þeim bríozíns burd* ¹³ *ok líjkamsíns *edur gaungu att líjkamurín synir huat blautt er edr bannat att* ¹⁴ *líggr j bríostínu. Fíorda skemdar ohreinsannar att kasta upp mat ok dryk* ¹⁵ *firir uantempran. Fímta slioleíkr bædi hugskotz ok líjkama. þuiat skyn* ¹⁶ *semðin er rangsnuin med uitleysi. enn holldít lafir um hendur med af<1>* ¹⁷ *leysi. enn ef styrkur kann uerda j líjkamanum. er*

---

4 liminu] uncertain; looks more like hitanu 5 þeir] þier 10 flyt'e'] flytur 672 12 med] + med 12-13 burd ok líjkamsíns] ok líkamsíns burd 672 13 edur gaungu] 672, er gengur 624 13 er] - 672 13 at] - 672 14 bríostínu] hiartanu 672

briostid suo uisid enn ^{|18} augon *blind. at hann hleypur a kaf edr forad ef firir uerdr nema menn ^{|19} hialpi honum. þenna syrgil<ig>a laust hirti uorr herra iesus cristr þa er hann bergdi ^{|20} galli med suro uífne b'Y'andat a krossinum oss til eftir *dæmis att lyía ^{|21} holldzins girndir. enn fylgia ei þat er j hug kemur. Onnor læknijng þ ^{|22} essa lastar er att næráz andligri fæzslu gudligra malsemda. Þridia [135] att minnaz sem oftaz dauda sijns. Fiorda att minnaz sem ^{|2} oftaz eilijfrar samkundu med gudi att hann fordiz þenna urskurd ^{|3} lausnarans. Nemo uirorum illorum qui uocati sunt gustabit cenam ^{|4} *meam

h'inn uij. *capitalem criminum ^{|5} er luxuria. hun er eigenligt edli matar ok dryckiar. þuiat ^{|6} æ þui katara sem holldit er meir alid. girnizt þad þui frammar mo ^{|7} ti andanum. Lostasemj greinízt j þriu nofn. hit fyrst ^{|8} a heitir fornicacio. Annat adullterium. þridia choichus. þad er suo ^{|9} liosara meínalaus frillulifnadr. hordomur saurganar sem gior ^{|10} iz amote edli nattu-ronnar. Líjtum a fyrstu híuskapin sialfan ^{|11} med huersu morgum hattum hann ma uerda syndsamligr. att þadan af ^{|12} megum uier undir standa. huersu liotar eru j guds auglite framsettar lost ^{|13} asemdar greinir. þad er hans ríettr att hioninn bue saman. firir þa sa ^{|14} uk att guds þionosto madr uerde getin af *þeira blodi. þad annat. er ríett ^{|15} er att huort hiona gialldi audro skulld. líjkamliga sem heimt er a ^{|16} ríettum tíjma. þad er lofat att þau bue saman. helldur enn huort þeira ^{|17} horízt fra audro *edur annad huort þad er hier næst. sem ecki er leyfiligt ^{|18} att þau bue med einne saman lostagirnd. er þad þess þyngra ok uerra ^{|19} sem þau uinna þad oftaz. þoatt huorki stadur nie tíjme sie firirbodin ^{|20} þad er þyngra hier næst att þau bue saman med l'o'stagirnd sem fyrr uar ^{|21} sagt. ok nu med suo akafligum hita hordomsins att þau gleyma ^{|22} gudhræzlu sijns híuskapar fars. þui dregur holldit þau hier framm j daud [136] liga synd hier fylgir aunnr. ef

18 blind. at] 672 blindut 624 18 edr] ok 672 20 suro] syru 672 20 dæmis] 672, - 624 21 ei þat] ecki þui 672 22 fæzlu] fædu 672 4 meam] + capitalem criminum 672 4 meam] 672, magnam 624 4 capitalem] capitulum 6 meir] - 672 8 choicus] thonus contra naturam 672 9 saurganar] Glæpur j organar 672 10 amote] mote 672 10 nattu-ronnar] ok natturu 672 10 a] j 672 10 nattu-ronnar] ok natturu 672 11 uerda syndsamligr] syndsamligr uerda. edur leyfiligr 672 13 hioninn] hion 672 14 þeira] 672, - 624 15 audro] + retta 672 15 er] uerdr 672 16 er] + ok 672 16 saman. hell-dur] helldur saman 672 17 edur annad huort] 672, annar tueggia 624 17 er] + ok 672 17 leyfiligt] lofligt 672 18 bue] + saman 672 18 þess] þui 672 18 ok uerra] - 672 19 huorki + se 672 19 sie] - 672 22 fars] - 672

bannadr er tíjme. Ef hann liggir med henne a |² oleyfiligum tíjnum. þridie ef stadur er bannadur ok heilagr. Fiorda ef |³ hun hefir klædasott. Fimta ef hun er kuidug med lifanda barn |⁴ sietta er haufud glæpr jmote skipadre natturu. ef karl |⁵ horfir eftir kono j þeira samuero. suo ok ef hun er wr barneign. eda |⁶ ef hann liggir oftur med henne. enn þau uili att barngietnadr uerde |⁷ af þeira sambwd. Nu ef þessar daudligar *vi syndir mega ku |⁸ elia hiuskapin eftir uondum attuikum huat mun þa lijda fríllul |⁹ ijfis mannínnum edr portlijfis mannínnum. er a aungua lund mega frem |¹⁰ ia sinn losta. nema med dauda salarínna sem uottar sialfur |¹¹ *detalogus sem uor herra iesus cristr seigir. non mechaberis. þuiat þad skyriz j dau |¹² dluga synd hvern ueg sem madrinn leidir wtt af sier uilianliga. lostablod |¹³ ok er æ þui sarara firir gudi. Beidir fliotara jdrannar med jatning ok yfirbot |¹⁴ sem madrinn spillir sier optar. einkanliga j moti edli natturunna þuiat |¹⁵ þad er ecki einfalliga daudligt. heddur haufud glæpur ok er ugg |¹⁶ legt att su grein suike margan sarliga j kristínne þuiat breyskir |¹⁷ menn kalla einskess uert þegar hia sneidir eigenkono manna. edr fr |¹⁸ ændkono sijna. uíf eru greinir lostasemdar. hin fyrsta er concupi(s)c |¹⁹ encia. edur fornicacio. þad er samuist holdlig med meinlausri |²⁰ kono. Aunnr er meretricium. þad er por(t)lijfi att kona gripr annan att |²¹ audrum. edur karlmadr kaupir sier skækiu med pening meinalaus til saur |²² lijfis opinberliga. Hinn þridia er adullterium. hordomur. ef karlmadr edr [137] kona fleckar hiuskap- arband med haduligum hordomj. Fiorda er |² stuprum þad *er meyar edr meydomsspell. hinn fimta er sacri |³ legium. þad er tru rof uitt gud. þa er karl edr kona. gengr a sijna heit |⁴ ok fram jatannir ok heyrir til þessi grein uigdum monnum til guds þion |⁵ osto. Sietta greinn heitir incestus þad eru odadir. edr frændsem |⁶ ispell edr sifiaspell. Siunda er sodomicum uicium. Ma med |⁷ þessu nafni kennazt allt þad er madr leidir sinn losta wt af sier

---

1–2 Ef hann . . . tíjnum] - 672 5 horfir] hefir huorft 672 5–7 suo ok ef . . . þeira sambwd] - 672 7 þessar daudligar] vi. daudligar 672 7 vi] 672, uíf 624 8–9 fríllulij- fis] fríllu 672 11 detalogus] 672, deralogus 624 11 sem] þat er 672 11 iesus cristus] - 672 12 hvern ueg] huernenn 672 13 gudi] + ok 672 14 j] - 672 14 natturunna] ok med natturu 672 17 eigenkono] eginkonum 672 17–18 frændkono sijna] frændkonum sinum 672 18 lostasemdar] losta semdarinnar 672 19 holdlig] - 672 20 att] þa er 672 21 skækiu med pening] med peninga skintik 672 22 er] - 672 1 er] - 672 2 er] 672, eru 624 2 fimta] + grein 672 4–5 þionosto] + þo einkanliga klaustra monnum 672 6 sifiaspell] sifia 672 6 sodomicum] sodomíticum 672

mo |⁸ ti edli nattu^runnar. ok hefir sa bauluadur glæpur margar greinir med sier |⁹ þær er uarla eru milli kristinna manna nefnandi enn halfu sij |¹⁰dr fremiandi. seigir suo j laugteknum bokum *dextra parce *et e |¹¹ mendo ok odrum miklu fleirum att uicium contra naturam. a huern |¹² hætt sem þad geriz þa sie þyngra ok meire glæpur enn þo madr fa |¹² lleriz lijkamliga med modr sinne med fullu uerki limir *lost |¹⁴ a semdarinnar um þær saumo sem hun gengr att hiartanu manzins |¹⁵ eru fimm. er haundlaz med uersa. Uisus et alloquium contactus et os |¹⁶⟨c⟩ula sacerdotum *Vm límu augnana hertok *hun dauid þa er hann sa bersabee. suo |¹⁷ ei sijdr .ij. presta er sau susannam miog fagra. enn huersu lo |¹⁸ stasemj hertekr hiartat firir uidrtala. Seigir Derollo *Sine colloquo mulier |¹⁹ is *ignis exardescit. Enn huersu hun snetr hugin med syndsamligri a |²⁰ tekniⁿgo seigir paulus. Bonum ⟨homini⟩ mulierem est non tangere. et salamon |²¹ non erit mundus qui tetigerit eam. Lostasemdar uerkit þarf ecki confirmerazt |²² cum auctoritatibus prestum. Atta eru ðætr lostasemdar. sem gregorius uottar [138] *hinn fyrsta er blindleikr hugskotzsins Onnor er endurminningar ley |² si daudans heluijtis. ok eilijfrar dyrdar. þridia er ostaudog |³ leiki hugskotzsins til eins *ok annars. *Fiorda ast sialfs sijns |⁴ kiotzs ok þessa heims. Fimta er fyzt ok fliotleike lastar |⁵ ins. þuiat þui oft ar sem madrinn gerir a miss. þui framar fysizst |⁶ hann att syndgaz. Sietti er hatur gudz. þui gud hatar *þa ok pinir |⁷ er starfa j hollldligum munudum. Sionda er fyst þessarar uerall |⁸ dar ok ueralldigra liettfella. suo sem audæfa ok lijkamligs |⁹ styrkleiks. heilsu ok þesshaattar hluta heimsens. er lostafullr |¹⁰ madr uill giarna fa. ok sijna daga med þui wt leida. Hinn uiij er |¹¹ auruæntijng ouordinnar ueralldar. ok æfi eilijfrar aumbaunar er hr |¹² einlijfsum ok riettlatum er af gudi firir buinn Multa *mala facit homini |¹³ luxuria domino *est contumelia quod templum

7 wt] burt 672 8 edli] hætte 672 8 nattu^runnar] + sialfrar 672 8 sa] - 672 10 dextra] 672, dextera 624 10–11 et emendo] etimendo - 672 12 þo] + at 672 12 lijkamliga med modr sinne] med modr sinne likamliga 672 13–14 losta semdarinnar] 672, lost agirndarinnar 624 15 med] + þessum 672 16 Vm límu] 672, Slijmu 624 16 hun] 672, - 624 17–18] lostasemj] losta semín 672 18 uidrtala] uidr talid 672 18 Derollo] etiam 672 18 Sine colloquio] quid mulieris 624 19 ignis] 672, - 624 21 eam] 672, eum 624 21 ecki] + at 672 22 lostasemdar] losta semdarinar 672 1 hinn] 672, hit 624 2 er] - 672 2 ok] 672, - 624 3 Fiorda] - 624 3 ast] - 672 4 fliotleike] flodlig leiki 672 5 madrinn gerir a miss] madur misgerir 672 6 þa ok pinir] 672, manzins þijnur 624 7 munudum] munud ferdum 672 10 þui] þeim 672 12 af gudi firir buinn] fyrir buín af gude 672

eius inquinat. Sex eru læk ^{|14}*nijngar af heilaugum fedrum. fundnar til att sigra* ^{|15}*lostasemj. Er hin fyrsta att firraz alla til ferd ok efni lastarins firir syn ord ok* ^{|16}*aund ok persono. Aunnor lækniþng er att hugsa þa stund er aundin* ^{|17}*igtir j briostinu ok hotar sijna bruttferd af likamanum. þridia er* ^{|18}*att treysta sier ecki mïog til styrkleiks. edur staudo moti freistn* ^{|19}*enne utan att eins j guds trausti ok helgra man(n)a tienadi. þuiat þeir* ^{|20}*fiellu firir saugdum lesti. hinn helgasti madr dauid kongr. hinn uitra* ^{|21}*zsti madr salamon ok samson. hinn sterkazsti ok margir adrir. Fiorda [139] lækniþng att fordaz jdiuleysi Fimta lækniþng att þreyngia holldit* ^{|2}*med faustu. edr einhueriu bindendi. Sietta att rijsa snemma moti* ^{|3}*freistninnï ok streingia suo framt att ouinurenn fæe ecki rottsett hana* ^{|4}*fær sa madr sigur er suo giorir. þui hann lijkitz j dæmj sælli guds modur mar* ^{|5}*ie att lemïa fiandans haufud. þad er upphafliga teyging ouïnarins* ^{|6}*sem sialfur skaparinn spæde af henne suo seigiandi til hauggormsins suikar* ^{|7}*a adaams ok ewo Jpsa contered caput tuum. ok þesse sijdazsta lækniþng* ^{|8}*mote lostasemenne att lemïa fysto teyging* ^{|9}**hæfir aullum laustum .uij. fyrrsaugdum er* ^{|10}**skrifadir hafa ueritt um stund firir þa sa uk att þo ouinurenn flyti þa att salunne. enn* ^{|11}**hann þeim aungua gladniþng ueitandi j sijnu hiarta. þa er madrinn saklaus um þenna h* ^{|12}*lut. Enn ef lausturenn leikr um hiartad leinge ok uitt hiartat ok* ^{|13}*samþyckizt þad til framm kuæmdar er synd ok er ecki daudlig. Enn ef he* ^{|14}*dan af gengr fram med jdnan ok astundan firir ord edur uerk. Suo ath* ^{|15}*andinn sialfur uerdr lastudigur dregr framm j daudliga synd* ^{|16}*Ok sijdan kristinn madr kennir sig staddan suo aumliga giore hann firir sia* ^{|17}*lfs sijns salu hialp. att hann late ecki leidazt framm j langan o* ^{|18}*uana. þuiat æ þui þikir mïnna uert um syndina sem madr fremur hana* ^{|19}*optar Nu firir sakir þess att uid þeim .uij.* ^{|20}*capitalibus uiciis verdur uarla uid sied ok fellr margr af þui hætliga. af þui skipadi gud .uij. *sa* ^{|20}*cramenta*

---

12 mala] 672, - 624 12 homini] homino 672 13 est] 672, - 624 13 inquinat] inquitunt 672 14 sigra] segia 672 15 syn] + ok 672 15 ok] - 672 16 er] - 672 17 er] - 672 18-19] freistnenne] freistne 672 19 trausti] miskunn 672 19-20 þeir fiellu] fellu þeir 672 21 madr] - 672 2 faustu] fostum 672 3 framt] + vte 672 4 modur] + mey 672 8 hæfir] 672, jafnha 624 8 aullum] + þessum 672 9 skrifadir] 672, skrifadar 624 10 hann] + er 624 10 aungua] aunguann 672 12 um] uit 672 12 leinge ok uitt hiartat] - 672 14 af] - 672 14 jdnan] idn 672 16 kristinn] - 672 16 sig] + kristinn 672 16 staddan suo aumliga] suo aumliga staddan 672 18 þuiþikir] þickir þui 672 18 uert um] um uert 672 18 madr] hann 672 19 þeim .uij.^{tem}] þessum .uij 672 20 uid] - 672 19-20 sacramenta] sacramenza

heilagrar kirkiu. *tíl att frialsa kristínn lyd af saarum* |²² *yfir gangi þessara fyrsagdra diofulsins dættra. ok sá sami gud er *on [140] gan uill tapaz láata helldur aullum hialpa þeim er *eckí uilia* |² *med ollu bakuerpaz uitt aullum hans kenningum ok heilsamligum hei* |³ *lrædum. þui skulum uier þessu næst alijta huat þau heita edr* |⁴ **huilik þau eru j síjnum krafte.*

---

22 diofulsins] diofuls 672 22 ok] - 672 22-1 ongan] 672, aunguo 624 1-2 eckí uilia med ollu] 672, aullo uilia 624 2 aullum hans kenningum ok] - 672 4 huilik] 672, þuilijk 624

5. *Appendix: Biblical Quotations* (references are to the Latin Vulgate, Clementine)

120.1: Isaias 42:8

121.23–24: cf. 1 John 2:10 and 3:14

122.10–11: cf. Romans 12:4–5

123.7–8: Ecclesiastes 7:10

123.12–13: James 1:20

123.16–17: cf. Proverbs 22:24–25

123.22–23: cf. Proverbs 15:18 and 29:22

124.4: Ephesians 4:26

124.7–9: cf. Isaias 66:2.

125.20: Luke 21:19

126.13–14: Psalms 12:1

129.10: cf. Proverbs 20:4

132.6–7: Matthew 5:44

135.3–4: Luke 14:24

136.11: Exodus, Matthew 5:27, Luke 18:20, James 2:11

137.20: Corinthians 7:1

137.21: cf. Proverbs 6:29

139.7: Genesis 3:15

BIBLIOGRAPHY

MANUSCRIPTS

Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, Reykjavík

AM 624 4to

AM 672 4to

PRIMARY SOURCES

- Alfræði íslenzk: Íslandsk encyclopædisk litteratur*, edited by Kristian Kålund. 3 vols. STUAGNL. Vols. 37, 41, 45. Copenhagen: Møller, 1908–18.
- Arne Magnússon's i AM. 435 a–b, 4to indeholdte håndskriftfortegnelser med to tillæg*, edited by Kristian Kålund. Copenhagen: Jørgensen & Co., 1909.
- “*Leiðarvisan*,” edited by Katrina Attwood. In *Poetry on Christian Subjects*, edited by Margaret Clunies Ross. 2 vols., 1:141–71. *Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages*. Vol. 7. Turnhout: Brepols, 2007.
- B. Alberti Magni, Ratisbonensis episcopi, ordinis prædicatorum Opera Omnia*, edited by Augustus Borgnet. Vol. 34. Paris: apud Ludovicum Vivel, 1895.
- Den norsk-íslandske skjaldedigtning*, edited by Finnur Jónsson. 4 vols. Copenhagen: Gyldendal, 1912–15.
- DI = Diplomatarium Islandicum: Íslenzkt fornbréfasafn, sem hefir inni að halda bréf og gjörninga, dóma og máldaga, og aðrar skrár er snerta Ísland eða íslenzka menn*, edited by Jón Sigurðsson, Jón Þorkelsson, Páll Eggert Ólason, and Björn Þorsteinsson. 16 vols. Copenhagen and Reykjavík: Hið íslenzka bókmenntafélag, 1857–1972.
- Duggals leiðsla*, edited by Peter Cahill. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Rit. Vol. 25. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 1983.
- The Hólar Cato: An Icelandic Schoolbook of the Seventeenth Century*, edited by Halldór Hermannsson. *Islandica*. Vol. 39. Ithaca: Cornell University Press, 1958.
- Hugsvinnsmál: Eine altisländische Übersetzung der Disticha Catonis*, edited by Hugo Gering. Kiel: Lipsius & Tischer, 1907.
- Hugsvinnsmál: Handskrifter och kritisk text*, edited by Birgitta Tuvestrand. *Lundastudier i nordisk språkvetenskap*. Ser. A, no. 29. Lund: Studentlitteratur, 1977.
- Íslenzk ævtyri: Isländische Legenden Novellen und Märchen*, edited by Hugo Gering. 2 vols. Halle an der Saale: Waisenhaus, 1882–83.
- Leifar fornra kristinna fræða íslenzkra: Codex Arna-Magnæanus 667 4to auk annara enna elztu brota af íslenzkum guðfræðisritum*, edited by Þorvaldur Bjarnarson. Copenhagen: Hagerup, 1878.

- Messuskýringar: Liturgisk symbolik frá den norsk-íslandske kyrkja í millomalderen*, edited by Oluf Kolsrud. Norsk historisk kjeldeskrift-institutt. Oslo: Dybwad, 1952.
- Miðaldaævintýri þýdd úr ensku*, edited by Einar G. Pétursson. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Rit. Vol. 11. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 1976.
- The Old Norse-Icelandic Legend of Saint Barbara*, edited by Kirsten Wolf. Studies and Texts. Vol. 134. Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 2000.
- Sveinbjörn Rafnsson. "Skriftaboð Þorláks byskups." *Gripla* 5 (1982):77–114.
- Wolf, Kirsten. "Agötu saga IV and V." *Opuscula* 14 (forthcoming).

SECONDARY LITERATURE

- Boyle, L. E. "A study of the Works Attributed to William of Pagula with Special Reference to the *Oculus Sacerdotis* and *Summa Summarum*." 2 vols. D.Phil. dissertation: Oxford University, 1956.
- Kirby, Ian J. *Bible Translation in Old Norse*. Université de Lausanne Publications de la faculté des lettres. Vol. 27. Geneva: Librairie Droz, 1986.
- Kålund, Kristian. *Katalog over Den arnamagnæanske Håndskriftsamling*. 2 vols. Copenhagen: Gyldendal, 1889–94.
- Louis-Jensen, Jonna. "Seg Hallfríði góða nótt." *Opuscula* 2, no. 2 (1977):149–53.
- McDougall, Ian. "Latin Sources of the Old Icelandic *Speculum Penitentis*." *Opuscula* 10 (1996):136–85.
- Newhauser, Richard. Introduction to his (ed.) *In the Garden of Evil: The Vices and Culture in the Middle Ages*. Papers in Mediaeval Studies. Vol. 18. Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 2005, vii–xix.
- . "'These Seaven Devils': The Capital Vices on the Way to Modernity." In Richard G. Newhauser and Susan J. Ridyard, eds. *Sin in Medieval and Modern Culture: The Tradition of the Seven Deadly Sins*, 157–88. York: York Medieval Press, 2012.
- Ordbog over det norrøne prosasprog: Register*. Odense: AiO, 1989.
- Stewart, Columba, OSB. "Evagrius Ponticus and the 'Eight Generic Logismoi'." In Richard Newhauser, ed. *In the Garden of Evil: The Vices and Culture in the Middle Ages*, 3–34. Papers in Mediaeval Studies. Vol. 18. Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 2005.
- Straw, Carol. "Gregory, Cassian, and the Cardinal Vices." In Richard Newhauser, ed. *In the Garden of Evil: The Vices and Culture in the Middle Ages*, 35–58. Papers in Mediaeval Studies. Vol. 18. Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 2005.
- Widding, Ole. "AM 672, 4° – en skyggetilværelse." *Opuscula* 1 (1960):344–49.

EFNISÁGRIP

Ritgerð um dauðasyndirnar sjö í íslenskri þýðingu.

Keywords: Dauðasyndirnar sjö, AM 672 4to, AM 624 4to, íslensk þýðing.

Frá frumkristni hafa ‘dauðasyndirnar sjö’ verið afmarkaður flokkur lasta sem kaþólska kirkjan skilgreinir nú, á gömlum grunni, sem *superbia*, *avaritia*, *luxuria*, *ira*, *gula*, *invidia* og *accidia*. Varðveitt er ritgerðarþýðing um þessar höfuðsyndir í tveimur gömlum handritum, AM 672 4to og AM 624 4to, og eru þessar gerðir náskyldar þótt ekki verði séð að önnur byggi á hinn. Hér er ritgerðarþýðingin gefin út og einkum byggt á AM 624 4to, enda texti þess fyllri en AM 672 4to. Lesbrigði eru birt neðanmáls og leiðrétt eftir AM 672 4to, þegar nauðsynlegt þykir.

Kirsten Wolf
Department of Scandinavian Studies
University of Wisconsin-Madison
1370 Van Hise Hall
1220 Linden Drive
Madison, WI 53706, USA
kirstenwolf@wisc.edu

KATHARINA BAIER · EEVASTIINA KORRI
ULRIKE MICHALCZIK · FRIEDERIKE RICHTER
WERNER SCHÄFKE · SOFIE VANHERPEN

AN ICELANDIC CHRISTMAS HYMN

*Hljómi raustin barna best*¹

Preface

THE PRESENT ARTICLE is based on work done by a group of students who participated in the International Summer School of Manuscript Studies in 2008–2010. They were given the task of investigating the transmission history of an Icelandic Christmas hymn, *Hljómi raustin barna best*, which is known in both a shorter and a longer version. The longer version, 16 stanzas in most manuscripts, is attributed to the Rev. Hallgrímur Pétursson (1614–1674), but the first three stanzas are a translation of the Latin hymn *Personent hodie*, made by the Rev. Bjarni Gissurarson (1621–1712) in Þingmúli. It is preserved in a manuscript from Skálholt containing songs and hymns that were used for singing in the cathedral school and in the diocese of Skálholt.

Although the hymn might have been included in the critical edition of Hallgrímur Pétursson's works currently in preparation at the Árni Magnússon Institute for Icelandic Studies in Reykjavík – it was printed in the edition of Hallgrímur's poems published at Hólar in 1773 – the decision was made not to do so, since only a part of the hymn is by Hallgrímur. The widespread dissemination of the text and melody of *Personent hodie* throughout Europe, and not least its transformation by Hallgrímur Pétursson into an Icelandic Lutheran hymn, was nevertheless clearly in

1 The authors would like to thank Margrét Eggertsdóttir and Matthew J. Driscoll for their valuable comments and suggestions in the preparation of this paper for publication. We would also like to thank all the other initial members of the Master Class 2010: Joonas Ahola, Florian Grammel, Anne Hofmann and Tanja Tjorven Umlauff.

teresting enough to warrant further investigation.² Although never printed in the Church's official hymnbooks, Hallgrímur's hymn is found in nearly 30 manuscripts from the seventeenth to the nineteenth century.

For the 2010 Summer School in Manuscript Studies, held in Copenhagen under the auspices of the Árni Magnússon Institute in Icelandic Studies, Reykjavík, and Den Arnamagnæanske Samling, University of Copenhagen, it was decided that the hymn would make a suitable editorial project for the school's Master Class, i.e. the group of advanced-level students participating in the summer school for the third time. Although it was not possible to finish this project in the short time available during the summer school, some of the original summer school participants have continued working on the text, both individually and at meetings and workshops held on three occasions over the last three years in Freiburg and Göttingen.³ These are Ulrike Michalczik (Göttingen), Sofie Vanherpen (Ghent), Eevastiina Korri (Helsinki), Friederike Richter (Berlin), Werner Schäfer (Copenhagen) and Katharina Baier (Braunschweig). For the two meetings in Göttingen, Margrét Eggertsdóttir and Matthew Driscoll were invited to assist and advise.

The results of this project, now referred to as the *Personent Hodie Text Edition Project*, are presented here. The history of the text's transmission is investigated in depth, the origin of the manuscripts and their interrelationship as well as their material aspects are described, and the content of the hymn is discussed, as well as the relationship between the original Latin text and the Icelandic translation. Finally, the text of the Latin text as preserved in ÍB 525 8vo is printed, along with that of the shorter Icelandic version as it is preserved in JS 386 8vo, the oldest extant manuscript, written at Hólar in Hjaltadalur in 1684. The longer version in Lbs 238 b 8vo, a manuscript written around 1860 by Páll Pálsson "stúdent," is also presented. This manuscript includes variants taken from other manuscripts the scribe made use of. Finally, the edition is supplemented with an English

- 2 A preliminary survey of the Icelandic manuscripts preserving the hymn and a short introduction to the origin, development and distribution of the text was presented in Margrét Eggertsdóttir "Hljómi raustin barna best": Upppruni, um sköpun og útbreiðsla gamals jólasálmis í handritum fyrr á öldum," in *Pulvis Olympicus: Afmálisrit tileinkað Sigurði Péturssyni*, eds. Jón Ma. Ásgeirsson et al. (Reykjavík: Háskólaútgáfan, 2009), 155–178.
- 3 We are grateful to the Zentrum für Mittelalter- und Frühneuzeitforschung Göttingen for generously funding the meetings in Göttingen.

translation of these three texts. Electronic versions of these and other texts of the hymn, marked up using TEI-conformant XML, are available online on the summer school's website, www.arnamagnaean.org.

Margrét Eggertsdóttir
Trans. Matthew J. Driscoll

1. Introduction

The year 2014 marks the 400th anniversary of the birth of one of Iceland's most eminent poets, Hallgrímur Pétursson (1614–1674). His birthday has been celebrated in Iceland in various ways throughout the year. With this article, we would like to contribute to these celebrations and thus end this festive year by discussing a Christmas hymn attributed to Hallgrímur entitled *Hljómi raustin barna best*. This hymn is an Icelandic translation of the Latin hymn *Personent Hodie*, to which Hallgrímur added thirteen original verses. In 1773, almost 100 years after the poet's death, a compilation of his hymns and poems entitled *Andlegir sálmar og kvæði* was published. This was also the very first time that the Icelandic hymn *Hljómi raustin barna best* appeared in print.

This article is the result of the work done as part of the *Personent Hodie Text Edition project* outlined in the preface. First, the article sketches the origin for the Icelandic hymn *Hljómi raustin barna best*, which lies in the Latin Christmas hymn *Personent Hodie*. We examine the textual tradition of this Latin hymn and its Icelandic parallels, and evaluate its translation into Icelandic. Second, we take a closer look at the content of the Icelandic hymn *Hljómi raustin barna best*, which survives in a shorter and longer version, and we discuss the theological views it expresses. Next, we turn to the 27 Icelandic witnesses of this hymn, their transmission and their relationship to each other. By examining the manuscripts' date and place of origin, scribe(s), and provenance, the hymn's varying verse number and order, and its variant readings, some clear patterns emerge that allow us to divide the manuscripts into groups. Additionally, we focus on the material dimension of the hymn's transmission, such as rubrics, page design and the content of the entire manuscript, and ask whether these can provide us with additional information on the relationship between the various

manuscripts containing *Hljómi raustin barna best*. Furthermore, we discuss in detail one of these manuscripts, which we nicknamed the ‘academic’ manuscript, namely Lbs 238 b 8vo. Finally, after the concluding remarks, we present the editions of the various text under discussion here side by side with their English translations, and an appendix with further information about each manuscript.

2. The songbook *Piae cantiones* and its Icelandic parallels

The following section will examine the textual tradition of the Latin text underlying the Icelandic song, the Christmas hymn *Personent hodie*. ÍB 525 8vo, the only Icelandic manuscript known to contain the Latin text of this hymn, is of central importance in tracing the process by which the hymn may have reached Iceland. Even so, the Latin hymn itself is best known from the sixteenth-century printed collection of sacred songs known as *Piae cantiones*. We will first introduce these two main sources before presenting a comparison of their respective texts. We will then briefly discuss the short Icelandic version translated by Bjarni Gissurarson (1621–1712) and its relation to the Latin text.

The manuscript ÍB 525 8vo was probably copied in Skálholt in 1687. It constitutes the first part of a collection of songs intended for the school at Skálholt, the so-called *Hymni scholares ad auroram canendi*.⁴ The hymn *Personent hodie* appears in the main section of the manuscript, which contains a collection of sacred songs, on fols. 74v–75v under the heading *sequuntur Hymni in Aduentu et natiuitate*. Jakob Benediktsson has characterized it as a Catholic hymnal, which is remarkable, as no other hymnals have survived in Iceland from before the Reformation.⁵ The Icelandic translation of the hymn was very likely made by Bjarni Gissurarson, who stayed at Skálholt around 1642, first as a student at the cathedral school and later as a scribe.⁶

4 Jakob Benediktsson, “Hymni scholares. Latneskt sálmasafn frá Skálholti,” in *Einarsbók: afmæliskeðja til Einars Ól. Sveinssonar 12. desember 1969*, ed. Bjarni Guðnason, Halldór Halldórsson and Jónas Kristjánsson (Reykjavík: Nokkrir vinir, 1969), 121–137.

5 Jakob Benediktsson, “Hymni scholares,” 127.

6 For further discussion see Margrét Eggertsdóttir, “Hljómi raustin barna best,” 161. See also Jakob Benediktsson, “Hymni scholares,” 127; and Bjarni Gissurarson, *Sólarsýn. Kvæði*, ed.

The main source for the Continental tradition of the Latin hymn is the collection of sacred songs known as the *Piae cantiones*. The 74 church and school hymns which make up this collection were collected in Finland, then part of Sweden, by Theodoricus Petri Nylandensis, a Finnish student at the University of Rostock. It was first printed in Greifswald, also part of Sweden at that time, by August Ferber in 1582; the school director Jakko Finne from Åbo arranged for its printing.⁷ While ÍB 525 8vo does not contain exactly the same collection of hymns as the *Piae cantiones*, the latter nonetheless provides the most authoritative comparandum to the Icelandic tradition of the text.⁸ Moreover, it is a pivotal source for our understanding of school education in Scandinavia in general and Iceland in particular.⁹

Still, it should be noted that these hymns were by no means contemporary compositions. In fact, most of these songs, originally intended for use in school or church, predate the Reformation and were subsequently reworked to fit the new religious dispensation. For example, Guido Maria Deves, who re-edited the *Piae cantiones* as *Cantiones sueciae* for the extensive twentieth-century collection *Analecta hymnica*, argued convincingly that many of the songs devoted to Christ had originally been addressed to Mary, because the re-writing had often been either “so conservative or sloppy [...] that most of the changes made to the original are clearly recognisable”.¹⁰ This may also account for the considerable thematic variety of the collection, which, according to Timo Mäkinen and Gudrun Viergutz, contains ballads and aubades as well as hymns and sequences (some of which date as early as the tenth century), religious, satirical and

Jón M. Samsonarson, *Smábækur Menningarsjóðs*, vol. 5 (Reykjavík: Bókauitgáfa Menningarsjóðs, 1960), 13.

- 7 *Piae cantiones ecclesiasticae et scholares veterum episcoporum in inclito regno Sueciae passim usurpatae, nuper studio viri cuiusdam reverendissimi, de ecclesia Dei et schola Aboënsi in Finlandia optime meriti, accurate a mendis correctae et nunc typis commissae opera Theodorici Petri Nylandensis* (Gryphisuualdiae [Greifswald]: per Augustinum Ferberum [Ferber], 1582).
- 8 While an investigation of the entire *Piae cantiones*-tradition in Scandinavia remains a desideratum, this lies beyond the scope of this article; our discussion will be limited to the hymn *Personent hodie*.
- 9 Margrét Eggertsdóttir, “Hljómi raustin barna best,” 159.
- 10 “[S]o konservativ, oder so salopp [...], daß die Veränderung überall mit Händen zu greifen ist”; Guido Maria Dreves, ed., introduction to *Analecta Hymnica Medii Aevi. Cantiones et Muteti. Lieder und Motetten des Mittelalters. Dritte Folge. Cantiones: Varias, Bohemicae, Sueciae*, vol. 45b (1904; repr. Frankfurt am Main: Minerva, 1961), 13.

historical songs.¹¹ This variety is equally borne out by the provenance of some of the material; indeed, whereas most of the hymns presumably originated in Finland, some of the songs can be traced to France, England and Germany, particularly to Bavaria.

We now turn to the textual differences between the version of the Latin hymn in *Piae cantiones* and ÍB 525 8vo. The Latin text of the latter differs from the printed text only in a few minor details. These variant readings mostly concern small lexical differences that do not change the overall meaning of the stanzas. For example, the first stanza in ÍB 525 8vo reads “qvi nobis est natus, | summo Christe [*sic*] datus” [who is born for us, given by the highest Christ]¹² as compared to “qui nobis est natus | summo Deo datus” [who is born for us, given by the highest God] in the *Piae cantiones*. Similarly, in the second stanza, ÍB 525 8vo has “præsepi imponitur, | stabulo porcorum” [he was put in a manger, in a pigsty], whereas *Piae cantiones* reads “praesaepi ponitur | stabulo brutorum” [he was put in a manger, in an animals’ stable]. Other differences concern the use of tense: in the third stanza ÍB 525 8vo has “veniunt” [they are coming] as compared to “venerunt” [they came] in *Piae cantiones*; or the use of an attributive genitive instead of an adjective: the first stanza ÍB 525 8vo has “de vir virginis, | ventre procreatus” [brought forth from a virgin’s womb], whereas the text in *Piae cantiones* reads “de virgineo ventre procreatus” [brought forth from a maidenly womb]. These examples should suffice to show how little the two versions differ.

As noted before, the final stanza of the hymn is absent in ÍB 525 8vo and it is therefore also lacking in the Icelandic translation. It follows that the exemplar from which the Latin text in ÍB 525 8vo was derived – that is, if we assume that there was a written exemplar – also contained only the first three stanzas of the hymn. However, in order to show that the

11 See Timo Mäkinen, *Die aus frühen böhmischen Quellen überlieferten Piae Cantiones-Melodien*, trans. Helmut Henning, *Studia Historica Jyväskylänsia*, vol. 2 (Jyväskylä: Jyväskylänski Yliopistoyhdistys, 1964), 10–23; Gudrun Viergutz, “Der Rostocker Kantor Daniel Friderici und sein Anteil an der zweiten lateinischsprachigen Ausgabe des schwedisch-finnischen Liederbuches ‘Piae Cantiones,’” in *Musica Baltica. Interregionale musikkulturelle Beziehungen im Ostseeraum. Konferenzbericht Greifswald-Gdansk 28. November bis 3. Dezember 1993*, ed. Ekkehard Ochs et al. (St Augustin: Academia, 1996), 191.

12 Note the erroneous use of the vocative form *Christe* instead of the expected ablative case *Christo*.

original fourth stanza provided a fitting ending to the hymn, its text is here given in full:

Omnes clericuli,
Pariter pueri
Cantent ut angeli:
Advenisti mundo,
laudes tibi fundo,
Ideo gloria
in excelsis Deo.¹³

[Let all clerics and boys sing like the angels: You have come into the world, I shower you with praises. Wherefore glory [be] to God in the highest.]

This three-stanza Icelandic version was subsequently amplified by Hallgrímur Pétursson, who added thirteen new stanzas (or in some manuscripts only twelve).¹⁴

It is to Bjarni Gissurarson's translation of the first three stanzas that we now turn. According to Margrét Eggertsdóttir, "poets [in seventeenth-century Iceland] were generally educated men, the most accomplished of whom often composed their verses in Latin".¹⁵ While it is difficult to gauge the extent of Bjarni's knowledge of Latin, the following analysis will show that he must have understood his Latin exemplar sufficiently to produce a fairly accurate translation.¹⁶ His Icelandic translation of the hymn is preserved in the manuscripts JS 386 8vo and Lbs 238 b 8vo.

In the first stanza, the Icelandic text adds the expression "lijkama vorum klæddur" [clothed in our flesh].¹⁷ This important detail, which stresses that God has become man, is further reinforced in the second stanza through the use of the nouns "gud og mann" [God and man] in apposition. By con-

13 Cited from Dreves, *Analecta Hymnica*, 45:135 (no. 167). Translation by Ulrike Michalczik.

14 See section 3.

15 Margrét Eggertsdóttir, *Icelandic Baroque. Poetic Art and Erudition in the Works of Hallgrímur Pétursson*, trans. Andrew Wawn (Ithaca: Cornell University Library, 2014), 205.

16 Admittedly, it remains difficult to exclude entirely the possibility that his exemplar was in a language other than Latin. A Danish or German exemplar is also a possibility.

17 The Icelandic examples are taken from the autograph Thott 473 4to, verses 2 and 3 are reversed in order to correspond with the Latin version.

trast, the original phrase “stabulo porcorum” is shortened to a mere “stalle”. Furthermore, the refrain now runs “herfang tok tok tok | herfang tok og hrygder jók | hann þeim myrkra anda” [he took the spoils and increased the disappointment for the Dark Spirit]. The phrase “herfang tok” corresponds closely to “perdidit spolia,” but the rendering “og hrygder jók | hann þeim myrkra anda” in the final stanza deviates considerably from the original’s “rector superiorum” and “rector inferiorum” [ruler of heaven] and [ruler of hell], respectively), even if it could be argued that the vernacular rendering is much clearer. Even so, on the whole, the Icelandic translation closely follows the Latin original. Indeed, considering that the entire song structure, together with its verse, rhyme, and presumably its melody, were reflected in the Icelandic version, the translation is no mean feat.¹⁸ In the following section, we will take a closer look at the entire content of the Icelandic hymn *Hljómi raustin barna best*.

3. The content of the Icelandic hymn

As mentioned previously, the Icelandic versions of *Personent hodie* can generally be divided into two groups, a longer and shorter version. The longer Icelandic version adds twelve to thirteen stanzas to the three-stanza translation from Latin, the thirteenth and last stanza always being the stanza added or omitted. The four stanzas of the Latin version of *Personent hodie*, and hence the three of those found in the Icelandic versions, refer to the nativity of Jesus, marking this hymn clearly as a Christmas song. The topic of the added stanzas of the longer version, however, stretches into Christian eschatology, referring to the Last Judgment and the eternal afterlife, including images known from the Book of Revelation. This is also reflected in the rubrics. While the rubrics label the shorter version a song or psalm on the nativity of Jesus, the longer versions tend either to label this hymn as about Jesus (in general) or about Judgment Day and the eternal afterlife.

One might assume that the content would reflect Lutheran theological views where there were suitable points at which to express them.

18 Unfortunately, for reasons of time and space the musical aspect of these texts cannot be taken into account here. For further discussion, see references in Mäkinen, *Piae Cantiones-Melodien*, 10–23.

Considering the nativity of Jesus, there are no differences between the Christian confessions in the Baltic Sea cultural zone at that time. The extra stanzas of the longer Icelandic version, however, refer to eschatological topics such as the Last Judgment, salvation, and the afterlife, topics on which Lutheranism differs clearly from Catholicism and Calvinism: will Christ judge the souls by their belief in Him (Lutheranism), or their good works (Catholicism)? Can only the souls of the chosen enter Heaven (Calvinism), or those of everybody who believes in Christ (Lutheranism), or those of everybody regardless of their belief in Christ as long as they lived a life compliant with Christian norms (Catholicism)?¹⁹ Surprisingly, the hymn gives no clear answer to these questions and it has virtually no explicitly Lutheran content. In fact, some stanzas reflect Catholic or even Calvinist notions that would be unacceptable to Lutheranism.

The first three stanzas, which derive from the original Latin hymn, refer to the nativity of Jesus, and contextualize these with the Last Judgment. The first stanza refers to Mary's virgin birth, while the second stanza includes the trinitarianist view that Christ is "both God and man". This is compliant with Lutheran theology, but so too with most other Christian theologies. The second stanza briefly refers to the descent of Christ into hell, where he frees the souls of the just that had passed away after the Fall. More typically Lutheran is the harsh statement that "The Savior [...] / increases the sorrows / of those with dark souls" (st. 2, ll. 6–8). This statement is best understood if interpreted with the Lutheran view on salvation. According to the Lutheran doctrine *sola fide* [by faith alone], only believers are delivered from sin, and no amount of good works can provide a substitute for this.²⁰ However, the statement in the second stanza goes further, as *ex negativo* "dark souls" are attributed to all non-believers. This appears to be a deduction from the (dubious) implication of the hymn that all believers have good souls (due to *sola fide*). However, this does offer us a possible understanding of these lines, and poets are not bound to follow formal logic. The description of Christ as "the Savior of all lands" (st. 2, l. 5) and "the Savior of all people" (st. 4, l. 5) reflects the view of unlimited atone-

19 Oliver Freiberger, et. al. "Werke, Gute," in *Theologische Realenzyklopädie*, vol. 35: *Vernunft III – Wiederbringung aller*, eds. Gerhard Krause and Gerhard Müller (Berlin: De Gruyter, 2003), 636–640.

20 Freiberger et al., "Werke, Gute," 636–637.

ment taken by Lutheran theology (as well as Catholic theology), at the same time clearly departing from the beliefs of Calvinism. Nevertheless, as we shall see, the hymn alludes to a Calvinist concept at a later point.

The third stanza refers to the Adoration of the Magi, as part of the account of the Nativity of Jesus. The following thirteen stanzas, which are not part of the Latin tradition of the hymn, deal with further aspects of eschatology in addition to the Last Judgment, and depart from the scene of the Nativity. The fourth stanza refers to the Resurrection of Christ and takes up his descent into hell mentioned in stanza two. The conquering of the devil by Christ is described and the metaphor of war is taken up again. As the souls of the just that were claimed by the devil after the Fall were referred to as “herfang” [war booty] (st. 2, ll. 6–7), Christ now commands “stríð” [a war] Ust. 4, l. 8), in which he gains “sigur” [victory] (st. 4, l. 1).

Stanzas five to seven then deal with the Last Judgment and stanzas eight to ten describe the afterlife: burning in hell for the sinners, and eternal praising of God in heaven for the good, as described in the Book of Revelation. The stanzas discussing the souls that are doomed to burn in hell do not clearly show Lutheran views on salvation. The doomed are those who have performed bad deeds, rather than those who do not believe in Christ. Also, the reference to the redeemed souls as those of “chosen men” (st. 16, l. 4) is suggestive of Calvinism, although the notion might still be compatible with Catholic views on redemption if one assumes the chosen to be those who did good works.

Stanzas 11 to 16 conclude the hymn by describing the longing for the afterlife and rejection of worldly life. Stanza 12 includes the sole identifiably Lutheran reference in the hymn to redemption: “Everyone who believes in Christ the Lord / Receives true exaltation” (st. 12, ll. 1–2). Here, the Lutheran concept that belief in Christ alone – and not good works – will deliver the soul from sin is explicit.

The views expressed in the hymn appear to be those common to most confessions of Christianity, with the exception of the one explicitly Lutheran perspective mentioned previously (st. 12, ll. 1–2). Some views apparent in the hymn are even clearly Catholic (the relevance of good works and of avoiding sin), while the reference to the rapture of the chosen is closer to Calvinism than to anything else. The content of the longer Icelandic version of the hymn thus suggests that, by the time of its com-

position, Lutheran theology had not fully superseded Catholic theology in everyday religious practice in Iceland.

The general division of the *Hljómi raustin barna best's* textual witnesses into two groups, based on length of the hymn, is highlighted by the difference in meaning of the first three stanzas and the remaining stanzas subsequently added to the hymn.

4. The Icelandic manuscripts

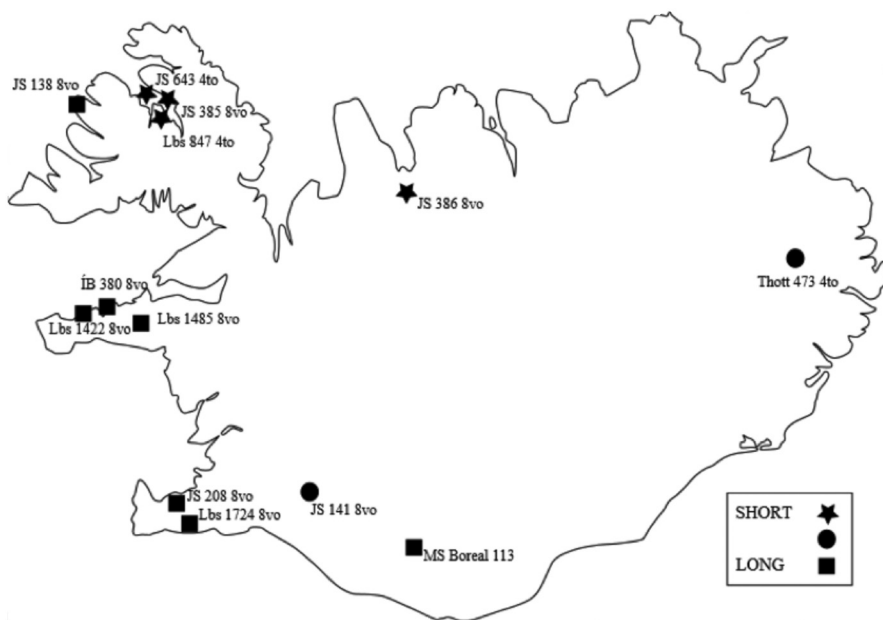
The 27 preserved texts of *Hljómi raustin barna best* fall into two distinct groups: a shorter and a longer version. The former is a translation of the Latin hymn, albeit containing only three of the originally four verses, as mentioned above (ÍBR 7 8vo, JS 141 8vo, JS 385 8vo, JS 386 8vo, JS 643 4to, Lbs 847 4to, Lbs 1192 8vo, Thott 473 4to). Its best-known example is written by Bjarni Gissurarson (1621–1712) and preserved in the autograph manuscript Thott 473 4to. The hymn's longer version is represented in a larger number of manuscripts than the shorter one, and varies in length, comprising either fifteen²¹ or sixteen²² stanzas. The version of the Christmas hymn best known among Icelandic scholars today is the one ascribed to Hallgrímur Pétursson, first printed in *Andlegir sálmar og kvæði* at Hólar in 1773.

Based on criteria such as the length of the hymn, the date and place of origin, scribes, provenance and variant readings, these manuscripts can be further divided into four groups.²³ We will discuss these groups of manuscripts in relation to variant readings. A manuscript's scribe(s), date and place of origin are often difficult to determine with certainty. Nevertheless, of the manuscripts we have studied, scribal and/or geographical information has been obtained for thirteen manuscripts, 50% of the total number.

21 JS 439 8vo, Lbs 194 8vo, Lbs 1422 8vo, Lbs 1485 8vo, Lbs 1530 8vo, Lbs 1536 8vo.

22 EDL a and b 8vo, ÍB 380 8vo, ÍBR 104 8vo, JS 138 8vo, JS 208 8vo, JS 272 II 4to, JS 509 8vo, Lbs 238 b 8vo, Lbs 506 8vo, Lbs 1568 8vo, Lbs 1724 8vo, MS Boreal 113.

23 See appendix for detailed information on length, date and place of origin, scribes and provenance.

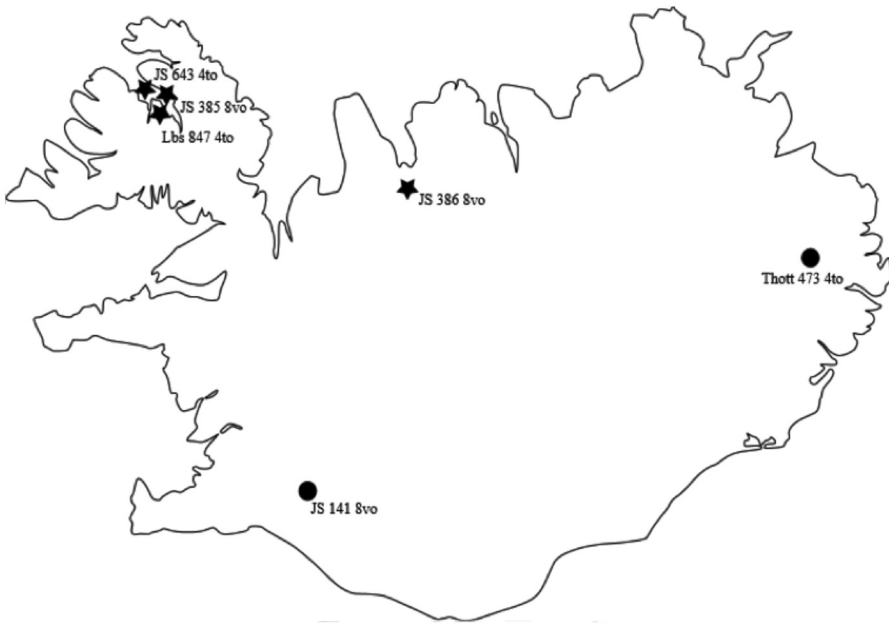
Map 1.1: Manuscripts with known place of origin²⁴

For the shorter version of the hymn, the place of origin of 75% of the manuscripts (six of eight) could be located, whereas for the longer version 39% of the manuscripts (seven out of 18) could be placed.

The manuscripts containing the shorter version were written within a time frame of approximately 30 years (ca. 1680–1710), apart from one manuscript (JS 141 8vo), which was written much later, between ca. 1760 and 1770. The most striking feature in the pattern of geographical origin is that most of these manuscripts were copied in Ísafjörður in West Iceland and one could be located to the north of Iceland, as illustrated by the stars on map 1.2.²⁵ This geographical distribution is discussed in greater detail in the appendix.

²⁴ All the maps in this article were made by Sofie Vanherpen using the program Inkscape, available for free at <http://inkscape.org/en/>. The image of Iceland is an Open Access image (.svg).

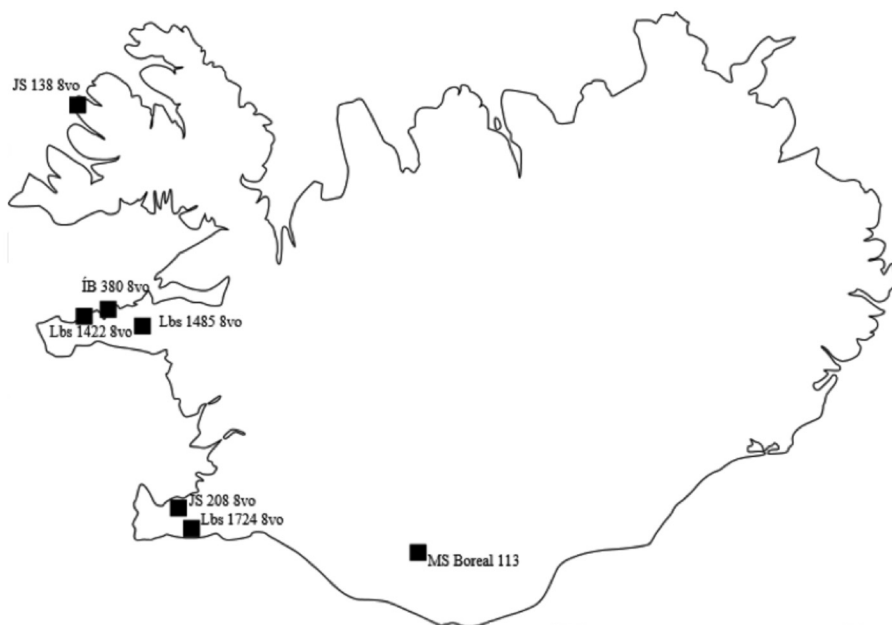
²⁵ JS 385 8vo, JS 643 4to, Lbs 847 4to in Ísafjörður, and JS 386 8vo in North Iceland.

Map 1.2: Shorter version – Manuscript origin

The group of manuscripts marked with a star on map 1.2, in addition to ÍBR 7 8vo, form a discrete group among the manuscripts of the shorter version, referred to as the *heiðra*-group.²⁶ Not only are these manuscripts closely related in age and place of origin, but the texts of the hymn also share a large number of variant readings. This group has been named after the variant reading “*heiðra*”, which is used instead of the verb “*finna*” (manuscripts marked with a black dot on map 1.2). The corresponding line in Thott 473 4to reads “*Christum finna vilja*” in place of “*Christum heiðra villdu*”. A corresponding verse line does not occur in the Latin manuscript ÍB 525 8vo. In the 1582 edition of *Piae cantiones*, the corresponding verse reads “*paruulum inquirunt*” [searching for the Child]. This variant reading seems to have been deliberately introduced by the scribes. The *finna*-reading (“to find”) is closer in meaning to the original verb “*inquirō*” [I search], whereas the use of the verb “*heiðra*” (“to honour”) adds more value and significance to this Child.

²⁶ JS 385 8vo, JS 386 8vo, JS 643 4to and Lbs 847 4to.

Map 1.3: Longer version – Manuscript origins

The order of stanzas is another element that sets this group of manuscripts apart. In comparison to the original Latin text, Bjarni reversed the order of the verses to 1, 3, 2. This order occurs in 20 of the 27 manuscript witnesses of the hymn, three of the shorter version and 17 of the longer one.²⁷ The original verse order, 1, 2, 3, occurs in only two manuscripts of the longer version and in the so-called *heiðra*-group.²⁸

The manuscripts containing the longer version were almost all copied later than those of the short version, between approximately 1689 (Lbs 1586 8vo) and 1860 (Lbs 238 b 8vo). Only a few of these manuscripts can be localized. The most striking feature of the geographical origin pattern is that a large number of these manuscripts were copied in West and South Iceland, as illustrated on map 1.3, discussed in greater detail later.

27 JS 141 8vo, Thott 473 4to, Lbs 1192 8vo, and MS Boreal 113, EDL a and b 8vo, Lbs 194 8vo, JS 208 8vo, JS 272 4to II, JS 506 8vo, JS 509 8vo, Lbs 1485 8vo, Lbs 1530 8vo, Lbs 1724 8vo, Lbs 1724 8vo.

28 Lbs 238 b 8vo and JS 439 8vo, and ÍBR 7 8vo, JS 385 8vo, JS 386 8vo, JS 643 4to, Lbs 847 4to.

As mentioned previously, the longer version of the hymn varies in length. Hallgrímur Pétursson's version of the hymn consists of sixteen stanzas, which is also the case for 68% of the longer versions (13 of 19 manuscripts).²⁹ It should be noted here that in one manuscript, ÍBR 104 8vo, stanza 15 is added in the margin of the manuscript. The first five lines of the stanza are barely legible; the manuscript is slightly defective because the edges have been trimmed. In six instances, the hymn is only 15 stanzas long.³⁰ With the exception of Lbs 194 8vo, where stanza 9 is omitted, stanza 14 is omitted in all of these manuscripts, perhaps deliberately. In a number of cases, the order of the stanzas as it appears in the printed edition of Hallgrímur Pétursson's text is reversed.³¹

The third stanza of the Latin original describes how the three wise men bring gold, myrrh and frankincense. In the Icelandic translations, an adjective is added to the last verse line of this stanza to rhyme with a previous line:

Austr kongar komu þrijr
 Christum finna vilja:
 þessum fylgde fornin dyr:
 þeir frjettu ad barne kjæru.
 Sem stjarnan oskar æru:
 Gullid best best best
 gullid best best best
 gullid best og myrran mest.
 Med reykelse skiæru.³²

This added adjective forms an important variant and groups certain manuscripts together. In all, there are four variant readings.³³ The first reading, “barni kæru / reykelsi skæru” [the cherished child / frankincense bright],

29 These are: EDL a and b 8vo, ÍB 380 8vo, ÍBR 104 8vo, JS 138 8vo, JS 208 8vo, JS 272 II 4to, JS 509 8vo, Lbs 238 b 8vo, Lbs 506 8vo, Lbs 1568 8vo, Lbs 1724 8vo, MS Boreal 113.

30 These are: JS 439 8vo, Lbs 194 8vo, Lbs 1422 8vo, Lbs 1485 8vo, Lbs 1530 8vo, Lbs 1536 8vo.

31 In ÍB 380 8vo, for example, verses 3 and 4 are switched, while verses 8 and 9 are reversed in JS 439 8vo, Lbs 238 b 8vo and Lbs 1530 8vo. Finally, verses 14 and 15 have switched places in JS 509 8vo, Lbs 194 8vo, Lbs 238 b 8vo and MS Boreal 113.

32 Stanza taken from Thott 473 4to to serve as an example.

33 See also Margrét Eggertsdóttir, “Hljómi raustin barna best,” 173–175, for a thorough discussion of these variant readings.

appears in JS 141 8vo, JS 439 8vo, JS 643 4to, Lbs 847 4to and Thott 473 4to. The odd one out in this group is JS 439 8vo, as it is the only one of these manuscripts to contain a text of the longer version of the hymn. It also shares the original verse order (1, 2, 3) with JS 643 4to and Lbs 847 4to. When it comes to place of origin, these manuscripts are scattered all over Iceland. With the exception of JS 141 8vo (from 1760), they were all written in a narrow time frame of approximately ten years (from 1693 to 1712).

The second reading of these verse lines is “barni skæru / reykelsi kæru” and can only be found in manuscripts containing a copy of the shorter version: ÍBR 7 8vo, JS 385 8vo and JS 386 8vo. These three manuscripts are all part of the so-called *heiðra*-group. In this reading, the adjectives “skæru” and “kæru” are reversed in comparison to the previous reading. This reading appears to be defective, since the reference to frankincense as “dear” or “beloved” makes little sense, so it is likely that this variant reading represents a scribal error.

The third reading is “barni skæru / reykelsi tæru”. *Tæru* is close in meaning to *skæru*, meaning “clear”. It occurs exclusively in longer versions of the hymn.³⁴ Apart from Lbs 1536 8vo, these manuscripts can be dated and localised with precision. As previously mentioned, JS 208 8vo and Lbs 1724 8vo are closely related to each other. They were both written around 1730 in the southwestern part of Iceland. ÍB 380 8vo, Lbs 1422 8vo and Lbs 1485 8vo originated in western Iceland and were written around 1700. Of these three manuscripts, two are connected to the siblings Gísli Jónsson and Helga Jónsdóttir. Strikingly, manuscripts belonging to this group were all written before Hallgrímur Pétursson’s version of the hymn was printed in 1773.

The final reading “barni skæru / reykelsi skæru” occurs in twelve manuscripts and is thus the most common reading.³⁵ It only appears in the hymn’s long versions. With the exception of Lbs 1568 8vo (written in 1689) and Lbs 1192 8vo (written in 1700), these manuscripts were all written in the late-eighteenth century and the first half of the nineteenth century, i.e. after 1773, the year Hallgrímur Pétursson’s version of the

34 ÍB 380 8vo, JS 208 8vo, Lbs 1422 8vo, Lbs 1485 8vo, Lbs 1536 8vo Lbs 1724 8vo.

35 ÍBR 104 8vo, JS 138 8vo, Lbs 194 8vo, Lbs 238 b 8vo, JS 272 II 4to, Lbs 506 8vo, JS 509 8vo, Lbs 1192 8vo, Lbs 1530 8vo, Lbs 1568 8vo, MS Boreal 113, EDL a and b 8vo.

hymn appeared in print. Additionally, the variant in this group of manuscripts is the same as in the printed hymn by Hallgrímur. In ÍBR 104 8vo, which we know was copied from the printed version, the scribe added an emendation: “barne kiæru ‘skiær⟨u⟩’ /reikellse skiæru”. In the academic manuscript, Lbs 238 b 8vo, Páll Pálson makes a note of the variant “tæru” next to “skæru”: “skæru ‘alias tæru.’”

These four different readings correspond to the four groups of text witnesses that we were able to distinguish between after taking into account the date and location of origin, scribes and provenance. Further grouping is possible by looking at material aspects of *Hljómi raustin barna best*.

5. Material aspects of the transmission of the hymn

The following section presents a short investigation into some material aspects of the transmission of the hymn.³⁶ Such aspects include both those implemented initially at the time of writing and those added later.³⁷ The most eye-catching aspects to be presented and discussed here include the titles or rubrics of the hymn, page design with illuminations, and tables of contents.³⁸ These characteristics will be related to the previously described

36 Material Philology was initially proposed by Stephen G. Nichols, see e.g. “Why Material Philology? Some Thoughts,” in Nichols, Stephen G. “Why Material Philology? Some Thoughts,” *Zeitschrift für Deutsche Philologie* 116, special issue (1997): 10–30. With regard to Icelandic manuscripts, calls for scholars to turn to such studies were put forth by Már Jónsson, “Recent Trends (or their Lack) in Icelandic Manuscript Studies,” *Gazette du livre Médiéval* 36 (2000): 11–16; and Matthew James Driscoll, “The Words on the Page: Thoughts on Philology, Old and New,” in *Creating the Medieval Saga: Versions, Variability, and Editorial Interpretations of Old Norse Saga Literature*, eds. Judy Quinn and Emily Lethbridge (Odense: University Press of Southern Denmark, 2010), 85–102.

37 The recent edited volume, Lena Rohrbach, ed., *The Power of the Book. Medial Approaches to Medieval Nordic Legal Manuscripts*, Berliner Beiträge zur Skandinavistik, vol. 19 (Berlin: Nordeuropa-Institut der Humboldt-Universität zu Berlin, 2014), bears witness to the manifold aspects that material philology takes into consideration, and to the productivity of such an approach. In this article, only a few elements can be considered.

38 We had access to most of the manuscripts kept in Reykjavík during the International Summer School of Manuscript Studies in 2009. As the project initially focused on editing the text and the eventual master class met in Copenhagen a year later, this current analysis is based on digitalized images of the actual pages, data and digitized complete manuscripts provided in Margrét Eggertsdóttir, “Hljómi raustin barna best,” and images available on *Handrit.is*, National and University Library of Iceland, 2009–2014, <http://handrit.is/> (accessed April 1, 2014). The digitalized manuscripts accessible on *Handrit.is* included ÍBR 7

parameters of dating, provenance and main variants of the texts, in order to conclude how similarities and differences correlate to these variants. The material characteristics provide supplementary information about the manuscripts' genesis and the hymn's transmission. In this way, it is possible to determine what role material aspects played in the transmission of the text, and how far they behave as independent qualities of the manuscripts.

5.1 Rubrics

All manuscripts containing *Hljómi raustin barna best* are hymn collections with varying compilation patterns, sometimes including other types of texts as well. Thus, none of the witnesses transmits the hymn in an unexpected context. The beginning of the hymn is always marked by a rubric, a heading, usually in display script and introducing the hymn. It sometimes includes information about the hymn's title and the name of the author, directions regarding the melody, or a subsequent number of the hymn within the book. Consequently, the rubrics can give information about how the hymn was perceived, transmitted and performed. In the following charts, the rubrics of the short and long versions are grouped separately, whereas the rubrics of the longer versions are further subdivided according to the hymn's subject matter (short version: group 1, long version: group 2a–c).³⁹ The rubric of the first printed edition will also be included in this discussion.

Since such rubrics did not function as titles of works in the modern sense, they were merely descriptive and hence unstable. However, four significant groups can be made out when distinguishing between the longer and shorter versions on the one hand, considering the shorter versions as a separate group of transmission (Group 1), and, on the other hand, the variants regarding the given content of the hymn (Group 2a–c). It is not

8vo, ÍBR 104 8vo, JS 138 8vo, JS 141 8vo, JS 208 8vo, JS 385 8vo, JS 386 8vo, JS 439 8vo, JS 509 8vo, JS 643 4to, Lbs 194 8vo, Lbs 238 b 8vo, Lbs 506 8vo, Lbs 1192 8vo, Lbs 1485 8vo, Lbs 1530 8vo, Lbs 1536 8vo, Lbs 1568 8vo, and Lbs 1724 8vo.

39 The transcriptions of the rubrics follow the same rules as the transcriptions of the two versions of the hymn, explained in section 6. Exceptions to those rules are due to the special character of rubrics; marked line breaks are not displayed as in the manuscripts, but follow major changes of script in script type, script size or/and change of colour of the ink, or visible intentional line breaks by the scribes.

Group 1: Rubrics of the shorter versions.

Manuscript	Rubric	Indicated melody
ÍBR 7 8vo, f. 65v 1693	Saungvijsa um Christi fædijng.	none
JS 141 8vo, f. 175r 1760	Jolapsalmar sal <i>sira</i> Biarna Gyssurssonar.	none
JS 385 8vo, f. 119v ca. 1693	Saungvijsa vmm fæding <i>Christi</i> vr latinu.	none
JS 386 8vo, f. 32r 1684	XLII. psalmu⟨r⟩. Vmm fæding Christi. S⟨n⟩üenn ür latinu.	none
JS 643 4to, f. 5v ca. 1700–1710	IX Joola psalmur.	none
Lbs 847 4to, p. 297 1693	Saungvÿsa um fæding Christi ür Latinu.	none
Lbs 1192 8vo, f. 37r ca. 1700	Nyars psalmur af sama ortur med ägiætum tön:	unspecific
Thott 473 4to, f. 37r 1704	Personent hodie, útsett med ijnum tön.	með sínum tón

Group 2a: Rubrics of the longer versions: “Um fæding Kristi, dómsdag og eilíft líf” (including the later printed edition).

Manuscript	Rubric	Indicated melody
ÍBR 104 8vo, f. 9v, 1750–1800	Umm fæding Christi dóms dag og eyliíft líf. Lag! Marja móðeren skæra	<i>María móð- irin skæra</i>
JS 272 II 4to, f. 421v, 1750–1800	Þridia qvæde. Um fæding Kristj, dóms dag og eilyft lyf. Lag, Maria modurinn skæra.	<i>María móð- irin skæra</i>
Lbs 1568 8vo, f. 72r, 1689	Fagur psálmur vmm dómsdag og eilyft líf (med sýnum tön).	með sínum tón
Lbs 1724 8vo, f. 70v, after 1730	LXXXI psálmur. Fagur lofsaungur sem er stutt agrip umm Christi nidurlægingar og upphafningar stand. Item umm dómsdag og effterlaungun eilijfslyfs. Tón Lijfsins alla lykna og näd.	<i>Lífsins alla líkn og näd</i>
Andlegir sálmar og kvæði, 269 1773 (print)	Umm Fæding Christi, Dooms-Dag og eilíft Líf. Lag, Maria Moodurinn skæra.	<i>María móð- irin skæra</i>

Group 2b: Rubrics of the longer versions: “Bænarsálmur til Christum.”

Manuscript	Rubric	Indicated melody
ÍB 380 8vo, p. 60 ca. 1700	Eirn fagur bænar psalmur til <i>Christum</i> Tön Mariä möduren skiaera. ‘ <i>Síra Hallgrímur Péturs [son]</i> ’	<i>María móðirin skæra</i>
JS 138 8vo, f. 2r ca. 1740–1750	Eirn fagur bænar psalmur til Herrans Jesum <i>Christum</i> . <i>Síra Hallgrímur Péturs son</i> . Med synum ton.	með sínum tón
JS 208 8vo, f. 11v 1730	III. Psálmur Til christum Tön, Lyfsens alla lykn og näd	<i>Lifsins alla líkn og näd</i>
Lbs 1422 8vo, f. 34r ca. 1701	Eirn fagur bænar psálmur til Christum. Tön Maria moduren skiaera. ‘ <i>Síra Hallgrímur Péturs son</i> ’	<i>María móðirin skæra</i>
Lbs 1485 8vo, f. 29v ca. 1696–1700	Bænar psalmur til Christum / <i>Síra Hallgryms Peturssonar</i> , med tön Maria moderen skiaera.	<i>María móðirin skæra</i>
Lbs 1536 8vo, f. 46r 1700–1799	Eirn fagur <i>Bænar</i> psalmur Til Christum, tön, Maria möderen skiaera. ‘ <i>Síra Hallgrímur Péturs son</i> ’	<i>María móðirin skæra</i>

Group 2c: Rubrics of the longer versions without specifications relating to the content of the hymn.

Manuscript	Rubric	Indicated melody
EDL a 8vo, f. 20v early 18th c.	Ein fögur saungvysa <i>síra Hallgríms Péturs sonar</i>	none
EDL b 8vo, f. 7r 1700–1799	Ein fögur saungvysa <i>síra Hallgríms Péturs sonar</i>	none
JS 439 8vo, f. 33r 1700–1799	Eirn fagur psálmur Med sijnum eigen tön.	með sínum tón
JS 509 8vo, f. 112v 1841–1851	Gømul fögur liödmæle	none
Lbs 194 8vo, f. 77r 1750–1800	Eirn gödur psalmur med liömulag	un-specific
Lbs 238 b 8vo, f. 20r, ca. 1860	Sálmur. Eptir salmasafni <i>Jóns Arnasonar 8vo nr. II</i> . <i>Samanborið við Lambastaða bok.</i> ‘ <i>I Sálmareykelse eignaður síra Hallgrími Péturssyni somuleiðis af síra Vigfúsi Jónssyni í æfi hans</i> ’ Med sinum egin tön:	með sínum tón
Lbs 506 8vo, f. 51r around 1750	Þrijtugasti og fyrsti psalmu med sínum tón.	með sínum tón
Lbs 1530 8vo, f. 13v ca. 1780	Eirn godur psalmur. Med sijnum toon.	með sínum tón
MS Boreal 113, f. 539v, 1740	Niars Salmur Ton/sem við Mariu vjrsur ‘401’	<i>Máriu-vjrsur</i>

surprising that the content according to the titles of the shorter version refer to the Nativity. Furthermore, most of the denotations of the hymn as a Christmas hymn appear here, and thus also imply the Nativity.⁴⁰ Since only the additional stanzas by Hallgrímur Pétursson tell of Judgment Day and eternal life, these aspects are exclusively mentioned in titles introducing the longer versions, as well as the first printed edition from 1773. These form group 2a. Most of them also include the Nativity (“Um fæðing Kristi, dómsdag og eilíft líf”). Another group, 2b, is formed by those designating *Hljómi raustin barna best* as a prayer hymn to Christ (“Bænarsálmur til Christum”). Lastly, group 2c covers titles that are rather unspecific about the hymn’s content.⁴¹ The rubric in the academic manuscript forms an exception within this group since it also presents the sources for Páll Pálsson’s writing.

Some of the oldest extant manuscripts of the shorter version refer to the hymn’s origin as a translation from Latin; the rubric then includes the notice “úr latínu.”⁴² Another variant of this is the autograph Thott 473 4to, which comprises the Latin title *Personent hodie*. The lack of references to the Latin origin in the rubrics of the longer versions is not unexpected, since the status of the hymn as a translation is much more significant for the shorter than the longer versions. Instead, the author of the various additional stanzas, Hallgrímur Pétursson, is mentioned in many rubrics of the long versions.⁴³ Even though Hallgrímur’s name is not mentioned in all of them, his role can be assumed from the context in which the hymn appears in a number of manuscripts, i.e. when a manuscript contains hymns mainly written by Hallgrímur Pétursson and/or his name is mentioned on the manuscript’s title page.⁴⁴ However, some of the manuscripts are defective, and where first leaves are missing, it is feasible that the poet was mentioned on their title pages or in a table of contents, if these were originally

40 Three of eight (JS 141 8vo, JS 643 4to, Lbs 1192 8vo). The only rubric of the short versions that does not at least imply the Nativity is the autograph Thott 473 4to.

41 The only exception is MS Boreal 113, which denotes it as Christmas hymn similar to some of the rubrics of the shorter versions.

42 JS 385 8vo, JS 386 8vo, Lbs 847 4to and all *heiðra*-group manuscripts.

43 EDL a and b 8vo, ÍB 380 8vo, JS 138 8vo, Lbs 238 b 8vo, Lbs 1422 8vo, Lbs 1485 8vo, Lbs 1536 8vo.

44 JS 208 8vo, JS 272 II 4to, Lbs 194 8vo, Lbs 1724 8vo. See Margrét Eggertsdóttir, “Hljómi raustin barna best,” 165.

present. Bjarni Gissurarson's name is included in two of the manuscripts of the shorter version, in JS 141 8vo and, as mentioned previously, in the autograph Thott 473 4to. It is worth noting that Hallgrímur Pétursson is mentioned as the hymn's author in one manuscript of the shorter versions (Lbs 1192 8vo), indicating that even the shorter version was associated with him in at least one instance.⁴⁵

The melody for *Hljómi raustin barna best* was indicated differently in the manuscripts – if indicated at all. None of the manuscripts contain musical notation for the hymn, although several manuscripts, as well as the printed edition of *Andlegir sálmar og kvæði* (1773), include musical notation for other hymns.⁴⁶ The status of the melody as an independent part of the rubric is visible, since, in almost all examples, the script differs clearly from that of the titles. Usually, the script is smaller and often current script (*fljótaskrift*), whereas the titles are mostly written in display script.⁴⁷ The similarities in the denotations of a melody reorganize the previous groups:

- I. No denotation of a melody;⁴⁸
- II. “[M]eð sínum tón” – refers to the song's own melody;⁴⁹
- III. The melody is denoted by its characteristic feature without specifying further details: “med ägiætum tön” (Lbs 1192 8vo) and “med liömulag” (Lbs 194 8vo);
- IV. References to other hymns are made, either *Máría móðirin skæra*⁵⁰ or *Lífsins alla líkn og náð*.⁵¹

45 The text reads “af sama ortur,” referring to Hallgrímur Pétursson, who was mentioned with the previous hymn.

46 ÍBR 7 8vo, JS 138 8vo, JS 208 8vo, JS 386 8vo, Lbs 1485 8vo, Lbs 1530 8vo, Lbs 1536 8vo, Lbs 1724 8vo. Since we did not have access to all the manuscripts in the later stages of our work, this aspect could not be verified for the following manuscripts: EDL a 8vo, EDL b 8vo, ÍB 380 8vo, JS 272 II 4to, Lbs 847 4to, Lbs 1422 8vo, MS Boreal 113, Thott 473 4to.

47 The few exceptions to this rule are Lbs 194 8vo, Thott 473 4to, and ÍBR 104 8vo.

48 EDL a 8vo, Edl b 8vo, ÍBR 7 8vo, JS 141 8vo, JS 385 8vo, JS 386 8vo, JS 509 8vo, JS 643 4to, Lbs 847 4to.

49 JS 138 8vo, JS 439 8vo, Lbs 238 b 8vo, Lbs 506 8vo, Lbs 1530 8vo, Lbs 1568 8vo, Thott 473 4to.

50 ÍBR 104 8vo, ÍB 380 8vo, JS 208 8vo, JS 272 II 4to, Lbs 1422 8vo, Lbs 1485 8vo, Lbs 1536 8vo, MS Boreal 113.

51 JS 208 8vo and Lbs 1724 8vo.

At first sight, this suggests that *Hljómi raustin barna best* was sung to different melodies. But a closer look reveals that the hymn was most likely sung to the same melody as the Latin *Personent hodie*, as implied in the autograph Thott 473 4to: “Personent hodie, útsett med sijnum tön.”⁵² However, it is interesting that this melody was identified with various different wordings. First, the absence of particular indications as well as the notion of “með sijnum tön” leads to the conclusion that the melody of the hymn must have been well-known and primarily associated with these lyrics.⁵³ This also applies to the two instances referring to the character of the melody, in which further details were considered unnecessary (I–III).

Second, the reference to two other hymns, *María móðirin skæra* and *Lífsins alla líkn og náð* (IV) indicate the same melody as the other previous instances, though at first sight, it does not seem to be the case. It is clear that rubrics presenting more details about the hymn’s content also tend to give more specific references to the melody; all manuscripts of group IV, belong to groups 2a and 2b in the previous charts.⁵⁴ Three of the rubrics referring to *María móðirin skæra* are in manuscripts (ÍB 380 8vo, Lbs 1422 8vo, Lbs 1485 8vo) copied around 1700 in the West of Iceland, and the first two of these are very closely connected (cf. appendix). Since ÍBR 104 8vo is a copy of the printed edition, both the manuscript and the printed text share the wording of the rubric, including the reference to the melody rubric. Both songs, *María móðirin skæra* and *Lífsins alla líkn og náð*, follow the meter of *Hljómi raustin barna best*, and apparently used its melody, too.⁵⁵ This is further supported by the fact that is noted in Papp. Fol. Nr. 64 (f. 358r) that *María meyjan skæra*, which has the same metre, too, was sung to the melody of *Personent hodie*. It is highly likely that either *María móðirin skæra* or *María meyjan skæra* are referred to in MS Boreal 133, in which the melody is given as corresponding to „Mariu vijsur“. The title *Lífsins alla líkn og náð* is only referred to in the rubrics of the manuscripts JS 208 8vo

52 We wish to thank the anonymous reviewer for assistance and expertise concerning melody issues.

53 Thanks are due to the anonymous reviewer who pointed out this syllogism.

54 Except MS Boreal 113.

55 Jón Helgason, ed., *Íslensk miðaldakvæði. Íslandske digte fra senmiddelalderen*, vol. 2 (Copenhagen: Ejnar Munksgaard, 1938), 33–52. Cf. Jón Helgason, *Íslensk miðaldakvæði*, 2:37.

and Lbs 1724 8vo.⁵⁶ These two manuscripts agree in terms of the indicated melody but not regarding the rest of the rubric, JS 208 8vo belonging to group 2b and Lbs 1724 8vo to group 2a. Nevertheless, the two manuscripts share many other features: their provenance is Southwest Iceland, the versions of the song share most text variants including “barni skæru/reykelsi tæru,” they preserve all 16 stanzas, and they are of similar visual appearance in terms of page design, discussed in the next section.⁵⁷ However, it is very likely that *Lifsins alla líkn og náð*, just like the other different versions of the melody, indicate the same genuine melody of *Personent hodie*. In addition to other factors, once again, the hymn’s unusual metre especially points in that direction.⁵⁸

5.2 Page design

The design and layout of the pages of the manuscripts vary widely. This also applies to the design of sections within individual manuscripts, since they are often written in several hands. As the hymn is transmitted in two versions of varying length, the texts can cover anything from one third of a page (ten out of 30 lines in JS 643 4to, f. 5v) to nine pages (Lbs 1536 8vo, f. 46r–50r). Almost all manuscripts feature a special display script for the title that differs from the script used for the text of the hymn itself. The structure of the hymn is usually reflected by the beginning of a new stanza on a new, indented line, and with new verses marked by commas or dashes. Some manuscripts even enhance the visibility of the structure by using display script for the first line of every stanza.⁵⁹ Many use paragraph initials, though these are sometimes hardly set apart from a normal majuscule. Only three manuscripts have consecutive numbering of the stanzas, and only two adjust the (physical) line breaks according to line breaks in the verse.⁶⁰ Only ÍBR 104 8vo uses no different script types, decoration

56 See the search request for this title on *Handrit.is* (accessed July 9, 2014).

57 Margrét Eggertsdóttir has already pointed out their close relation; see “Hljómi raustin barna best,” 165. She took into consideration that JS 208 8vo could have been used to prepare Lbs 1724 8vo.

58 Thanks to the anonymous reviewer for sharing this convincing conclusion. It was beyond the scope of this article to include detailed research on the transmission, histories and links between these hymns and therefore the melody in general; clearly more research could be done on this matter.

59 EDL b 8vo, JS 509 8vo, Lbs 194 8vo, Lbs 1536 8vo.

60 These are Lbs 238 b 8vo, Lbs 1485 8vo, JS 208 8vo, and Lbs 238 b 8vo and Lbs 1536 8vo, respectively.

or other elements of page design whatsoever. Only the rubric of the hymn, barely perceptible, is centered, breaking the monotony of the text block to a small degree. Even new stanzas fall into line with the previous ones, separated only by white space.

All the manuscripts were designed as books of utility, and their use has left traces: leaves are missing and the paper is soiled, sometimes worn with heavily tattered edges, which have occasionally been restored with paper. The signs of use are also apparent in Lbs 1192 8vo, a fragmentary manuscript remarkable for its page design. This manuscript is replete with beautiful illuminations that use elements of medieval book painting, albeit here in a late pre-modern context (see plate 1).⁶¹ It transmits the shorter version of the hymn and is one of the oldest manuscripts to preserve this work. It is also one of the smallest manuscripts, measuring ca. 13 cm in height;⁶² a normal text page only comprises 16 lines. Every page of the 41 preserved leaves of this manuscript is illuminated – at the very least with coloured paragraph initials. The rubrics are written in red ink, and every hymn opens with a distinct initial skillfully imitating Romanesque style, using luminous colours in red, blue and yellow. The ⟨h⟩ of “Hliöme raustenn barna best” is nine lines high, in a red minuscule with white branching scrolls on a blue background. Moreover, the manuscript provides coloured ornamentation at the end of the hymns, filling the space in order to allow the following hymn to begin on a new page. Other manuscripts of the hymn are also decorated with ornamentation or coloured or ornamented initials, but to a far lesser extent.⁶³ This type of decoration appears to be a variable feature of the manuscripts and is probably commensurate with the scribe’s skills or the commissioner’s request. There is nothing to suggest that the type and extent of decoration is connected with specific textual variants of the hymn.

This conclusion does not apply to the manuscripts JS 208 8vo and Lbs 1724 8vo, which refer to *Lífsins alla líkn og náð* as the melody and whose variants are closely connected to each other. They also share a page

61 Digitized images are available on *Handrit.is*, <http://handrit.is/is/manuscript/imaging/is/Lbs08-1192#0000r-FB> (accessed April 1, 2014).

62 The height is not given in the entry of *Handrit.is*, but it can be assumed from the digitized photograph, which includes a measuring tape.

63 JS 141 8vo, JS 208 8vo, JS 385 8vo, Lbs 1568 8vo, Lbs 1724 8vo, Lbs 194 8vo, Lbs 506 8vo, Lbs 847 4to.

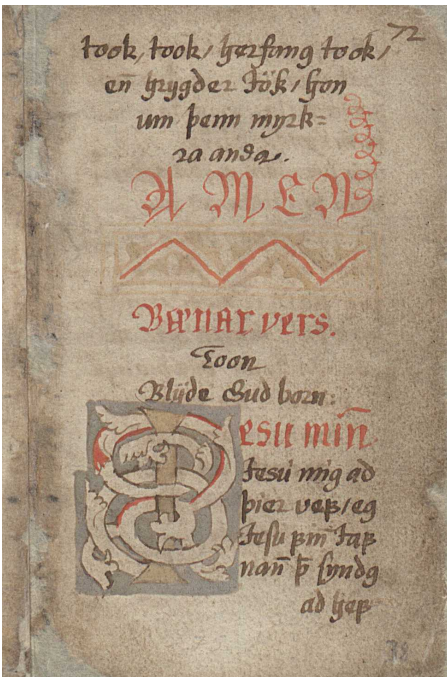
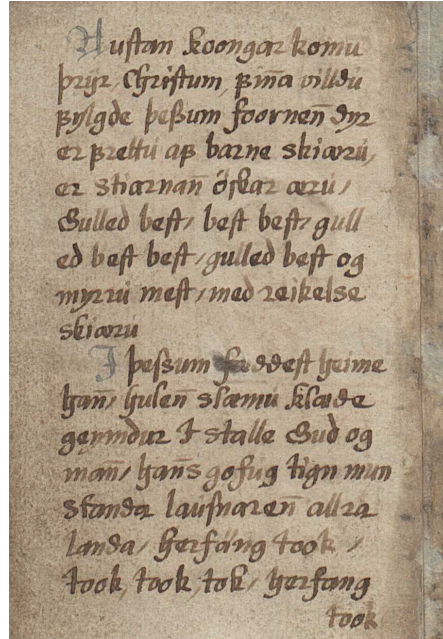
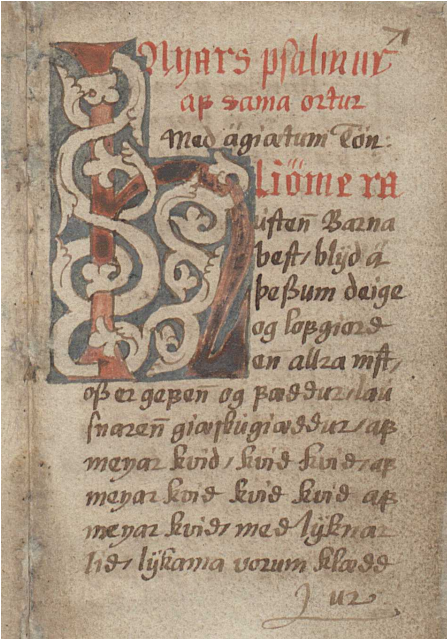

Plate 1, Lbs 1192 8vo, f. 37r–38r.

© Landsbókasafn Íslands–Háskólabókasafn.

design resembling that of printed books.⁶⁴ Since JS 208 8vo, and probably Lbs 1724 8vo, were written before the first edition of *Hljómi raustin barna best* was printed, the scribes could not have used the printed version as a template.⁶⁵ They were nonetheless clearly acquainted with the design of printed books and used this style as a general model for their page design. Both manuscripts feature the following design components that resemble printed books and hence the characteristics of the first printed edition, too (see plate 2):⁶⁶

- i) A header at the top of the page with pagination and running title, a horizontal line separating it from the text block.⁶⁷ The page's running title rubric reads as follows: JS 208 8vo: fol. 13v/14v "Daglegur", on recto pages "Psalmur."⁶⁸ Lbs 1724 8vo: fol. 70v "umm Dömsdag," fol. 71r "og eilýft lýf".⁶⁹ Thus, in the first manuscript the running title explains in which section the hymn appears, and in the second manuscript, the condensed title of the hymn is displayed.
- ii) Both manuscripts use bold Roman numerals to number the hymns.⁷⁰
- iii) Below the text, the collation is noted down with a letter and cipher (only recto).⁷¹ Though both manuscripts are defective and indicate

64 The ornamental initials of the illuminated manuscripts previously mentioned usually resemble the design of printed initials. They use lines of different width, are drawn with the same ink as the text script and the vines are placed within a notional rectangular frame.

65 There is no precise dating for Lbs 1724 8vo, but it was probably not written much later than JS 208 8vo.

66 The first printed edition has also been digitized: Hallgrímur Pétursson, *Andlegir Psalmar og Kvaede*, http://baekur.is/is/bok/000158089/Andlegir_Psalmar_og_Kvaede (accessed April 1, 2014). Digitized images of JS 208 8vo and Lbs 1724 8vo are available on *Handrit.is*, <http://handrit.is/is/manuscript/imaging/is/JS08-0208#0000r-FB> and <http://handrit.is/is/manuscript/imaging/is/Lbs08-1724#0001r> (accessed April 1, 2014).

67 The scribe of JS 141 8vo (shorter version) also uses the running title "Jolapsalmar."

68 Due to restoration work on the manuscript, with paper glued to the upper edge of the margins, the original wording was partly deduced from the following pages.

69 By comparison, the printed edition has a running title on every page, but with different content: "Vidbætir."

70 Bold Roman numerals also appear in two manuscripts of the shorter version (JS 386 8vo and JS 643 4to). In the printed edition no Roman numerals are included, but there is bold script in the hymn's rubric.

71 JS 208 8vo: B5, B6. Lbs 1724 8vo: L7, L8. *Andlegir Psalmar og Kvaede*: M3, M4, M5.

- different collations, it may be concluded that these are the correct collations for the manuscript, since there was apparently no printed book from which to copy them.
- iv) These two manuscripts are two of the three that feature numbering of the stanzas, the only other manuscript being the academic Lbs 238 b 8vo.⁷²
  - v) Lbs 1724 8vo marks the beginning of the hymn with an ornamental print-style initial.⁷³
  - vi) The pagination and numbering of the hymns indicate that the manuscripts presumably included tables of contents, which are not preserved.⁷⁴

All in all, the scribes enhanced the usability of these manuscripts by choosing design techniques with a high functional value modelled on print forms. Both manuscripts enable quick location of the hymns within the manuscript and neat arrangement.

5.3 *Tables of contents*

In addition to a neat page design or consecutive numbering of the hymns in the rubric, a table of contents would have been useful, enabling the reader quickly to look up the hymn within the hymnbook; these manuscripts were most certainly not designed to be read from cover to cover. Some of the manuscripts include one or more alphabetical tables of contents. These are either ordered by title, incipit and/or authors, and refer to the pages of the hymns.⁷⁵ Most of these seem to be written by Páll Pálsson “student” and added in connection with later rebinding of the manuscripts at Landsbókasafn, most likely in the 1860s.⁷⁶ They contain, as a rule, three

72 However, stanzas are not numbered in *Andlegir Psalmar og Kvæde*.

73 Cf. the small initial in *Andlegir Psalmar og Kvæde*, 269.

74 *Andlegir Psalmar og Kvæde* includes a table of contents in alphabetical order, see 283–288.

75 EDL b 8vo, ÍBR 104 8vo, JS 385 8vo, JS 386 8vo, JS 439 8vo, JS 509 8vo, JS 643 4to, Lbs 194 8vo, Lbs 1485 8vo and Lbs 1530 8vo. In JS 208 8vo, a supplementary table of contents was later machine-typed and has now been added to the manuscript. *Andlegir Psalmar og Kvæde* has an alphabetical table of contents with reference to the page numbers at the end of the book.

76 ÍBR 104 8vo, JS 385 8vo, JS 386 8vo, JS 439 8vo, JS 509 8vo, JS 643 4to, Lbs 194 8vo. The register in Lbs 194 8vo was written by Páll Pálsson “student,” who rebound JS 439 8vo in 1865–1866. See the manuscripts’ entries on *Handrit.is*, <http://handrit.is/is/manuscript/>

kinds of registers. Since quite a number of the manuscripts are defective at the beginning and/or end, it is likely that more manuscripts initially included tables of contents.

In sum, many of the material characteristics discussed in this section vary more than the text of the hymn itself. The different composition of the rubrics could derive from cross contamination, but there is good reason to believe that oral transmission or common knowledge could be a factor in the transmission of a hymn. Rubrics and page design reveal the scribe's authority within the writing process. Furthermore, the evaluation of the tables of contents is evidence of the later reworking of the manuscripts at Landsbókasafn.

6. The academic manuscript Lbs 238 b 8vo

From the analysis and discussion in the previous paragraphs, it becomes apparent that one manuscript stands out: the so-called “academic” manuscript or Lbs 238 b 8vo, thought to have been written around 1860, most likely in Reykjavík. It contains 117 leaves and is in one hand, that of Páll Pálsson “stúdent.” The manuscript bears the title “Sálmasafn eftir síra Hallgrím Pétursson.” The hymn *Hljómi raustin barna best* in this manuscript is the longer version of 16 stanzas, found on pp. 29–34. It bears the title “Sálmur. | Eptir salmasafni Jóns Arnasonar 8vo nr. II. | Samanborið við Lambastaða bok. | ‘I Sálmareykelse eignaður síra Hallgrími Péturssyni somuleiðis af síra Vigfúsi Jónssyni í æfi hans` | Med sinum egin tón:” [Psalm following the Hymn collection by Jón Árnason. Compared with Lambastaðabók. Attributed to the Rev. Hallgrímur Pétursson in *Sálmareykelse* [i.e. ÍB 380 8vo], likewise to Vigfúss Jónsson in his biography. With its own tune].

What distinguishes this manuscript from the others is that the scribe has noted variant readings (see plate 3). There are numbered footnotes or glosses (or both) on every page of the hymn. In this respect, *Hljómi raustin barna best* is no exception, as such footnotes and glosses appear

view/Lbs08-0194, and <http://handrit.is/is/manuscript/view/JS08-0439> (accessed April 1, 2014). All other tripartite registers are similar to this one and have been added later to the manuscripts. Páll wrote Lbs 238 b 8vo in the 1860s and worked as a bookbinder in Landsbókasafn around 1850–1870; see Páll's biographical entry on *Handrit.is*, <http://handrit.is/is/biography/view/PalPal003> (accessed April 12, 2014). Tellingly, his own manuscript, Lbs 238 b 8vo, does not contain a table of contents.

Sálmur. 29

1 opur Salmafafur J. A. 8° N II. / Or við
Lambast. Bók. 1. 54ª Reykjav. mynd²
med sinum equi ton: ^{9.} ^{H. P.} ^{10.} ^{11.} ^{12.} ^{13.} ^{14.} ^{15.} ^{16.} ^{17.} ^{18.} ^{19.} ^{20.} ^{21.} ^{22.} ^{23.} ^{24.} ^{25.} ^{26.} ^{27.} ^{28.} ^{29.} ^{30.} ^{31.} ^{32.} ^{33.} ^{34.} ^{35.} ^{36.} ^{37.} ^{38.} ^{39.} ^{40.} ^{41.} ^{42.} ^{43.} ^{44.} ^{45.} ^{46.} ^{47.} ^{48.} ^{49.} ^{50.} ^{51.} ^{52.} ^{53.} ^{54.} ^{55.} ^{56.} ^{57.} ^{58.} ^{59.} ^{60.} ^{61.} ^{62.} ^{63.} ^{64.} ^{65.} ^{66.} ^{67.} ^{68.} ^{69.} ^{70.} ^{71.} ^{72.} ^{73.} ^{74.} ^{75.} ^{76.} ^{77.} ^{78.} ^{79.} ^{80.} ^{81.} ^{82.} ^{83.} ^{84.} ^{85.} ^{86.} ^{87.} ^{88.} ^{89.} ^{90.} ^{91.} ^{92.} ^{93.} ^{94.} ^{95.} ^{96.} ^{97.} ^{98.} ^{99.} ^{100.}

1. Af þómi raustun barna best
Blid á þessum degi
og lofjörðin allra mest
Öss var gefinn og fæddur
Lausnareinn gærkúgæddur
í afmeyjar kvíð, kvíð, kvíð í
afmeyjar kvíð, með líkn og líð
Líkama vorum klæddur.

2. Í þessum fæddist heimi ham
(3) þulinum slæmu slæði,
geymdur í stalli gud og mann,
þans gófugkagn nam'st anda
Lausnareinn allra landa.
í þerfang tók tók tók í
þerfang tók og þreyðir jök
þann þeim myrkra anda.

3. Ás tan þongar komu þeir
(2) kristumfenna vildu
í ljóði þessum fórnin dýr
fréttisaf barni þæru³
Orðom. 1. Lfs. 1. mun. 2. þeim fu. 3. að b. þæru.

Plate 3, Lbs 238 b 8vo f. 20r. © Landsbókasafn Íslands—Háskólabókasafn.

throughout the manuscript. The footnotes were most likely added at the time of writing, while the glosses are less systematic and might have been added later. All these notes clearly indicate that the scribe, Páll Pálsson, had other manuscripts at his disposal while working on Lbs 238 b 8vo. The title of the hymn names the manuscript that he was copying from as “8vo II” and also says that he compared the copy to “Lambastaðabók,” also mentioned in the footnotes to the hymn. The very first footnote states that the readings are taken from Lambastaðabók and footnote number 30 also mentions it, stating that the whole of stanza 15 was missing in 8vo II and is for this reason copied from Lambastaðabók. This manuscript is no longer preserved, and until now, very little has been known of the one Páll Pálsson calls 8vo II.

In addition to the manuscripts mentioned, Páll Pálsson also had the following texts of the hymn at his disposal: JS 439 8vo, JS 272 II 4to, JS 643 4to and Lbs 194 8vo. Leaves and/or notes by Páll inserted into these manuscripts attest that he had them on hand. Judging by the variants of the longer versions of *Hljómi raustin barna best* in JS 439 8vo, taken with the printed version as the base text, the hymn corresponds so closely to the text in Lbs 238 b 8vo that it seems very likely that this manuscript is the “8vo II” to which Páll Pálsson refers in the hymn’s title. These two manuscripts are the only ones where the order of stanzas 8 and 9 of *Hljómi raustin barna best* is reversed. These are also the only two manuscripts of the hymn’s longer version where stanzas 2 and 3 are in the same order as in the original Latin text, although there is an alternative numbering for these stanzas marked in brackets under the stanza numbers in Lbs 238 b 8vo. Stanza 14 is also missing from JS 439 8vo, at which point the footnote in Lbs 238 b 8vo states that the verse was taken from Lambastaðabók because it was missing from 8vo II. Of all the manuscripts that Páll Pálsson had access to, the text of JS 439 8vo is closest to the hymn’s text. One of these manuscripts, JS 643 4to, contains the shorter version of the hymn and would thus not have been very useful to the scribe. Judging by the variants it does not seem likely that he consulted JS 272 4to at all when working on Lbs 238 b 8vo. In Lbs 194 8vo, *Hljómi raustin barna best* has some similarities with the version in Lbs 238 b 8vo, but it also has some variants that are not found in any other manuscript. It also has variants that are similar to another group of manuscripts where the hymn is relatively close to the

Lbs 238 b 8vo version, in either the text or the footnotes or glosses. This is a group that was identified in the course of this work and consists of the manuscripts ÍB 380 8vo, JS 138 8vo, JS 509 8vo and MS Boreal 113. These manuscripts seem to be quite closely related to each other and to Lbs 238 b 8vo. There is no evidence, however, that Páll Pálsson consulted the manuscripts of this group at any time, except ÍB 380 8vo, the *Sálmareykelsi* which he refers to in the heading of Lbs 238 b 8vo.⁷⁷ Thus, there is no certain knowledge of which manuscripts Páll Pálsson used as exemplars when working on Lbs 238 b 8vo, besides those that he himself mentions. Lbs 238 b 8vo is the second latest of the manuscripts containing *Hljómi raustin barna best*, so there were several versions of it already in existence when Páll Pálsson copied the manuscript.

7. Conclusion

This article seeks to make a contribution to manuscript studies by using the Icelandic Christmas hymn *Hljómi raustin barna best* as a case study. This Icelandic hymn has its roots in the short Latin hymn *Personent Hodie*, which was copied in at least one extant Icelandic manuscript, ÍB 525 8vo. Around the same time, *Personent Hodie* was translated into Icelandic by Bjarni Gissurarson (1621–1712) as *Hljómi raustin barna best*, and the translation was augmented with thirteen original stanzas ascribed to the Icelandic poet Hallgrímur Pétursson (1614–1647). While the Icelandic translation of the hymn *Hljómi raustin barna best* closely follows the Latin original *Personent Hodie*, the extra stanzas of the longer Icelandic version extend the hymn's scope from the Nativity of Jesus to the Resurrection, the Last Judgment and the Afterlife. However, these additions do not add any specific Lutheran views. This article presents an edition of the Latin *Personent Hodie* (ÍB 525 8vo), and of the Icelandic *Hljómi raustin barna best*, both the short version (JS 386 8vo) and the long version (Lbs 238 b 8vo).

In the course of our work, we were able to refine the initial division into two groups based on length of the hymn. A comparison of the twenty-six manuscripts with the Icelandic translation *Hljómi raustin barna best* shows that they fall into four groups according to date and location of

⁷⁷ We can only state for certain that Páll Pálsson used ÍB 380 8vo, though he must have had more manuscripts at his disposal while he was working at Landsbókasafn. See also fn 76.

origin, scribal and provenance information. Furthermore, this division is supported by the fact that these findings correspond nicely with the four variant readings of the phrase “barni kærur / reykelsi skærur.” Additionally, based on an analysis of the hymn’s rubrics, the various witnesses of the hymn *Hljómi raustin barna best* show a great deal of cross contamination that was perhaps based on oral transmission or common knowledge. The choice of rubric and the page layout highlight the scribe’s authority within the writing process of the individual copies of the hymn. All the aspects discussed in the analysis of the extant manuscripts containing the hymn come together in the so-called “academic” manuscript, Lbs 238 b 8vo, which records many variants that also correspond to the manuscript groups established by a comparison and close examination of the extant manuscripts.

* * *

The transcriptions and their translations

For this edition, we have chosen not to select a best text, but rather to present three versions of the Christmas hymn that are discussed in more detail in the article. The texts presented are taken from ÍB 525 8vo, JS 386 8vo and Lbs 238 b 8vo.

The Latin version and the shorter Icelandic version are presented side by side, in order to illustrate the translation of the hymn from Latin to Icelandic. The Latin text is taken from ÍB 525 8vo, which is, to our knowledge, the only extant copy of the Latin text in an Icelandic manuscript. For the Icelandic translation of the hymn, JS 386 8vo serves as an example. Both JS 386 8vo and Lbs 238 b 8vo may be taken as the most representative examples of the development of the Icelandic translation of this hymn from its earliest attestation to the most recent one, since JS 386 8vo – written in 1684 – is the oldest extant copy, whereas Lbs 238 b 8vo (1860) is the youngest. While the former represents the hymn’s shorter version, the latter is chosen as an example of the longer version. Furthermore, JS 386 8vo is one of the manuscripts belonging to the largest distinguishable group of the shorter versions, namely the *heiðra*-group. It was written at the cathedral school of Hólar, whereas the Latin text was written at the cathedral

school of Skálholt. Thus we present texts from Iceland's two episcopal sees, both important centers of learning and manuscript production. Lbs 238 b 8vo, nicknamed the "academic manuscript," can be seen as a continuation of the tradition of copying texts and manuscript production, which started at these two centers. Additionally, it exemplifies the way in which these older manuscripts are used for textual scholarship and serves as an early example of how we today – and in this article – describe, transcribe, edit or annotate texts and physical documents.

We have opted for a semi-diplomatic edition of the texts. The transcription of the texts retains the spelling of the manuscripts, but capitals are used only in proper names and at the beginning of sentences. No distinction is made between the different letter forms and the punctuation of the manuscripts is retained. All abbreviations are expanded in accordance with the scribe's normal spelling and indicated by the use of italics. Letters or words that are now illegible are supplied in square brackets. The transcription of Lbs 238 b 8vo aims to do justice to its distinctiveness: the underlining as well as the variants follow the system and numeration of the manuscript, with the exception that all variants in footnotes are displayed at the end of every printed page. In the manuscript, all variants that appear in footnotes are given on the page itself, separated from the text body by a horizontal line.

Personent hodie

The Latin text (ÍB 525 8vo)

Qvartus

Canticum puerorum

[ÍB 525 8vo, 1687, ff. 74v–75v]

‘1.’ [f. 74v] Personent hodie,
voces pueriles,
laudantes ju[f. 75r]cunde,
qvi nobis est natus,
summo Christe datus,
est, de vir, vir, vir,
est de vir, vir, vir
est de vir virginis,
ventre procreatus.

‘2’ In hoc mundo nascitur,
pannis involvitur,
præsepi imponitur,
stabulo porcorum,
rector superiorum,
perdidit, dit, dit
perdidit, dit, dit,
perdidit [f. 75v] spolia,
rector inferorum.

‘3’ Magi tres veniunt,
mu, munera deferunt,
naturam reqvirunt,
stellulam seqvendo,
ipsum adorando,
aurum thus, thus, thus,
aurum thus thus thus,
aurum thus et myrram
ei offerendo.

Hljómi raustin barna best

The short Icelandic version (JS 386 8vo)

XLII. psalmu(r). Vmm fæding Christi. |
S(n)üenn ür latinu.

[JS 386 8vo, 1684, f. 32r]

[1.] Hliöme raustenn barna best,
blijð ä þessum deige,
og lofgiörðenn allra mest:
oss var giefinn og fæddur,
lausnarenn giæsku giæddur,
af meýar kuid, *kuid kuid*
af meýar kuid, *kuid kuid*:
af meýar kuid med lýkn og lid,
lijkama vorum klæddur:

[2.] I þessum fæddest heime hann,
hulenn slæmu klæde,
geýmdur i stalle gud og mann,
þar gófug dijrenn standa,
lausnarenn allra landa,
herfang tök tök tök,
herfang tök tök tok
herfang tök og hrygder jök,
hann þeim mýrkra anda:

[3.] Austann köngar komu þrijr,
christum heidra villdu,
fýlgde þessum förninn dijr,
þeir friettu ad barne skiæru,
þeim stiarnann öskar æru,
gulled best, *best best*
gulled best best best,
gulled best, og mýrrann mest,
med reýkelse kiæru.
Amen.

English translation

[1.] May the children's voices sound most beautifully
Gently on this day,
And be the greatest, praised of all.
To us was given and born
The Saviour endowed with loving kindness
From the Virgin's womb, womb, womb,
from the Virgin's womb, womb, womb,
From the Virgin's womb with grace and help,
The body clothed in our flesh.

[2.] At this moment he was born into the world
Covered in poor clothes,
He who is both God and man, kept safe in a manger.
There the noble animals stand;
The Saviour of all lands;
He took the booty away, away, away,
the booty away, away, away,
He took the booty away and increased the sorrows
Of those with dark souls.

[3.] From the east came three kings
Who wanted to honor Christ.
They brought a precious offering with them;
They learnt about the pure child
For whom the star wishes honor;
The best, best, best gold,
The best, best, best gold,
The best gold and plenty of myrrh
With lovely frankincense.
Amen.

Hljómi raustin barna best

The long Icelandic text (Lbs 238 b 8vo)

Sálmur. | Eptir salmasafni Jóns Arnasonar 8vo nr. II. | *Samanborið* við Lambastaða bok. | 'I Sálmareykelse eignaður síra Hallgrími Péturssyni somuleiðis af síra Vigfúsi Jónssyni í æfi hans` | Med sinum egin tón:

[Lbs 238 b 8vo, ca. 1860, ff. 20r–22v]

[f. 20r] 1. Hljómi raustin barna best
blíð á þessum degi
og lofgjörðin allramest
oss var gefinn og fæddur
lausnarinn gæzku gæddur
:|: af meyar kvið, kvið, kvið :|:
af meyar kvið, með líkn og lið
líkama vorum klæddur.

2. '(3)` I þessum fæddist heimi hann
hulinn slæmu klædi,
geymdur í stalli guð og mann,
hans göfug tígn nam¹ standa
lausnarinn allra landa.
:|: Herfáng tók tók tók :|:
herfáng tók og hrygðir jók
hann þeim myrkra anda.

3. '(2)` Austan kóngar komu þrír
Christum finna villdu
fylgdi þessum² fórnin dýr
fréttu af barni kær³
[f. 20v] þar⁴ stjarnan óskar æru

Orðamunur eptir Lambastaðabók

- 1 mun.
- 2 þeim su.
- 3 að barni skæru?
- 4 sem.

:|: gullið best, best, best :|:
 gullið best, og myrru mest,
 með reijkelsi skæru. ‘*alias* tæru.’

4. Með sætum sigri sá reis upp,
 son Guðs á þriðja degi,
 batt hann vondan Belzebúb,
 boðaði dyrð so fríða
 lausnarinn allra lýða.
 :|: Til himna fór, fór, fór :|:
 til himna fór sú heillin stór
 hann fyrir oss réð stríða.

5. Enn sem kemur aptur hann ‘*alias* eflaust’
 á ásettum tíma, ‘*alias* aptur á’
 þessi hinn goði Guð og mann
 gjörir þá dóm að halda
 og vondum verðkaup gjalda;
 :|: kristna þá, þá, þá :|:
 kristna þá hann kallar á:
 komið í dyrð margfalda.

6. Hinna talar herrann⁵ til
 hefst þeim lítill friður
 a yður veit eg engin skil
 aungvan yðar eg þekki!
 Farið á Belials bekki!
 [f. 21r] :|: Með lífi og sál, sál, sál :|:
 með lífi og sál í logandi bál,
 lítið til mín ekki.

7. Þér hafið ei að vingan⁶ veitt
veikum Herrans sauðum, ‘*alias* þýðum’
 mína dyrð og mildi sneiðt,
 með svo vondu ráði⁷

5 tala mun helgur. ‘*alias* herrann’.

6 þiáð og þvingan.

7 háði.

yður því einginn ...⁸ 'alias náði'
 :|: Heljar raun, raun, raun :|:
 heljar raun þér hafið í laun
 með heitu neista sáði.

8. '(9)` Heyra má þá hrygðar⁹ kvein
hátt með eymdar hljóðum, 'alias hast'
 sjá þeir þar sín¹⁰ synda mein,
 seint þó að því gættu
sínum Guði¹¹ ei sættu.
 :|: I háum¹² glaum, glaum, glaum :|:
 i heimi glaum ei höfðu taum 'alias þeir höfðu'
né hvarma tárum vættu. '(alias) og hvarma tár ei vættu`.

9. '(8)` Hræðilega hrygð munu fá
hvörjir¹³ illa gjörðu
ef skúfa vill þeim¹⁴ skjótlega frá
 skaparinn sínum sauðum
 sem leyst hefur lýð¹⁵ frá nauðum
 [f. 21v] :|: ^xhvaræð¹⁶ bөл, bөл, bөл :|: 'x alias hinir`
^xhvaræð¹⁶ bөл og hrygdar¹⁷ kvöl
 hafa með djöfli snauðum. 'alias hjá`

10. 'Hvað bætra ooo í ` Fagran munu þá fagnaðar saung
 friðust Guðs börn halda,
 æfin finnst þeim ekki laung,
 'alias eilifar` um allar¹⁸ aldir alda

- 8 ráði (?).
 9 harm og.
 10 þá sitt.
 11 syni Guðs.
 12 heimi.
 13 þá. Hafa þeir.
 14 því skilja vill þá.
 15 oss 'alias hann`.
 16 hrygdan.
 17 og hvörskyns.
 18 eilifð (?).

gleðinni Guð mun valda;
 :|: ljóminn þá, þá, þá :|:
 ljóminn þá er lýðum hjá
 xliðin er æfin kalda. 'x þegar *bætra alias* i'

11. Haldtu mér við hópinn þann
 himna faðirinn góði,
 og leið mig inn¹⁹ í lífsins rann
 þar ljómar eilífur dagur
 og sálar friðurinn²⁰ fagur.
 :|: Þar sjest ei nótt, nótt, nótt! :|:
 Þar sjest ei nótt, ei sorg né sótt,
 sæll er þá vor hagur.

12. Hvör sem trúir á²¹ herra Krist
 hann fær gleðina sanna
 [f. 22r] mér²² er þar til ljúfust lyst,
 lofgjörð honum að vanda,
 fyrir hjástoð heilags anda.
 :|: Að²³ dikta saung, saung, saung :|:
 að dikta saung, um dægur laung
 drottni mínum til handa.

13. Mér lítst nú kominn tími til
 taka sig héðan að búa
 mínar syndir minn Guð! Hyl
 mér ei veröld lætur,
 eg býð henni góðar nætur.
 :|: Heim til þín, þín, þín :|:
 heim til þín frá hrygð og pín
 hafðu mig Jesús sætur.

19 er leiðir þá '*alias* þú'.

20 frábær furðu.

21 elskar.

22 mín.

23 og.

14. Mig lángr til þín²⁴ lausnari minn
 mig lystir hjá þer²⁵ búa
 þar sem²⁶ hæsta huggun finn
 mér heimur²⁷ illa lætur
²⁸daga sem dimmar nætur.
 |: Heim til þín, þín, þín |:
 heim til þín frá hrygð og²⁹ þín
 hafðu mig Jesus sætur.

[f. 22v] 15. ³⁰Valt er þetta veraldar hjól
 vólt er heimsins blíða
 þú réttlætis sanna sól 'alias sæta'
 sálna hirðir mætur
 gef þú að mér gætur
 |: heim til þín, þín, þín |:
 heim til þín frá hrygð og þín
 haf mig Jesús sætur.

16. Þar³¹ er eg glaður Guð í þér
 og glaður í himnaríki
 þar gleði um alla eilífð er³²
 og gleði útvaldra manna
 þá sælu gef mér sanna.
 |: Amen til, til, til |:
 amen til eg óska vil 'alias inna'
 einginn má það³³ banna.

24 héðan.

25 þar að.

26 sem eg.

27 þar heimurinn.

28 um dagur og.

29 hvörskyns.

30 þetta var vantar í 8vo II og var því tekið eptir *Lambastaðabók*.

31 þá: *Lambastaðabók*.

32 eilífð glaðvær er.

33 mun mér.

English translation

Psalm following the Hymn collection by Jón Árnason. Compared with Lambastaðabók. Attributed to the Rev. Hallgrímur Pétursson in *Sálmarykelse* [i.e. ÍB 380 8vo], likewise to Vigfús Jónsson in his biography.

With its own tune.

1. May the children's voices sound most beautifully
Gently on this day,
And be the greatest, praised of all.
Because to us is given and born
The Saviour endowed with loving kindness
From the Virgin's womb, womb, womb,
from the Virgin's womb, womb, womb,
from the Virgin's womb,
The body clothed in the flesh.

2. At this moment he was born into the world
Covered in poor clothes,
He who is both God and man, kept safe in a manger.
His noble dignity began to last⁷⁸
The Saviour of all lands⁷⁹
He took the booty away, away, away,
the booty away, away, away,
He took the booty away and increased the sorrows
Of those with dark souls.⁸⁰

78 began to last] the word form *nam* in the original is interpreted as an auxiliary verb here which then usually remains untranslated. The context points at an inchoative meaning, however.

79 In a variant of this verse, the word form *landa* "land" in the original alliterates with a word form *luft* "air" in the phrase *luft og landa* "air and lands." The phrase in that version can be interpreted as a metonymical expression meaning "heaven and earth." Understanding "the Savior of all lands" as "the Savior of the whole world" probably comes closer to the intended meaning.

80 The booty refers to the souls can be delivered from sin after the death of Christ, which eventually follows the birth of Jesus. The dark souls that are exempted from redemption follow the Lutheran interpretation of salvation, the *sola fide*, stating that only believers can be delivered from sin, irrespective of good deeds.

3. From the east came three kings
 Who wanted to find Christ.
 They brought a precious offering with them;
 They learnt about the dear child
 There⁸¹ the star wishes honour;
 The best, best, best gold, the best, best, best gold,
 The purest gold and plenty of myrrh
 With pure frankincense.

4. With sweet victory he rose
 On the third day, the son of God.
 He chained the evil Beelzebub.
 He preached glory,
 The Saviour of all people,
 Into heaven he ascended, ascended, ascended,
 Into heaven ascended the Great Good.
 He commanded the war for us.

5. And as he returns
 At the resolved time
 This good God and Man
 Then sits in judgment
 And will pay the evil ones their debt.
 The Christians then, then, then,
 The Christians then he calls to:
 "Come in manifold glory!"

6. To the heavens the Lord speaks:
 "From them comes little peace,
 I cannot tell you apart,
 I do not know even one of you:
 Go to Belial's bench
 With life and soul, soul, soul,
 With life and soul into the blazing Fire,
 You will not see me!⁸²

81 Most manuscripts have *þá* with the temporal meaning "as"; some versions have *þeim*, referring more directly to the "dear child" than *þar* "there" in this version.

82 This verse references the conception of hell as the absence from God.

7. You have shown no friendship
 For the weak sheep of the Lord
 My glory and my kindness avoided
 With such evil schemes
 [Text defective]⁸³
 Hell's hardship, hardship, hardship,
 Hell's hardship you get in return
 With hot, sparkling means."

8. One must hear then wails of distress
 High with the sounds of wretchedness
 They see there the harm of their sins
 Even though late to take care of this
 They do not reconcile with God.
 With high sounds⁸⁴ of merriment, merriment, merriment,
 In worldly merriment they were unrestrained
 And no tear would have dampened their eyes.

9. Devastating sorrow will get
 Everyone who did ill,
 If the Creator wants to push
 his sheep away quickly,
 He who has freed the people from slavery,
 To where fire, fire, fire
 To where fire and agony of distress
 They suffer abandoned with the devil.

10. They will sing an exalted song,
 The most beautiful children of God.
 A life span⁸⁵ will not seem long to them.
 Through all the centuries
 God's exaltation will rule.

83 Other texts have: *yður því enginn náði* [therefore no mercy for you].

84 A variant is given that would harmonize this verse with the following, thus reading, "In worldly merriment, merriment, merriment."

85 The main text of the ms has *ævi* [life span], but a variant noted in the margin says *eilífð* [eternity].

The radiance then, then, then,
 The radiance then is with the people
 Gone is the cold worldly existence.

11. Keep me in hope of this
 Heaven of God the Father
 And lead me into the stream of life.
 There gleam the eternal days
 And the beautiful peace of the soul
 There would be neither night, night, night,
 There would be neither night, nor sorrow, nor disease.
 Our life conditions are blessed then.

12. Everyone who believes in Christ the Lord
 Receives true exaltation.
 For it is the greatest pleasure there
 Diligently to praise him
 For the succor of the Holy Ghost.
 To write songs, songs, songs,
 To write songs, all day long
 For my Lord.

13. It does seem to me that the time has come
 To get away from here to live somewhere else
 My sins—dear God!—conceal!
 The world does not want to yield me to you,
 I say good night to the world.
 Home to you, you, you,
 Home to you from sorrow and pain.
 Have me, sweet Jesus!

14. I want to be with you, my Redeemer,
 I want to live with you,
 Where I find the deepest consolation.
 The world is bad to me
 By day and during dark nights.

Home to you, you, you,
Home to you from sorrow and pain.
Have me, sweet Jesus!

15. Unsteady is the wheel of this world.
Unsteady is love in this world.
You are the true sun of justice.
The shepherds of the soul appear.
Make that I am being led
Home to you, you, you,
Home to you from sorrow and pain.
Have me, sweet Jesus.

16. There is exaltation found in you, God,
And exaltation found in heaven.
There is eternal happiness
And the exaltation of chosen men.⁸⁶
This rapture give me truly.
Amen until, until, until,
Amen until I wish for it.
No one can forbid this.

86 This is the Calvinist notion of limited redemption or the Catholic notion that only the just will be chosen for the eternal life in heaven.

Appendix

This appendix discusses the origin and age of the manuscripts analysed in this article. We owe a great deal to Margrét Eggertsdóttir for the work she has already done on this topic in “Hljómi raustin barna best.” This appendix is a partial translation and re-working of her initial findings elaborated with new information and insights on age and provenance of the manuscripts.

Origin and age of the shorter versions

JS 386 8vo, Hólar in Hjaltadalur

The oldest extant manuscript containing a text of the Christmas hymn is JS 386 8vo, which is dated to 1684. The text on the title page, f. 1r, reads as follows: “Saunguar og andleger psalmar af fromum guds ords kiennefedrum samansetter vtuøldum gudz børnum til lærdöms yðkunar og vppmentunar sem hanz *heilaga* ord elska og i minne leggja. Enn þesse Saungbök heýrer til ad eign Ehrugøfugre og gudhræddre hófdings jómfrú Ingebiørgu Biørns dóttur huøria hun liet vppskrifra ä Hölum i Hialltadal a þui are M.DC.LXXXIII.” The inscription of the title page names a certain Ingibjörg, daughter of Björn, as the owner and commissioner of this particular manuscript. This is probably Ingibjörg (1664–1709), daughter of the district magistrate Björn Pálsson.⁸⁷ Both her parents were descendants of Bishop Guðbrandur of Hólar.⁸⁸ On the front flyleaf, 1r, the librarian Jón Árnason (1819–1888)⁸⁹ has written: “Þetta sálmasafn gaf mér Þorvaldur student Bjarnarson frá Belgsholti 1859.”

ÍBR 7 8vo, North of Iceland

ÍBR 7 8vo is a psalm book written in 1693, as stated on the title page. In several places in the manuscript (ff. 1r, 1v and 101v), the name Sveinn (or “Sveirn”) Jónsson occurs. On f. 1v, both the text and the name written beneath it are in the same hand. In *Íslenzkar æviskrár*, however, no Sveinn Jónsson who fits within the time-frame in which the manuscript was written is listed. Sveinn was probably not the scribe of this manuscript, as the bulk of the text is in a more professional hand than that of the text he has written. Whether or not Sveinn was the owner of the manuscript at some point is not evident from the text, as no further details are known. According to the entry for ÍBR 7 8vo on *Handrit.is*, Guðmundur Einarsson (1823–1865), who resided in the North of

87 Páll Eggert Ólason, ed. *Íslenzkar æviskrár frá landnámstímum til ársloka 1940*, vols. 1–3 (Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 1948–50), 1:242.

88 Margrét Eggertsdóttir, “Hljómi raustin barna best,” 167.

89 Páll Eggert Ólason, *Íslenzkar æviskrár*, 3:48–49.

Iceland, donated the manuscript to the Icelandic Literary Society of Reykjavík in 1865.

Manuscripts of the Vatnsfjörður family – JS 385 8vo, JS 643 4to and Lbs 847 4to Þórunn Sigurðardóttir refers to the children of provost Jón Arason and his wife Hólmfríður Sigurðardóttir as the Vatnsfjörður family and discusses a number of manuscripts that were in their possession.⁹⁰ JS 385 8vo, JS 643 4to and Lbs 847 4to are all connected to the Vatnsfjörður family and the Westfjords of Iceland. Lbs 847 4to was written by Magnús Jónsson (1637–1702) or his scribes at Vigur in Ísafjarðardjúp in 1693.⁹¹ The same is true for JS 385 8vo. In this case, there is no indication of a precise date as the title page is missing, but it can be conjectured that it was written around the same time as Lbs 847 4to. The third manuscript connected to this family is JS 643 4to. F. 191v reads: “Halldóra Sigurðardóttir á bókina með réttu.” Halldóra was the daughter of Sigurður Jónsson of Holt in Ísafjörður, the brother of Magnús, who wrote the manuscript around 1700–1710.⁹² On the front flyleaf, Jón Árnason has noted: “Bókina hefi eg feingið hjá Þorvaldi sál. Sívertsen í Hrapsey.” In the manuscript, there are sixteen inserted leaves in the hand of Páll Pálsson stúdent. JS 643 4to contains musical notations.

The autograph – Thott 473 4to

Thott 473 4to is taken to be the autograph of the reverend Bjarni Gissurarson (1621–1712), written at Þingmúli in the East of Iceland. Bjarni was a poet and priest at Þingmúli in Skriðdalur, his birthplace. After he graduated from Skálholt in 1643, he was in the service of Bishop Brynjólfur Sveinsson until he became the residing priest at Þingmúli in 1647. He remained a priest there until 1702, after which he was at Hallormsstaður for a year following the death of his son-in-law Þorleifur Guðmundsson. Bjarni lived for a short while with his daughter at Stóra Sandfell, but later returned to Hallormsstaður where his son Eiríkur had taken over the ministry. It was there that Bjarni passed away.⁹³

Bjarni is listed among the major poets of his time and is known as one of the group called *Austfirsku skáldin* (“poets of the East Fjords”). In 1960, Jón

90 Þórunn Sigurðardóttir, “Constructing Cultural Competence in Seventeenth-Century Iceland: The Role of Poetical Miscellanies,” in *Mirrors of Virtue. Manuscripts and Printed Books in Post-Reformation Iceland*, eds. Margrét Eggertsdóttir and Matthew Driscoll (Copenhagen: Museum Tusulanum Press, forthcoming).

91 Páll Eggert Ólason, *Skrá um handritasöfn Landsbókasafnsins*, vols. 1–3 (Reykjavík: Landsbókasafn Íslands, 1918–37), 1:372.

92 Páll Eggert Ólason, *Skrá um handritasöfn*, 2:615.

93 Páll Eggert Ólason, *Íslenzkar æviskrár*, 1:167.

Samsonarson published a selection of Bjarni's poems entitled *Sólarsýn: kvæði*, as well as a thesis on the poet.⁹⁴ In his thesis, Jón Samsonarson suggested that Thott 473 4to was written down around in approximately 1691–1692 at Þingmúli.⁹⁵ However, on f. 30v, the manuscript contains the following remark: “Skrifad J StóraSandf : Áttatugasta [og] þridia alldurz are 1704 B.G.S.M.P.” (“Written at Stóra Sandfell, in the 83rd year of [his] life, 1704. Bjarni Gissurarson *manu propria*”). Thus, it appears that Bjarni wrote Thott 473 4to in his own hand at Stóra Sandfell in 1704 while he was living with his daughter. This implies that Bjarni's autograph is younger than most of the other short versions of the hymn listed below.

Lbs 1192 8vo, West Iceland

Lbs 1192 8vo was written around 1700 in a single hand.⁹⁶ The manuscript was owned by Einar Friðgeirsson, as noted on f. 1r: “Frá Einari prófasti Friðgeirssyni á Borg á Mýrum 28/6. 1893”.

JS 141 8vo, Skálholt

JS 141 8vo is dated to 1760, as can be seen from a rubric on f. 143r: “Vikupsalmar aa kuolld og morgna orter ut af bænabok D Josue Stegmans af sr. Sigurde Jonssyne ad Prestholumm. Skrifader Anno 1760.” On the damaged title page of JS 141 8vo a place name and a personal name are still readable: “... i Skalhollte ... Jone Snorasynne”. This probably refers to Jón Snorrason (1724–1771), who studied at the school in Skálholt and was later in the service of Bishop Finnur Jónsson (1704–1789). As mentioned previously, Bjarni Gissurarson also studied in Skálholt and it is almost certain that he read the Christmas hymn in one of the songbooks there. Margrét Eggertsdóttir suggests that Jón Snorrason copied his version of the hymn from a manuscript closely related to Bjarni's.⁹⁷ On the cover of the binding is written in discolored ink: “Marteinn Jónsson 19/11 63.” Marteinn Jónsson (1832–1920) was a goldsmith from Stafafell in the southeastern part of Iceland.

Origin and age of the longer versions

MS Boreal 113, South Iceland

This manuscript is written in one hand. On the front page (f. 3r) the name of

94 Jón M. Samsonarson, “Séra Bjarni Gissurarson í Þingmúla, ævi hans og kveðskapur” (Cand. mag thesis, Háskóli Íslands, 1960); Bjarni Gissurarson, *Sólarsýn. Kvæði*.

95 Margrét Eggertsdóttir, “Hljómi raustin barna best,” 157; Jón M. Samsonarson, “Séra Bjarni,” 114.

96 Páll Eggert Ólason, *Skrá um handritasöfn*, 2:229.

97 Margrét Eggertsdóttir, “Hljómi raustin barna best,” 162.

the owner is written: “Pessa skrifada salma book a eg Þordis Marteinsdóttur.” The title page (f. 4r) gives us additional information about the date and location of the manuscript: “Skrifad ad Reyðar watni: Anno 1740.” On leaf 603, there is a letter of recommendation dated 6 May 1753 and signed by “Þorun,” very probably the Þórunn Þorsteinsdóttir (d. 1759) who was married to Marteinn Björnsson from Reyðarvatn. Their daughter was Þórdís (b. 1722). Þórunn’s second husband was Grímur Jónsson (d. 1750), who was a lawman at Reyðarvatn in the district of Rangárvallahreppur. The manuscript must have been written after Grímur married Þórunn.⁹⁸ MS Boreal is from the collection of the Icelandic scholar Finnur Magnússon (1781–1848), who sold his manuscripts to the Bodleian Library in Oxford, where MS Boreal 113 is now kept. This manuscript contains musical notations.

JS 208 8vo and LBS 1724 8vo, Southwest Iceland

JS 208 8vo was partly written by Guðmundur Runólfsson (1709–1780) at Staður in Grindavík in 1730 (f. 1v): “Skrifader aa Stad i Grindawik af Gudmunde Runólfssyne Anno Domini MDCCXXX.” The manuscript is divided into two parts. The second part reads: “Skrifad aa Westmana-Eyumm þad Aar 1736” and on the title page “Marteinn Jónsson 19/11 63.” This is the same Marteinn Jónsson mentioned previously as the owner of JS 141 8vo.

Little is known about Lbs 1724 8vo except that it is closely related to JS 208 8vo. We can assume that both manuscripts were written in the mid-eighteenth century. Lbs 1724 8vo was owned by Guðmundur Jónsson (1875–1947), who lived at Hoffell farm.

ÍB 380 8vo, Lbs 1422 8vo and Lbs 1485 8vo, West Iceland

Lbs 1485 8vo’s title page is missing, but there is an inserted title page (front flyleaf 1r), which states: “Safn af kvæðum og sálum frá 17. öld, með hendi Jóns prófests Haldórssonar í Hítardal á yngri árum (c. 1696–1700).” The manuscript preserves a funeral song by Kristín Stefánsdóttir for her husband Ólafur Einarsson, provost at Kirkjubær (d. 1651).⁹⁹ Bjarni Gissurarson was their grandson.

ÍB 380 8vo was once in the possession of Jón Jónsson Borgfirðingur (1826–1912), a police officer in Reykjavík and a lay scholar. Páll Eggert Ólason suggested that this manuscript was written by Magnús Jónsson of Vigur and his scribes.¹⁰⁰ However, Þórunn Sigurðardóttir points out that ÍB 380 8vo has been shown to be the work of Gísli Jónsson of Mávahlíð on Snæfellsnes

⁹⁸ Margrét Eggertsdóttir, “Hljómi raustin barna best,” 163.

⁹⁹ Margrét Eggertsdóttir, “Hljómi raustin barna best,” 165–166.

¹⁰⁰ Páll Eggert Ólason, *Skrá um handritasöfn*, 3:88.

(1676–1715), an important correction to our knowledge of Lbs 1422 8vo and ÍB 380 8vo.¹⁰¹ Furthermore, it has also been suggested that Lbs 1422 8vo was owned by Helga Jónsdóttir from Vatnsfjörður, because the initials HJD are written on its cover. Þórunn further notes that this manuscript is closely related to ÍB 380 8vo, because both begin with the same hymns and variants show that they were probably copied from the same exemplar. Given that Gísli Jónsson had a sister named Helga, Þórunn suggests that it is more likely that this is her manuscript rather than that of her namesake from Vatnsfjörður. Guðrún Ingólfssdóttir, however, proposes that Lbs 1422 8vo could have been written by Helga Jónsdóttir herself.¹⁰² Both manuscripts were written at about the same time: ÍB 380 8vo in ca. 1700 and Lbs 1422 8vo in ca. 1701.

JS 138 8vo, West Fjords

JS 138 8vo is written ca. 1740–1750 in the hand of Ásgeir Bjarnason (1703–1772), priest in Dýrafjörður.¹⁰³ The names of two of its owners are written on f. 218v: Þórdís Jónsdóttir and Margrét Sigurðardóttir. Þórdís was the granddaughter of Ásgeir and was married to Sigurður Jónsson from Hrafnseyri. Their daughter Margrét owned the book until it came into the possession of her brother Jón.

Lbs 1568 8vo, origin unknown

Little is known about Lbs 1568 8vo apart from the fact that it can be dated to 1689. According to *Skrá Landsbókasafns*, this manuscript is in the hand of Jón Þorláksson (1643–1712) from Berunes.¹⁰⁴ On the front board the name of a likely owner is just visible: “Jón Þorgrimsson a liber me rekte. El[...] BD [...] onsdotter [þe]tta kuer.”

JS 439 8vo, EDL 8vo, Lbs 506 8vo, Lbs 1530 8vo, Lbs 1536 8vo, origin unknown
Of EDL 8vo, JS 439 8vo, Lbs 506 8vo, Lbs 1530 8vo and Lbs 1536 8vo, very little is known except that they were all copied in the eighteenth century.

Lbs 506 8vo was written in one hand around 1750 and was once in the possession of Eggert Briem Ólafsson (1840–1893), whose library was purchased by Landsbókasafn in 1893.

101 Þórunn Sigurðardóttir, “Constructing Cultural Competence.” See also Hallgrímur Pétursson, *Ljóðmáli 3*, eds. Margrét Eggertsdóttir, Kristján Eiríksson and Svanhildur Óskarsdóttir, Ritsafn Hallgríms Péturssonar, vol. 1.3, Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Rit, vol. 64 (Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 2005), 281–282.

102 Guðrún Ingólfssdóttir, “Í hverri bók er mannsandi.” *Handritasýrpur – bókmenning, þekking og sjálfsmynd karla og kvenna á 18. öld* (Reykjavík: Háskólaútgáfan, 2011), 335.

103 Páll Eggert Ólason, *Skrá um handritasöfn*, 2:647.

104 Páll Eggert Ólason, *Skrá um handritasöfn*, 2:308.

Lbs 1530 8vo was written around 1780 in a hand that resembles that of Jón Egilsson from Stóra-Vatnshorn.¹⁰⁵ There are a large number of signatures of previous owners throughout the manuscript: f. 184v reads “Þessarar bókar riettur eygandi Stephan Vigfusson Samkomugerdi” while the rear flyleaf f. RF 1r reads “Eg undir skrifadur Vigfus Vigfusarson á þessa bok.” This manuscript includes musical notation.

Lbs 1536 8vo was written in one hand by an unknown scribe in the eighteenth century. On the manuscript’s accompanying material, some personal names are just about recognizable, although it is unclear what their connection with the manuscript is. The manuscript also contains musical notation.

JS 439 8vo is written in several hands and contains some hymns by Benedikt Magnússon Bech (1674–1719), sýslumaður,¹⁰⁶ which are dated “Anno 1712” (f. 98r). A leaf is inserted between f. 47 and f. 48 in the hand of Páll Pálsson.

EDL 8vo is a collection of hymns preserved at the Elizabeth Dafoe Library, University of Manitoba in Winnipeg, Canada. It was written in the eighteenth century and consists of two parts, which we refer to as EDL a and EDL b. The first 98 numbered leaves written in one hand appear to be from the early eighteenth century. The second part consists of 68 leaves and is written in other hands. The manuscript includes a substantial number of psalms written by or ascribed to Hallgrímur Pétursson and Stefán Ólafsson. It contains two copies of the Christmas hymn.

ÍBR 104 8vo, JS 272 II 4to, JS 509 8vo and LBS 194 8vo, origin unknown

Of ÍBR 104 8vo, JS 272 II 4to, JS 509 8vo and LBS 194 8vo, very little is known except that they were all copied in the latter half of the eighteenth century. Lbs 194 8vo is written in many hands. On page 33 (f. 17r) the chapter heading reads: “Nockur bænar ord af þeim 91 psälme Davids samann tekenn af sr. HPs og efter hans eigenhandar skrifte aftur uppskrifud Anno 1783 af SMs.” On f. 114v, a possible owner has written: “Þessa bok a Sofia Gudmundsdottur [...] Sofija Gudmundsdottur a þesa psalma med riéttu.” There are several notes (front flyleaf 2v–5v) and additions to the manuscript (between 18v and 19r, and on leaves 19r–22v) in the hand of Páll Pálson. Other accompanying material is a leaf containing “Sálmur um enduruppreisn Magisters Björns Þorleifssonar superintendents á Hólum á Hólaprentverki,” by Magnús Illugason from Húsavík, printed in Hólar 1703 and written there by Jón Jónsson Borgfirðingur.

105 Margrét Eggertsdóttir, “Hljómi raustin barna best,” 170.

106 Páll Eggert Ólason, *Íslenskar aviskrár*, 1:117–118.

ÍBR 104 8vo is in at least two distinguishable hands.¹⁰⁷ Between leaves 42 and 43 is an inserted leaf in the hand of Páll Pálsson: “Vedrahjalmur S.J.O. Hjaltal. Kv. 1784.” The manuscript was purchased from Brynjólfur Oddsson (1825–1887) in 1873 (front flyleaf): “Keypt fyrir 2mk. að bókbindara Brynjólfi Oddssyni 26/3 73.” On the first page of the manuscript (1r) is written: “Vidbæter sem er aptann til vid það Hallgrijms qver er prentad var sijdarst aa Hoolumm I Hialltadal 1773 jnnhalldandi nockur liodmæle eignud sera Hallgrijme Peturssyne.” The hymn here is certainly a copy based on the text in the printed version of 1773.

JS 272 II 4to is written in many different late eighteenth-century hands. Among these are those of Páll Pálson, Ásgeir Bjarnason, Jón Marteinsson (1711–1771) and Þórarinn Sveinsson (1778–1859).¹⁰⁸ The owner of the manuscript collection JS 272 4to I–II was Hálfðan Einarsson, headmaster at Hólar in Hjaltadalur and the editor of the works of Hallgrímur Pétursson.

JS 509 8vo was largely written between 1841 and 1851 in the hand of Sigurður Magnússon (1720–1805) from Holt in Hornafjörður, as indicated by Jón Árnason in a note on the front flyleaf 2r: “Mest allt með hendi Sigurðar Magnússonar í Holltum”.¹⁰⁹

The academic manuscript – Lbs 238 b 8vo

Lbs 238 b 8vo was written by Páll Pálsson “stúdent” (1806–1877) around 1860, most likely in Reykjavík.

107 Margrét Eggertsdóttir, “Hljómi raustin barna best,” 172.

108 Páll Eggert Ólason, *Skrá um handritasöfn*, 2:543.

109 Margrét Eggertsdóttir, “Hljómi raustin barna best,” 173.

BIBLIOGRAPHY

MANUSCRIPTS

Landsbókasafn Íslands – Háskólabókasafn, Reykjavík

ÍB 380 8vo	JS 141 8vo	Lbs 238 b 8vo
ÍB 525 8vo	JS 208 8vo	Lbs 506 8vo
ÍBR 7 8vo	JS 385 8vo	Lbs 1192 8vo
ÍBR 104 8vo	JS 386 8vo	Lbs 1422 8vo
	JS 439 8vo	Lbs 1485 8vo
JS 272 4to II	JS 509 8vo	Lbs 1530 8vo
JS 643 4to		Lbs 1536 8vo
	Lbs 847 4to	Lbs 1568 8vo
JS 138 8vo		Lbs 1724 8vo
	Lbs 194 8vo	

Bodleian Library, Oxford

MS Boreal 113

The Royal Library, Copenhagen

Thott 473 4to

Elizabeth Dafoe Library, University of Manitoba, Winnipeg

EDL a and b 8vo

SECONDARY LITERATURE AND PRINTED SOURCES

- Arthur, Susanne Miram. "The Importance of Marital and Maternal Ties in the Distribution of Icelandic Manuscripts from the Middle Ages to the Seventeenth Century." *Gripla* 23 (2012): 201–233.
- Bjarni Gissurarson í Þingmúla. *Sólarsýn. Kvæði*. Edited by Jón M. Samsonarson. Smábækur Menningarsjóðs. Vol. 5. Reykjavík: Bókaútgáfa Menningarsjóðs, 1960.
- Dreves, Guido Maria, ed. *Analecta Hymnica Medii Aevi. Cantiones et Muteti. Lieder und Motetten des Mittelalters. Dritte Folge. Cantiones: Variae, Bohemicae, Suecicae*. Vol. 45b. 1904. Reprint of the first edition. Frankfurt am Main: Minerva, 1961.
- Driscoll, Matthew James. "The Words on the Page: Thoughts on Philology, Old and New." In *Creating the Medieval Saga. Versions, Variability, and Editorial*

- Interpretations of Old Norse Saga Literature*, 85–102, edited by Judy Quinn and Emily Lethbridge. The Viking Collection, Studies in Northern Civilization. Vol. 18. Odense: University Press of Southern Denmark, 2010.
- Freiberger, Oliver, et. al. “Werke, Gute.” In *Theologische Realenzyklopädie*, vol. 35: *Vernunft III – Wiederbringung aller*, 623–648, edited by Gerhard Krause and Gerhard Müller. Berlin: De Gruyter, 2003.
- Guðrún Ingólfssdóttir. „Í hverri bók er mannsandi“. *Handritasýrður – bókmennning, þekking og sjálfsmynd karla og kvenna á 18. öld*. Reykjavík: Háskólaútgáfan, 2011.
- Hallgrímur Pétursson. *Andlegir Psalmar og Kvæde. Og nu i Eitt eru samañtekner, til Gudrækilegrar Brwkunar og Froodleiks, þeim er nema vilia*. Hólar: [n.p.], 1773. http://baekur.is/is/bok/000158089/Andlegir_Psalmar_og_Kvaede. Accessed April 1, 2014.
- Hallgrímur Pétursson. *Ljóðmæli 3*. Edited by Margrét Eggertsdóttir, Kristján Eiríksson and Svanhildur Óskarsdóttir. Ritsafn Hallgríms Péturssonar. Vol. 1.3. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Rit. Vol. 64. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 2005.
- Handrit.is*. Reykjavík: National and University Library of Iceland, 2009–2014. Accessed April 1, 2014. <http://handrit.is>.
- Hannes Pétursson and Helgi Sæmundsson. *Íslenzkt skáldatal*. Vol. 1. Alfræði Menningarssjóðs. Reykjavík: Bókaútgáfa Menningarssjóðs og Þjóðvinafélagsins, 1973.
- Jakob Benediktsson. “Hymni scholares. Latneskt sálmasafn frá Skálholti.” In *Einarsbók: afmæliskvæða til Einars Ól. Sveinssonar 12. desember 1969*, 121–137, edited by Bjarni Guðnason, Halldór Halldórsson and Jónas Kristjánsson. Reykjavík: Nokkrir Vinir, 1969.
- Jón Helgason, ed. *Íslenzk miðaldakvæði. Islandske digte fra senmiddelalderen*. Vol. 2. Copenhagen: Ejnar Munksgaard, 1938.
- Jón M. Samsonarson. *Séra Bjarni Gissurarson í Þingmúla, ævi hans og kvæðskapur*. Cand.mag thesis, Háskóli Íslands, 1960.
- Mäkinen, Timo. *Die aus frühen böhmischen Quellen überlieferten Piae Cantiones-Melodien*. Translated by Helmut Henning. *Studia Historica Jyväskyläensia*. Vol. 2. Jyväskylä: Jyväskylä Yliopistoyhdistys, 1964.
- Már Jónsson. “Recent Trends (or their Lack) in Icelandic Manuscript Studies.” *Gazette du livre Médiéval* 36 (2000): 11–16.
- Margrét Eggertsdóttir. *Icelandic Baroque. Poetic Art and Erudition in the Works of Hallgrímur Pétursson*. Translated by Andrew Wawn. *Islandica*. Vol. 56. Ithaca, N.Y.: Cornell University Library, 2014.
- Margrét Eggertsdóttir. “‘Hljómi raustin barna best’: Upppruni, um sköpun og útbreiðsla gamals jólasálmis í handritum fyrir á öldum.” In *Pulvis Olympicus: Afmælisrit til einkað Sigurði Péturssyni*, 155–178, edited by Jón Ma. Ásgeirsson, Kristinn Ólason and Svavar Hrafn Svavarsson. Reykjavík: Háskólaútgáfan, 2009.

- Nichols, Stephen G. "Why Material Philology? Some Thoughts." *Zeitschrift für Deutsche Philologie* 116, special issue (1997): 10–30.
- Páll Eggert Ólason, *Skrá um handritasöfn Landsbókasafnsins*. Vols. 1–3. Reykjavík: Landsbókasafn Íslands, 1918–37.
- Páll Eggert Ólason, *Íslenzkar aviskrár frá landnámstímum til ársloka 1940*. Vols. 1–3. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 1948–50.
- Piae cantiones ecclesiasticae et scholares veterum episcoporum in inclito regno Sueciae passim usurpatae, nuper studio viri cuiusdam reverendissimi, de ecclesia Dei et schola Aboënsi in Finlandia optime meriti, accurate a mendis correctae et nunc typis commissae opera Theodorici Petri Nylandensis*. Gryphisuualdiae [Greifswald]: per Augustinum Ferberum [Ferber], 1582.
- Rohrbach, Lena, ed. *The Power of the Book. Medial Approaches to Medieval Nordic Legal Manuscripts*. Berliner Beiträge zur Skandinavistik. Vol. 19. Berlin: Nord-europa-Institut der Humboldt-Universität zu Berlin, 2014.
- Viergutz, Gudrun. "Der Rostocker Kantor Daniel Friderici und sein Anteil an der zweiten lateinischsprachigen Ausgabe des schwedisch-finnischen Liederbuches 'Piae Cantiones.'" In *Musica Baltica. Interregionale musikkulturelle Beziehungen im Ostseeraum. Konferenzbericht Greifswald-Gdansk 28. November bis 3. Dezember 1993*, 190–195, edited by Ekkehard Ochs et al. Deutsche Musik im Osten. Vol. 8. St Augustin: Academia, 1996.
- Pórunn Sigurðardóttir. "Constructing Cultural Competence in Seventeenth-Century Iceland: The Role of Poetical Miscellanies." In *Mirrors of Virtue. Manuscripts and Printed Books in Post-Reformation Iceland*, edited by Margrét Eggertsdóttir and Matthew Driscoll. Copenhagen: Museum Tusulanum Press, forthcoming.

EFNISÁGRIP

Íslenskur jólasálmur – *Hljómi raustin barna best*.

Lykilorð: Hallgrímur Pétursson, Bjarni Gissurarson, *Personent Hodie*, *Hljómi raustin barna best*, efnisleg textafræði.

Greinin er útgáfa á íslenska jólasálminum *Hljómi raustin barna best* en hann á rætur sínar að rekja til latneska sálmsins *Personent Hodie* sem hefur varðveist í a.m.k. einu íslensku handriti, ÍB 525 8vo. Þessi stutti sálmur var þýddur á íslensku af Bjarna Gissurarsyni (1621–1712) en Hallgrímur Pétursson (1614–1674) bætti þrettán frumsömdum erindum við þýðinguna. Fyrri hluti sálmsins er nákvæm þýðing á upprunalega latneska textanum og fjallar um fæðingu Jesú en erindi Hallgríms auka við efni um upprisuna, dómsdag og eilíft líf.

Samanburður á 26 handritum sem geyma hina íslensku þýðingu sálmsins

sýnir að textunum má skipta í fjóra flokka eftir tíma- og staðsetningu handritsins, skrifara og ferli þess. Einnig má draga þá ályktun af fyrirsögnum sálmsins í handritum að upplýsingar hafi blandast milli gerða. Öll þau atriði sem rædd eru í greininni sameinast í hinu svokallaða „akademíska“ handriti, Lbs 238 b 8vo, en þar eru mörg þeirra lesbrigða sem einkenna mismunandi flokka textanna skráð. Texti sálmsins *Personent Hodie* er gefinn út eins og hann kemur fyrir í ÍB 525 8vo ásamt íslenska sálminum *Hljómi raustin barna best* í styttri og lengri gerðum sem og enskri þýðingu.

Katharina Baier
Georg Eckert Institute for International
Textbook Research
Member of the Leibniz Association
Celler Strasse 3
38114 Braunschweig
Germany

Friederike Richter
Humboldt-Universität zu Berlin
Department of Northern European Studies
Unter den Linden 6
10099 Berlin
Germany
friederike.richter@hu-berlin.de

Eevastiina Korri
Teuvo Pakkalan tie 12 B 25
00400 Helsinki
Finland

Werner Schäfke
University of Copenhagen
Faculty of Law
Studiestræde 6
1455 København K
Denmark
werner.schafke@jur.ku.dk

Ulrike Michalczik
Georg-August-Universität Göttingen
Abteilung für Lateinische Philologie
des Mittelalters und der Neuzeit
Zentrum für Mittelalter-
und Frühneuezeitforschung
Humboldtallee 17
37073 Göttingen
Germany

Sofie Vanherpen
Ghent University
Department of Nordic Studies
Rozier 9
9000 Ghent
Belgium
Sofie.Vanherpen@UGent.be

DANIEL SÄVBORG

KONFLIKTLÖSNING OCH RELIGION I NJÁLS SAGA

Slutreplik till Lars Lönnroth

I.

I ALL DEBATT är det en nödvändig förutsättning att man diskuterar samma fråga. Vad är det då motsättningen mellan mig och Lars Lönnroth gäller? Vi går tillbaka till de inlägg där debatten startade. Lönnroth har lagt fram sin syn på tolkningen av *Njáls saga* i arbeten från 1976, 2006, 2008 och 2012.¹ Åtskilligt av det han skrivit är intresseväckande och välmotiverat. Men jag har framfört tvivel på några punkter, först i några rader i en dags-tidningsrecension 2006, sedan i en artikel i *Gripla* 2011, på vilken Lönnroths inlägg i *Gripla* 2012 är en replik.² Här hoppas jag avsluta debatten.

Lönnroth förordade i sitt arbete från 2006 en helhetstolkning av *Njáls saga*.³ Enligt denna tolkning har sagan en "grundläggande tematik" som handlar om motsättningen mellan två olika ideal och mentaliteter vad gäller konfliktlösning: hämnd respektive försoning.⁴ Dessa två ideal/mentaliteter motsvaras av religionerna hedendom respektive kristendom och representeras av sagans två delar, före och efter trosskiftet, och av enskilda personer som representerar respektive ideal. Så här formulerade sig Lönnroth i en av de meningar som satte igång den aktuella debatten:

- 1 Lars Lönnroth, *Njáls saga: A Critical Introduction* (Berkeley: University of California Press, 1976); Lars Lönnroth, inledning till *Njáls saga*, övers. Lars Lönnroth (Stockholm: Atlantis, 2006), 7–20; Lars Lönnroth, "Kristendom, hämnd och försoning i Njals saga," i Anders Björnson och Bengt Wadensjö, red., *Det ansvarsfulla uppdraget: En vänbok till Mats Svegfors den 23 augusti 2008* (Stockholm: Hjalmarson & Högberg, 2008), 229–37; Lars Lönnroth, "Att läsa Njáls saga: Svar till Daniel Sävborg," *Gripla* 23 (2012), 367–74.
- 2 Daniel Sävborg, "Njals usling har blivit skitstövel," *Svenska Dagbladet* den 12 november 2006, 18–19; Daniel Sävborg, "Konsten att läsa sagor: Om tolkningen av trosskiftets betydelse i Njáls saga", *Gripla* 22 (2011), 181–209; Lönnroth, "Att läsa Njáls saga".
- 3 Lönnroth, inledning till *Njáls saga*, 7–20.
- 4 Lönnroth, inledning till *Njáls saga*, 11.

Med denna mycket summariska beskrivning av innehållet har också *sagens övergripande tematik* antytts: det handlar alltså inte bara om enskilda släktfejder utan om *kampen mellan två olika värdesystem*, varav det ena kretsar kring *hämnnd och krigisk ära*, medan det andra kretsar kring *kristen kärlek och försoning*.⁵

Lönnroth påstår att sagans slut visar hur "blodshämnden ersätts av kristen frid och försoning".⁶ Det handlar om en "gradvis förändring av mentaliteten, så att *människorna blir mer benägna att förlåta de oförrätter de lidit*", och han hävdar: "I sagans skildring av kristendomens införande läggs grunden till denna process".⁷ I ett senare arbete konkretiserar han:

Enligt min tolkning dominerar den hedniska etiken i berättelsens första hälft men trängs gradvis tillbaka i andra hälften, som inleds med att kristendomen kommer till Island, varvid sagans huvudperson, den vise och lagkunnige Njal, låter sig omvändas och blir *förespråkare för ett mer försonligt kristet synsätt*.⁸

Det var detta synsätt jag ifrågasatte i mitt inlägg 2006.⁹ Det var också detta synsätt Lönnroth försvarade i sin artikel från 2008, som han inte utan skäl gav titeln "Kristendom, hämnnd och försoning i Njals saga". För det var just kristendomens betydelse för valet av konfliktlösning — hämnnd eller försoning — som oenigheten gällde. I min artikel i *Gripla* 2011 diskuterade jag utförligt ett antal fall där personer i sagans första, "hedniska" del, som skildrar tiden före trosskiftet, uttrycker ovilja mot våld i samband med konflikterna och avstår från hämnnd på fienderna och för försoningens skull i stället sluter vänskap med dem.¹⁰ Hämnnddåden är snarast fler och blodigare i sagans andra, "kristna" del, som tilldrar sig efter trosskiftet, och jag pekade på flera fall där de kristna hjältarna aktivt avstår från hedersamma förlikningar och i stället väljer måttlös hämnnd. Min slutsats blev att det inte sker någon fundamental förändring vad gäller bilden av konfliktlösning i sagan — såväl hämnnd som försoning praktiseras i båda delarna, före och efter trosskiftet.

5 Lönnroth, inledning till *Njals saga*, 7–8.

6 Lönnroth, inledning till *Njals saga*, 7.

7 Lönnroth, inledning till *Njals saga*, 16.

8 Lönnroth, "Kristendom, hämnnd och försoning," 229 (mina kursiveringar i samtliga fall).

9 Sävborg, "Njals usling har blivit skitstövel".

10 Sävborg, "Konsten att läsa sagor", 181–209.

Detta är vad motsättningen gäller. Det är värt att minnas, eftersom själva förekomsten av kristna inslag – och rentav direkta influenser från teologisk litteratur – är ett odiskutabelt drag i *Njáls saga*, i synnerhet i den del som tilldrar sig efter trosskiftet. För att tydliggöra detta anslöt jag mig i min artikel till Robert Cooks formulering “The question is not whether there is a new Christian emphasis in the saga, but how it works”.¹¹ Annorlunda uttryckt: vad vi debatterar är om kristendomen, och gestalternas religionstillhörighet överlag, påverkar konfliktlösningen i sagan och gestalternas syn på och tillämpning av ideal kring våld, fredlighet, hämnd och försoning.

Mot den bakgrunden är det en häpnadsväckande mening Lönnroth skjuter in mitt i ett stycke, sju sidor in i sin nya artikel. På denna undanskymda plats överger han den ståndpunkt som satte igång vårt meningsutbyte 2006. Han skriver: “Skulle det för övrigt spela någon roll om han [Sävborg] kunde bevisa att de fridsamma hjältarna dominerade i den första och hedniska delen, medan de hänsynslösa dråparna dominerade i den andra och kristna?”¹² Här bör vi minnas att det diskussionen alltsedan starten gällt är Lönnroths idé om en utveckling i sagan där “blodshämnden ersätts av kristen frid och försoning” och om en “gradvis förändring av mentaliteten, så att människorna blir mer benägna att förlåta de oförrätter de lidit”, en förändring som skall inledas i “sagens skildring av kristendomens införande”.¹³ Hyser man den uppfattningen om *Njáls saga* spelar det onekligen roll om det kan påvisas att de fridsamma hjältarna dominerar i den hedniska delen och de hänsynslösa dråparna i den kristna.

Men Lönnroth byter nu inriktning och hävdar att:

Det som betingar förändringen är snarare sättet att berätta – i huvudsak ett traditionellt sagaberättande med rötter i muntlig tradition men i senare delen uppblandat med åtskilliga motiv, formuleringar och tankemönster hämtade från medeltidens kristna litteratur.¹⁴

11 Robert Cook, “The Effect of the Conversion in *Njáls saga*”, i *The Eighth International Saga Conference: The Audience of the Sagas. Preprints* (Göteborg: Gothenburg University, 1991), 97; citerat i Sävborg, “Konsten att läsa sagor,” 186.

12 Lönnroth, “Att läsa *Njáls saga*,” 372.

13 Se n. 4–5.

14 Lönnroth, “Att läsa *Njáls saga*,” 372.

Att sådana inslag finns är dock, som nämnts, helt okontroversiellt – vi minns Robert Cooks ord: “The question is not whether there is a new Christian emphasis in the saga, but how it works”. Av Lönnroths en gång djärva helhetstolkning återstår en självklarhet.

Med detta kunde diskussionen tyckas avslutad. Men i artikeln upprepar Lönnroth likväl sina tidigare idéer och talat om “den förändring av mentaliteten som Njáll, Síðu-Hallr, Höskuldr Þráinsson, Flosi Þórðarson, Kári Sölmundarson och andra huvudpersoner visar genom sina ord och handlingar i sagans senare del”.¹⁵ I ett utförligt avsnitt diskuterar han såväl dessa personer som Ámundi Höskuldsson, och han försvarar sina gamla ståndpunkter vad gäller gestalternas och händelsernas representativa karaktär och förändringen i mentalitet och konfliktlösning efter trosskiftet. Frågan är om de fall han andrar stöder tanken på en sådan förändring.

II.

Den kristne Síðu-Hallr är förvisso försonlig, precis som Lönnroth noterar.¹⁶ Men den försonliga inställningen finns i sagan hos andra personer redan i hednisk tid, medan däremot den ledande kristne hjälten i konflikten, Kári, handlar motsatt Síðu-Hallr och i stället genomför sagans mest omfattande hämnd, trots erbjudande om en fredlig förlikning. Den kristne Höskuldrs förlåtande av sina fiender är förvisso ett faktum, men det är bara en upprepning av den inställning han hyste redan i sagans hedniska del, då han dels valde en fredlig uppgörelse framför hämnd på faderns mördare, dels valde att för försoningens skull sluta nära vänskap med dem.¹⁷ Det är omöjligt att hävda att sagans kristna hjältar generellt skulle representera försoningens idé, likaså att den försonlighet vissa gestalter uttrycker skulle representera kristendomen.

När det gäller Kári och Ámundi nöjer sig Lönnroth med att argumentera för de goda skäl dessa kristna har för sin våldsamma hämnd.¹⁸ Men argumentationen är irrelevant, då det han hävdar i de sammanhang debatten gäller är att sagans senare del kretsar kring “kristen kärlek och förso-

15 Lönnroth, “Att läsa Njáls saga,” 369.

16 Lönnroth, “Att läsa Njáls saga,” 369.

17 Lönnroth, “Att läsa Njáls saga,” 369; *Brennu-Njáls saga*, red. Einar Ól. Sveinsson, Íslenzk fornrit, b. 12 (Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 1954), 236–237.

18 Lönnroth, “Att läsa Njáls saga,” 371.

ning” och att “människorna blir mer benägna att förlåta de oförrätter de lidit.”¹⁹ Vad man än kan säga om Ámundi – någon benägenhet att förlåta en oförrätt visar han inte. Faktum kvarstår att den enda gestalt i sagan som är beredd att förlåta sina fiender och fullständigt förkasta hämnd för ett ohyggligt övergrepp är hedningen Höskuldr, medan sagans främste kristne hjälte, Kári, förkastar en hedersam förlikning och i stället planerar och till punkt och pricka genomför sagans blodigaste hämnd.²⁰

Fallet Njáll skiljer sig från de övriga genom att redan Lönnroths beskrivning av skeendet är missvisande. Lönnroth låter sagans förmenta “förändring av mentaliteten” i kristen tid exemplifieras av att “Njáll själv väljer att brännas inne i sitt hus hellre än att kämpa mot fienden”.²¹ Njálls skäl, såsom han själv formulerar det i sagan, är emellertid: “Eigi vil ek út ganga, því at ek em maðr gamall ok lítt til búinn at hefna sona minna, en ek vil eigi lifa við skömm”.²² Att hellre dö än leva i skam över oförmåga att hämnas på sina fiender är något helt annat än den benägenhet att förlåta de oförrätter man lidit som Lönnroth gång efter annan tillskrivit sagans kristna del och den mentalitet den uttrycker.

III.

Lönnroths syn saknar inte nyanser. Han medger i sitt genmäle den påtagliga förekomsten av försoning i sagans hedniska del och av hämnd i den kristna. Men han tonar ner dessa drag. Han vidhåller att det finns en grundläggande förändring i synen på hämnd som konfliktlösning – det sägs finnas en “gradvis uppmjukning av den gamla hämndetiken i sagans senare del såtillvida, att det där implicit ställs högre moraliska krav på hämnaren. Hämnanden bör till exempelvis stå i proportion till det brott som skall hämnas, inte drabba oskyldiga och helst åtföljas av något slags kristlig botgöring ifall man har brukat mer våld än nöden kräver och anständigheten tillåter”.²³ Denna påstådda förändring är relativt konkret formulerad, och därmed kan påståendet prövas.

Att hämnanden i sagans kristna del skulle stå i proportion till brottet får

19 Se n. 3, 5.

20 *Brennu-Njáls saga*, 422, 436.

21 Lönnroth, “Att läsa Njáls saga,” 369.

22 *Brennu-Njáls saga*, 330.

23 Lönnroth, “Att läsa Njáls saga,” 370.

ingalunda stöd i sagans skildring av denna dels främste hjälte, Kári – han dräper enligt sin fastlagda plan 15 människor i en hämnd mer måttlös än någon hämndaktion i sagans hedniska del. Den förändring av hämndetiken som Lönnroth vill exemplifiera med detta påstående kan alltså inte beläggas i sagan, och Lönnroth gör heller inga försök.

Att hämnden inte skall drabba oskyldiga är ett ideal som framförs även i sagans hedniska del.²⁴ Det är en inställning sagan knyter till rättrådighet, inte till religionstillhörighet.

Påståendet att "kristlig botgöring" enbart förekommer i sagans kristna del är en truism; kristlig botgöring är definitionsmässigt knuten till kristendomen och följaktligen frånvarande i den hedniska delen. För övrigt belägger fenomenet med botgöring svårligen det Lönnroth i sammanhanget är ute efter att belägga, en "uppmjukning av den gamla hämndetiken" mellan sagans två delar – botgöringen följer ju först efter att denna hämndetik praktiserats helt enligt planerna.

Inte heller i sin nya, mer beskedligt formulerade, version får Lönnroths hypotes om en mentalitetsförändring i sagan något stöd.

IV.

Skildringen av hjältarna i sagans hedniska del är svår att förena med den kontrast mellan hednisk och kristen mentalitet som Lönnroth hävdar. Det har slagit även Lönnroth. Hedningar som Höskuldr och Gunnarr är minst lika försoningsinriktade och motvilliga till hämnd som den kristne Síðu-Hallr, som Lönnroth anger som typexempel för den andra delens påstått förändrade mentalitet. Lönnroth vill lösa problemet: Höskuldr och Gunnarr är "ädla hedningar" och representerar alltså även de ett slags kristen mentalitet.²⁵

Här är det åter viktigt att minnas vad diskussionen handlat om och vad Lönnroth faktiskt hävdar på de punkter motsättningen gäller. Han drev tesen att *Njáls saga* skildrar en förändring i synen på konfliktlösning efter trosskiftet, där idealet om hämnd ersätts av ideal om kärlek och försoning. I ljuset av detta blir Lönnroths lösning på problemet med de fridsamma hedningarna en argumentationsmässig kullerbytta: de fredliga kristna i sagan skall belägga kristendomens fredlighet, och de fredliga hedningarna skall belägga kristendomens fredlighet de med.

²⁴ *Brennu-Njáls saga*, 137.

²⁵ Lönnroth, "Att läsa *Njáls saga*," 370.

V.

I det avslutande partiet noterar Lönnroth ett antal kristna motiv och yttranden i *Njáls saga*. Eftersom ingen har ifrågasatt förekomsten av sådana inslag i sagan – jag diskuterar för övrigt själv flera av dem i min Griplaartikel – förefaller förtecknandet av dem överflödigt i sammanhanget.²⁶ Lönnroth gör inte ens något försök att förklara på vilket sätt dessa belägg skulle styrka hans tes om en förändring av konfliktlösning och mentalitet i samband med trosskiftesepisoden, varför avsnittet saknar relevans för den diskussion vi fört.

Lönnroths senaste inlägg rubbar på intet vis den kritik jag har riktat mot hans syn på *Njáls saga*.

BIBLIOGRAFI

- Brennu-Njáls saga*. Redigerat av Einar Ól. Sveinsson. Íslenzk fornrit. B. 12. Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag, 1954.
- Cook, Robert. "The Effect of the Conversion in *Njáls saga*." I *The Eighth International Saga Conference: The Audience of the Sagas. Preprints*. Göteborg: Gothenburg University, 1991, 94–102.
- Lönnroth, Lars. *Njáls saga: A Critical Introduction*. Berkeley: University of California Press, 1976.
- . Inledning till *Njals saga*. Översättning av Lars Lönnroth. Stockholm: Atlantis, 2006.
- . "Kristendom, hämnd och försoning i Njals saga." I Anders Björnson och Bengt Wadensjö, red. *Det ansvarsfulla uppdraget: En vänbok till Mats Svegfors den 23 augusti 2008*, 229–37. Stockholm: Hjalmarson & Högberg, 2008.
- . "Att läsa Njáls saga: Svar till Daniel Sävborg." *Gripla* 23 (2012), 367–74.
- Sävborg, Daniel. "Njals usling har blivit skitstövel." *Svenska Dagbladet* den 12 november 2006, 18–19.
- . "Konsten att läsa sagor: Om tolkningen av trosskiftets betydelse i Njáls saga." *Gripla* 22 (2011), 181–209.

Daniel Sävborg
 Professor i nordisk filologi
 Department of Scandinavian Studies
 University of Tartu
 Ülikooli 17
 EE-51014 Tartu

26 Sävborg, "Konsten att läsa sagor," 186, 191–92, 194, 202–4.

ANTHONY FAULKES

A NEWLY DISCOVERED MANUSCRIPT
OF MAGNÚS ÓLAFSSON'S *EDDA*
PRIVATE COLLECTION, LONDON

1. Magnús Ólafsson's *Edda*

THIS 8VO MANUSCRIPT, purchased in Denmark a few years ago, was probably written in Iceland in the late 18th or early nineteenth century. It is written on paper, apparently by a single hand (with the minor exceptions noted below), in black ink, with some coloured (red and green or blue) decoration to the lettering of the title page. The binding is certainly more modern; it has marbled boards and a cloth spine without any lettering. The binder has cut the bottom of the leaves very close, in a few cases taking off part of the last line of writing (e.g. on page 142). The spine has become very dry and brittle and the volume has suffered from much use. The name written on the front flyleaf in a different and probably much later hand than the text is difficult to decipher, but may read 'Pórarinsson'. This un-Icelandic use of the patronymic alone, without the owner's first name, suggests that this Pórarinsson, who is of course unidentifiable, had emigrated from Iceland to Denmark, perhaps in the second half of the 19th century, and had there used his patronymic as a surname in the Danish fashion. If so, this emigrant presumably brought the manuscript from Iceland to his new home with him.

The title on the title page reads 'Edda . . . med Vidbætir', and this corresponds well with the contents of the volume, which is an interpolated and re-arranged version of Magnús Ólafsson's *Edda* with an appendix containing material about Icelandic runes. Magnús Ólafsson's *Edda* was itself a re-arrangement of *Snorra-Edda* (the *Prose* or *Younger Edda*), a treatise on poetry compiled in the first half of the 13th century by the Icelandic historian and poet Snorri Sturluson. *Snorra-Edda* contained a *Prologue* about the origin of Norse religion, *Gylfaginning* (mythological narratives from the Creation down to Ragnarökkr, 'the Twilight of the gods'), *Skáldskaparmál*

(a discussion of the kennings and heiti, or poetical terms, of Old Norse poetry, including stories explaining the origins of some of these),¹ and *Háttatal*, a poem by Snorri Sturluson with commentary in praise of King Hákon Hákonarson and Earl Skúli in 102 stanzas exemplifying a wide variety of verse forms that could be used in Old Norse poetry.

Magnús Ólafsson's *Edda* was compiled by the Icelandic priest and poet Magnús Ólafsson (c. 1573–1636) in the early years of the 17th century.² Magnús later (1622) became minister at Laufás in northern Iceland, and hence his *Edda* has come to be referred to as the *Laufás-Edda*. His work survives in two versions, known as the X version, parts of which survive in his own hand as well as in three manuscript copies, and the Y version (of which the X version is an abbreviation). Of the latter we have nothing in Magnús's hand, though it survives in whole or in part in over 100 manuscripts dating from the 17th to 20th centuries, and more are still turning up from time to time, of which the present version is an example.

Magnús Ólafsson re-arranged Snorri's text, so that the *Prologue* was followed by 67 'Dæmisögur' (mythological narratives from *Gylfaginning* and *Skáldskaparmál*), and then 'Annarr Partur' (a list in alphabetical order of their significations of kennings and heiti based mostly on *Skáldskaparmál*, beginning with 'Nöfn Asanna'). *Háttatal* is not included.

Magnús Ólafsson's version of the *Prose Edda* was far more popular than any other version in post-medieval times. Snorri's survives in comparatively few manuscripts, while Magnús's was frequently copied down to modern times (often with many additions and expansions), even after the publication of Resen's *Edda*. It also became the basis of several other re-arrangements and adaptations as well as being used as the foundation of the first printed edition of the *Prose Edda*, that of P.H. Resen (Copenhagen 1665). There exist also translations into Danish and Latin. It is clear that Magnús's version was found more useful as a textbook for poets and readers of Icelandic poems than Snorri's.

- 1 *Edda: Skáldskaparmál*, 2 vols., ed. Anthony Faulkes (London: Viking Society for Northern Research, 1998).
- 2 *Edda Magnúsar Ólafssonar (Laufás Edda)*, ed. Anthony Faulkes, *Two Versions of Snorra Edda from the 17th Century*, vol. 1, Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Rit, vol. 13 (Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 1979) = *EMÓ*. References to the Introduction to this volume are to paragraph numbers, those to the texts are to page numbers.

2. The Contents of the *Edda* Manuscript

T.p.: 'Edda. Samanskriðad af Snorra Sturlusýne á Reikholdi. Anno—MCCXV. med Vidbætir.'

Rev. of t.p.: Magnús Ólafsson's preface (*EMÓ* 189).

Pp. I–XIX: 'Formáli.' = Preface II. This preface (see *EMÓ* §§ 29.2, 43, 104, 108, 115, 117, 118, 121, 122, 124, 126, 129, 130, 131, 149, 150, 166, 167, 168, 169, 170, 171, [172], 173, 174, 185; p. 463), which is not by Magnús Ólafsson, is found in a wide variety of manuscripts and already existed in the second half of the 17th century.

Pp. 1–110: 'Gylfaginning. Firsta Dæmisaga—XLVII. Dæmisaga' = Dæmisögur 1–49, *EMÓ* 189–233 (Y version). Dæmisaga 11 is rather garbled, possibly some words are inserted from a source other than *EMÓ* with a text more similar to that of the *Codex Regius*. Some words added in the last sentence are similar to the text of the *Codex Regius*. A sentence is added at the end of Dæmisaga 18. There is an addition at the end of Dæmisaga 21. Dæmisaga 33 (unnumbered) is after Dæmisaga 34 (numbered 33), then Dæmisaga 35 (unnumbered). Dæmisögur 36, 37, 38, 39 etc. are numbered 34, 35, 36, 37 etc. (to the end of *Gylfaginning*). Various small items are omitted and some interpolated, probably mostly scribal additions or comments, but some words from the *Codex Regius* omitted by Magnús Ólafsson are included, cf. *EMÓ* § 43. At the end of *Gylfaginning*, where X¹ has 'Hier til Härslýe, Bragarædr fylga eptir' (*EMÓ* 234) is written: 'Hér endar Hars-lýgi, finst ok getiþ, at þar hafi Gilfi heirt þulin Háva-mál sem annarstaðar standa i fræði'. Cf. Thott 1494 4to, *EMÓ* § 45.

Pp. 110–47: 'Braga=rædr. (: edr Braga-lýgi:). XLVIII Dæmisaga—LX Dæmisaga' = Dæmisögur 50–62, *EMÓ* 234–46 (Y version). Again, there are some minor additions, often comments at the end of stories.

Pp. 147–81: 'Vidbætir edr vidrauki nokkra Frásagna. LXI Dæmisaga—LXV. Dæmisaga' = 'Vidur auki nokkra frásagna', Dæmisögur 63–67 in the X version manuscript Thott 1494 4to (the story of Otrgjöld and the Gjúkungar, *Skáldskaparmál* 45/3–50/21, derived ultimately from the *Codex Regius* but omitted from Magnús's original *Edda* as they were from Magnús's main source, *Codex Wormianus* (cf. *EMÓ* 249/13–17, 250 line 21–251 line 5 and § 43) and also interpolated in Sth. Papp 4to nr 10, another manuscript of the X version, and Resen's edition, Dæmisögur 68–78).

Added at the end is ‘Hedann kennist grjót grand Sörla og Hamdijs enn hlifar þeirra herklæði og annad soddan’, cf. *EMÓ* 251 line 5. This is followed by ‘LXVI Dæmisaga Hvi Gull kallast Fródamjöl’ = *EMÓ* Dæmisaga 66, ‘vm Fröda Feniu og Meniu’ (text again corresponding to Thott 1494 4to, not to the Y version; also not in the original *Codex Wormianus*); ‘LXVII. dæmisaga Hvi gull er kallat Kraka sád’ = *EMÓ* Dæmisögur 63 ‘AP(OLOGUS) vm ägæti Hrölf’s kraka’ and 64 ‘APOL(OGUS) Wm frækneik Hrölf’s kraka’; ‘LXVIII. Dæmisaga, vm Holga kóng’ = *EMÓ* Dæmisaga 65; and ‘LXIX. Dæmisaga, um Högna og Hildi dóttir hans’ = *EMÓ* Dæmisaga 67. At the end of this last Dæmisaga in this section, there is an additional passage also found in Thott 1494 4to, cf. *EMÓ* 250, note to line 20. But the passages ‘Vm Erp Sorla og Hamder’, *EMÓ* 250–251 (see above), ‘Epilogus partis. prioris,’ *EMÓ* 251 and ‘Þoku menn’, *EMÓ* 252 (derived from the *Fourth Grammatical Treatise*) are omitted. The order of the narratives in this part of the manuscript is thus very similar to that of the *Codex Regius*, and different from that of *EMÓ* (and Resen’s *Edda*).

P. 181: ‘Sidari partur Snorra Eddu um Kenningarnar’ = ‘Annar partur Eddu vmm kiennyngar’, *EMÓ* 328 (Y version).

Pp. 181–82: Preface to Annar partur = *EMÓ* 328.

P. 182: ‘Nöfn Asanna’ = *EMÓ* 328.

Pp. 182–88: ‘Nöfn-Óðins’ = ‘Nofn Odinz’ (omitting lines 55, 60–68, 80–84, 91–110), *EMÓ* 328–332.

Pp. 188: ‘Synir=Óðins’ = *EMÓ* 332.

Pp. 188–89: ‘Þór heitir í kenningum’ = *EMÓ* 332 ‘Þor heiter ad kiennyngu’ (some names omitted).

P. 189–96: ‘Baldr. kiennist’; ‘Njördr’; ‘Freyr’; ‘Heimdallr’ (here is added ‘Heimdallarhöfud – mjótuðs’, cf. *Skáldskaparmál* 19/11–13); ‘Tyr’; ‘Bragi’; ‘Vidar’; ‘Vali’; ‘Hauður’; ‘Ullr’; ‘Hæmir’; ‘Loki’; ‘Merk’; ‘Nöfn Asynja’ (expanded from þulur in *Skáldskaparmál* 114–15, cf. *EMÓ* § 111); ‘Höfud Asinjur kennast svo’; ‘Frigg’; ‘Freya’ (expanded with a couplet attributed to Arnórr, ‘Sæll er syr hallar. Seida brynreiðar’, see *EMÓ* § 117; this also corresponds to AM 742 4to); ‘Sif’; ‘Jdun’; ‘Regla’ (added: ‘merk: til allra qvenna ásanna skal konur kenna.’) = *EMÓ* 333–37.

Pp. 196–217: ‘Nú eptir filgja Heiti og Kenningar ymislegra hluta eptir Stafrofs-orðu. Ar-heiti’; ‘Arvatn heitir’ (omits lines 12–14); ‘Arnar=heiti’; ‘Boga heiti’; ‘Bjarnar=heiti’; ‘Brynja=heitir’; ‘Dverga. Kènningar’;

'Dags=Kënníngar'; 'Díra=heiti' (attribution of final stanza to *Haustlǫng* [96] added, together with four extra lines, 'Hveða skal hróðr fyrir hriðar | hræblaksindum særar. | drikkur var durnis rekkum | dókkur ljósari nókkvi. '); 'Daggar og drifu kenningar'; 'Eya heiti'; 'Elds-kenningar'; 'Fugla=kenningar'; 'Fiska heiti nokkor'; 'Fót má kalla' (verse attributed to Eyjólfur Brúnason added, cf. X², *EMÓ* 269–70); 'Gras kallast' (reference to Arnórr jarlaskáld added, cf. *X⁴, *EMÓ* 272 n.); 'Gata=heitir' (added: 'jardar og hennar heiti'); 'Geit kallast'; 'Gölltr-heitir'; 'Gullsheiti og kenningar' (at *EMÓ* 346 line 19 adds 'Grátr dalneidar látra', cf. *Skáldskaparmál* verse 145/4; omits line 21; at *EMÓ* 346 line 27 adds Egill's verse, 'Gladdist flotna fjöl', cf. *Skáldskaparmál* v. 184; at *EMÓ* 349 line 108 adds 'Riett er at kalla gulls at handar sæfar og ása'; and there are various occasional omissions and minor additions throughout) = *EMÓ* 337–49.

Pp. 218–35: 'Himins kënníngar'; 'Herklæði' (here there are some additions similar to *Skáldskaparmál* 67/17–69/14; cf. also 'Skjöldr heitir', pp. 315–17, *EMÓ* 396–97); 'Hjálmr=heitir'; 'Hvalfiska nöfn nokkr' (with additions corresponding to *Skáldskaparmál* 63/9–10 and 13–14; cf. pp. 280–81, *EMÓ* 378, 'Kuenna heite' 122–27); 'Hrafna=heiti'; 'Hesta-heiti' (2 lines, 'tvenna fjóra | tród sá fætur', added at the end of Kálfs-vísur, cf. *EMÓ* § 111); 'Höfuðs=kenningar' (some minor additions); 'Auga' (here two quotations from Kormákr's verse added, as in X⁴; cf. *EMÓ* 276, note to line 11); 'Brár'; 'Grát'; 'Eyru' (with a brief addition corresponding to *Skáldskaparmál* 108/14); 'Munnr' (4 words added at end); 'Tunga'; 'Nef'; 'Skegg'; 'Tennr' (4 words added at end); 'Hár' (some words added, *EMÓ* 356 lines 70–72 omitted); 'Hjarta' (last 2 lines replaced by 'og sæ nu land og lád', cf. 'Brjóst' below); 'Hugr' (added at end: 'edr ein hvörs fugls heitis til Ódins kenningar'); 'Brjóst' (transposed from 'Hjarta' above); 'Höndkallast' (order changed and some expansion); 'Hundr heitir' (4 words inserted at beginning and some elsewhere); 'Húd uxa'; 'Hríngur'; 'Hús' (3 words inserted at beginning; first couplet in final verse omitted, cf. *EMÓ* 280 note to line 7; and *EMÓ* 358 line 18 also omitted); 'Hrútr=heitir'; 'Hafr heitir' = *EMÓ* 349–58.

EMÓ 358 'Js heite kiennist' omitted.

Pp. 235–84: 'Jörd-heitir'; 'Jötna-heiti' (names put into alphabetical order, some added); 'Kónga heiti og Kenningar' (couplet added from *Skáldskaparmál* 101/5–7 before final sentence); 'Uppruni nokkra Kónga–

heita' ('hinn gamli' added in first line; some additions in the list of the second nine sons of Hálfðan; *Skáldskaparmál* 104/20 inserted after *EMÓ* 362 line 2; in *EMÓ* 362 line 41 a further definition of *skattkonungar* is given; the last line of this article omitted, as in *AM* 743 4to); 'Kristr'; 'Kallmanna–Kënníngar' (etymologies of *skáld* and *greppr* inserted; *EMÓ* 366 lines 10–11 expanded, and a reference to *Fossverjar* in *Víglundar saga* is included; addition ('Skeggjar') at *EMÓ* 367 line 22; various other changes and additions in these lists, e.g. at *EMÓ* 372 line 1); 'Kvenna heiti og kenningar' (*EMÓ* 374 lines 7–10 are here more like *Skáldskaparmál* 107/29–33 and there are some items added or changed in this passage; Items added after *EMÓ* 375/37, 376/66); 'Kilfa er kend i þessari visu'; 'Kúa-heiti' (expansion at the end) = *EMÓ* 358–80.

Pp. 284–317: 'Læti og um þær kenningar'; 'Lif'; 'Leggja-heiti' (two verse quotations added, one attributed to Bjarni and also in *AM* 742 4to, see Jón Helgason 1966, 178–79,³ and one to Sturla Þórðarson, *Hákonarkviða* 35/1–4); 'Logns-heiti'; 'Mál-heitir', 'Nótt-heitir' (3 additional terms inserted after verse); 'Naut-heitir'; 'Orusta-heitir'; 'Øxa-heiti og kenningar'; 'Orma-heiti' (some additions at the end); 'Ørfa-heiti'; 'Sólar-heiti og kenningar' (2 words added before first verse; *EMÓ* 386 lines 25–28 omitted); 'Sækónga-heiti' (some names omitted); 'Sjóar heiti og Kenningar' (additions after *EMÓ* 387/4; order of material changed in some places; verses added at end, see *Skáldskaparmál* 38/16–29, 63/9–10, 14, including a verse attributed to Þórðr Særeksson otherwise only known from *AM* 742 4to, see *EMÓ* § 111 and footnote on p. 107); 'Sauðar-heiti'; 'Svín-heitir'; 'Sverdaheite og kenningar' (the list of names put into alphabetical order and some added; *EMÓ* 391 line 22 'sem Kormakur quad' omitted, replaced by 'máni Valhallar og Ódins'; several names for spear added after *EMÓ* 391 line 25, cf. *Skáldskaparmál* verse 464); 'Sár-heitir' (with addition of last line of *Fóstbræðra saga* verse 40 (*Íslenzk fornrit*, 6:275) and a couplet attributed to Skáld-Helgi, 'megut járn ei fet fyrnast', cf. *EMÓ* § 111); 'Sumar kenningist'; 'Skógar-heiti' (the names put into alphabetical order); 'Skipa-heiti' (inserted at the beginning is the list of ship-names from the end of the article in *EMÓ* 395 in alphabetical order, followed by 'Græðisvagn' (*EMÓ*

3 Jón Helgason, 'Verse aus der Laufás-Edda', in Kurt Rudolph, Rolf Heller, and Ernst Walter, eds., *Festschrift Walther Baetke: Dargebracht zu seinem 80. Geburtstag am 28. März 1964* (Weimar: Hermann Böhlau Nachfolger, 1966), 175–80.

395, line 81) and a little further on ‘geitis mar’ from *Skáldskaparmál* 74/14, also added in AM 743 4to, see note to EMÓ 392 line 3 on p. 393, while the reference to Hornklofi is omitted); ‘Skáldskapr-heitir’ (preceded by a list of simplex terms for poetry, cf. *Skáldskaparmál* 83/14–15, and some other additions, in some cases perhaps arising from misunderstandings and muddled re-ordering); ‘Skjöldr heitir’ (some shortening and paraphrase of EMÓ 397, lines 20–30, and some omissions; ‘hallarþak Óðins’ inserted) = EMÓ 380–97.

EMÓ 397–98 ‘Spiota heite og kiennyngar’ omitted.

Pp. 317–26 ‘Steirn-heitir’ (‘borg og bær’ added before ‘dverga’ line 6; omits the verse attributed to Þjóðólfr and the reference to Arnórr in EMÓ 398, line 22, as well as EMÓ 399, line 27, which is replaced by ‘etc.’; but adds ‘Fjörgýnjar hjarta’ at the end like AM 743 4to, cf. EMÓ 399, note to line 27); ‘Trøllkvenna-heitir’ (omitting EMÓ 399 line 2; 63 names (plus 3 added) put into alphabetical order; at the end is added ‘hingad er hugr kendr og ögæx’, cf. EMÓ 356, ‘Hugur’ line 6, and 384 ‘Øxa heite’ line 7 = p. 231 and 290, *Skáldskaparmál* 108/28 and 67/25); ‘Vopna-heitir’ (a list of 9 words for kinds of weapons inserted at beginning; EMÓ 400 last 8 words of lines 3–4 omitted; some words inserted, e.g. ‘þvi þau smjúga’ after ‘ormá’, at EMÓ 400, line 5; plus a reference to Guttormr skáld for ‘balla spjót’ and at the end ‘knifurin er kalladr vargr, eda jötun Magaskógsins’); ‘Vetr heitir i Kénningum’ (omits ‘þui það heiter ørmur’ at EMÓ 400, ‘Vetur heitir j kiennyngum’ line 3; inserts before Ásgrímr’s verse st. 83/1–2 and 5–6 of Snorri Sturluson’s *Háttatal*, attributed to ‘Snorri lögmaðr’); ‘Vindr-heitir’ (some words for wind inserted at the beginning and some kennings towards the end); ‘Vidr-heitir’ (adds ‘item má hann kalla jardar þöngla’ and *Ynglinga saga*, *Íslenzk fornrit*, 26:61, verse 22/9–12 and *Njála*, *Íslenzk fornrit*, 12:354, verse 17/3–4; both verses also in AM 742 4to, see EMÓ § 111); ‘Vargr-heitir’; ‘Vit heitir’ (some words omitted); ‘Undirhiggja-heitir’; ‘Uxi-heitir’ (some words omitted, some added; expansion of last 4 words in EMÓ 402 with references to *Haustlǫng* 5 and an unknown verse of Skúli Þorsteinsson, cf. EMÓ 279, note to ‘Hvd’ and Jón Helgason 1966, 179; and a list of further kennings is added); ‘Þáng og þari kènnist’ (further kennings added) = EMÓ 398–402.

P. 326 ‘Endir’ = EMÓ 402 ‘Finis Eddæ’.

P. 327 ‘Stuttur Vidbætir Eddu. Innihald. 1. Innihald Eddu. 2. Rúnir. 3. Bundnar málrúnir. 4. Þyding málrúna.’

Pp. 328–38 ‘Innihald Eddu.’ Comprises headings and page numbers of the whole contents of the volume.

Pp. 338–40: ‘Rúnir. 1. Málrúnir blasnar og stúngnar’, ‘2. Adal Rúnir’, ‘3. Torkenningar’, ‘4. Alfarún’, ‘5 Óbreittar málrúnir’. Lists five runic alphabets.⁴

Pp. 340–41: ‘Bundnar Málrúnir og þyding þeirra.’

Pp. 341–49: ‘Þíðingin’ (cf. Lbs 1116 4to, ff. 200v–202r).⁵

At the end of the text of p. 349 (the end of the manuscript) a later hand has written ‘Hart’ (?) (perhaps a pen trial).

3. Evaluation

A great deal of the manuscript corresponds not to the Y version of Magnús Ólafsson’s *Edda*, but to the X version manuscript Thott 1494 4to, or to AM 742 4to as well as in some cases to the *Codex Regius* of *Snorra-Edda*. No evidence has been found of the influence of Resen’s *Edda*. On the other hand there is also a quite large number of scribal additions and changes (re-ordering, paraphrase, explanatory phrases, expansions).

The redaction in this manuscript has a particular affinity to that in MS Icelandic 6 in University College London (see *EMÓ* § 117). The first part, the ‘Dæmisögur’, has the same additions, omissions and re-arrangement of the order of material in both manuscripts. ‘Annar Partur’, the lists of kenning, is also very similar. MS Icelandic 6 has most of the same additions and interpolations as this manuscript, including nearly all of those that correspond to the interpolations in AM 742 4to, though in many cases they are added in the margins or in spaces at the ends of paragraphs. According to a note on a flyleaf in MS Icelandic 6, the marginalia are in the hand of Eggert Ólafsson (1726–68).

Many items in ‘Annar partur’ in this redaction are confused or corrupt,

4 On no. 3 cf. Matthías Viðar Sæmundsson, *Galdrar á Íslandi: Íslensk galdrabók*, Íslensk þjóðfræði (Reykjavík: Almenna bókafélagið, 1992), 81–100. On late runic alphabets in general, see Alessia Bauer, ‘Die späten *Runica Manuscripta* aus Island: was versteht man unter *málrúnir*? *Futhark* (2010, no. 1):197–223.

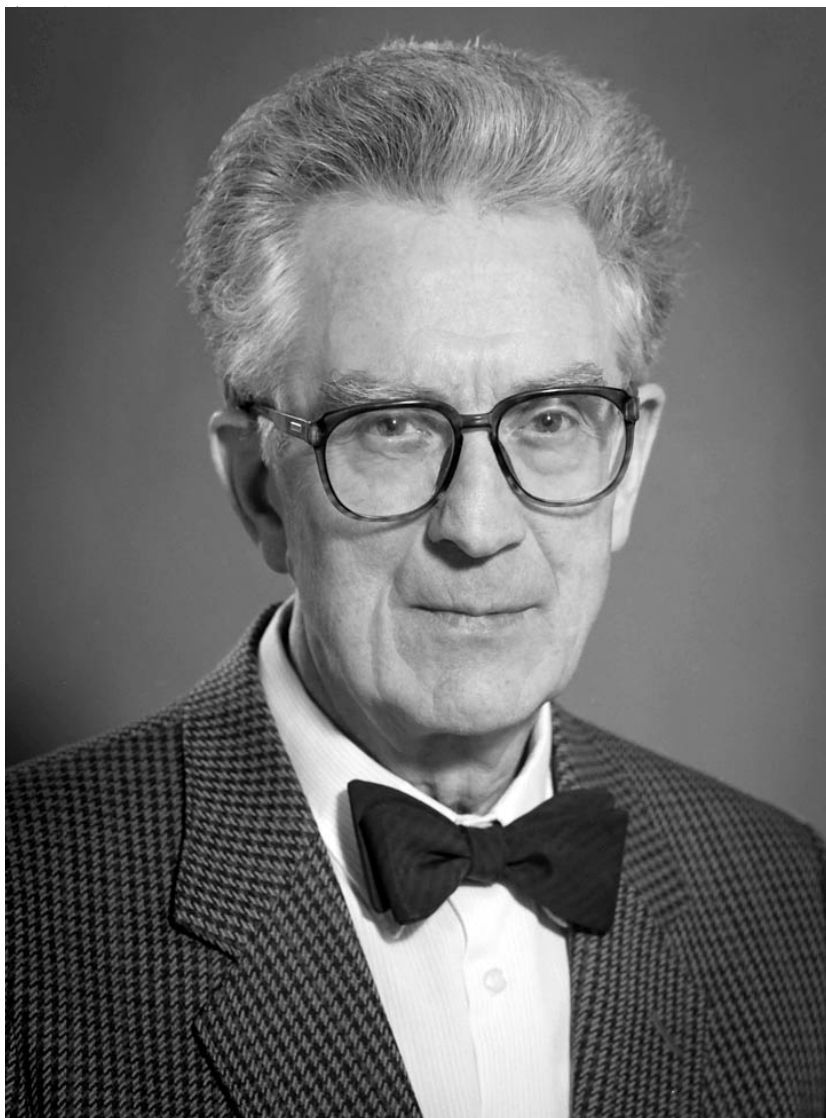
5 See <http://handrit.is/is/manuscript/imaging/is/Lbs04-1116/200v-202r#0200v>.

and many kennings misunderstood. But there is also much conscious re-ordering and re-arrangement, and there are additions from other sources or scribal expansions. The scribe, or perhaps one of his predecessors, has not only made a conscientious copy of his exemplar, with very little shortening, but has also added to the material in it and become engaged with his work, so that many of his changes are positive 'improvements'.

So although this late manuscript contains very little that is not found in earlier manuscripts, and probably preserves very little in the way of superior readings to those found elsewhere, it may be unique in its combination of what is basically the longer (Y) version of Magnús Ólafsson's *Edda* with items from the shorter (X) version and other recensions such as that in AM 742 4to, which may have been made by the well-known scholar Björn Jónsson of Skarðsá (1574–1655) in the first half of the seventeenth century; and also with elements going back to the *Codex Regius* of *Snorra-Edda* (probably via one of the copies made of this before it left Iceland in 1662). It bears witness to the continuing intelligent interest in Norse skaldic poetry into the nineteenth century, and if the above guess that it was taken from Iceland by an emigrant to Denmark in the nineteenth century is correct, it also shows that some such emigrants wished to preserve the memory of the culture of their land of origin in their new homeland, even the more esoteric and difficult aspects of its early culture that had been brought to Iceland from Norway in the early Middle Ages.⁶

Anthony Faulkes
210 Broughty Road
UK-Dundee, DD4 6LD
anthony.faulkes@talktalk.net

6 Lbs 1562 4to has also been found to contain 'brief notes and summary extracts from' Magnús Ólafsson's *Edda*, though these are in some cases so shortened that the sentences are incomplete. See *Hrafnagaldur Óðins (Forspjallsljóð)*, ed. Annette Lassen (London: Viking Society for Northern Research, 2011), 35–36.

Ólafur Halldórsson
Ljósma.: Jóhanna Ólafsdóttir

SVERRIR TÓMASSON

ÓLAFUR HALLDÓRSSON

f. 18.4. 1920 — d. 4.4. 2013

MEÐ ÓLAFI HALLDÓRSSYNI gengnum er síðasti íslenski textafræðingurinn sem menntaðist í Kaupmannahöfn hjá Jóni Helgasyni fallinn frá. Ólafur komst í læri hjá Jóni skömmu eftir að hann lauk kandidatsprófi í íslensku 1952. Prófrítgerð hans fjallaði um *Færeyinga sögu* og bar titilinn *Færeyinga saga, varðveizla textans*. Fyrst eftir að hann kom til Hafnar orðaði hann það við Jón Helgason að hann vildi gefa söguna út, en Jón leiddi honum fyrir sjónir að fyrst yrði hann þá að gefa út *Ólafs sögu Tryggvasonar hina mestu*. Það varð úr og tók Ólafur til óspilltra málanna og vann að sögunni allt til þess að hann hvarf heim til Íslands og tók við stöðu handritræðings við hina nýstofnuðu Handritastofnun Íslands (síðar Stofnun Árna Magnússonar) 1963. Urðu þetta tvö bindi, hið fyrra kom út 1958 en hið síðara 1961. Loks birtist þriðja og síðasta bindið árið 2000.

Ólafs saga Tryggvasonar hin mesta hafði áður tvívegis verið gefin út; frumútgáfa hennar kom út í Skálholti 1689–90 og var þar prentað eftir handritum komnum um milliliði frá *Flateyjarbók*. Síðari útgáfa þessa verks kom út í 1.–3. bindi *Fornmanna sagna* í Kaupmannahöfn 1825–27 og er textinn þar prentaður eftir handritinu AM 61 fol., en einmitt það handrit lagði Ólafur Halldórsson til grundvallar í útgáfu sinni. Texti *Ólafs sögu* í *Fornmanna sögum* var í kjölfarið þýddur á latínu af Sveinbirni Egilssyni, 1828–29 (*Historia Olavi Tryggvi filii*).

Ólafs saga Tryggvasonar hin mesta varð fyrsta bindið í nýrri ritröð Árnastofnunar í Kaupmannahöfn undir ritstjórn Jóns Helgasonar. Þessi ritröð markaði þáttaskil í útgáfu forníslenskra og fornnorskra texta. Stuðst var við textafræði sem komst til vegs og virðingar þegar á 19. öld enda var danski prófessorinn J. N. Madvig einn helsti merkisberi þeirrar stefnu. Finnur Jónsson aðhylltist þessa aðferð að miklu leyti við útgáfur sínar. Upphaflega var aðferðin kennd við þýskan fræðimann, Lachmann, en

Madvig átti stóran hlut í að móta hana og koma henni á framfæri í Danmörku. Útgáfa Ólafs Halldórssonar ber öll merki þeirrar vandvirkni og alúðar sem Jón Helgason og síðar samstarfsmenn hans lögðu í verk sín á fyrri og seinni hluta 20. aldar: hvert einasta handrit sem talið var hafa textagildi var kannað út í hörgul og gerð grein fyrir uppruna þess, eigendum, aldri og málfari og sérkennum í skrift. Því fylgdi og könnun á eftirritum. 2. bindi *Ólafs sögu Tryggvasonar hinnar mestu* kom út í Höfn þegar Ólafur var þar enn við störf. Honum tókst þó ekki að ljúka verkinu fyrir en árið 2000 með afar mikilli greinargerð í sérstöku bindi um handrit, málfar og skrift; þar færir hann upp ættarskrá handrita sögunnar og færir rök fyrir henni. Í bindinu er því og gerð rækileg skil að *Ólafs saga Tryggvasonar hin mesta* er til í tveimur gerðum og birtir Ólafur þar umframtexta og skyldar frásagnir sem ekki tókst að rekja til ákveðins upphafs.

Ólafs saga Tryggvasonar varð síðan kjarninn í rannsóknnum Ólafs Halldórssonar. Enda þótt hann hyrfi frá útgáfustörfum í Höfn 1963 og tæki við starfi sérfræðings við Handritastofnun Íslands sama ár, þá beindust rannsóknir hans einnatt alla tíð síðan að *Ólafs sögu Tryggvasonar* og sögum sem snerust um þennan víkingahöfðingja – ekki síst að *Færeyinga sögu* sem Ólafur gaf fyrst út í alþýðlegri útgáfu fyrir íslenskan almenning 1967 og síðan þrem sinum: aftur í lestrarútgáfu 1978, vísindalegri textaútgáfu 1987 og loks í ritröðinni Íslensk fornrit 2006. Könnun hans á *Ólafs sögu Tryggvasonar* reyndist og koma honum að töliverðu gagni þegar hann vann að doktorsritgerð sinni, *Grænland í miðaldaritum* (1978).

Það reyndist hollt ráð hjá Jóni Helgasyni að Ólafur gæfi fyrst út *Ólafs sögu Tryggvasonar hina mestu* áður en hann færi að sýsla við *Færeyinga sögu*, en alkunna er að hún ekki varðveitt heil heldur hefur verið felld inn í báðar gerðir *Ólafs sögu Tryggvasonar hina mestu* sem og inn í *Ólafs sögu helga*, bæði í *Heimskringlu* og *hinni sérstöku Ólafs sögu*. Verkefni Ólafs varð því að finna út hvar texti *Færeyinga sögu* hefði verið notaður í ofangreindum safnritum. Augljóst var að *Færeyinga saga* hafði verið til sjálfstæð, enda svo til hennar vitnað í *Ólafs sögu Tryggvasonar*: „Þessu næst hófust deilur með þeim bræðrum í Skúfey og Hafgrími svo sem segir í *Færeyinga sögu*.“ (Sbr. *Færeyinga saga* 1987, xvi.)

Það kann að vera álitamál hvort unnt sé að reisa við forna sögu út frá frásögnum sem runnar eru inn í nokkru yngri samsteypur. Þetta hafði þó verið gert áður við *Færeyinga sögu*, en Ólafur bætti miklu við verk fyrri

manna og leysti verkefnið af textafræðilegri íþrótt, þar sem hann dró saman allar þær heimildir um Færeyinga í norrænum heimildum sem annaðtveggja höfðu nýst höfundu *Færeyinga sögu* eða voru komnar frá henni. Hann sýndi síðar fram á hvernig sögusmiður *Ólafs sögu Tryggvasonar hinnar mestu* – þetta orð notar hann yfir ‚compiler‘ – hafði stuðst við *Jómsvíkinga sögu* og *Heimskringlu*. Allt eru þetta vandaðar rannsóknir og veita okkur innsýn í sögusmiðju manna eins og þess sem setti saman *Ólafs sögu Tryggvasonar hina mestu*.

Eftir að Ólafur Halldórsson fluttist heim tóku við önnur og óskyld verkefni. Hann skrifaði inngang fyrir ljósprenti að *Kollsbók*, rímnahandriti sem varðveitt er í Wolfenbüttel í Þýskalandi og gaf síðan út fjórar bækur með rímum. Ástæða þess að Ólafur sinnti þessu verki var sú að stjórnendur Handritastofnunar Íslands mæltu svo fyrir að sérfræðingar hennar skyldu vinna að útgáfu rímnna, eða eins og segir í formála ljósprentsins að *Kollsbók*: „Í upphafi árs 1963, þegar stjórn Handritastofnunar Íslands tók að hyggja að útgáfumálum, var ákveðið að láta prenta safn rímnna, sem ekki hafa birt áður, og skyldi það taka við af Rímnasafni Finns Jónssonar og ná til síðaskipta eða þar um.“ (*Íslensk handrit*, 5. b., *Kollsbók* 1968, v.) Undir þennan formála skrifa Einar Ól. Sveinsson og stjórn Handritastofnunar. Það má greina í orðum Ólafs sjálfs í lítilli athugasemd um rímur, *Rímnaerindi í Postulasögum* (1977), að honum hefur ekki fallið verkefnið vel í geð því að hann segir: „Í tíu ár hef ég talið rímnaskáld með óvinum mínum og hef neyðst til að hafa þau kynni af þeim, að ég þykist þekkja handbragð þeirra, enda þótt ég rekist á það þar sem síst væri að vænta.“ (194.) Útgáfa Ólafs Halldórssonar á rímunum fjórum sýnir þó ekki neina andúð á viðfangsefninu. Sérstaklega er hér vert að geta skýringa hans og athugasemda, þar sem þekking hans á fornu skáldamáli nýtist mjög vel sem og eiginleiki hans að geta ráðið torræða staði og skýrt svo að vel megi við una. Ólafur var gæddur einstakri natni og þolinmæði sem kom sér mjög vel við handritalestur eins og best birtist í útgáfu hans á *Grettisfærslu* (1960), sem kom út meðan hann var enn starfandi í Höfn.

Af handritarannsóknum Ólafs ber bók hans *Helgafellsbækur fornar* (1966) höfuð og herðar yfir aðrar kannanir af svipuðu tagi, sem reyndar var lítið af þegar bók hans birtist. Upphaflega var þetta fyrirlestur sem fluttur var í Félagi íslenskra fræða. Mér er minnisstætt hvernig Ólafur leiddi fram tvö handrit sem um þær mundir voru mjög kunn (a.m.k. annað þeirra):

Skarðsbók Jónsbókar (AM 350 fol.) og *Codex Scardensis*, sem Seðlabanki Íslands hafði keypt 1965 á uppboði í London og gefið íslensku þjóðinni. Ólafur rakti sögu þessara tveggja handrita og sýndi fram á að þau hefðu verið í höndum Skarðverja um hríð, en síðan sneri hann sér að handritum sem hann taldi vera úr sama skrifaraskóla. Hann sýndi m.a. fram á að AM 239 fol. er sumpart forrit nokkra sagna í *Codex Scardensis* og þar gat Ólafur lesið hluta af línu frá því um 1400 þar sem skrifað er að bókin sé eign klaustursins að Helgafelli. Þar með ályktaði Ólafur að þau handrit sem hann hafði fjallað um væru sennilegast skrifuð á því lærdómssetri, enda höfðu flest þessara handrita að geyma kristilegt efni.

Þó að handritarannsóknir yrðu meginverkefni Ólafs eftir að hann fluttist til Íslands þá gaf hann sér einnig tíma til ritskýringar. Má í því veffangi minna á grein hans um *Sagnaritun Snorra Sturlusonar* (1979), skýringu hans á nafninu ‚Sæla‘ sem hann telur vera útleggingu á örnefninu ‚Mostur‘ (1984), og síðast en ekki síst grein hans um *Morgunverk Guðrúnar Ósvífursdóttur* (1973). Eins og öðrum starfsmönnum Handritastofnunar og síðar Árnastofnunar var Ólafi mjög í mun að fræðin næðu eyrum venjulegs íslensks lesanda. Hann hefur þau orð um útgáfur stofnunarinnar, að þær eigi að vera „undirstöðuútgáfur, og er ætlast til að fullnægjandi grein sé gerð fyrir varðveislu þess verks sem út er gefið. Þær eiga að vera lykkill til að komast að sem upphaflegustum texta og undirstaða að öðrum útgáfum. En þessar bækur les almenningur á Íslandi ekki. Þær sjást ekki í bókahillum nema hjá einstöku söfnurum og fáeinum sérvitringum. Það er ekkert launungarmál, að þetta hefur valdið starfsmönnum Árnastofnunar áhyggjum, og af þeim sökum höfum við haft ráðagerðir um að sinna ekki eingöngu þörfum fræðimanna, heldur einnig alls almennings í landinu.“ (1987).

Ólafur varð reyndar einna fyrstur starfsmanna Árnastofnunar til þess að sinna þessu hlutverki þegar hann gaf út *Sögur úr Skarðsbók* 1967, sem var úrval heilagra manna sagna úr *Codex Scardensis*. *Færeyinga sögu* gaf hann tvívegis út með nútímastafsetningu og einnig *Jómsvíkinga sögu*. Þar að auki lét hann sér annt um að fornir textar væru gefnir út með samræmdri stafsetningu fornri, eins og sjá má í útgáfum hans á *Eiríks sögu rauða* og þáttum úr *Ólafs sögu Tryggvasonar hinnu mestu*, *Færeyinga sögu* og *Ólafs sögu Odds munks Snorrasonar*. Þegar Ólafur sá um útgáfu fornsagna með nútímastafsetningu fór hann þá leið að halda í allar fornar orðmyndir og reyna eins og unnt er að sýna málstig handritanna með rithætti nútíð-

arinnar. Segja má að honum hafi tekist þetta með ágætum og flestir þeir sem búa nú fornar sögur til prentunar, hafa reynt að feta sig eftir sporum hans.

Þó að fræðimaðurinn Ólafur Halldórsson sinnti mestanpart vísindalegum verkefnum má ekki gleyma því hve mikla ræktarsemi hann sýndi munnenntum, bæði úr eigin samtíma og fortíðinni. Hann var vel skáldmæltur og orti töluvert á yngri og efri árum. Hann var og sjór sagna, einkum kímilegra ævintýra austan úr Flóa, en einnig af páfuglum í misjafnri vist Kaupmannahafnar. Reyndar var það svo að hugur hans hvarflaði oft til Hafnaráranna og mér er í minni sagan sem hann sagði mér frá því þegar Jóni Helgasyni hafði tekist að lesa síðasta erindi *Völuspár* í *Hauksbók* undir kvarslampu og hjólaði ánægður heim til sín. Þegar þangað kom sá hann glytta í höfuð þýsks vinar síns, Hans Kuhns prófessors í Kiel. Hann gekk til hans og þuldi yfir honum erindið. Prófessorinn og eddufræðingurinn hlustaði með athygli og sagði svo að versinu loknu: „Þetta er nú í fyrsta skipti, Jón, sem þú ferð með eigin kveðskap fyrir mig.“

Ólafur Halldórsson var dagfarsprúður maður og gott að leita til hans með ýmiss konar vandamál við lestur handrita eða ritskýringu. Hann kom til vinnu dag hvern í nær tuttugu ár eftir hann lét opinberlega af störfum. Honum er best lýst í orðum sem hann hafði sjálfur yfir þegar lokið var við langt og erfitt verkefni: „Það tekur aldrei of langan tíma að gera hlutina vel.“

RITASKRÁ ÓLAFS HALLDÓRSSONAR

Sverrir Tómasson og Ólöf Benediktsdóttir skráðu

1944

- „Staka.“ *Muninn* 17(1): 3.
 „Haust.“ *Muninn* 17(1): 4.
 „Liðandi stund.“ *Muninn* 17(2): 11 [kvæði].
 „Skammdegisvísur.“ *Muninn* 17(2): 12.
 „Leiðréttingar.“ *Muninn* 17(2): 12.

1945

- „Vorvísá.“ *Muninn* 17(3):16.
 „Ræða flutt Davíð Stefánssyni við blysför Menntaskólans til hans 21. jan. 1945.“
Muninn 17(4): 18–19.
 „Gamalt hjarta – og þreytt.“ *Muninn* 17(5): 25–26. [Smásaga].
 „Ræða flutt Pálma rektor Hannessyni og föruneysi hans í samsæti að Hótel KEA
 í des. 1944.“ *Muninn* 17(6): 33–34.
 „Kveðja.“ *Muninn* 18(1): 1. [Kvæði].
 „Mjaðarjurt.“ *Muninn* 18(1): 1. [Kvæði].
 „Til lesenda.“ *Muninn* 18(1): 1–2.
 „Á skólaganginum.“ *Muninn* 18(2): 8.
 „Glenntir skjáir.“ *Muninn* 18(2): 6 [Vísá].
 „Kvöld.“ *Muninn* 18(2): 6. [Kvæði].
 „Stökur.“ *Muninn* 18(2): 6.
 [Ritstj.] *Muninn*. 18 (1945–1946).

1946

- „Hann „Sorry“ var svo sætur.“ *Muninn* 18(3): 3. [Smásaga].
 „Annáll skólans árið 1944–1945.“ *Muninn* 18(4): 6–8.
 „Annáll skólans árið 1944–1945 [framhald].“ *Muninn* 18(5): 3–4.
 „Annáll skólans 1944–45 [niðurlag].“ *Muninn* 18(6): 5–6.
 „Á skólaganginum.“ *Muninn* 18(4): 8.
 „Á skólaganginum.“ *Muninn* 18(5): 7.
 „Uppsögn.“ *Muninn* 18(5): 4 [Kvæði].
 „„Gott er að sofa í morgunmund.““ *Muninn* 18(6): 2–3. [Smásaga.]
 [Vísur um Ólaf Halldórsson og skólasystkin hans]. Í *Carmina Akureyri*. 10, 11, 18,
 31, 38, 39. [Fjölrít].

1947

„Grjót er nóg ... Ræða flutt á íþróttamóti að Loftstaðahóli 14. júlí 1946.“ *Tíminn* 5. mars.

„Hugleiðingar á fullveldisdaginn.“ *Stúdentablað* 1. des. 1947: 13–14.

„Minni Jóns Sigurðssonar.“ *Tíminn* 17. júní.

1948

„Horgemlingur.“ *Blað Frjálslyndra stúdenta* apríl, 6–9. [Smásaga].

„Hvert líður þú lind?“ *Blað Frjálslyndra stúdenta* apríl, 13. [Kvæði].

„Svo drekktu áfram.“ *Stúdentablað* 1. des. 1948: 20. [Kvæði].

„Þú barst mér bikar þinn.“ *Stúdentablað* 1. des. 1948: 26. [Kvæði].

[Ritd.] „Ólafur Jóhann Sigurðsson. Speglar og fiðrildi.“ *Stúdentablað* 24(1): 12.

[Ritn.] *Blað frjálslyndra stúdenta* 1948.

1949

„Moldviðri.“ *Stúdentablað* 26(1): 13.

„17. júní. Þjóðhátíðardagur lítillar þjóðar.“ *Stúdentablað* 26(3): 7.

„Þrjú kvæði.“ (Atómvísa, Etude, Þú og vorið). *Stúdentablað* 26(3): 23.

„Sigurður Guðmundsson skólameistari.“ *Þjóðviljinn* 18. nóv.

„Mona Lísa.“ *Stúdentablað* 1. des. 1949: 18. [Kvæði].

„Réri ég [...]“ *Stúdentablað* 1. des. 1949: 24. [Kvæði].

„Vögguljóð.“ *Stúdentablað* 1. des. 1949: 8. [Sungid við útför Ó.H. 12.04.2013]

„Því aðeins fær fullvalda lýðveldi staðizt á Íslandi að öll alþýða landsins vaki yfir því.“ [Ræða ... á fullveldishátíð stúdentaráðs 1. des.] *Þjóðviljinn* 3. des.

[Ritn.] *Stúdentablað* 26. árg.

1950

„Kvæðið um mjöllina guðs og gleðina mína sem er atómkvæði.“ *Líf og list* 1(2): 15.

„Það sem muna skal.“ *Nýja stúdentablaðið* 15(1): 2–3.

1951

„Atómkvæði um T. S. Eliot.“ *Líf og list* 2(4): 3. [Með athugasgrein höf.].

„Háskólapistill.“ *Nýja stúdentablaðið* 15 (sic!) (1): 6–7.

„Tvö söngljóð.“ (Vorið kom; Þar hafsins söngvar hljóma). *Stúdentablað* 1. des., 17.

[Ritd.] „100 kvæði eftir Stein Steinarr.“ *Tímarit Máls og menningar* 12: 94–96.

[Ritd.] „Sólgull í skjjúm eftir Kristin Pétursson.“ *Tímarit Máls og menningar* 12: 304–306.

[Ritd.] „Tíminn og vatnið eftir Stein Steinarr.“ *Tímarit Máls og menningar* 12: 96–98.

1954

„Hulda.“ Í *Norsk allkunnebok* 6: 386.

„Hárbardsljóð.“ Í *Norsk allkunnebok* 6: 562.

„Håvamål.“ Í *Norsk allkunnebok* 6: 565.

„Håvard Isfjording.“ Í *Norsk allkunnebok* 6: 566.

- „Island. Litteratur. Førre 1350.“ Í *Norsk allkunnebok* 6: 784–786.
 „Jomsvikingsoga.“ Í *Norsk allkunnebok* 6: 957.

1956

- „Jónsson, Finnur.“ Í *Norsk allkunnebok* 7: 7.
 „Karl Jonsson.“ Í *Norsk allkunnebok* 7: 196.
 „kviðuhátt.“ Í *Norsk allkunnebok* 7: 769.
 „Laksdøla.“ Í *Norsk allkunnebok* 7: 860.
 „Landnáma.“ Í *Norsk allkunnebok* 7: 886.

1957

- „Leiv Eiriksson den hepne.“ Í *Norsk allkunnebok* 8: 46–47.
 „Lilja.“ Í *Norsk allkunnebok* 8: 124–125.
 „ljodahátt.“ Í *Norsk allkunnebok* 8: 181.
 „Lodskvædet.“ *Norsk allkunnebok* 8: 189.
 „Lodur.“ Í *Norsk allkunnebok* 8: 189.
 „Loft Guttormsson den rike.“ Í *Norsk allkunnebok* 8: 192.
 „Lokasenna.“ Í *Norsk allkunnebok* 8: 199.
 „Loke.“ Í *Norsk allkunnebok* 8: 199–200.
 „Magnússon, Finnur.“ Í *Norsk allkunnebok* 8: 386.
 „Magnússon, Árni.“ Í *Norsk allkunnebok* 8: 387.
 „mansøngr.“ Í *Norsk allkunnebok* 8: 438–439.
 „mansøngsdrápa.“ Í *Norsk allkunnebok* 8: 439.
 „Markland.“ Í *Norsk allkunnebok* 8: 460.
 „Markus Skjeggesson.“ Í *Norsk allkunnebok* 8: 462.
 „Midgard.“ Í *Norsk allkunnebok* 8: 606.
 „Midgardsormen.“ Í *Norsk allkunnebok* 8: 606.
 „Mime.“ Í *Norsk allkunnebok* 8: 627.
 „Morkinskinna.“ Í *Norsk allkunnebok* 8: 713.
 „Möbius, Theodor (1821–90).“ Í *Norsk allkunnebok* 8: 802.
 „málahátt.“ Í *Norsk allkunnebok* 8: 819.
 „Naddod.“ Í *Norsk allkunnebok* 8: 839.
 „Naglfar.“ Í *Norsk allkunnebok* 8: 840.
 „Nattfare.“ Í *Norsk allkunnebok* 8: 877.
 „Nidhogg.“ Í *Norsk allkunnebok* 8: 958.
 „Nivlheim.“ Í *Norsk allkunnebok* 8: 985.
 „nivlungane.“ Í *Norsk allkunnebok* 8: 985.
 „Njord.“ Í *Norsk allkunnebok* 8: 986.
 „Njálssoga.“ Í *Norsk allkunnebok* 8: 986.
 „Njál Torgeirsson.“ Í *Norsk allkunnebok* 8: 986.
 „Nordal, Sigurður Jóhannesson.“ Í *Norsk allkunnebok* 8: 997.

1958

[Útg.] *Óláfs saga Tryggvasonar en mesta*. 1. b. Editiones Arnamagnæanæ. Series A. Vol. 1. København: Munksgaard. [8], 400 bls. [2. b. 1961 og 3 b. 2000].

1959

„Oddi.“ Í *Norsk allkunnebok* 9: 103.

„Odd Snorresson.“ Í *Norsk allkunnebok* 9: 104.

„Ólafsson, Jón (1731–1811).“ Í *Norsk allkunnebok* 9: 125.

„Olavssogene.“ Í *Norsk allkunnebok* 9: 131.

„Olav Tordsson kviteskald.“ Í *Norsk allkunnebok* 9: 131.

„Ólsen, Björn Magnússon.“ Í *Norsk allkunnebok* 9: 141.

„Resen, Peder Hansen.“ Í *Norsk allkunnebok* 9: 610–611. [Ásamt Reidar Djupe-dal].

„Rig.“ Í *Norsk allkunnebok* 9: 635.

„saga.“ Í *Norsk allkunnebok* 9: 803–804.

1960

[Útg.] „Grettisfærsla.“ English version by I. B. Dodsworth. Í *Opuscula* 1: 49–77. Bibliotheca Arnamagnæana 20. Hafnæ. [Endurpr. í íslenskri gerð í: *Grettisfærsla* 1990: 19–50 og *Grettis saga*. útg. Örnólfur Thorsson. Reykjavík 1994. Viðbætur, 223–228].

„Færeyinga saga.“ Í *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra vikingetid til reformationstid* 5: 77–78.

1961

[Útg.] *Óláfs saga Tryggvasonar en mesta*. 2. b. Editiones Arnamagnæanæ. Series A. Vol. 2. København: Munksgaard. [6], 349 bls. [1. b. 1958 og 2. b. 2000].

„Um landnám Gríms Kambans í Føroyum.“ *Fróðskaparrit* 10: 47–52.

[Þýð.] „Hans Andrias Djurhuus. Hænsnamál.“ *Þjóðviljinn* 24. des.

1963

„Úr sögu skinnbóka.“ *Skírnir* 137: 83–105. [Endurpr. í: *Grettisfærsla* 1990: 51–72].

1964

„Nokkrar spássíugreinar í pappírshandritum frá 17. öld, runnar frá skinnhandriti af Orkneyinga sögu.“ *Skírnir* 138: 131–155. [Endurpr. í: *Grettisfærsla* 1990: 73–95].

„Snorre Sturlason.“ Í *Norsk allkunnebok* 10: 51–52.

„Solarljod.“ Í *Norsk allkunnebok* 10: 76–77.

„Þar liggur þú, Ingjaldur.“ *Tímarit Máls og menningar* 25: 289–292.

[Ásamt Jóni Helgasyni, Jóni Samsonarsyni, Jonnu Louis–Jensen og Stefáni Karlssyni.] „En ny dróttkvættstrofe fra bryggen i Bergen.“ *Maal og minne*: 96–98.

1965

- [Útg. ásamt Einari Ól. Sveinssyni] *Kvæði Jónasar Hallgrímssonar í eiginhandarriti*. Íslenzk handrit = Icelandic Manuscripts. Series in quarto, Vol. 1. Reykjavík: Handritastofnun Íslands. [Eftir Ó. H. er eftirmáli: „Um handritin“, 305–307 og „Athugasemdir og skýringar“, 308–316].
- „80 ára: Sigurhans Hannesson.“ *Morgunblaðið* 26. okt. 1965.
- „Flutningur handrita milli Íslands og Noregs fyrir á öldum.“ *Tíminn* 17. júní. [Endurpr. í: *Grettisfærsla* 1990: 339–347].
- „Úr bréfum Fjölnismanna.“ *Skírnir* 139: 83–97. [Endurpr. í: *Grettisfærsla* 1990: 96–110].

1966

- „Bókagerð á Íslandi á fyrri öldum.“ *Fálkinn* 39 (18): 13–14, 38–41.
- Helgafellsbækur fornar*. *Studia Islandica* 24. Reykjavík: Heimspékideild Háskóla Íslands og Bókautgáfa Menningarsjóðs. 64, [xv] bls., myndir.

1967

- [Útg.] *Færeyinga saga*. Íslenzkar fornbókmenntir. Reykjavík: Prentsmiðja Jóns Helgasonar. xxiv, 125 bls.
- „Ólafs saga Tryggvasonar.“ Í *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra vikingetid til reformationstid* 12: 551–553.
- „Ritlist – varðveizla fróðleiks.“ *Tímarit Máls og menningar* 28: 371–384. [Endurpr. í: *Grettisfærsla* 1990: 356–370].
- Skrá yfir íslenzk handrit í Dublin* (Trinity College). [Reykjavík]. 83 bls. [Vérlit].
- Skrá yfir íslenzk og norsk handrit í Edinborg* (National Library of Scotland, General Register House, University Library). [Reykjavík]. 182 bls. [Vérlit].
- [Útg.] *Sögur úr Skarðsbók*. Bókasafn AB. Íslenzkar bókmenntir. Reykjavík: Almenna bókafélagið. 220 bls.

1968

- [Útg.] *Kollsbók. Codex Guelferbytanus 42.7. Augusteus Quarto*. Íslenzk handrit = Icelandic manuscripts. Series in quarto, Vol. 5. Reykjavík: Handritastofnun Íslands. xlvij [256], bls. [Ljóspr.].
- Skrá yfir íslenzk handrit í Cambridge* (Cambridge University Library, Kings College's Library). [Reykjavík]. 20 bls. [Vérlit].
- Skrá yfir íslenzk handrit í The Brotherton Library, Leeds*. [Reykjavík]. 2 bls. [Vérlit].
- Skrá yfir íslenzk handrit í London* (University College Library, The British and Foreign Bible Society). [Reykjavík]. 16 bls. [Vérlit].
- Skrá yfir íslenzk handrit í The John Rylands Library, Manchester*. [Reykjavík]. 8 bls. [Vérlit].
- Skrá yfir íslenzk handrit í Oxford* (Bodleian Library, Taylor Institute). [Reykjavík]. 222 bls. [Vérlit].

1969

- [Útg.] „Bréf Jóns Hreggviðssonar til Árna Magnússonar 31. júlí 1708. Hreggviðsbula.“ Í: Halldór Laxness. *Íslandsklukkan*. [Fylgiskjal] 3. útg., 444–448. Reykjavík: Helgafell. [Aðfaraorð eftir Ó. H. á bls. 443–444. Endurskoðuð útg. 1981. Endurpr. 1987, 1991 og 1998.].
- [Útg.] *Jómsvíkinga saga*. Íslenskar fornþókmenntir. Reykjavík: Prentsmiðja Jóns Helgasonar. 224 bls.
- „Móðurmálsþáttur.“ Í *Suðri: Þættir úr framfarasögu Sunnlendinga frá Lómagnúp til Hellisheiðar*. I. Bjarni Bjarnason frá Laugarvatni safnaði og gaf út., 51–59. Laugarvatni. [Endurpr. í: *Grettisfærsla* 1990: 348–355].
- „Nokkur sagnaminni í Færeyinga sögu.“ Í *Einarsbók: Afmæliskefja til Einars Ól. Sveinssonar 12. des. 1969*. Ritstj. Bjarni Guðnason, Halldór Halldórsson og Jónas Kristjánsson, 255–275. Reykjavík: Nokkrir vinir. [Endurpr. í: *Grettisfærsla* 1990: 233–253].
- „Rímur.“ Í *Kulturbíógrísk leksikon for nordisk middelalder fra vikingetid til reformationstid* 14: 319–324.
- „Snjófríðardrápa.“ Í *Afmælisrit Jóns Helgasonar 30. júní 1969*. Ritnefnd Jakob Benediktsson et al., 147–159. Reykjavík: Heimskringla. [Endurpr. í: *Grettisfærsla* 1990: 217–232].
- [Ritn. ásamt Jakobi Benediktssyni et al.] *Afmælisrit Jóns Helgasonar 30. júní 1969*. Reykjavík: Heimskringla. xvi, 459 bls.

1970

- [Útg. ásamt Svavari Sigmundssyni.] *Sýslu- og sóknalýsingar Hins íslenska bókmenntafélags*. Reykjavík: Snæfellingaútgáfan. 354, xv bls., 2 kort.
- [Ásamt Stefáni Karlssyni.] „Appendix. Rettelser og ajourføring af „Haandskriftsfortegnelse““ [og] „Efterskrift.“ Í *Jónsbók [Kong Magnus Hakonssons Lovbog for Island ...* Udg. ved Ólafur Halldórsson. København 1904.] Genoptrykt efter udgaven 1904 med en eftirskrift af Gunnar Thoroddsen, xli–lvii og 23–28. Odense: Odense Universitetsforlag.
- „Því flýgur krákan víða.“ *Fróðskaparrit* 18: 236–258. [Endurpr. í: *Grettisfærsla* 1990: 111–134].

1971

- „Jónar tveir Þorlákssynir.“ Í *Afmælisrit til Dr. phil. Steingríms J. Þorsteinssonar 2. júlí 1971*. Ritn. Aðalgeir Kristjánsson et al., 128–144. Reykjavík: Leiftur. [Endurpr. í: *Grettisfærsla* 1990: 254–270].
- „Sögnin að moga í rúnavisu frá Björgvin.“ Í *Briari á sexlugsafmæli Halldórs Halldórssonar 13. júlí 1971*, 17–23. Reykjavík. [Vélrit. Sjá einnig grein í *Griplu* 16, 2003].
- „Um Þórberg Þórðarson.“ Í *Þórbergur Þórðarson les úr verkum sínum*. [Plötuumslag. Readings from Icelandic Literature, Vol. 2. Reykjavík: Fálkinn].
- [Þýð.] „Chr. Matras. Mótun færeysks ritmáls 1846.“ *Andvari* 96: 97–117.

1973

- [Útg.] *Áns rímur bogsveigis*. Íslenzkar miðaldarímur 2. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Rit 4. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi. 197 bls. [Inngangur eftir Ó. H. á bls. 7–84].
- [Útg.] *Haralds rímur Hringsbana*. Íslenzkar miðaldarímur 1. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Rit 3. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi. 78. bls. [Inngangur eftir Ó. H. á bls. 7–25].
- „Morgunverk Guðrúnar Ósvífursdóttur.“ *Skírnir* 147: 125–128. [Endurpr. í: *Grettisfærsla* 1990: 271–274].
- „Við áramót: Ræða flutt á áramótafagnaði Íslendingafélagsins í Kaupmannahöfn 1955.“ *Borgarinn* (Hafnarfirði) 8(1): 9,11.
- [Ritd.] „Riddara sögur. Romances, Perg. 4:0 Nr. 6 in The Royal Library Stockholm. Edited by D. Slay. Early Icelandic Manuscripts in Facsimile, Vol. 10. Copenhagen, 1972.“ *Skírnir* 147: 284–288.

1974

- [Útg.] *Bósa rímur*. Íslenzkar miðaldarímur 3. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Rit 5. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi. 136 bls. [Inngangur eftir Ó. H. á bls. 7–34].
- „Líkneskjustímið.“ *Árbók Hins íslenska fornleifafélags* 1973: 5–17. [Endurpr. í: *Grettisfærsla* 1990: 135–148].
- „Vegið að Háu-Þóru.“ Í *Maukastella færð Jónasi Kristjánssyni fimmtugum 10. apríl* 1974, 44–48. Reykjavík: s.n. [Endurpr. í: *Grettisfærsla* 1990: 449–452].

1975

- [Útg.] *Vilmundar rímur viðutan*. Íslenzkar miðaldarímur 4. b. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Rit 6. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum. x, 203 bls. [Inngangur eftir Ó. H. á bls. 7–30].
- „Ólafur Guðjónsson.“ *Íslendingaþættir Tímans* 8 (9): 7.
- „Rímur af Finnboga ramma.“ *Gripla* 1: 182–187. [Endurpr. í: *Grettisfærsla* 1990: 275–280].
- „Pél hreggi höggvin.“ Í *Afmælisrit Björns Sigfússonar*. Ritn. Björn Teitsson, Björn Þorsteinsson og Sverrir Tómasson, 189–193. Reykjavík: Sögufélag. [Endurpr. í: *Grettisfærsla* 1990: 281–284].

1976

- „Ræða flutt á hjónaballi Bæhreppinga í Félagslundi 1975.“ *Þjóðólfur* 11. des.
- „Um Húsafellsbók.“ Í *Minjar og menntir. Afmælisrit helgað Kristjáni Eldjárn 6. desember* 1976. Ritstj. Guðni Kolbeinsson, 391–406. Reykjavík: Menningar-sjóður. [Endurpr. í: *Grettisfærsla* 1990: 149–166].

1977

- „Eftirhreytur um rímur.“ *Gripla* 2: 183–187. [Endurpr. í: *Grettisfærsla* 1990: 285–289].
- „Rímnaerindi í Postulasögum.“ *Gripla* 2: 194–195. [Endurpr. í: *Grettisfærsla* 1990, 371–372].
- „Fjórar klausur í Flateyjarbók.“ Í *Sjöttu ritgerðir helgaðar Jakobi Benediktssyni 20. júlí 1977*, ritstj. Einar G. Pétursson og Jónas Kristjánsson, 609–620. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Rit 12, síðari hluti. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi. [Endurpr. í: *Grettisfærsla* 1990: 290–301].
- „Góð er gáta þín.“ Í *Bjarnígull sendur Bjarna Einarssyni sextugum*, 33–36. [Reykjavík: s.n.]. [Endurpr. í: *Gripla* 3 (1979): 230–233 og *Grettisfærsla* 1990: 453–456].
- „Hvað heiti ég nú?“ *Andvari* 102: 82–90.
- „Rímbeglusmiður.“ Í *Opuscula septentrionalia: Festskrift til Ole Widding 10. 10. 1977*, 32–49. Hafnia: C.A. Reitzel. [Kom einnig út sem *Opuscula* 2.2. Bibliotheca Arnarnagnoæana. Vol. 25. Endurpr. í: *Grettisfærsla* 1990: 302–318].

1978

- [Útg.] *Færeyinga saga*. Íslensk úrvalsrít í skólaútgáfum, 13. Reykjavík: Iðunn. 180 bls. [Inngangur eftir Ó. H. á bls. 5–51].
- „Áður voru þjó, þjó.“ *Steffánsfærsla fengin Stefáni Karlssyni fimmtugum* [2. des. 1978.], 45–49. Reykjavík: s.n. [Endurpr. í: *Grettisfærsla* 1990: 457–460].
- Grænland í miðaldaritum*. Reykjavík: Sögufélag. xxiv, 453 bls. [Doktorsrit].
- „Lítill hugleiðing um bækur.“ *Bókatiðindi* 7(1): 83–84. [Bókagarður, Tórshavn 10. ár.] [Endurpr. í: *Grettisfærsla* 1990: 373–375].

1979

- „Fjögur orð í Ólafs sögu Tryggvasonar hinni mestu.“ *Íslenskt mál og almenn málfræði* 1: 220–224. [Endurpr. í: *Grettisfærsla* 1990: 319–324].
- „Einar Ólafur Sveinsson átræður.“ *Þjóðviljinn* 12. des.
- „Góð er gáta þín.“ *Gripla* 3: 230–233.
- „Jón Helgason átræður.“ *Þjóðviljinn* 30. júní.
- „Sagnaritun Snorra Sturlusonar.“ Í *Snorri átta alda minning*, 113–138. Reykjavík: Sögufélag. [Endurpr. í: *Grettisfærsla* 1990: 376–395].
- Snorri Sturluson 1179–1979*. Upprunaskírteini með minnispeningi. Reykjavík. [Útg. Ísspor h.f.].

1980

- „Það blessaða blóð. Enn um síðustu aftökur á Íslandi.“ *Tíminn* 24. febr. [Endurpr. í: *Grettisfærsla* 1990: 396–402].
- „Ætt Eiríks rauða.“ *Gripla* 4: 81–91. [Endurpr. í: *Grettisfærsla* 1990: 325–335].
- [Þýð.] Jóhann Sigurjónsson: „Lyga-Mörður.“ Í: Jóhann Sigurjónsson. *Ritsafn* II. Ritstj. Atli Rafn Kristinsson, 69 – 167. Reykjavík: Mál og menning. [Eftirmáli þýðanda á bls. 168].

1981

- [Útg.] „Bréf Jóns Hreggviðssonar til Árna Magnússonar 31. júlí 1708. Hreggviðspula.“ [2. útg.]. Í: Eiríkur Jónsson. *Rætur Íslandsklukkunnar* [Fylgiskjal], 373–379. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag. [Athugasemdir við textann eftir Ó. H. á bls. 380. 1. útg. 1969. Endurpr. 1987, 1991 og 1998].
- „The Conversion of Greenland in Written Sources.“ Í *Proceedings of the Eighth Viking Congress, Århus 24–31 August 1977*. Ritstj. Hans Bekker Nielsen, Peter Foote og Olav Olsen, 203–216. Mediaeval Scandinavia, Supplements. 2. b. Odense: Odense University Press.
- „Kirkja og ritlist.“ Í *Maður og trú. Erindi á borgarþingi Lífs og lands. 11. apríl 1981*. Ritstj. Jón Óttar Ragnarsson og Hulda Ólafsdóttir, 109–114. Reykjavík: Líf og land.
- „Rómversk tala af týndu blaði úr Hauksbók.“ Í *Jóansbolli ferður Jóni Samsonarsyni fimmtugum*, 42–48. Reykjavík: s.n. [Endurpr. í: *Grettisfærsla* 1990: 461–466].
- „Skarðsbók – Uppruni og ferill.“ Í *Skarðsbók. Codex Scardensis AM 350 fol.* Íslensk miðaldahandrit 1, 19–25. Reykjavík: Lögberg.
- „Skarðsbók – Origins and History.“ Í *Skarðsbók. Codex Scardensis AM 350 fol.* Íslensk miðaldahandrit 1, 46–51. Reykjavík: Lögberg. [Ensk þýð. eftir Peter Cahill].
- [Ritn. ásamt Jóni Samsonarsyni et al.] *Skarðsbók. Codex Scardensis AM 350 fol.* Íslensk miðaldahandrit = Manuscripta Islandica medii aevi, vol. 1. Ritstj. Jónas Kristjánsson. Reykjavík: Lögberg. 68, 314 bls.
- „Textabrot úr Resensbók Landnámu.“ Í *Afmæliskveðja til Halldórs Halldórssonar 13. júlí 1981*. Ritn. Guðrún Kvaran, Gunnlaugur Ingólfsson og Svavar Sigmundsson, 198–210. Reykjavík: Íslenska málfræðifélagið. [Endurpr. í: *Grettisfærsla* 1990, 167–181].

1982

- [Útg.] *The Great Sagas of Olaf Tryggvason and Olaf the Saint. AM 61 fol.* Early Icelandic Manuscript in Facsimile, Vol. 14. Copenhagen: Rosenkilde and Bagger. 32, 132 bls. [ljóspr.].
- „Gömul Grænlandslýsing.“ *Gripla* 5: 148–161. [Endurpr. í: *Grettisfærsla* 1990: 182–195].
- [Ásamt Jóni Samsonarsyni og Stefáni Karlssyni]. „Heillavísa Bjarna.“ *Gripla* 5: 313–315.
- „Lúsarskinnið og raspurinn hans Jóns míns.“ Í *Höggvínhæla gerð Hallfreði Erni Eiríkssyni fimmtugum 28. desember 1982*, 69–72. Reykjavík: s.n. [Endurpr. í: *Grettisfærsla* 1990: 467–469].
- „The Vinland Voyages.“ Í *Icelandic Sagas, Eddas and Art: Treasures illustrating the greatest medieval literary heritage of Northern Europe*, 49–61. New York: Pierpont Morgan Library.
- [Ritn. ásamt Bjarna Einarssyni et al.] *Helgastaðabók. Nikulás saga þerg 4to nr. 16 Konungsþókhlöðu í Stokkhólmi*. Íslensk miðaldahandrit = Manuscripta Islandica

medii aevi, vol. 2. Ritstj. Jónas Kristjánsson. Reykjavík: Lögberg. 232 bls., 128 myndas. [Ljósprent].

[Þýð.] *Færeysk list*. Textar eftir William Heinesen. Þórshöfn. 163 [4] bls.

1983

„Handritaskráning á Bretlandi og Írlandi.“ Í *Út og suður: 20 ferðabættir*. Friðrik Páll Jónsson tók saman, 71–81. Reykjavík: Svart á hvítu.

[Þýð.] „Sven B. F. Jansson. Kynni af tveimur skáldum og íslenskum hesti.“ *Norræn jól*, 20–23. [Þýðing á kafla úr *Historiebok ur min framfart* eftir S. B. F. Jansson].

1984

„Maðurinn með refðið.“ Í *Pétursskip búið Peter Foote sextugum 26. Maí 1984*, 45–50. Reykjavík: s.n. [Endurpr. í: *Grettisfærsla* 1990: 470–474].

„Mostur og Sæla.“ *Gripla* 6: 101–112. [Endurpr. í: *Grettisfærsla* 1990: 403–414].

„Valgerður Gísladóttir.“ Í *Æviminningabók Menningar- og minningarsjóðs kvenna* 5, 243–245. Reykjavík.

[Þýð.] „Ivar Lo-Johansson. Smáfólk og fyrirfólk. Kaflar úr sjálfsævisögu, öðru bindi.“ *Norræn jól*, 26–31. [Þýðing úr *Asfalt* eftir Ivar Lo-Johansson].

1985

[Útg.] *Eiriks saga rauða. Texti Skálholtsbókar, AM 557 4to*. Viðauki við Íslenzk fornrit 4, 2. 333–440 bls. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag. [Formáli eftir Ó. H. á bls. 333–400].

1986

„Gægst á ársalinn Þórgunnu.“ Í *Davíðsdiktur sendur Davíð Erlingssyni fimmtugum 23. ágúst 1986*, 39–43. Reykjavík: s.n. [Endurpr. *Grettisfærsla* 1990: 475–480].

„Hverjir voru Jómsvíkingar?“ *Lesbók Morgunblaðsins* 61: 27, 12. [Endurpr. sem „Um Jómsvíkinga“ í: *Grettisfærsla* 1990: 415–418].

„Lost Tales of Guðríður Þorbjarnardóttir.“ Í *Sagnaskemmtun. Studies in Honour of Hermann Pálsson on his 65th birthday, 26th May 1986*. Ritstj. Rudolf Simek, Jónas Kristjánsson og Hans Bekker-Nielsen, 239–246. *Philologia Germanica* 8. Wien: Böhlau. [Íslensk gerð endurpr. í: *Grettisfærsla* 1990: 419–426].

„Minning. Jón Helgason 30. júní 1899 – 19. janúar 1986.“ *Þjóðviljinn* 23. jan.

„Ræða flutt á samkomu fjörutíu ára stúdenta frá Menntaskólanum á Akureyri 16. júní 1986.“ Í *Carmina jubilantium 1946–1986. Viðbætur*, 1–5. s.l.: s.n. [Fjölrit].

„Síðan gráta hrímgar hlíðar.“ Í *Equus Troianus sive Trójubestur tygjaður Jonnu Louis-Jensen 21. október 1986*, 52–56. Reykjavík: s.n. [Endurpr. í: *Grettisfærsla* 1990: 481–485].

„Tala flutt á 25 ára afmælishátíð Mímis.“ *Mímir* 25(2): 35–40.

[Vísur um Ólaf Halldórsson og skólasystkini hans]. Í *Carmina jubilantium*, 38, 40, 51, 52, 53, 54. s.l., s. d. [Fjölrit].

[Ritd.] „Með hug og orði. Af blöðum Vilmundar Jónssonar landlæknis I–II ... Reykjavík 1985.“ *Saga* 24: 311–316.

1987

- „Af uppruna Flateyjarbókar.“ *Ný saga* 1: 84–86. [Endurpr. í: *Grettisfærsla* 1990: 427–431].
- „Á afmæli Flateyjarbókar.“ *Tímarit Háskóla Íslands* 2: 56–62. [Endurpr. í: *Grettisfærsla* 1990: 196–214].
- [Útg.] „Bréf Jóns Hreggviðssonar til Árna Magnússonar 31. júlí 1708. Hreggviðsþula.“ [3. útg.]. Í: Halldór Laxness. *Íslandsklukkan*. [Fylgiskjal] 4. útg., 444–448. Reykjavík: Vaka-Helgafell. [Aðfaraorð eftir Ó. H. á bls. 443–444. 1. útg. 1969. Endursk. útg. 1981. Endurpr. 1991 og 1998].
- [Útg.] *Færeyinga saga*. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Rit 30. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi. cclxviii, 142 bls.
- „Hvað getum við lært af málfari á bókmenntum fyrri alda?“ Í *Móðurmálið. Fjórtán erindi um vanda íslenskrar tungu á vorum dögum*, 85–92. Vísindafélag Íslendinga. Societas scientiarum Islandica. Ráðstefnurit 1. Reykjavík: Vísindafélag Íslendinga. [Endurpr. í: *Grettisfærsla* 1990: 436–443].
- „Þegar þokunni léttir.“ Í *Grímsævintýri sögð Grími M. Helgasoni sextugum 2. september 1987*. Síðara hefti, 23–26. Reykjavík: s.n. [Endurpr. í: *Grettisfærsla* 1990: 486–489].
- [Ritstj.] *Móðurmálið: Fjórtán erindi um vanda íslenskrar tungu á vorum dögum*. Vísindafélag Íslendinga (Societas scientiarum Islandica). Ráðstefnurit I. Reykjavík. 113 bls. [Formálsorð eftir Ó. H. á bls. 7–11. Endurpr. á kafla úr formálsorðum í: *Grettisfærsla* 1990: 432–435].

1988

- „An ancient description of Greenland.“ *Mediaeval Scandinavia* 12: 233–247. [Ensk þýðing Joan Turville-Petre á „Gömul Grænlandslýsing.“ *Gripla* 5, 1982].
- „Tanker om tekstkritiske udgaver.“ Í *Tekstkritisk teori og praksis: Nordisk symposium i tekstkritikk. Godoyssund 19–22 maj 1987*. Ritstj. Bjarne Fidjestøl, Odd Einar Haugen og Magnus Rindal, 11–23. Oslo: Novus.
- [Ritstj.] *Grunnrannsóknir á Íslandi*. Vísindafélag Íslendinga. Ráðstefnurit 2. Reykjavík: Vísindafélag Íslendinga. 149. bls. [Formálsorð eftir Ó. H. á bls. 7–9].

1989

- „Af jarli einum skoskum.“ Í *Orðlokarr sendur Svavari Sigmundssyni fimmtugum 7. september 1989*, 39–42. Reykjavík: s.n. [Endurpr. í: *Grettisfærsla* 1990: 494–498].
- „Af rithöfundum og vinnukonum.“ Í *Véfréttir sagðar Vésteini Ólasyni fimmtugum 14. febrúar 1989*, 77–79. Reykjavík: s.n. [Endurpr. í: *Grettisfærsla* 1990: 490–493].
- „Orðaskipti um satt og logið í frásögnum sem hófust í fræðaför í Borgarfirði í júlí 1988 milli Ólafs Halldórssonar og Davíðs Erlingssonar. „Helvítis lygi er þetta.“ Í *Sögur af háaloftinu sagðar Helgu Kress 21. september 1989*, 51–55. Reykjavík: s.n.

- „Ólesin orð í handriti Jónasar Hallgrímssonar.“ *Morgunblaðið* 27. júlí 1989.
 „Skrifaðar bækur.“ Í *Íslensk þjóðmenning VI: Munnmenntir og bókmennig*. Ritstj. Frosti F. Jóhannsson, 57–89. Reykjavík: Þjóðsaga.

1990

- „Ágrip af sögu Villingaholtskirkju.“ *Árnesingur* 1: 73–96. [Sjá einnig 1992 og 2009]
Grettisfærsla: Safn ritgerða eftir Ólaf Halldórsson, gefið út á sjötugsafmæli hans 18. apríl 1990. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Rit 38. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi. 515 bls.
 „Horfið kúakyn.“ Í *Brunnur lifandi vatns. Afmælisrit til heiðurs Pétri Mikkel Jónassyni prófessor sjötugum 18. júní 1990*. Ritn. Guðmundur Eggertsson et al., 108–115. Reykjavík: Háskóli Íslands, Háskólaútgáfan.
 „Lidt om kilderne til den store saga om Olav Tryggvason.“ *Selskab for Nordisk filologi. Årsberetning 1987–1989*: 46–57.
 „Um Danakonunga sögur.“ *Gripla* 7: 73–102.
 [Þýð.] „Birgitta Linderöth Wallace. Norrænar fornminjar á L'anse aux Meadows.“ *Árbók Hins íslenska fornleifafélags* 1989: 133–151.

1991

- [Útg.] „Bréf Jóns Hreggviðssonar til Árna Magnússonar 31. júlí 1708. Hreggviðsbula.“ Í: Halldór Laxness. *Íslandsklukkan*. [Fylgiskjal]. 5. útg., 453–457. Reykjavík: Vaka-Helgafell. [Aðfaraorð eftir Ó. H. á bls. 451–452. 1. útg. 1969. Endursk. útg. 1981. Endurpr. 1987 og 1998].
 „Nema skyld nauðsyn banni.“ Í *Lygisögur sagðar Sverri Tómassyni fimmtugum, 5. apríl 1991*, 73–77. Reykjavík: s.n.
 „Skritinn skáldskapur.“ Í *Fjölmóðarvil til fagnaðar Einari Gunnari Péturssyni fimmtugum 25. júlí 1991*, 77–81. Reykjavík: Mettusjóður

1992

- „Af blendingum drauga og dýra.“ Í *Sólhvarfasumbl saman borið handa Þorleifi Haukssyni fimmtugum, 21. desember 1991*, 53–57. Reykjavík: Menningar- og minningarsjóður Mette Magnussen.
 „Brot úr sögu Villingaholtskirkju. – *Árnesingur* – Síðari hluti –.“ *Árnesingur*, 139–160. [Sjá einnig 1990 og 2009]
 „Formálsorð.“ Í: Björn Sigfússon. *Klofinstefja. Til ættlands, borgar og upplanda*, iii–v. Reykjavík: Háskólaútgáfan.
 „Sagan af könnunni góðu.“ Í *Dagamunur gerður Árna Björnssyni sextugum 16. janúar 1992*, 93–97. Reykjavík: Menningar- og minningarsjóður Mette Magnussen.
 „Samskipti Þormóðar Torfasonar og Árna Magnússonar.“ *Skáldskaparmál. Tímarit um íslenskar bókmennir fyrir alda* nr. 2: 7–19.
 „Tvö brot úr Heimskringluhandritum.“ Í *Eyvindarbók. Festskrift til Eyvind Fjeld Halvorsen 4. mai 1992*. Ritstj. Finn Hødnebo et al., 248–267. Oslo: s.n.

1993

- „Færeyinga saga á Íslandi.“ Í *Frændafundur. Fyrirlestrar frá íslensk-færeyskri ráðstefnu í Reykjavík 20. – 21. ágúst 1992*, 121–127. Reykjavík: Háskólaútgáfan.
- „Litumbrá og Draugahver.“ Í *Orðaforði heyjaður Guðrúnu Kvaran, 21. júlí 1993*, 89–91. Reykjavík: s.n.
- [Útg.] *The Saga of King Olaf Tryggvason. AM 62 fol.* Early Icelandic Manuscripts in Facsimile, Vol. 20. Copenhagen: Rosenkilde and Bagger, 27, [136] bls.
- „Tvær sannar sögur úr Þingeyjarþingi.“ Í *Þúsund og eitt orð sagt Sigurgeiri Steingrímsyni fimmtugum, 2. október 1993*, 60–62. Reykjavík: Menningar- og minningarsjóður Mette Magnussen.
- „Þýskan í Grænlandinga sögu.“ *Gripla 8*: 282–284.

1994

- [Útg.] „Grettisfærsla.“ Í *Grettis saga: með formála, viðbæti, skýringum og skrám.* Útg. Órnólfur Thorsson. (Viðbætur), 223–228. Sigildar sögur, 4. Reykjavík: Mál og menning.
- „Maríujarteinir frá Mjóabóli.“ Í *Strengleikar slegnir Robert Cook, 25. nóvember 1994*, 50–55. Reykjavík: Menningar- og minningarsjóður Mette Magnussen.
- [Útg.] *Mattheus saga postula.* Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Rit 41. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi. cxlvii, 86 bls.
- „Þingamannaþáttur.“ Í *Sagnaþing helgað Jónasi Kristjánssyni sjötugum 10. apríl 1994.* Ritn. Gísli Sigurðsson, Guðrún Kvaran og Sigurgeir Steingrímsson, 617–640. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag.

1995

- „Christian Westergård-Nielsen, prófessor dr. phil. 24.11.1910 – 26.8.1994.“ *Gripla 9*: 219–227.
- „Ofið í draumi.“ Í *Vöruvöð ofin Helga Þorlákssyni fimmtugum, 8. ágúst 1995*, 61–64. Reykjavík: Menningar- og minningarsjóður Mette Magnussen.

1996

- „Málið og menningin.“ Í *Um landnám á Íslandi: Fjórtaán erindi.* Ritstj. Guðrún Ása Grímsdóttir, 9–17. Vísindafélag Íslendinga. Ráðstefnurit 5. Reykjavík: Vísindafélag Íslendinga.

1997

- „Hálfsögð sagan.“ Í *Frejas psalter. En psalter i 40 afdelinger til brug for Jonna Louis-Jensen, 138–142.* København: Arnemagnæanske Institut.
- „Inngangsorð.“ Í *Eiríks saga rauða og Grænlandinga saga* [hljóðbók]. Reykjavík: Hljóðbókaklúbburinn.
- „Íslenska með útlendu kryddi.“ *Tímarit Máls og menningar 58* (2): 94–98.
- „Jón Helgason.“ *Andvari 122*: 11–39.
- „Latína er list mæt.“ Í *Bókahnútur brugðinn Ólöfu Benediktsdóttur fimmtugri, 4.*

febrúar 1997, 66–69. Reykjavík: Menningar- og minningarsjóður Mette Magnussen.

„Lítið svar við löngu bréfi.“ *Tímarit Máls og menningar* 58 (4): 107–111.

1998

„Árni Magnússon.“ Í *Medieval scholarship. Biographical studies on the formation of a discipline. Volume 2: Literature and Philology*. Ritstj. Helen Damico, 33–43. New York: Garland.

[Útg.] „Bréf Jóns Hreggviðssonar til Árna Magnússonar 31. júlí 1708. Hreggviðsþula.“ Í: Halldór Laxness. *Íslandsklukkan*. [Fylgiskjal]. Ný útg., 453–457. Reykjavík: Vaka-Helgafell. [Aðfaraorð eftir Ó. H. á bls. 451–452. 1. útg. 1969. Endursk. útg. 1981. Endurpr. 1987 og 1991].

„Horfniir góðbændur.“ Í *Guðrúnarhvöt kveðin Guðrúnu Ásu Grímsdóttur fimmtugri, 23. september 1998*, 72–75. Reykjavík: Menningar- og minningarsjóður Mette Magnussen.

1999

[Ritd.] „Már Jónsson. Árni Magnússon, ævisaga.“ *Saga* 37: 244–251.

2000

„Athugasemdir um bók Mús Jónssonar um Árna Magnússon.“ *Gripla* 11: 326–328.

Danish kings and the Jomsvikings in the greatest saga of Óláfr Tryggvason. London: Viking Society for Northern Research. 105 bls.

„Landnámtextar í Ólafs sögu Tryggvasonar hinni mestu.“ *Gripla* 11: 7–36.

[Útg.] *Óláfs saga Tryggvasonar en mesta*. 3. b. Editiones Arnarnagæne. Series A, Vol. 3. København: C.A. Reitzel. cccl, [2], 156 bls. (1. b. 1958 og 2. b. 1961).

„Tvö gömul bullkvæði.“ Í *Ægisif reist Bergljótu Soffiu Kristjánsdóttur fimmtugri 28. september 2000*, 70–71. Reykjavík: Menningar- og minningarsjóður Mette Magnussen.

„Þjóðhildur Jörundardóttir.“ *Gripla* 11: 321–325.

2001

„Sagan handan sögunnar.“ *Gripla* 12: 67–88.

[Útg.] *Text by Snorri Sturluson in Óláfs saga Tryggvasonar en mesta*. The introduction transl. by Keneva Kunz. London: Viking Society for Northern Research. lxii, 162 bls.

„The Vinland Sagas.“ Í *Approaches to Vinland. A conference on the written and archaeological sources for the Norse settlements in the North-Atlantic region and exploration of America. The Nordic House, Reykjavík 9–11 August 1999. Proceedings*. Ritstj. Andrew Wawn og Þórunn Sigurðardóttir, 39–51. Sigurður Nordal Institute Studies, 4. Reykjavík: Sigurður Nordal Institute.

2002

[Útg.] „Ágrip um ætt og æfi Jóns bónda Íslendinga eftir séra Björn Halldórsson í Sauðlauksdal.“ Ólafur Halldórsson bjó til pr. *Ársrit Sögufélags Ísfríðinga* 42: 20–51.

„Misskilin vísa.“ *Lesbók Morgunblaðsins* 30. nóv. 2002: 11.

2003

„Glaður setur í góðri von.“ *Gripla* 14: 323–324.

[Útg. ásamt Sigurgeiri Steingrímssyni og Peter Foote]. *Biskupa sögur I*. Íslenzk fornrit 15. Ritstj. Jónas Kristjánsson. Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag, 2 b.

„Kristni þættir.“ Í *Biskupa sögur I. Fyrri hluti – fræði*, clxi–ccxiii. Íslenzk fornrit 15. Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag.

[Þýð.] Peter Foote. „Jóns saga helga.“ Í *Biskupa sögur I. Fyrri hluti – fræði*, ccxiii–cccxxi. Íslenzk fornrit 15. Reykjavík, Hið íslenzka fornritafélag.

[Útg.] „Kristni þættir“: [Þorvalds þátrr víðförla I, Þorvalds þátrr víðförla II, Stefnis þátrr Þorgilssonar, Af Þangbrandi, Af Þiðranda ok dísunum, Kristniboð Þangbrands, Þír þættir (Svaða þátrr, Arnórs þátrr kerlingarnefs, Þórhalls þátrr knapps), Kristnitakan]. Í *Biskupa sögur I. Síðari hluti – sögutextar*, 49–172. Íslenzk fornrit 15. Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag.

[Útg.] „Úr Ólafs sögu Tryggvasonar eftir Odd munk Snorrason.“ Viðauki II. Í *Biskupa sögur I. Síðari hluti – sögutextar*, 360–365. Íslenzk fornrit 15. Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag.

„Sögnin moga í rúnaristu frá Björgvin.“ *Gripla* 14: 239–242. [Sjá einnig grein í *Briari á sextugsafmæli Halldórs Halldórssonar ... 1971*].

„Ýseturs elds hati. Vísa í Frissbók.“ *Gripla* 14: 161–174.

2004

„Af Hákonni Hlaðajarli Sigurðssyni.“ *Gripla* 15: 175–185.

„Um landskjálftann 14., 15. og 16. ágúst 1784.“ *Goðasteinn* 40: 25–36.

„Vitnisburðir frá 1604–1605 um rekamörk á Stokkseyri.“ *Árnesingur* 6: 173–201.

[Þýð.] Christian Matras. „Mjaltakonur.“ *Són. Tímarit um óðfræði* 2: 30.

[Þýð.] Christian Matras. „Í þúsund ár og lengur.“ *Són. Tímarit um óðfræði* 2: 90.

[Þýð.] Christian Matras. „Fjögur ljóð.“ *Són. Tímarit um óðfræði* 2: 113–114.

2005

„Heyrist oss gráta [ljóð].“ *Lesbók Morgunblaðsins* 22. janúar: 14.

„Várlogi.“ Í *Glerharðar hugvekjur þénandi til þess að örva og upptendra Þórunni Sigurðardóttur fimmtuga 14. janúar 2004*, 52–54. Reykjavík: Menningar- og minningarsjóður Mette Magnussen.

2006

- „Danakonungatal in Copenhagen, Royal Library Barth. D III. fol. An edition.“
 Í *Beatus vir. Studies in Early English and Norse manuscripts in memory of Phillip Pulsiano*. Ritstj. A.N. Doane og Kirsten Wolf, 107–174. *Medieval & Renaissance texts & Studies*, 319. Tempe: ACMRS.
- [Útg.] *Færeyinga saga. Ólafs saga Tryggvasonar eptir Odd munk Snorrason*. Íslensk fornrit 25. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag. cxcvi, (10), 402 bls.
- [Útg.] *Færeyinga saga = Føroyingasøga*. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag. lxxxvi, (6), 130 bls.

2007

- „AM 240 fol XV, tvinn úr handriti með ævintýrum.“ *Gripla* 18: 23–46.

2008

- „Prestsdóttirin frá Gaulverjabæ.“ Í *Rósaleppar þæfir Rósu Þorsteinsdóttur fimmtugri 12. ágúst 2008*, 80–82. Reykjavík: Menningar- og minningarsjóður Mette Magnussen.

2009

- „Af Stefáni frá Hvítadal og kvæði hans Erlu.“ *Són. Tímarit um óðfræði* 7: 61–62.
- [Útg.] Guðjón Ólafsson. *Vökulok*. Ólafur Halldórsson og Gunnar Marel Hinriks-son bjuggu til prentunar. Ritröð Sögufélags Árnesinga 1. Selfossi: Sögufélag Árnesinga. xxii, 168 bls.
- „Gullkorn.“ Í *38 vöplur bakaðar og bornar fram Guðrúnu Ingólfsdóttur fimmtugri, 1. maí 2009*, 74–76. Reykjavík: Menningar- og minningarsjóður Mette Magnussen.
- „Konungsbók og Sigurður Nordal.“ Í *Heilagar arkir færðar Jóhönnu Ólafsdóttur sextugri, 13. janúar 2009*, 30–31. Reykjavík: Menningar- og minningarsjóður Mette Magnussen.
- „Málfríður frá Munaðarnesi og Heine.“ *Són. Tímarit um óðfræði* 7: 63–64.
- „Skerðar leifar aldanna.“ Í *30 gíslar teknir fyrir hönd Gísla Sigurðssonar fimmtugs 27. september 2009*, 65–66. Reykjavík: Menningar- og minningarsjóður Mette Magnussen.
- „Viðauki við ágríp af sögu Villingaholtskirkju.“ *Árnesingur* 10: 65–68. [Sjá einnig 1990 og 1992].
- „Vitnisburður um landamerki Hæringsstaða í Flóa.“ *Árnesingur* 10: 157–158.

2010

- „Landnám Þórólfs Mostrarskeggs og Auðar djúpúðgu.“ *Gripla* 21: 389–395.
- „Tvö ellikvæði.“ *Margarítur hristar Margréti Eggertsdóttur fimmtugri, 25. nóvember 2010*, 68–69. Reykjavík: Menningar- og minningarsjóður Mette Magnussen.

2011

„Fögur er sól við fjallabrún [...]“ *Bragi óðfræðivefur*. www.bragi.info [Vísu ort til Þórbergs Þórðarsonar árið 1969].

„Þó að ástin æskurjóð [...]“ *Bragi óðfræðivefur*. www.bragi.info [Vísu skráð eftir höfundinum 31. jan. 2011].

2013

„Dagsins kyrri, djúpi friður ... [Við Botnsvatn]“ *Ólafur Halldórsson*. [Sálmaskrá við útför 12. 4. 2013].

„Þú sem gengur að minni gröf ...“. *Ólafur Halldórsson*. [Sálmaskrá við útför 12. 4. 2013. Birtist einnig í minningargrein e. Helgu Sigurbjörnsdóttur í Morgunblaðinu 12. apríl 2013].

Dónárvalsinn [Fjölrit. Smásögur og ljóð eftir Ó.H.].

HANDRIT

Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum

- AM 132 fol. (*Möðruvallabók*) 7, 95,
129, 131–32, 137, 138
AM 146 fol. 129–139
AM 152 fol. 87–128
- AM 359 a 4to 133
AM 410 4to 66, 72, 78
AM 412 4to 66, 72, 78
AM 429 a 1 4to 72, 78
AM 429 a 2 4to 66, 72
AM 435 b 4to 132, 165, 168
AM 483 4to 133
AM 551 d β 4to 97
AM 554 f 4to 132, 134, 136–39
AM 555 í 4to 134
AM 556 a–b 4to (*Eggertsbók*) 89, 93, 98
AM 567 XIV β 4to 96
AM 579 4to 89
AM 580 4to 89, 96
AM 587 b 4to 133, 134
AM 596 4to 97
AM 621 4to 146
AM 624 4to 165–71
AM 672 4to 164–66, 168–71
AM 712 a 4to 145
AM 713 4to 143, 144–46, 148–51
AM 721 4to 146
AM 1058 V 4to 76
- AM Accessoria 28 131

Landsbókasafn Íslands – Háskólabókasafn

- ÍB 169 4to 129–32, 134–39
- ÍB 380 8vo 203, 207–08, 212, 213–15,
222, 225, 235, 243–44
ÍB 525 8vo 194, 196–98, 250, 226, 228
- ÍBR 7 8vo 203, 205–06, 208, 209, 211,
214, 240
ÍBR 104 8vo 203, 207, 209, 210, 211,
214–16, 221, 245
- JS 272 II 4to 203, 206–08, 211, 213–
14, 224, 245–46
JS 560 4to 145, 146
JS 643 4to 203, 204–06, 208, 210–11,
213, 214, 216, 219, 221, 224, 241
- JS 138 8vo 203, 207, 208, 210, 212–14,
225, 244
JS 141 8vo 203, 204, 206, 208, 210–14,
217, 219, 242–43
JS 208 8vo 203, 206–08, 210, 212,
213–17, 219, 221, 243
JS 385 8vo 203–06, 208, 210, 211, 213,
214, 217, 221, 241
JS 386 8vo 194, 199, 203, 204, 205,
206, 208, 210–11, 213–14, 219, 221,
225–26, 228, 240
JS 439 8vo 203, 206–08, 210, 212, 214,
221, 224, 244–45
JS 509 8vo 203, 206–08, 210, 212, 214,
216, 221, 225, 245–46

- Lbs 847 4to 203–06, 208, 211, 213–14, 217, 241
 Lbs 2033 4to 145
 Lbs 2166 4to 145
- Lbs 194 8vo 203, 206–08, 210, 212–14, 216–17, 221, 224, 245
 Lbs 238 b 8vo 194, 196, 199, 203, 206–10, 212–14, 216, 221, 222–227, 230, 246
 Lbs 506 8vo 203, 206–08, 210, 212, 214, 217, 244
 Lbs 1192 8vo 203, 206, 208, 210–11, 213–14, 217, 218, 242
 Lbs 1422 8vo 203, 207–08, 212–15, 243–44
 Lbs 1485 8vo 203, 206–08, 210, 212–16, 221, 243
 Lbs 1530 8vo 203, 206–08, 210, 212, 214, 221, 244–45
 Lbs 1536 8vo 203, 207–08, 210, 212–14, 216, 244–45
 Lbs 1568 8vo 203, 207–08, 210–11, 214, 217, 244
 Lbs 1724 8vo 203, 206–08, 210–11, 213–14, 216–17, 219–21, 243
- Beinecke Rare Book and Manuscript Library, Yale University Library, New Haven*
- MS 508 65–86
- Bodleian Library, Oxford*
- MS Boreal 113
- Det kongelige bibliotek, København:*
 GKS 3638 8vo 72, 74
 NKS 3288 4to 145
- Thott 473 4to 199, 203, 205–08, 211, 213–15, 241–42
- Elizabeth Dafoe Library, University of Manitoba, Winnipeg*
 EDL a and b 8vo 206–08, 212, 214, 245
- Kislak Center for Special Collections, Rare Books and Manuscripts, University of Pennsylvania, Philadelphia*
 Codex 721 166
- Kungliga biblioteket, Stockholm*
 Sth. Perg. 3 fol. (*Reykjahólabók*) 91–92
 Sth. Perg. 7 fol. 93
 Sth. Perg. 8 fol. 43
 St. Papp. fol. 64 215
- Sth. Perg. 7 4to 89
 Sth. Perg. 23 4to 143–44, 146
- Sth. Perg. 5 8vo 66, 78
- New College Library, New College, Oxford University, Oxford*
 MS 721, 166

EFNI

Eldar Heide:

Møte i døra. Tyranni, rett og sjølvbedrag i *Egilssoga* –
og tvitydige situasjonar i islendingogene

Gunnvör S. Karlsdóttir:

Saga af beinum
Um beinafærslu og skrinlagningu Guðmundar Arasonar góða

Elizabeth Walgenbach:

Beinecke Manuscript 508 and Ole Worm's Antiquarian World

Jóhanna Katrín Friðriksdóttir:

Ideology and Identity in Late Medieval Northwest Iceland
A Study of AM 152 fol.

Þorgeir Sigurðsson:

Arinbjarnarkviða – Uppskrift frá Árna Magnússyni

Haukur Þorgeirsson:

Dróttkvæður *Heimsósómi*

Kirsten Wolf:

A Treatise on the Seven Deadly Sins in Icelandic Translation

**Katharina Baier, Eevastiina Korri, Ulrike Michalczik,
Friedrike Richter, Werner Schäfke, Sofie Vanherpen:**

An Icelandic Christmas Hymn. *Hljómi raustin barna best*

SAMTÍNINGUR

Daniel Sävborg:

Konfliktlösning och religion i *Njáls saga*

Anthony Faulkes:

A Newly Discovered Manuscript of Magnús Ólafsson's *Edda*

Sverrir Tómasson:

Ólafur Halldórsson

ISBN 978-9979-654-31-5

9 789979 654315

U201445